

**Károli Gáspár Református Egyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola**

Doktori Iskola vezetője:
Prof. Dr. Jakab Éva Dsc. egyetemi tanár, az MTA doktora

**KÁROLI GÁS
REFORMÁTU
EGYETEM**

**A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés jogintézményének átfogó
vizsgálata és dilemmái**

Doktori értekezés

dr. Rátkai Tímea

Témavezető:

Prof. Dr. habil. Tóth J. Zoltán
tanszékvezető egyetemi tanár
Jogelméleti Tanszék

Budapest
2025.

*„Az idő úgy ereszkedik le a celládban, mint egy koporsó fedelének
lassan záródó súlya, amely alatt fekszel, és nézed, ahogy lassan
betakar.”*

(TÉSZ fogvatartott)

Témavezetői vélemény

Rátkai Tímea dolgozata a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés, azaz a „tész” jogintézményét vizsgálja. A disszertáció komplex analízisét adja a téz kialakulásának, jogfilozófiai problémáinak, a nemzetközi jogi környezetnek, illetve az alkotmányjogi, jogelméleti, kriminológiai és büntetés-végrehajtási szempontoknak.

Kiemelt erénye a dolgozatnak az EJEB ítélkezési gyakorlatának, valamint a magyar Alkotmánybíróság esetjogának és az Alkotmánybíróság előtt folyamatban levő ügyeknek a szintén teljes körű áttekintése a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetéssel kapcsolatban. E tekintetben a dolgozat helyénvaló és megalapozott kritikát fogalmaz meg arról a helyzetről, hogy az Alkotmánybíróság a vonatkozó alkotmányjogi panaszok elbírálását immár évtizedes távlatban mellőzi, és hallgat egyrésről az emberi méltóság, a jogállamiság és a kriminálpolitikai szempontok, másrésről a közvélemény elvárásai feszültségének irányadó alapjogi megítéléséről.

Szintén különös érdeme a dolgozatnak, hogy a szerző – kutatási engedélyt kapva – számos mélyinterjút készített a szegedi „Csillagban” a fegyház személyzetének különböző tagjaival, illetve az életfogytig tartó büntetésüket töltő rabokkal. Az ebből származó tapasztalatok és ismeretek jelentős mértékben hozzájárultak a dolgozat egészének minőségéhez. Úgyszintén a dolgozat novuma a 9. fejezetben végzett elemzés az összes, 2025-ig Magyarországon tézre ítélt rabok szociokulturális jellemzőiről, az elkövetett bűncselekmények jellegéről, illetve a büntetés kiszabási gyakorlat jellemzőiről. Hasonló jellegű kutatás a magyar jogtudományban még nem készült. Végül szintén a disszertáció kiemelt erénye a 10. fejezetben közreadott, a szerző által meghatározott módszertannal készült, technikailag a Medián által lefolytatott közvélemény-kutatás, mely friss, naprakész eredményekkel gazdagítja a magyar jogtudományt a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésüket töltőkkel szembeni társadalmi megítélésről, továbbá az embereknek a halálbüntetéssel, illetve általában a bűnözéssel szembeni attitűdjéről.

A dolgozat a jogtudományi kutatás módszertanának mindenben megfelel, a szerző számos módszert, így a történeti, az analitikus, a dogmatikai, a jog-összehasonlító, valamint a személyes interjúkon és a közvélemény-kutatásokon alapuló szociológiai módszert alkalmazott kutatási eredményeinek feltárása érdekében. A dolgozat ennek alapján messzemenőkéig kielégíti a doktori disszertációkkal szemben támasztott követelményeket: az a szerző önálló kutatásán alapuló, módszertanilag megalapozott, novum jellegű eredményeket tartalmazó dolgozat. Mivel a disszertáns jelenleg is tervez a dolgozat témaköréhez kapcsolódó, új kutatásokat, így az a szerző munkásságához szervesen kapcsolódó, a jogtudományt gazdagító disszertáció, melyet ajánlok nemcsak a doktori eljárást folytató bizottságok, hanem a széles jogtudományi közösség figyelmébe is.

Budapest, 2025 novembere

Tóth J. Zoltán

Tartalomjegyzék

Témavezetői vélemény	3
1. Bevezetés	9
1.1. A téma aktualitása és a témaválasztás szempontjai.....	9
1.2. Az értekezés szerkezete	10
1.3. Hipotézisek	14
2. Büntetési célok a filozófiatörténetben	16
2.1. Az állam előtti időszak, a bosszú.....	16
2.2. Büntetési elméletek az ókorban.....	18
2.2.1. A büntetési elméletek két fő irányának alakulása a görög városállamokban	20
2.2.2. A büntetés jogelméleti megalapozása az ókori Rómában	28
2.3. A közép-és kora újkori teológiai és államelméleti felfogások	34
2.3.1. A büntetés célja és értelme a keresztény teológia klasszikus irányzataiban	34
2.3.2. Büntetéselméleti nézetek a kora újkori utópiákban és uralkodói tükrökben	35
2.3.3 A reformáció büntetéselméleti nézetei	40
2.3.4 A büntetés célja a klasszikus természetjogi elméletekben	41
2.4. A felvilágosodás időszaka	49
2.4.1. Cesare Beccaria	57
2.5. A büntetési célelméletek sokszínűsége a XVIII. század második felétől a XX. század második feléig.....	62
3. Az emberi méltósághoz való jog	70
3.1. Az emberi méltósághoz való jog filozófiai alapjai.....	70
3.2. Az emberi méltóság a jogban	72
3.3. Az emberi méltóság megjelenése hazánk számára irányadó nemzetközi egyezményekben	74
3.3.1. Az ENSZ alapokmánya	74
3.3.2. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata	74
3.3.3. Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (PPJNE).....	75
3.3.4. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE)	75
3.3.5. Az Európai Unió alapvető jogok chartája	76
4. A TÉS az EJEB ítélkezési gyakorlatának tükrében	78
4.1 Kafkaris kontra. Cyprus.....	78

4.2 Iorgov (II) kontra Bulgária	82
4.3. Vinter és társai kontra Egyesült Királyság	84
4.3.1 A Kamara eljárása	85
4.3.2. A Nagykamara eljárása.....	87
4.4. Öcalan kontra Törökország (2.sz)	90
4.5. Harakchiev és Tolumov kontra Bulgária.....	93
4.6. Čačko kontra Szlovákia	94
4.7. Bodein kontra Franciaország	94
4.8. Murray kontra Hollandia	95
4.9. Hutchinson kontra Egyesült Királyság	97
4.10. Matiošaitis és társai kontra Litvánia	98
4.11. Petuhov kontra Ukrajna (2.sz.)	98
4.12. Marcello Viola kontra Olaszország	99
4.13. Horion kontra Belgium.....	100
5. A tényleges életfogytiglani börtönbüntetés jogi szabályozásának története hazánkban	101
5.1. Jogszabályok a halálbüntetés eltörlésétől az első TÉSZ ítélet megszületéséig	101
5.2. Viharfelhők a hazai TÉSZ szabályozás felett.....	104
5.2.1. Törköly kontra Magyarország ügy	105
5.2.2. Magyar László kontra Magyarország	106
5.3. Az EJEB ítélet hatásai a hazai ítélkezésben	108
5.3.1. A 2013. évi CCXL törvény.....	108
5.3.2. Az Alkotmánybíróság 3013/2015 (I. 27) AB végzése	108
5.3.3. A Kúria ítélete a Magyar ügy felülvizsgálati eljárásában.....	109
5.3.4. A Kúria jogegységi határozata	110
5.4. Kötelező kegyelmi eljárás	112
5.4.1. A kötelező kegyelmi eljárás törvénybe iktatása	112
5.4.2. A kötelező kegyelmi eljárás lefolytatásának menete.....	113
5.5. A kötelező kegyelmi eljárás bevezetését követő EJEB döntések.....	116
5.5.1. T.P. és Á.T. kontra Magyarország.....	116
5.5.2. Kruchió és Lehoczki kontra Magyarország.....	120
5.5.3. Varga Sándor és társai kontra Magyarország.....	120
5.5.4. Bancsók József és Magyar László kontra Magyarország ügy	123
5.6. Alkotmányjogi panaszok	124

5.6.1. Jordán Bálint alkotmányjogi panasza	125
5.6.2. Magyar László alkotmányjogi panasza	126
5.6.3. Taliga Ádám alkotmányjogi panasza	127
5.6.4. Pongrácz Tamás alkotmányjogi panasza	127
5.6.5. B. Pál alkotmányjogi panasza.....	128
5.6.6. Rostás Elemér alkotmányjogi panasza	128
5.6.7. Varga Sándor alkotmányjogi panasza	129
5.6.8. Kiss Árpád Sándor alkotmányjogi panasza	130
5.6.9. C.G. Florin alkotmányjogi panasza	131
5.6.10. Kabai Csaba alkotmányjogi panasza	132
5.6.11. Ismeretlen nevű elítélt alkotmányjogi panasza.....	133
5.6.12 Az Alkotmánybíróság döntéshozatali passzivitása a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kapcsán.....	134
6. Nemzetközi kitekintés	135
6.1. Az alapjogok növekvő jelentősége a nemzetközi jogban.....	135
6.1.1. Nemzetközi büntető igazságszolgáltatás	137
6.1.2. Változások a nemzetek jogában	140
6.1.3. Emberi jogok és az Egyesült Államok	142
6.2. Az életfogytig tartó szabadságvesztés fogalmi meghatározása.....	144
6.2.1. Formális életfogytig tartó szabadságvesztés.....	145
6.2.2. Informális életfogytig tartó szabadságvesztések	148
6.3. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozása az egyes országokban	149
6.3.1. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozása Európában.....	149
6.3.2. A gyakorlatilag csökkenthetetlen életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozása Európában.....	151
6.3.3. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozása az Egyesült Államokban	153
6.3.4. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozása más joghatóságokban	156
6.4. Az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítétek fogvatartási körülményei.....	157
6.4.1. Speciális rezsimek	158
6.4.2. Szegényes börtönrezsimek és strukturális hiányosságok	163
7. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtásának körülményei és gyakorlata	171

7.1. A TÉSZ bevezetésének kihívásai a büntetés-végrehajtás szemszögéből	171
7.2. Az első HSR körlet létrehozása	174
7.3. A Szegedi Fegyház és Börtön HSR körletének tapasztalatai közvetlenül annak létrehozását követően	176
8. Nemzetközi kutatások a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtásának körülményeiről és gyakorlatáról	182
9. A tényleges életfogytiglani szabadságvesztés ítélkezési gyakorlata Magyarországon .	189
9.1. Bevezetés	189
9.2. Módszertan és az adatgyűjtés folyamata	190
9.3. A TÉSZ-ítéletek száma és bírósági fórumok szerinti eloszlása	191
9.3.1. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélek számának alakulása az elmúlt 25 évben, összehasonlításban a halálbüntetés korábbi ítélkezési gyakorlatával	191
9.3.2 A TÉSZ-ítéletek számszerűsége és bírósági fórumok szerinti eloszlása.....	195
9.3.3 A vizsgált fogvatartotti kör halálozásával kapcsolatos adatok	200
9.3.4. Kegyelmi kérelemmel kapcsolatos adatok	201
9.4. Az elítéltek személyes és társadalmi jellemzői	201
9.4.1. Az elkövetők életkora és a kötelező kegyelmi eljárás időpontjáig való túlélés valószínűsége.....	202
9.4.2 Egyéb szociodemográfiai jellemzők.....	206
9.4.3. Az elkövetők szociális háttere	210
9.4.4. Pszichés és pszichológiai jellemzők	215
9.5. Az elkövetett bűncselekmények típusa és körülményei	217
9.5.1. tényállások típusai	217
9.5.2. Az ítéletek alapjául szolgáló bűncselekmények	221
9.5.3. A minősített emberölések jellemzői a vizsgált esetekben	224
9.5.4. TÉSZ ítéletek megoszlása a visszaesők arányában	226
9.5.5. A TÉSZ ítéletek megoszlása a bünszervezetben elkövetés szempontjából..	227
9.5.6. Társittettség megállapítása a TÉSZ ítéletekben.....	228
9.5.7. Részesi alakzat a TÉSZ ítéletekben.....	229
9.5.8. Az ítéletek megoszlása a halálos áldozatok száma alapján	231
9.5.9. Az életellenes cselekményeknél használt eszközök	232
9.5.10. Az ítéletek vizsgálata az elkövető beismerése szempontjából	233
9.5.11. Az ítéletek vizsgálata a súlyosító körülmények szempontjából	234
9.5.12. Az ítéletek vizsgálata az enyhítő körülmények szempontjából.....	235

9.6. Összegzés	236
10. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés társadalmi megítélése – a Medián által, a disszertációhoz készített reprezentatív közvélemény-kutatásának eredményei	237
10.1. A halálbüntetés eltörlésétől a TÉSZ jelenleg hatályos szabályozásáig	237
10.2. A változások társadalmi elfogadottsága	241
10.3. Átfogó közvélemény-kutatás a halálbüntetés és a tényleges szabadságvesztés kérdésében - 2023	244
10.3.1. Jogtudat vizsgálatok	246
10.3.2 A büntetés céljának meghatározása	247
10.3.3 Vélemények a hatályos jogi szabályozásról	248
10.3.4. Körülmények a szabadságvesztés végrehajtása során	256
10.3.5 Élet a hosszú ideig tartó szabadságvesztést követően	258
10.3.6 Személyes érintettség vizsgálata	262
10.4. Összegzés	262
11. A kutatás eredményei és megállapításai, a hipotézisek értékelése	263
11.1. A kutatás eredményei	263
11.2. A hipotézisek értékelése	268
Thesis Summary	273
MELLÉKLET	277
IRODALOMJEGYZÉK	300

1. Bevezetés

1.1. A téma aktualitása és a témaválasztás szempontjai

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés napjaink büntetőjogi és jogelméleti diskurzusának egyik legösszetettebb és legérzékenyebb kérdése. Olyan témakör, amely nem csupán a jogászai gondolkodás, hanem a társadalomtudományok széles spektrumát is foglalkoztatja, hiszen e büntetési forma léte, célja és alkalmazásának gyakorlata közvetlenül érinti az emberi méltóság, a jogállamiság, valamint az emberi jogok érvényesülésének kérdéskörét is. A jogintézmény különösen aktuális jogpolitikai és kriminológiai dilemmákat vet fel, amelyek a büntetés funkciójáról, igazolhatóságáról szólnak.

Jelen kutatás célja ennek a sok szempontból vitatott jogintézménynek az átfogó, interdiszciplináris vizsgálata, amely a jogi és kriminológiai aspektus mellett a filozófiai, szociológiai dimenziókat is figyelembe veszi. A dolgozat alapvető kérdése, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés, mint büntetési forma mennyiben felel meg az emberi jogi normáknak, a nemzetközi egyezményekben rögzített követelményeknek, és milyen módon egyeztethető össze a modern jogállam elveivel. Az elemzés során tehát nemcsak a norma dogmatikai értelmezése, hanem annak gyakorlati működőképessége, erkölcsi igazolhatósága és társadalmi hatása is vizsgálat tárgyát képezi.

E büntetési nem kapcsán a büntetőpolitikai szükségletek és az emberi jogi elvárások közötti feszültség sajátos helyzetet teremt a jogelméleti vitákban. A TÉSZ¹ legitimitását két, egymással gyakran ellentétes irányból is támadják: egyfelől az emberi jogi szervezetek és a nemzetközi jogi fórumok, mindenekelőtt az Emberi Jogok Európai Bírósága az embertelen és megalázó bánásmód tilalmára hivatkozva vonja kétségbe a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazását a felülvizsgálat lehetőségének kizárásával, másfelől azonban a társadalom jelentős része mindmáig nem tekinti ezt a büntetési nemet kellően szigorú szankciónak. E nézőpont szerint ez a büntetés valójában nem képes betölteni azt az elrettentő funkciót, melyet korábban a halálbüntetés betöltött. A kritikusok a megtorlás elvének gyengülését látják benne, és attól tartanak, hogy a büntetőjog humanusabb irányba történő elmozdulása a társadalmi igazságérzet rovására történik. E felfogás képviselői szerint az elítéltek életben tartása, még ha örökre megfosztják is őket a

¹ A mozaikszó a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kifejezés rövidítése

szabadságuktól, nem nyújt megfelelő erkölcsi elégtételt az áldozatok hozzátartozóinak, és nem szolgálja kellőképpen a generális prevenció célját sem.

Magyarországon az első jogerős tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása óta immár negyed évszázad telt el. Ez az időtáv már elégséges ahhoz, hogy átfogó értékelést lehessen adni arról, hogyan illeszkedett ez a büntetési forma a magyar igazságszolgáltatás rendszerébe, és milyen változásokat idézett elő mind a joggyakorlatban, mind a társadalmi gondolkodásban. A kutatás ezért kiterjed a hazai ítélkezési gyakorlat elemzésére, feltárja a társadalmi jogtudat és a büntetéssel kapcsolatos attitűd alakulását, az EJEK ítélkezési gyakorlatának hatásait, valamint azt is, hogy a büntetés-végrehajtási rendszer miként alkalmazkodott az új büntetési nem által támasztott kihívásokhoz.

1.2. Az értekezés szerkezete

Bármely büntetési forma tudományos vizsgálatának alapvető kiindulópontja annak feltérképezése, hogy az egyes történeti korszakokban a társadalmak milyen célokat rendeltek a büntetéshez, mely nem önmagában álló intézmény, hanem a társadalom önreflexiójának tükré is. Ezt a kérdéskört részletesen a bevezetőt követő, második fejezet tárgyalja, jogelméleti és történeti elemző módszerrel, hiszen e történeti és elméleti háttér vizsgálata különösen fontos a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés megértéséhez. A TÉSZ ugyanis eredeti formájában elsősorban az abszolút büntetési elméletek logikáját követi: célja nem a bűnelkövető megjavítása vagy reintegrációja, hanem a közösség védelme azáltal, hogy az elítéltet véglegesen kizárja a társadalomból. A speciális prevenció ebben az esetben háttérbe szorul, így ez a büntetési nem ilyen értelemben nagyon közel áll a halálbüntetéshez: míg az utóbbi a fizikai megsemmisítést, ez a büntetési forma a társadalmi likvidálást valósítja meg. Az elítélt évtizedeken át tartó teljes elszigetelése a közösség számára ugyanazt a funkciót tölti be, mint korábban a végrehajtott kivégzés. Az elkövető a társadalom szemében gyakorlatilag halottá válik, a büntetés pedig az igazságosság helyreállításának és a rend megőrzésének önmagáért való eszközévé lesz. A büntetési elméletek történeti fejlődése így nem csupán elméleti jelentőségű, hanem kulcsfontosságú annak megértéséhez, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés milyen filozófiai alapokra épül.

Az emberi méltósághoz való jog és a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kapcsolatának vizsgálata a disszertáció egyik legfontosabb alappillére, amellyel a harmadik

fejezet foglalkozik részletesen. A fejezet jogdogmatikai és normatív elemzést alkalmaz, mivel az emberi méltósághoz való jog az állam büntetőhatalmának abszolút korlátja: megtiltja, hogy az ember pusztá eszközzé váljon a jogrend fenntartásában. A két fogalom közötti összefüggés feltárása mélyebb filozófiai és emberi jogi dilemmát hordoz: vajon összeegyeztethető-e az emberi méltóság abszolút, korlátozhatatlan jellege egy olyan büntetési formával, amely az elítélt életének teljes hátralévő részét megfosztja a szabadság bármiféle reális perspektívájától? A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés éppen azért vált az elmúlt évtizedekben a nemzetközi és hazai jogi viták középpontjává, mert olyan büntetési forma, amely az elítéltek többségének esetében de facto kizárja a szabadulás lehetőségét, és így felveti a kérdést, hogy ezzel az állam nem lépi-e túl a legitim büntetőhatalom határait. Az Emberi Jogok Európai Bírósága ítélkezési gyakorlata világosan kijelöli azokat az elvi határokat, amelyek szerint a remény teljes kizárása önmagában is ellentétes az emberi méltóság tiszteletben tartásával.

Ehhez kapcsolódva vizsgálja a negyedik fejezet az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélkezési gyakorlatát, és azt tárja fel, hogy a Bíróság miként alakította ki azt a jogértelmezést, amely szerint a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés esetében sem zárható ki a felülvizsgálat lehetősége. A fejezet komparatív megközelítést alkalmaz, amely az EJEB döntésein keresztül mutatja be, hogyan formálódott a felülvizsgálhatóság követelménye a nemzetközi joggyakorlatban. A Bíróság álláspontja szerint, ha egy állam nem biztosít lehetőséget a büntetés felülvizsgálatára legkésőbb huszonöt év elteltével, majd azt követően rendszeres időszakonként, azzal megsérti az Emberi Jogok Európai Egyezményének 3. cikkét. A fejezet részletesen elemzi azokat a kulcsfontosságú ítéleteket, amelyek mentén a Bíróság értelmezte a büntetés mérsékelhetőségének követelményét, és amelyek együttesen kijelölik a nemzetközi jogfejlődés irányát.

Az ötödik fejezet a hazai szabályozás vizsgálatára fókuszál, amely nélkülözhetetlen ahhoz, hogy megértsük, miként alakult a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés jogi megítélése, társadalmi elfogadottsága és gyakorlati alkalmazása a bevezetését követő évtizedekben. A fejezet jogdogmatikai elemzést alkalmaz, bemutatva a szabályozás történeti fejlődését az első törvényi megjelenéstől a jelenlegi formájáig, különös tekintettel a nemzetközi és alkotmányos hatásokra. Részletes elemzést ad arról is, hogy az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítéletei milyen konkrét hatást gyakoroltak a magyar jogrendszerre, és mennyiben járultak hozzá annak emberi jogi konformitásához. A vizsgálat ugyanakkor rámutat: a TÉSZ továbbra is erősen vitatott intézmény, mivel a szabadulás lehetősége a gyakorlatban inkább formális, mint érdemi jellegű. Ennek

következtében számos alkotmányjogi panasz került az Alkotmánybíróság elé, amelyek elbírálása a mai napig folyamatban van. Ez jól érzékelteti, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés alkotmányossága továbbra sem tekinthető lezárt kérdésnek. A fejezet így nem csupán a magyar szabályozás jogtörténeti és nemzetközi összefüggéseit mutatja be, hanem arra is választ keres, vajon a hazai jogrendszer képes-e a strasbourgi követelményeknek megfelelő, az emberi méltóság elvét ténylegesen érvényesítő szabályozási keretet biztosítani.

A hatodik fejezet nemzetközi kitekintést nyújt, hiszen a magyar szabályozás értelmezése nem választható el a nemzetközi büntetőjogi és emberi jogi környezettől. A fejezet áttekinti az egyes államok szabályozási megoldásait, és azt vizsgálja, ezek mennyiben felelnek meg az emberi jogi normáknak. A kitekintés célja kettős: egyrészt annak bemutatása, hogy a különböző jogrendszerek miként kezelik a legsúlyosabb szabadságelvonással járó büntetéseket, másrészt pedig annak feltárása, milyen elvek mentén alakult ki a tényleges életfogytiglan megengedhetőségének nemzetközi mércéje. Az összehasonlító elemzés így lehetőséget ad arra, hogy a magyar szabályozás sajátosságai nemzetközi kontextusban értelmezhetők és értékelhetők legyenek.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés bevezetése nem csupán jogdogmatikai újítást jelentett a magyar büntetőjogban, hanem komoly gyakorlati és intézményi kihívást is a büntetés-végrehajtás számára. Ezt a témát a hetedik fejezet dolgozza fel, empirikus, kvalitatív módszertannal, amely interjúkra, megfigyelésekre és szakmai beszámolókra építve vizsgálja, miként alakult ki a TÉSZ végrehajtásának rendszere Magyarországon, milyen szakmai kihívásokat jelentett a büntetés-végrehajtás számára, és hogyan formálódott a gyakorlat a bevezetést követő évek során. A fejezet első része bemutatja, hogyan készült fel a büntetés-végrehajtási szervezet az elítéltek fogadására, valamint hogyan hozták létre az első HSR körletet, amely strukturált, de egyben emberibb környezetet biztosíthat a fogvatartottak számára. A második rész már a körlet működésére, tapasztalataira és a fogvatartottak mindennapjaira fókuszál. A pszichológusok és felügyelők beszámolóit, valamint egy elítélt visszaemlékezései részletes képet adnak arról, mit jelent valójában a mindennapokban tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést tölteni.

A kutatás kapcsán a jogelméleti és alkotmányos kérdések mellett legalább ilyen fontos annak feltárása, hogy ez a büntetés miként hat az emberre – ennek vizsgálatát a nyolcadik fejezet végzi el, empirikus, kvalitatív módszertannal. A börtönszociológia több évtizedes kutatásai arra mutatnak rá, hogy a TÉSZ nem csupán a szabadságtól való

megfosztást jelenti, hanem egy olyan életformát, amelyben a jövő egy célok és tervek nélküli időtávot jelent csupán. A nemzetközi vizsgálatok egybehangzóan jelzik: az elítéltek számára a legnagyobb terhet nem a börtönévek hossza, hanem az idő korlátlansága jelenti – annak tudata, hogy soha nem szabadulhatnak. A nemzetközi empirikus kutatások, különösen az Egyesült Államokban és Európában, azt mutatják, hogy az ilyen büntetést töltők körében kiemelkedően magas a depresszió, az öngyilkossági kísérletek és az önsértő magatartások aránya, miközben jellemző az elszigeteltség és a kapcsolatok megszakadása. A fejezetben ismertetett vizsgálatok eltérő módszertannal, de hasonló következtetésre jutnak: a TÉSZ elítéltek többsége számára a legnagyobb veszteség a remény hiánya. A börtönben töltött évtizedek alatt sokan elveszítik családi kapcsolataikat, egészségüket, sőt, identitásukat is.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazásának megértéséhez nem elegendő a jogszabályi és elméleti keretek elemzése: döntő fontosságú annak vizsgálata is, hogyan érvényesül mindez a hazai gyakorlatban. A kilencedik fejezet célja az összes eddig meghozott hazai ítélet empirikus feldolgozása és statisztikai elemzése, annak feltárása érdekében, hogy a magyar bíróságok milyen szempontok mentén és milyen mintázatok szerint alkalmazzák ezt a büntetési formát. A kutatás alapját az a teljeskörű jogerős ítéletgyűjtés képezi, amelyet a hazai bíróság bocsátottak rendelkezésre. A vizsgálat 25 évet ölel fel, és 89 ítélet adatainak feldolgozásán alapul. A mintában szereplő ügyek a Kúria, az ítélőtáblák és a törvényszékek gyakorlatát egyaránt lefedik, lehetővé téve az ítélkezési tendenciák átfogó értékelését. A fejezet az elemzést három fő dimenzióban végzi el. Egyrészt vizsgálja az ítéletek időbeli alakulását és földrajzi megoszlását, rávilágítva arra, mely bíróságok és mely régiók gyakorlatában fordul elő leggyakrabban ez a büntetés. Másrészt feldolgozza az elítéltek személyi és pszichés jellemzőit, az életkortól és nemtől a családi háttéren, iskolai végzettségen és mentális állapoton át a bűnismétlési hajlamig. Végül bemutatja az elkövetett bűncselekményeket, enyhítő és súlyosító körülményeket, a legsúlyosabb ítéletet megalapozó minősítéseket, továbbá az elítéltek sorsát a büntetés végrehajtása során, ideértve a kegyelmi kérelmeket, az elhalálozások arányát és a büntetés végrehajtásának gyakorlatát.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés megítélése nem csupán jogi, hanem társadalmi kérdés is. A dolgozat záró, tizedik fejezetének célja, hogy bemutassa, milyen társadalmi attitűdök és jogtudati mintázatok jellemzik ma Magyarországon a halálbüntetés és a TÉSZ jogintézményéhez való viszonyt. A vizsgálat alapját a Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet által, kifejezetten ehhez a kutatáshoz, 2023-ban lefolytatott reprezentatív

közzvélemény-kutatás adja. E fejezet a disszertáció második empirikus pillére: a bírósági ítélkezési gyakorlat elemzését kiegészítve bemutatja a társadalmi jogtudat, az attitűd és az erkölcsi-filozófiai alapállások szerepét abban, hogy miként ítéli meg a közvélemény a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés helyét és létjogosultságát a magyar büntető igazságszolgáltatás rendszerében.

1.3. Hipotézisek

Az első hipotézis szerint a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés bevezetése Magyarországon nem elsősorban elméleti megalapozottságon, hanem a közbiztonság iránti társadalmi igényre adott politikai válaszon alapult. Hazánkban a halálbüntetés alkotmányellenessé nyilvánítását követően nagy volt az elégedetlenség: az akkor készült közvélemény-kutatás szerint a társadalom 77%-a azonnal visszaállította volna ezt a szankciót. Szükség volt tehát egy olyan büntetési formára, amely kielégíti azt a korábban megszokott vágyat, miszerint az elkövető soha nem kerülhet vissza a társadalomba, és a megtorlási cél is arányosan megvalósul. Ennek következtében a jogintézmény elsősorban az abszolút büntetési elméletek logikáját követi. Ebből adódóan a speciális prevenció háttérbe szorul, és a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés a halálbüntetés funkcionális megfelelőjeként a társadalmi likvidálás eszközévé válik.

Második hipotézisem szerint az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélkezési gyakorlata ugyan változásokat eredményezett a magyar szabályozásban, azonban a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt szabadulási lehetősége továbbra is csupán formális, és nem biztosít valódi reintegrációs perspektívát.

A harmadik hipotézisem arra irányult, hogy a vizsgált 25 éves időszakban a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel járó jogerős ítéletek száma jelentősen meghaladta a halálbüntetés utolsó 25 évében kiszabott halálos ítéletek számát. E feltevés abból a megfontolásból indult ki, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása a bíró számára pszichológiailag kevésbé megterhelő döntés, mint a halálbüntetés kimondása, így e szankció alkalmazása gyakoribbá válhatott.

A büntetés-végrehajtási gyakorlat vizsgálata arra az előfeltevésre épül – és ez egyben a dolgozat negyedik hipotézise is –, hogy a TÉSZ intézményesítése komoly szakmai kihívást jelent az intézményrendszer számára, hiszen egy olyan fogvatartotti kör megjelenésével jár, amelynek tagjai a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetése után, veszíteni való nélkül kerülnek be a rendszerbe. Fogva tartásuk ezért egyaránt veszélyt

jelenthet a börtönszemélyzetre és a többi elítéltre is. Külön nehézséget okoz esetükben a reintegrációs cél, valamint a reintegrációs programok hiánya.

Az ötödik, egyben utolsó hipotézisem a bírósági ítéletek empirikus feldolgozásával kapcsolatos, miszerint a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazása a magyar bírósági gyakorlatban korántsem egységes. A különbségek nem pusztán jogértelmezési árnyalatokat tükröznek, hanem mélyebb értékrendi és szemléletbeli eltéréseket is a TÉSZ társadalmi funkciójának megítélésében.

2. Büntetési célok a filozófiatörténetben

A büntetés értelmezése és céljának meghatározása az emberi gondolkodás egyik legrégebbi kérdése. Bár a modern jogtudomány a problémát rendszerint a jogdogmatika és a kriminológia keretei között tárgyalja, a gyökerei messzire nyúlnak vissza a filozófia történetébe. Minden korszak jogalkotói és bírái mögött ott álltak azok az elméleti alapvetések, amelyek az igazságosság természetét, a megtorlás indokoltságát és a büntetés társadalmi szerepét próbálták meghatározni. A szankció értelme ugyanis mindig attól függ, hogy milyen célt kíván szolgálni: más jellegű eszközöket kíván meg a nevelésre irányuló büntetőpolitika, mint az, amely pusztán a megtorlásra épít, és ismét más logika szerint működik az elrettentésre törekvő rendszer.

A történelem során a büntetéselméletek változása szorosan követte az adott társadalmak szerkezetét és gondolkodásmódját. A jogászok és filozófusok tanításai nem elszigetelten, hanem egymásra reagálva formálták azt a szellemi folyamatot, amely a bűn és a büntetés viszonyát értelmezte. Egyes elméletek új szempontokat hoztak, mások éppen az előző korok téziseivel vitakoztak, de mind hozzájárultak a büntetőjog célrendszerének fejlődéséhez.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés vizsgálata különösen érzékeny pontja ennek a fejlődéstörténetnek. Az a büntetési forma ugyanis sajátosan illusztrálja, miként válhat a szankció elsődleges funkciója a társadalom védelmévé és az elítélt végleges izolálásává, miközben a reszocializáció lehetősége háttérbe szorul. Az intézmény ezért nem érthető meg a büntetés céljáról folytatott történeti és filozófiai viták ismerete nélkül.

2.1. Az állam előtti időszak, a bosszú

A büntetési elméletek fejlődése szorosan összefonódik az emberi társadalmak kialakulásával. Ahogy a közösségek szervezettebb formát öltöttek, egyre világosabban rajzolódott ki az igény arra, hogy meghatározzák a büntetés célját és igazolják annak jogosságát. A bűn és a büntetés fogalma az emberi együttélés legrégebbi időszakáig nyúlik vissza, hiszen a közösségi lét már kezdetleges formájában is magában hordozza a rend és a normakövetés szükségességét. Még az állam előtti társadalmakban is léteztek olyan szabályok, amelyek betartása a biztonság és a kiszámíthatóság alapját képezte.

Pinatel tipológiája szerint a konfliktusok két nagy csoportba sorolhatók: a közösségen belüli és a közösségek közötti összeütközésekre.² Az előbbi esetében a szankciók nem elsősorban a fizikai megtorlást szolgálták, hanem a normák közösségi erejét fejezték ki. A büntetés forrása sokszor a közösség morális felháborodása és az ebből fakadó bosszúvágy volt, de a célja inkább a rend fenntartása, mintsem a vétkes megsemmisítése. A család vagy a kisebb közösség inkább a megszegyenítés, a nevetségessé tétel eszközével élt, ezzel jelezve, hogy a normaszegő elveszítette családi körének elismerését. A tágabb társadalmi egységek, a törzsek és a nemzetségek azonban már kifinomultabb szankciórendszereket alakítottak ki, amelyekben megjelentek a vallási-mágikus elemek is. Azokat, akik a közösség fennmaradását veszélyeztették, vagy saját csoportjukat elárulták, gyakran szakrális, kegyetlen megtorlással sújtották,³ amely a bűn szimbolikus megtisztítását is szolgálta.⁴

Noha a kutatások többsége egyetért abban, hogy e korai büntetési formák elsődleges funkciója a bosszú és a megtorlás volt, e szemléletben már ekkor megjelentek a megelőzés csírái. Még ha nem is tudatosan, a szankciók demonstratív jellege közvetítette azt az üzenetet, hogy a normaszegés következményekkel jár, s ezzel implicit módon visszatartó hatást gyakorol a közösség tagjaira. A megtorlás tehát nemcsak elégtétel volt, hanem a rend fenntartásának eszköze is, amely a jövőbeni bűnelkövetők elrettentését szolgálta.

A közösségek közötti konfliktusok kezelése ezzel szemben jóval végletesebb megoldásokat szült: gyakran véres összecsapásokkal, sőt egy-egy csoport teljes pusztulásával járt. A magánbosszú, majd a vérbosszú intézménye korlátlan és kiszámíthatatlan volt, ami egyre inkább rávilágított a központi hatalom szükségességére. A szabályozott, állami büntetőhatalom megjelenése így nemcsak a sértett, hanem az elkövető érdekét is szolgálta,⁵ mivel a megtorlás önkényét kiszámítható normák váltották fel. E

² PINATEL Jean: A büntetésvégrehajtás válsága In.: Horváth Tibor: Büntetésvégrehajtási rendszerek – büntetésvégrehajtási jog, Rendőrtiszti Főiskola, Budapest, 1980. pp. 123-146.

³ A közösség által elfogadott szokások és tiltások megszegését nem világi, hanem vallási alapon torolták meg. Az emberek úgy hitték, hogy a normák megsértése az istenek, szellemek vagy ősök haragját váltja ki, ami balszerencsét, betegséget vagy természeti csapásokat hozhat az egész közösségre. Ennek elkerülése érdekében a szabályszegőt gyakran rituális úton tisztították meg, kirekesztették, áldozatot mutattak be helyette, vagy akár halállal sújtották. Ezek a szankciók a természetfeletti hatalmaktól való félelmen alapultak, céljuk pedig az isteni rend helyreállítása volt.

⁴ KABÓDI Csaba - LŐRINCZ József – MEZEI Barna: *Büntetéstan alapfogalmak*, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005. p. 20.

⁵ NAGY Ferenc: *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban* Akadémia Kiadó Budapest, 2013 13-14.p.

folyamat tekinthető annak a fordulópontnak, amely a szervezett társadalmak kialakulásához és az állami büntetőjog megszületéséhez vezetett.⁶

2.2. Büntetési elméletek az ókorban

A központi büntetőhatalom megszilárdítása az emberi társadalmak fejlődésének egyik legjelentősebb mérföldköve volt. A vérbosszú intézményének felszámolása, az egységes szankciórendszer kialakítása és az igazságszolgáltatás központosítása mind a közösség tagjainak közös érdekét szolgálták, hiszen ezzel vált lehetővé a konfliktusok kiszámítható, szabályozott rendezése. A feladat az államra hárult, amelynek nemcsak jogi, hanem társadalomlélektani kihívással is szembe kellett néznie: egy olyan közösségben kellett elfogadtatnia az új rendet, amely addig a megtorlás természetes jogán nevelkedett. A vérbosszúra épülő hagyományokkal átítatott társadalomban a központi igazságszolgáltatás tekintélyének megteremtése a kor gondolkodói és vezetői számára komoly szellemi és politikai feladatot jelentett.

Az európai büntetési rendszerek formálódásában e folyamat során különös jelentőséget kapott előbb a tálío, majd a kompenzáció elvének megjelenése.⁷ E két alapelv gyors elterjedését az magyarázza, hogy nem távolodtak el nagymértékben a korábbi gyakorlattól. A közösségek számára érthető és elfogadható módon illeszkedtek a megtorlásról alkotott korabeli igazságérzetbe, így fokozatosan megteremtették annak lehetőségét, hogy a bosszú személyes aktusa helyét átvegye a közösség nevében gyakorolt, szabályozott büntetőhatalom.

A tálío számos társadalomban a vérbosszú enyhébb, személyre szóló alternatívájaként alakult ki: ahelyett, hogy a megtorlás a teljes közösséget sújtaná, az igazságszolgáltatás a vétkes személyéhez köti a büntetést.⁸ Klasszikus források is tükrözik ezt a szemléletváltást. Mózes III. könyvében a tálío elvével így találkozunk: „Törvény legyen: törést törésért, szemet szemért, fogat fogért. Amilyen sérelmet okozott az ember, olyat kell elszenvednie.”⁹ Hasonló arányossági elvet közvetít Hamurapi 196. törvénye is:

⁶ KABÓDI – LŐRINCZ – MEZEY 2005. p. 24.

⁷ HORVÁTH Tibor: *A büntetési elméletek fejlődésének vázlatja*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981. 10. p.

⁸ KABÓDI – LŐRINCZ – MEZEY 2005. p. 24.

⁹ BIBLIA Mózes III. könyve (*Leviticus*) 24:20. (Károli Gáspár ford.)

„Ha egy szabad ember szemét elpusztította: pusztítsák el az ő szemét. (...) Ha egy szabad ember fogát ütötte ki egy vele egyenrangú szabad embernek: üssék ki az ő fogát”^{10 11}

A társadalmak fejlődésével az állam fokozatosan átvette a megtorlás kizárólagos jogát, és a magánbosszú után a talio alkalmazását is megszüntette. A római jog fejlődésében ez a folyamat a XII táblás törvények korára teljesedett ki: ekkorra a magánbosszú intézménye végleg eltűnt, és a talio elve is háttérbe szorult. Helyét a vagyoni jóvátétel rendszere vette át, amelyben a sérelmet nem testi megtorlással, hanem anyagi kompenzációval igyekeztek kiegyenlíteni.¹²

A compositio a felelősségvállalás új formájaként jelent meg, amelyben a megtorlás már nem testi fenyegetés, hanem anyagi jóvátétel formáját öntötte.¹³ Ez az intézmény elsősorban a személy elleni bűncselekmények körében terjedt el, és a büntetés gazdasági dimenzióját erősítette: felismerték, hogy az anyagi kompenzáció mind az egyén, mind a közösség számára előnyösebb, mint a pusztító bosszú. A jóvátétel terményekben, állatokban, értéktárgyakban vagy akár szolgáltatásokban is megvalósulhatott. Ez a büntetési forma az emberi gondolkodás fejlődésének fontos állomását jelzi: átmenetet teremt a bosszúelvű igazságszolgáltatás és az állami büntetőjog között.¹⁴ A birtokolható javak gyarapodásával a kompenzáció mértéke fokozatosan egységesedett, és kialakultak azok az általánosan elfogadott tarifák, amelyek már a szankciók kiszámíthatóságát biztosították. Ez a folyamat a büntetési rendszerek történetében jelentős mérföldkőnek tekinthető.¹⁵

A közjogiasodás folyamata jól nyomon követhető abban, hogy az eredetileg kizárólag az alattvalók közötti jóvátételként működő kompenzáció idővel kiegészült az uralkodót megillető résszel. Ezzel a jóvátétel már nem pusztán a sérelem kiegyenlítését szolgálta, hanem részben büntető funkciót is betöltött. E változást követően jöttek létre azok a büntetési formák, amelyeket az állam már saját védelmében, különösen az államellenes cselekmények elkövetőivel szemben alkalmazott.

¹⁰ HAMMURAPI. (Kr. e. 18. sz.). *Hammurapi törvénykönyve* (196–200. §). In F. Mérei & I. Vekerdí (Szerk.), *Ókori keleti források*. Budapest, Gondolat kiadó, 1980..

¹¹ TÓTH, J. Zoltán (2007). A halálbüntetés az ókori államok jogában. In: Tóth Károly (szerk.): *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*, 70. pp. 3–56. munkájában kifejti, hogy Mózes törvényei részben Hammurapi kompilációjából eredeztethetők: Ezt a feltételezést több tény is alátámasztja. Az első szerint a zsidó nép ősatyjának tartott Ábrahám valószínűleg Babilonból származott; és Hammurapi kortársa volt, feltehető ezért, hogy a leginkább az ottani jogrendszer hatott rá és utódaira. Ennél fontosabb és meggyőzőbb azonban az, hogy a két „törvénykönyv” között rengeteg a formai és tartalmi hasonlóság.

¹² MOLNÁR Imre – JAKAB Éva: *Római jog*, 8. átdolgozott kiadás, Szeged, Diligens Bt, 2019 328. p.

¹³ KABÓDI – LŐRINCZ – MEZEY 2005. p. 24.

¹⁴ Molnár Imre – Jakab Éva könyve rámutat arra, hogy az állam már ebben a korban saját hatáskörbe vonta bizonyos cselekmények esetében az igazságszolgáltatást. Ilyen esetekben az állam kezdeményezte, illetve külön büntetőbíróságok útján folytatta le a megtorló eljárást.

¹⁵ KABÓDI – LŐRINCZ – MEZEY 2005. p. 25.

A büntetések fejlődése a legkorábbi formáktól, a vérbosszútól kiindulva, a tálío és a compositio gyakorlatán keresztül vezetett el odáig, hogy az igazságszolgáltatás magánjellege megszűnjön és átvegye a helyét a központi, állami igazságszolgáltatás.

2.2.1. A büntetési elméletek két fő irányának alakulása a görög városállamokban

A görög városállamokban akkorra végbement a büntetési rendszer fejlődésének azon folyamata, amely a magánjellegű igazságszolgáltatást fokozatosan a közösségi, állami büntetőhatalommal váltotta fel. A magánbosszú korlátozása és az állam igazságszolgáltatásban betöltött növekvő szerepe a történelem során először vetette fel azt az alapvető kérdést, amely azóta is meghatározza a büntetőjogi gondolkodást: mi a büntetés valódi rendeltetése, és milyen mértékű szankció alkalmazása tekinthető arányosnak ahhoz, hogy e cél megvalósuljon?¹⁶

A görög igazságszolgáltatásban az ideális büntetésről folytatott gondolkodás ebben az időszakban még nem vált el a vallási és erkölcsi nézetektől, így nem tekinthető a jog önálló megközelítésének.¹⁷ A kor jogfelfogását alapvetően meghatározták a társadalom vallási és morális normái, amelyek áthatották a büntetésről alkotott elképzeléseket is. Még a legfejlettebb görög állam, Athén sem jutott el addig, hogy a jogot a vallástól és az erkölctől lényegileg független rendszerként értelmezze.¹⁸ A korszak filozófusai a büntetést nem jogi, hanem erkölcsi és etikai krédésként kezelték, és a bűncselekményben megnyilvánuló rosszat az erkölcsi rosszal azonosították.

A görög gondolkodók büntetési elméleteit elemezve két alapvető eszmei irányt figyelhetünk meg, amelyek hatása a modern büntetési elméletekben is tovább él. az egyik a büntetéssel kapcsolatos társadalmi igazolásának igénye, a másik pedig a vérbosszúra épülő megtorlás visszaszorításának erkölcsi indoklása. E két, részben egymással ellentétes megközelítés mentén a korszak filozófusai különböző elméleti úton próbálták meg megválaszolni a büntetés társadalmi és etikai kérdéseit, keresve azokat az alapelveket, amelyek mentén a büntetés igazságossá és elfogadhatóvá válhat.¹⁹

Retrospektív megközelítésben a relatív büntetési elmélet központi gondolata a jövőbeni bűncselekmények megelőzése, amelyet a büntetés elrettentő funkcióján keresztül

¹⁶ HORVÁTH 1981. (p.10)

¹⁷ HORVÁTH 1981. (p.16)

¹⁸ ANTALFFY György: *Állam és alkotmány az athéni demokráciában*. Közgazdasági és jogi könyvkiadó, Budapest, 1962. 158. p.

¹⁹ HORVÁTH 1981. (p.19)

kíván elérni. Ezzel szemben az abszolút elmélet követői az igazságosság eszméjét tekintik irányadónak, és a büntetés célját a megtorlásban, valamint a bűncselekmény által megbomlott társadalmi rend helyreállításában látják.

E fejezet célja, hogy áttekintse azoknak a filozófusoknak és jogtudósoknak az elképzeléseit, akik a büntetés rendeltetését különböző módon értelmezték. Bár nézeteik között lényeges különbségek mutatkoznak, egyesek a megtorlást, mások az igazság helyreállítását, illetve a generális vagy speciális prevenciót hangsúlyozzák, sőt megjelennek szintetizáló, vegyes megközelítések is, valamennyi elmélet visszavezethető a büntetés történeti és elméleti fejlődésének korai alapmotívumaira. Noha az egyes irányzatok más-más súlypontokat helyeznek előtérbe, gondolati kereteik közös gyökerekből táplálkoznak.²⁰

2.2.1.1. A relatív büntetési elméletek

A relatív büntetési elmélet képviselői úgy vélik, hogy a büntetés értelme és társadalmi haszna a jövőbeni bűncselekmények megelőzésében rejlik. E megközelítés szerint a büntetés elsődleges célja az elrettentésen keresztül megakadályozni az újabb jogsértéseket. Filozófiai alapját a determinizmus elve képezi, amely az emberi cselekvést oksági összefüggésekben vizsgálja, így e szemlélet középpontjában maga az elkövető, és nem a bűncselekmény áll. A relatív teóriák álláspontja realisztikusabbnak tekinthető, mivel a büntetés, mint társadalmi cselekvés, szükségszerűen a jövőre irányul: hatása nem a múltbeli jogsértés „jóvátételében”, hanem a bűnelkövetések számának csökkenésében ragadható meg.

A relatív büntetési elmélet alapvető gondolati kereteit a szofista Protagorasz (i.e. 490 – i.e. 420) fogalmazta meg elsőként. Nézetei elsősorban Platón: Protagorasz című művéből ismerhetők meg, amelyben a büntetés célját annak a jövőre irányuló nevelő és

²⁰ Bár a kutató számára ideális volna egy teljesen egyértelmű fejlődési idővonal felállítása, ez sajnos nem annyira következetes, mint ahogy azt a dolgozatomban bemutatom. Ezen büntetőjogi kategóriák alapfogalatait valóban az ókorban fogalmazták meg, de jelenlegi formában közel kétezer évvel később hozták létre őket. Az elmúlt évezredekben olyan mérhetetlen mennyiségű eredmény született a tudomány bármely ágában, hogy szükségessé vált azok rendszerezése, kategorizálása ahhoz, hogy ezek az eredmények átláthatók és feldolgozhatók legyenek. A büntetési elméletek területén ez a csoportosítás az 1700-as évek végén történt meg és ZACHARIA von Lingenthal nevéhez köthető. Ő nevesítette először az abszolút és a relatív büntetőelméleti irányokat, és utólag – nyilván a legfőbb vonások és a legjellemzőbb gondolatok alapján – sorolták be e kategóriák valamelyikébe, vagy valamely vegyes elmélet követői közé a korábban élt jelentős gondolkodókat.

elrettentő hatásában határozza meg.²¹ Protagorasz szerint az ésszerűen cselekvő ember nem a múltbeli jogsértés megtorlása végett büntet, mivel az pusztán ösztönös, bosszúvágyból fakadó cselekedet volna. A helyes büntetés célja nem a már megtörtént bűn jóvátétele, hiszen az visszafordíthatatlan, hanem a jövőbeni bűnelkövetések megelőzése, mind az elkövető, mind a közösség tagjai számára. E felfogásból következően Protagorasz úgy véli, hogy az erény tanulással és neveléssel elsajátítható, így a büntetés funkciója nem csupán az elrettentés, hanem az erkölcsi fejlődés elősegítése is.

Kortársai közül kiemelkedett azzal a nézettel, miszerint a büntetés mindig a jövőbe kell, hogy mutasson, sohasem a múltba.²² Nézete újszerű a kor filozófiai gondolkodásában: megveti és az állatokhoz hasonlatosnak ítéli azokat, akik a büntetésben a bosszú lehetőségét látják. A célt már nem a bűn megtorlásában látja, úgy gondolja az egy eszköz, melynek segítségével a jövő jobbá tehető. A determinizmus jegyében a most kirótt büntetés hatására az elkövető a későbbiekben nem követ majd el újabb cselekményeket, a jogkövető állampolgárokat pedig a negatív példa elrettenti attól, hogy a bűn útjára lépjenek. Protagorasz a bűncselekmények megelőzésének ésszerű társadalmi szempontjaira alapozta elképzelését. Tanítása szerint: aki értelmesen akar büntetni, nem a tett miatt büntet – mert meg nem történtté tenni úgysem képes – hanem azért, hogy a büntetés a jövőben mindenkit visszatartsa a jogsértéstől.²³

Míg Protagorasz elméletének relatív irányzatba történő besorolása teljesen egyértelmű és megkérdőjelezhetetlen, addig *Platón* (i.e. 427-348) esetében ez közel sincs így, a büntetőjogi szakirodalom őt az abszolút elmélet megalapozójaként tartja számon, és álláspontja élete során alakul át oly módon, hogy idős korában leírt gondolatai alapján már hangsúlyossá válik gondolkodásában a prevenciós cél. Büntetéselmélete nem egyszerűen a múltbeli cselekmények megtorlását célozza, hanem a gyógyítást, az arányos büntetéssel

²¹ PLATÓN: *Protagorasz*. Faragó László fordításának tekintetbevételével ford., a jegyzeteket és az utószót írta Bárány István. Atlantisz könyvkiadó, Budapest, 2007. p. 16. „Mert aki ésszerűen jár el, nem abból a szempontból és nem amiatt bünteti meg a gonosztevőt, mert az jogtalanságot követett el – ha ezért büntetne az ember, csupán az esztelen, állati bosszú hajtaná. Aki azonban tervszerűen akar eljutni a büntetési kérdésében, az nem a már elkövetett büntettet akarja megtorolni – hiszen azt már nem teheti meg nem történtté – hanem a jövő szempontjából büntet: hogy a tettes ne essen újra bűnbe, és általában mindenki, aki csak tanúja volt megbüntetésének, visszariadjon a gáztettől. Aki pedig ilyen felfogást vall, az nyilván meg van győződve róla, hogy az erény neveléssel átszármaztatható: hiszen elrettentés céljából büntet.”

²² TÓTH J. Zoltán: *Halálbüntetés pró és kontra*. Második, aktualizált kiadás. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2019. p. 13.

²³ KABÓDI Csaba – MEZEY Barna: *A szabadságvesztés büntetés egyetemes áttekintése*. In: KABÓDI Csaba (szerk.): *A büntetéselméleti és történeti alapja. 1–2. kötet*. Budapest, ELTE ÁJK Büntetőeljárásjogi és Végrehajtási Jogi Tanszék, 2003. pp. 47–68.

pedig a generális és speciális prevenciót is.²⁴ Műveiben a büntetés céljának meghatározása mellett tárgyalja az ideális állam, a törvényhozás problémáit.²⁵

Az állam című utópisztikus munkájában részletesen kifejti, hogy egy ideális államban egy böles Filozófusnak kell uralkodnia,²⁶ aki rátermett és böles, ismeri a jó és rossz közötti különbséget.²⁷ Államférfi című művében ennél is továbbmegy, már azt is kijelenti, hogy a Filozófus által vezérelt államban nincs szükség törvényekre, mert a törvények skatulyáit hátrahagyva a Filozófus az, aki képes minden helyzetben az egyedi és legigazságosabb döntés meghozatalára.²⁸ „Az mindenesetre világos, hogy bizonyos tekintetben a törvényhozás a királyi tevékenység körébe tartozik. A legjobb azonban nem az, ha a törvények uralkodnak, hanem az, ha belátással rendelkező, királyságra termett férfiú uralkodik (...) Mert a törvény sohasem lehet képes rá, hogy pontosan magában foglalja azt, ami a legjobb és legigazságosabb minden esetre vonatkozóan, s így nem is rendelheti el azt, ami a legjobb minden egyes esetben. Hiszen az emberek és a cselekedetek közti különbségek, továbbá az a körülmény, hogy az emberi dolgok közül úgyszólván soha semmi sincs nyugalomban, nem engedik meg, hogy bármelyik mesterség vagy művészet is bármely téren valami egyszerű szabályt állapítson meg, amely minden esetre és minden időre érvényes. (...) Márpedig a törvény – azt látjuk – körülbelül – épp erre törekszik, mint valami önféjű, nem okuló ember, aki senkinek sem engedi meg, hogy bármit az ő rendelkezésétől eltérően tegyen, sőt még a kérdést sem engedi meg senkinek, még akkor sem, ha valami új eljárás valaki számára üdvösebb volna, mint az a parancs, amelyet ő rendelt el.”²⁹

Törvények című műve, mely idős korában, a tapasztalatait összegezve íródott, már jól tükrözi az élete során végbement gondolati változást.³⁰ Bár művéből kitűnik, hogy még mindig hisz abban, hogy az ideális államformában a Filozófus - Király uralkodik, „Tehát az államhatalmat illetőleg általában érvényes az a tétel, hogy ha a belátással és józan

²⁴ HORVÁTH 1981. p.22

²⁵ HORVÁTH 1981. p.21

²⁶ TÓTH 2019. p. 13.

²⁷ PLATÓN: *Az állam* In.: Platón összes művei, II. kötet, Európa könyvkiadó Budapest, 1984. 387.p. Szókratész és Glaukón beszélgetéséből ismerhetjük meg a jó filozófus ismérveit, illetve itt mutat rá Szókratész arra, hogy csak ő lehet megfelelő a kormányzásra: „Nos, mint már beszélgetésünk kezdetén is említettük, mindenekelőtt a filozófusok természetét kell alaposan megismernünk; s úgy hiszem, ha ezt teljesen egyöntetűen értelmezzük, akkor abban is egyetértünk majd, hogy valóban meglehetnek együgyűen azok a kíváncsiak, s nem másokat, hanem csakis ezeket az embereket szabad az állam élére állítani”

²⁸ TÓTH 2019. p. 13.

²⁹ PLATÓN: *Az államférfi* (fordította: Kövendi Dénes) In.: Platón összes művei, III. kötet, Európa könyvkiadó Budapest, 1984. 103. p.

³⁰ TÓTH 2019. p. 14.

meggondoltsággal a fő hatalom egy emberben párosul, akkor születik meg a legjobb államforma és a legkitűnőbb törvények, különben soha!”³¹, de élettapasztalata alapján immár úgy véli, ez a teória csak elméletben működik, a valóságban hiányzik hozzá a legfontosabb szereplő: maga a bölcs Filozófus. „Ha egyszer olyan ember vehetné át a vezetést, akinek természettől megvan erre a képessége, mert isteni rendeltetéssel született, annak semmi szüksége nem volna törvényekre, hogy azok uralkodjanak fölötte: mert a tudásnál és belátásnál semmiféle törvény vagy rend nem ér többet; és nem szabad megtörténnie, hogy a belátás és az ész bárminek is alárendeltje és szolgája legyen, hanem az kell, hogy vezessen mindent, ha valóban természetéhez híven igazi, szabad szellem. Jelenleg azonban nincs sehol, legfeljebb alig-alig. Ezért tehát a második utat kell választani: a törvényt és a rendet. Ezek, ha nem vehetnek is tekintetbe mindent, legalább tekintettel lehetnek arra, ami legtöbbszörre szabályszerűen történni szokott.”³²

Büntetési elmélete időközben hasonlóan átalakult: míg a fiatal Platón büntetéssel kapcsolatos téziseiben valóban az igazságosság és az egyensúly helyreállítása jelenik meg célként, addig későbbi éveiben a büntetés célját Protagoraszhoz hasonlóan a megelőzésben találja meg.³³ Gorgiasz című művében, mely Szókratész halálát követően, utazásai során íródott már így szól erről: „A bűnhődő – és pedig jogosan bűnhődő – lélek erre vagy megjavul, és így maga látja bűnhődése hasznát, vagy legalább például szolgál másoknak, hogy szenvedéseitől megrémülve jobb útra térjenek. Akiknek hasznára válik az isten s ember ráróttá bűnhődés, azok orvosolható hibákat követtek el, de csak fájdalom és bánat árán szerezhetik meg ezek is az engesztelést, a földön csakúgy, mint az alvilágban, más módon nem szabadulhatnak az igazságtalanságtól.”³⁴ Élete végén, a Törvények című munkájában ez még egyértelműbben jelenik meg: „Hogyha valaki igazságtalanul akár kis, akár nagy vétséget követett el, a törvény megtanítsa és kényszerítse őt rá, hogy a jövőben hasonló vétséget vagy egyáltalán ne merészeljen szándékosan elkövetni, vagy legalább sokkal kevésbé – azon felül, hogy megtéríti a kárt. Mármost ezt a célt akár tettel, akár szóval, akár örömmel, akár fájdalom okozásával, akár megtiszteltetések, akár megszégyenítések segítségével, akár pénzbüntetésekkel, akár esetleg ajándékokkal, s egyáltalán akármilyen módon éri el a törvényhozó, hogy az emberek meggyűlöljék az

³¹ PLATÓN: *Törvények* (fordította: Kövendi Dénes) In.: Platón összes művei, III. kötet, Európa könyvkiadó Budapest, 1984. 604. p.

³² PLATÓN 1984 (*Törvények*). p. 856.

³³ TÓTH 2019. p. 14.

³⁴ PLATÓN: *Gorgiasz* (fordította: Péterfy Henő) In.: Platón összes művei, I. kötet, Európa könyvkiadó Budapest, 1984. 639. p.

igazságtalanságot, de megszeressék, vagy legalább ne gyűlöljék az igazságot: éppen ez az igazán jó törvények eredménye és célja.”³⁵

Jakab Éva: „Prevenció és szankció Platon törvényeiben”³⁶ című tanulmányában rámutat erre a kettősségre: míg a büntetőjogi szakirodalom Platónban látja az abszolút elméletek első képviselőjét, később Heller Erik a büntetőjogi elméletek történetét felvázoló munkájában kiemeli, hogy a büntetés a Törvényekben az államcélok megvalósítására szolgáló fontos eszközök között szerepel. Itt már a büntetésnek a büntetettre nézve átalakító és javító, másokra nézve pedig visszatartó hatást tulajdonít. Horváth Tibor szerint Platon büntetéselmélete már nem egyszerűen a múltbeli cselekmény megtorlását célozza, hanem a gyógyítást, az arányos büntetéssel pedig a generális és speciális prevenciót. Jakab az ellentmondások egyik magyarázatának azt tartja, hogy az ókori gondolkodók gyakran nehezen sorolhatók be fenntartások nélkül a modern büntetőjogi gondolkodási formákba, illetve az eltérő társadalmi környezet is erősen kihatott a jogi gondolkodásra.

Az okokat keresve látható, hogy több összetevő is szerepet játszik az eltérések megjelenésében. Azonban három olyan indokot mindenképp szeretnék kiemelni, mely véleményem szerint magyarázatot adhat erre a jelenségre.

Az első, és talán legfontosabb, hogy ezek a büntetőjogi kategóriák közel kétezer évvel később kerültek a jelenlegi formában megfogalmazásra. A másik ok az a teljesen egyszerű magyarázat, hogy egy ember gondolkodása az élete során változik. Tapasztalatokat, új tudást szerez, és ezek a tapasztalások átrajzolják a véleményét egyes fontos kérdésekben. Platón munkásságában ez egyértelműen megfigyelhető.

Harmadszor figyelembe kell venni azt is, hogy ezen művek fordítását a legritkább esetben végezte joghoz értő vagy jogász végzettségű szakember, így az eredeti idézetekben szereplő, a szerző valós gondolatait tükröző hangsúlyok eltolódása más és másfajta értelmezést is eredményezhetett.

2.2.1.2. Az abszolút büntetési elméletek

Az abszolút büntetési elmélet fő motívuma az igazságosság. A múltban elkövetett rosszat a jelenben igazságosan meg kell torolni, így áll helyre az egyensúly. Az abszolút elmélet jelentőségét annak időszerűsége adta: a magán-igazságszolgáltatásból a köz-igazságszolgáltatás felé haladó korban rendkívüli jelentősége volt a vérbosszú tagadását

³⁵ PLATÓN 1984 (*Törvények*). p. 834.

³⁶ JAKAB Éva: *Prevenció és szankció Platon törvényeiben*. In.: Tóth, Károly (szerk): Emlékkönyv dr. Tokaji Géza c. egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára. Szeged, 1996. 284. p.

jelentő „állami” büntetés erkölcsi megalapozásának, könnyebb volt elfogadtatni a társadalommal egy olyan célt, mely a megtorlásra koncentrált.³⁷

Ide soroljuk azokat a nézeteket, melyek a jogalap meghatározásakor az elkövetett cselekménynek tulajdonítanak jelentőséget. A büntetést a kiegyenlítő igazságosság elve, a megtorlás elve alapozza meg, de nem megengedhető, hogy ennek jegyében a korlátlan bosszú érvényesüljön, így a büntetésnek feltétlenül arányosnak és igazságosnak kell lennie. Az abszolút elmélet hívei az indeterminizmus talaján állnak, vallják, hogy az elkövető szabad akaratából követte el tettét, és ez alapozza meg a büntetőjogi felelősségét.³⁸ A büntetés célja a megsértett igazság helyreállítása, mértéke pedig az elkövetett cselekmény súlyára figyelemmel, proporcionálisan szabandó ki. A büntetés kiszabásában az elkövetett bűncselekmény súlyán kívül semmilyen egyéb szempont nem érvényesülhet, nem vehetőek figyelembe például az elkövető személyére vonatkozó körülmények. Az egyetlen cél a társadalom tagjai igazság-igényének helyreállítása.

A hasznossági, célszerűségi szempontok teljes kiiktatása a büntetés céljai közül – jegyzi meg Dr. Földvári József – szükségszerűen elvezet az abszolút teóriák mélyén meghúzódó ama nézethez, amely a büntetés alkalmazását öncélúvá teszi. A cél ugyanis a jövőben megvalósuló eredmény képze. Az abszolút teóriák hívei viszont nem a jövőre, hanem a múltra tekintettel tartják szükségesnek a büntetés alkalmazását. A büntetés mértékét is múltbeli körülmények határozzák meg. Így válik a büntetés pusztá megtorlássá, amely következmény egyben a büntetés alkalmazásának kizárólagos célja is.³⁹

Nagy Ferenc az abszolút elméletek kritikájaként veti fel, hogy ezek a teóriák a büntetés szükségességét nem indokolják meg, hanem annak adott voltát feltételezik. A büntethetőség feltételeit tehát magyarázat nélkül hagyják, nem adnak választ arra a kérdésre, hogy a büntetést milyen cselekmények esetén, milyen feltételek mellett kellene alkalmazni. Nagy szerint az indeterminizmusra épült elmélet alapjaiban bizonytalan, továbbá irracionális, hiszen csak vallási vagy érzelmi alapon érthető, hogy miért lehetne egy elkövetett rosszat egy második rossz, a büntetés viszonzásával megszüntetni.⁴⁰

Arisztotelész (i.e. 384-322) az abszolút büntetési elmélet megalapozója. Büntetési elméletének középpontjában az igazságosság eszméje áll. Az igazságosság eszméje az erkölcs és a jog által biztosított javak meghatározott egyensúlyában áll. Vallja, hogy a

³⁷ KABÓDI – MEZEY 2003. pp. 47–68.

³⁸ KABÓDI Csaba – MEZEY Barna: Büntetési elméletek. In: UDVARI Gábor (szerk.): *Módszertani füzetek*. Igazságügyi Minisztérium Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnoksága, 1985/1. pp. 42–55.

³⁹ FÖLDVÁRI József: *A büntetés tana*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1970. 36. p.

⁴⁰ NAGY Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része*. HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2008. 259.p.

bűncselekmény felborítja a társadalmi egyensúlyt, a bűnelkövető vét embertársai ellen, és ezt az egyensúlyt az igazságos megtorlás eszközével lehet és kell helyreállítani.⁴¹ A büntetés célját tekintve a bosszú lényegéből indul ki,⁴² ebben látja a büntetés társadalmi hasznosságát. „Minthogy megállapításunk szerint a törvényszerű ember igazságtalan, a törvényszerű pedig igazságos, világos, hogy minden törvény szabta dolog bizonyos értelemben igazságos: amit a törvényhozó megszab, az törvényes, s arról azt mondjuk, hogy igazságos.”⁴³ A jogsértés által megzavart egyensúlyt helyre kell állítani, azaz a bűnt meg kell fosztani valamilyen értékétől a sértett javára. Az eddig leírtak nagyban hasonlóak lehetnek a tálío elvéhez, van azonban egy fontos különbség a kettő között: Arisztotelész nem egyszerűen egyenlőséget, hanem arányosságot követel a büntetésben.⁴⁴ Arisztotelész a Nikomakhoszi etikában megkülönbözteti az elosztó (disztributív) és a kiegyenlítő (korrektív) igazságosságot.⁴⁵ Míg az elosztó igazságosság a javak arányos, érdem szerinti elosztására vonatkozik, addig a kiegyenlítő igazságosság az egyenlőség helyreállítását szolgálja — például jogsértés, kár vagy szerződésszegés esetén. A cél tehát nem az érdem szerinti mérlegelés, hanem a sérelem „kiegyenlítése”, azaz a felek közötti eredeti egyensúly visszaállítása.⁴⁶

„Persze vannak olyanok is, akik úgy vélik, hogy egyszerűen a viszonyosság az igazságos dolog, ahogyan Püthagorasz követői tanították; az ő meghatározásuk szerint ugyanis egyszerűen a viszonyosság az igazságos dolog. Csakhogy a viszonyosság nem egyeztethető össze sem a javak kiosztásában megnyilvánuló, sem pedig a kiigazító

⁴¹ KABÓDI Csaba – MEZEY Barna: *A szabadságvesztés büntetés egyetemes áttekintése*. In: KABÓDI Csaba (szerk.): *A büntetéselméleti és történeti alapja. 1–2. kötet*. Budapest, ELTE AJTK Büntetőeljárásjogi és végrehajtási Jogi Tanszék, 2003. (2. fejezet) (47–68. o.)

⁴² HORVÁTH 1981. (p.22)

⁴³ ARISZTOTELESZ: *Nikomakhoszi etika*. (ford.: Szabó Miklós, A szöveget gondozta és a jegyzeteket írta: Simon Endre) Európa könyvkiadó, Budapest, 1987. 123. p.

⁴⁴ HORVÁTH 1981. (p.25)

⁴⁵ ARISZTOTELESZ: *Nikomakhoszi etika*. (ford.: Szabó Miklós, A szöveget gondozta és a jegyzeteket írta: Simon Endre) Európa könyvkiadó, Budapest, 1987. 131. p.

⁴⁶ „Az egyes jogügyletekben érvényesülő igazságosság ellenben jelent ugyan bizonyos egyenlőtlenséget – s az igazságtalanság egyenlőtlenséget – csakhogy nem az említett arányosságnak megfelelően, hanem az ún. aritmetikai arányosság értelmében. Ez esetben nem számít az, hogy tisztességes ember fosztott-e ki haszontalant, vagy haszontalan ember követett-e el házasságtörést; ti. oly esetben, mikor az egyik fél igazságtalanságot követ el, a másik pedig igazságtalanságot szenved, és amikor az egyik fél kárt okoz, a másik meg kárt vall, a törvényt – az érdekelt személyeket egyenlőeknek véve – csupán a sérelem jellegében mutatkozó különbség érdekli. Azt az igazságtalanságot aztán, amely egyenlőtlenséget jelent, a bíró kísérli meg kiegyenlíteni (...) oly formán, hogy a haszonból elvész. (...) A kiigazító igazságosság tehát a kár és a haszon közt levő közepet jelenti. (...) A bíró kiegyenlít, azaz úgy tesz, mintha pl. egy vonal két egyenlőtlen részre lenne osztva, s ő a nagyobbik darabból elvenne annyit, amennyivel ez az egész vonal felénél nagyobb, s ezt a kisebb darabhoz toldaná. Mert ha egy egészt két részre kell osztanunk, csak akkor mondhatjuk el, hogy mindkét fél megkapja a magáét, ha egyenlő részeket kaptak. Az egyenlő pedig ebben az esetben – az aritmetikai arányosság értelmében – középen van a nagyobb és a kisebb között.”

igazsággal (...) mert itt több ponton nincs meg az összhang, pl. ha egy vezető tisztviselő valakit megütött, ezért őt nem szabad visszaütni; viszont ha valaki egy vezető tisztviselőt megütött, akkor nemcsak hogy vissza kell adnia neki az ütést, hanem azon kívül meg is kell fenyíteni.”⁴⁷ A büntetést tehát Arisztotelész szerint a kiegyenlítő igazság értelmében kell kiszabni.

A büntetés hatását tekintve Arisztotelész osztja Platón álláspontját⁴⁸, miszerint „a büntetés ugyanis gyógyító eljárás, s ahogy a többi gyógyító eljárás, ez is ellentétes hatások – jelen esetben a kellemes és a fájdalmas – révén jön létre.”⁴⁹ Az iménti idézetben a Filozófus a büntetés tettesre gyakorolt hatásával foglalkozik, nem lehet tehát nem észrevenni, hogy az abszolút büntetési elméletre nem jellemző módon ő is a jövőbe mutat, mely jellemzők a relatív büntetőelméleti gondolkodás sajátjai. Arisztotelész Platón tanítványaként bár újító gondolatokat jegyzett, bizonyos elemeiben osztotta mestere nézeteit.

2.2.2. A büntetés jogelméleti megalapozása az ókori Rómában

Általánosságban elmondható, hogy az ókori Róma jogi gondolkodását áthatotta a görögök által kialakított eszmerendszer.⁵⁰ „Gyakorlatias életszemléletük folytán a rómaiak a jogelméletet közel sem művelték olyan magas fokon, mint ahogy a társadalmi viszonyokat szabályozó jogi normákat (tartalmában és formájában egyaránt) kidolgozták. (...) Ennek folytán és abból következően, hogy ezek az eszmék sehol nem hatották át olyan szervesen a tételes jogot, mint Rómában, nyilván kialakult valamilyen eszme az állam és a jog vonatkozásában, amelynek jellemzője, hogy mélyen a gyakorlati életben gyökerezett és szoros kapcsolatban állott az állami és a jogi élettel. Ennek megfelelően alakulhattak ki bizonyos jogi nézetek, eszmék, amelyeket fellelhetünk tételes jogunkban, törvényeikben és jogintézményeikben. Megállapításunkat csak alátámasztja az, hogy a római politikai jogi gondolkodásban a görög filozófia számos tétele fellelhető, hiszen a görög kultúra szellemi örökségéből plántálták át saját eszméjükbe a rómaiak a nekik leginkább megfelelő tanokat...”⁵¹

⁴⁷ ARISZTOTELÉSZ 1987 (*Nikomakhoszi etika*) pp. 133-134

⁴⁸ HORVÁTH 1981. (p.27)

⁴⁹ ARISZTOTELÉSZ *Eudemoszi etika* (Fordította és a jegyzeteket írta: Steiger Kornél) Gondolat kiadó, Budapest, 1975. 31.p.

⁵⁰ HORVÁTH 1981. (p.22)

⁵¹ ANTALFFY György: *Állam és demokrácia*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1967. 64. p.

A római büntetőjog eredetileg a göröggel megegyezően a tálío és compositio elvén alapult⁵². A személyi és birtoksérelemek kezelése a sértett és nemzetsége magánügye volt, eldönthette, hogy bosszút áll vagy elégtételt fogad el, az állam csupán annyiban volt szereplője az ügyletnek, hogy a jóvátétel összegét megállapította és abból egy hányadot azonnal magánál is tartott. A tálío elvét később a XII táblás törvények is testcsonkításra korlátozták.⁵³ Ebben a törvényben még keveredtek a magánjogi és közjogi büntetési elemek, a törvény nyolc büntetési nemet nevesít.

A köztársaság korára a büntetési rendszer már egyértelműen közjogi jellegűvé vált. A jogellenes cselekményeknek két kategóriája alakult ki:

Közbűncselekmény, crimen volt az állam, vagy hatóság sérelmére elkövetett cselekmény, de ide tartoztak a legsúlyosabb magánszemély ellen elkövetett cselekmények is, a gyilkosság, erőszakoskodás. A közbűncselekmények büntetései a cselekményekhez hasonlóan súlyosak voltak, úgy, mint a halálbüntetés, a súlyos testi fenyegetések, a kényszermunka, a száműzetés vagy az állampolgári jogok gyakorlásától való eltiltás.⁵⁴

A magánosok érdekeit sértő jogellenes cselekmények neve volt a delictum, ide sorolták többek között a lopást, személysértést, jogellenes károkozást, vagyonrongálást. Ezekben az ügyekben magánjogi peres úton hoztak döntést, és a felelősségre vonás is polgári jogi úton zajlott.⁵⁵

A principátus, és azt követően főleg dominátus időszakára a büntetési nemek és azok végrehajtásának módja jelentősen átalakult. A városállamból az idők folyamán birodalomká váló Rómában a büntetés célja már nem az egyensúly helyreállítása, a sértett fél kártalanítása volt, a büntetés a hatalomgyakorlás eszközévé vált, mely a megfélemlítés erejével hat a későbbi bűnelkövetésre. A büntetések szakrális jellege megszűnt, kiszabásuk indoka a megtorlás és az elrettentés volt.

A Kabódi Csaba – Lőrincz József – Mezei Barna által jegyzett büntetőjogi tankönyv érzékletes példával támasztja alá az ókori Rómában az idők folyamán a büntetés kiszabásával és végrehajtásával kapcsolatos látványos változást: A köztársasági Rómában a halálbüntetés végrehajtói a lictorok voltak, a kivégzés nyilvános volt, bárdal, később karddal hajtották végre, s mindvégig – az istenek kiengeszteléséül szolgáló áldozathoz méltó – emelkedett gyászpompa övezte. A császárkorban mindezt mellőzve a carnifex (a

⁵² HORVÁTH 1981. p. 29

⁵³ BÓNIS György – SÁRLÓS Márton: *Egyetemes állam- és jogtörténet*. Budapest, Tankönyvkiadó Vállalat, 1957. p. 52.

⁵⁴ HORVÁTH 1981. pp.29-30

⁵⁵ HORVÁTH 1981. p. 30

„hentes”) zárt helyen hurokkal végzett a bűnösökkel, de az is lehetett, hogy cirkuszi játékok keretében lett a vadállatok „eledele”.⁵⁶

Marcus Tullius Cicero (i.e. 106-43) a büntetés lényegét az állam önvédelmi reakciójában látta.⁵⁷ A büntetés célja elsősorban a közjó védelme és a társadalmi rend fenntartása. Nyilvánvaló, hogy az állami rend fenntartásának elhanyagolása, valamint a bűncselekmények szankcionálásának elmaradása rövid időn belül az államhatalom működésének ellehetetlenüléséhez vezetne. A büntetés kiszabása ezért az állami rend és a jogbiztonság fenntartásának egyik alapvető eszköze. „A büntetés és fenyegetés mindig ment legyen a megbecstelenítéstől, s ne a büntetőnek vagy megrovónak, hanem az államnak a javára történjék.”⁵⁸ Milo védelmében című művében Cicero így ír erről: „Szabad államban, szabad állampolgárok között kivétel nélkül minden erőszakos cselekmény az állam ellen irányul”⁵⁹.

Az állam büntetőhatalmát nem tekinteti korlátatlannak, úgy véli az kizárólag olyan mértékben alkalmazható, amilyen mértékben arra a társadalomnak szüksége van.⁶⁰ A kötelességekről című művében így fogalmazza meg az igazságos állam határozott ítélkezés ismérveit: „Azokra se hallgassunk, kik azt tartják, hogy nagyon kell haragudni ellenfeleinkre s ezt a lelkes és bátor férfiú egyik jellemvonásának tartják. Mert nincs dicséretesebb, nagy és jeles férfiúhoz méltóbb dolog az békülékenységnél és a kegyelmességnél. Szabad nép közt pedig, ahol a jogegyenlőség uralkodik, még nyájasságot és bizonyos zártszívűséget is kell tanúsítanunk, hogy mikor alkalmatlan látogatások vagy orozatlan kéregetések felbosszantanak, ne árulják el rossz kedvüket, hisz úgysem érünk vele semmit, csak meggyűlöltetjük magunkat. De ez a szelídség és kegyelmesség csak oly föltétel alatt helyeselhető, hogy az állam érdekében szigorúsággal párosítsuk, mert enélkül lehetlenné válik az állam kormányzása.”⁶¹

Lucius Annaeus Seneca (i.e. 4(?) – i.sz. 65) saját álláspontját Platón és Protagorasz nézeteire alapozza a megfelelő büntető igazságszolgáltatással kapcsolatban. A sztoikus gondolkodó a büntetés célját egyértelműen az elkövető megjavításában és a társadalom elrettentésében látja. „Vedd figyelembe azt is, hogy az emberek nagy része visszatéríthető

⁵⁶ KABÓDI – LŐRINCZ – MEZEY 2005. p. 29.

⁵⁷ TÓTH 2019. p. 22.

⁵⁸ CICERO, M.T.: *A kötelességekről* (ford. Csengeri János) Franklin társulat, Budapest, 1885. 33. p.

⁵⁹ CICERO, M.T.: *Milo védelmében* In: Cicero válogatott művei, (ford. Némethy Géza) Gondolat kiadó Budapest, 1959. p. 91.

⁶⁰ TÓTH 2019. p. 22.

⁶¹ CICERO 1959 (Milo védelmében) p. 33.

a büntelenség útjára”.⁶² Vallja, hogy a megfelelő büntetés olyan mértékű, amellyel az előzőekben felsorolt célokat eléri, de ezt a mértéket semmiképp nem haladhatja meg. Ciceróhoz hasonlóan megjelenik nála annak gondolata, hogy a bünteteskiszabás soha nem táplálkozhat haragból, bosszúvágyból, azonban ő azt is elfogadhatónak tartja, hogy kisebb bűncselekmények büntetlenül maradjanak, ha várhatóan a bűnelkövető már önmagából a büntetéssel való fenyegetettségből okulva nem követ el a későbbiekben hasonló tettet.⁶³ Seneca vizsgálja a büntetett személyiségét, körülményeit, a bűnelkövetés okát, és ezeket is figyelembe veszi akkor, amikor számára legmegfelelőbb büntetést keresi. A büntetés legfontosabb célja a hasznosság, egyébként semmit nem ér. „Értelmesen senki sem azért büntet, mert bűnt követtek el, hanem azért, hogy a jövőben ne kövessenek el bűnt. Ami megtörtént, azt meg nem történtté tenni úgysem lehet. A jövőbenieket kell megelőzni”.⁶⁴

Seneca fenti álláspontját érzékletesen mutatja be i.sz. 56-ban íródott királytükre, a Nagylelkűségről, melyben Néró császár számára ad tanácsokat arról, miként lehetne jó uralkodó. Műve legelején kimondatja Néróval az igazságos ítélkezés általa vélt legfontosabb szempontjait: „A nemzetek életének és halálának ura vagyok (...) Ekkora lehetőségek birtokában nem késztetett soha igazságtalan büntetésre sem a harag, sem az ifjonti hév, sem az emberek vakmerősége vagy megátalkodottsága, mely sokszor még a legbékésebb lelket is kihozza a sodrából, sem pedig a hatalomnak ostoba, de hatalmasoknál oly gyakori fitogtatása, amely rettegést keltve kérkedik. Kardom mozdulatlanul pihent hüvelyében. Én a leghitványabb életet is kímélem. Mindenki, ha egyebeknek híjával van is, már pusztán ember volta miatt is kedves énnekem”.⁶⁵

Seneca ebben a művében utal arra is, hogy a nagylelkűségnek is vannak korlátai, nem minden ember érdemel kegyelmet még a legigazságosabb uralkodótól sem: „Mégsem helyes mindenkinek megbocsátani; ahol ugyanis megszűnik a különbségtétel a rosszak és a jók között, ott zavar keletkezik, és a vétkek elburjánzanak. Szükség van tehát bizonyos mérlegelésre, amely különbséget tud tenni a gyógyítható és a menthetetlen jellem között. Nem válogatás nélkül mindenki iránt kell nagylelkűnek lenni, de nem is csak nagy ritkán, mert épp oly kegyetlenség mindenkinek megbocsátani, mint senkinek sem. Mértéket kell tartanunk; de mert a helyes arányt megtalálni nehéz, semmiképp sem szabad túlzásba esnünk, legfeljebb az emberiesség irányában.”⁶⁶ Álláspontja szerint a jó uralkodó nem

⁶² SENECA, L.A.: *A nagylelkűségről* (ford.: Szőke Ágnes) Helikon Kiadó, Budapest, 1988 9.p.

⁶³ HORVÁTH 1981. (p. 30)

⁶⁴ Az irodalomban az idézet szerzője ma is vitatott, egyesek Platónnak, mások Protagorasznek tulajdonítják.

⁶⁵ SENECA 1988. p. 6.

⁶⁶ SENECA 1988. p. 9.

csupán könyörületes, de szigorú is azokban az esetekben, amikor arra van szükség. Az egyik legnagyobb erénye pedig, hogy megfelelőképp választja ki a szükséges eszközt arra, hogy célját elérje vele. hiszen a túlzásba vitt szigorúság könnyen vezethet könyörtelenséghez, a túlzásba vitt nagylelkűség pedig könyörületességhez⁶⁷ „Küzdjön meg a bűnökkel, álljon ki ellenük! Egyeseknek tegyen szemrehányást megbetegedésük miatt, másokat szelíd gondoskodással ámítson el. Bizony gyorsabban és jobban lehet a beteget elámító gyógymóddal hatást elérni. Ám az uralkodónak ne csak a gyógyításra legyen gondja, de még arra is, hogy a sebhely ne legyen nagyobb a kelleténél. A kemény büntetés nem hoz dicsőséget az uralkodónak, hiszen senki sem kétli, hogy van hatalma rá. Nagy dicsőség viszont, ha erejét féken tartja, ha sok embert megment mások haragja elől, a saját dühét pedig senkin nem tölti ki.”⁶⁸

A bírónak a megfelelő büntetés kiválasztásakor azt kell mérlegelnie, hogy melyik büntetés az, amelyikkel eléri célját. Ha az a könyörületesség, akkor azt, ha pedig a szigor, akkor azt kell választania. Seneca a szigor tekintetében az arányosság elvét vallja, elég egy kisebb büntetés is, ha azzal a hatalom eléri a célját. Külön megjegyzi, hogy abban az esetben, ha a bűncselekményt az uralkodó ellen követték el még indokoltabbá válik a könyörületes büntetés kiszabása. Vallja, hogy ez a döntés a császár népszerűségét növeli, hiszen az így életben hagyott elkövető a későbbiekben már pusztán lényével az uralkodó jószágára és irgalmasságára fog emlékeztetni mindenkit.⁶⁹

Seneca rámutat arra is, hogy a túl sok büntetés – amennyiben a császár a legkisebb bűnöket is szankcionálja – egy idő után megszokottá és általánossá, ezáltal pedig kontraproduktívvá válik, a büntetés elveszti súlyát, így nem éri el célját. Ezzel szemben azokban az országokban, ahol csak a valóban súlyos bűncselekményeket szankcionálják, az emberek felfigyelnek minden büntetésre, kivetik maguk közül a bűnelkövetőket, ami már önmagában is preventív jellegű. „Amelyik államban ritka a büntetés, ott megszokottá válik a büntelenség, amit aztán közös kincsüknek tekintenek. Ha büntetlennek gondolhatja magát a polgárság, azzá is válik. Nagyobb haragot keltenek benne a köz javát semmibe vevők, ha azt látja, hogy azok kevesen vannak”.⁷⁰ Seneca felveti annak a lehetőségét is, hogy egyesek számára maga a törvény ad ötletet bűncselekmények elkövetéséhez.

⁶⁷ Tóth J. Zoltán *Halálbüntetés pro és kontra* 2. kiadás HVG Orac Lap és könyvkiadó kft. 2019 című művében lábjegyzetben fejti ki, hogy a „könyörület” szó magyarul a „clementia” (irgalom) szinonimája, nem pedig a túlzásba vitt jótekonkodás pejoratív értelmű megfogalmazása: ez utóbbi jelentést inkább a lágy szívűség fogalma takarja. Tőle átvéve használom ezt a jelzőt.

⁶⁸ SENECA 1988. p. 35.

⁶⁹ TÓTH 2019. p. 25.

⁷⁰ SENECA 1988. p. 43.

„Egyébként tudhatod, hogy azokat a vétkeket követik el leggyakrabban, amelyeket a leggyakrabban büntetnek”.⁷¹ Ezért aztán, annak érdekében, hogy az elkövetők ne szerezzenek újabb ötleteket, bizonyos tettekről egyszerűen jobb, ha hallgat a törvénykezés.⁷²

Seneca szerint a büntetésnek három célja van: az elkövető megjavítása, mások elrettentése attól, hogy bűncselekményt kövessenek el, illetve végleges eszközként a társadalom védelme az elkövető eltávolításával.⁷³ Mindhárom cél a jövőbe mutat, nem a bűncselekményt bosszulja meg. A büntetés azonban – vallja Seneca – nem csupán a társadalom számára lehet hasznos: az igazán elvetemült bűnelkövető lelkileg beteg ember, akinek megváltást jelenthet a halálbüntetés, mint egyetlen eszköz, mellyel saját gonoszságától megszabadulhat. Ezért is fontos, hogy harag és indulatok nélkül hozzanak a bírók ítéletet, ahogyan az orvos felismer és gyógyít betegségeket, úgy kell a bírónak is felismernie, ha valaki lelke annyira beteg, hogy azt már csak a legsúlyosabb büntetés kiszabásával lehet gyógyítani. „Nem lehet durva az a gyógy mód, amelynek hatása üdvös. Ugyanígy kell a törvény alkalmazójának és az állam irányítójának – ameddig lehet – szavakkal, enyhébb formában gyógyítani a polgárok lelkületét, hogy előbb csak javasoljon s megpróbálja felkelteni bennük a becsületesség és méltányosság igényét, gyűlöletet ébresszen a bűnök, elismerést az értékek iránt. Csak ezután térjen át a szigorúbb modorra, de amely még mindig csupán figyelmeztet és megró. Végző esetben folyamodjék a – még akkor is viszonylag enyhe – büntetésekhez, és a legsúlyosabb megtorlást tartsa fenn a legsúlyosabb bűnök számára, hogy senki ne lakoljon életével, csak ha halála magának a bűnösnek is érdekében áll. Az ő szerepe csupán egy dologban tér el az orvosokétól: míg azok a menthetetlen betegnek legalább könnyű halált biztosítanak, ő az elítélteket nyilvánosan megszégyenítve végezteti ki – nem mintha bárki megbüntetése is örömet okozna számára (az ilyen embertelen kegyetlenség távol áll a bölcsőtől), hanem hogy példájuk mindenkinek okulásul szolgáljon, és hogy ha életükben nem voltak hajlandók hasznos állampolgárok lenni, legalább halálukkal használjanak az államnak”.⁷⁴

A harag azért sem hasznos tanácsadó az ítélkezésben, mert a harag indulatokat, bosszúszomjat szül, így egy feltüzelt bíró könnyen szabhat ki egészen más ítéletet, mint

⁷¹ SENECA 1988. p. 42.

⁷² Seneca ilyen bűnnek tekintette az apagyilkosságot. Véleménye szerint Néró apja, Claudius császár (aki valójában csak nevelőapja volt) öt év alatt több embert varratott bőrsákba, mint ahány szülőgyilkost a történelem egyáltalán számon tartott. Sokkal ritkábban vetemedtek a gyermekek erre a szörnyű bűntettre, amíg nem volt törvény ellene.

⁷³ TÓTH 2019. p. 25.

⁷⁴ SENECA, L.A.: *A haragról* [ford.: Kovács Mihály] General Press kiadó, Budapest, 2001. 27.p.

tenné azt nyugodt, kiegyensúlyozott, indulatoktól mentes lelkiállapotában. Ez pedig igazságtalan és méltánytalan, önkényes végeredménnyel zárulna.⁷⁵

2.3. A közép-és kora újkori teológiai és államelméleti felfogások

A büntetési elméletek szempontjából a korai középkor nem hozott jelentős változásokat. A köz-igazságszolgáltatás folyamata a feudális államalakulatokban a római birodalomban tapasztaltakhoz képest ugyan némileg visszaesett, azonban egy új ideológia, a kereszténység jelentős hatással volt a következő évszázadok büntető-igazságszolgáltatására. Az egyház törekedett a vérbosszú visszaszorítására, az állami és egyházi büntetések elterjesztésére. A fő büntetések nem változtak nagymértékben, megmaradt a halálbüntetés, a különböző testcsonkító büntetések, de ebben az időben megjelentek a vezeklő börtönök is az egyházi igazságszolgáltatás szankciós palettáján.

A büntetési elméletek kialakulásában azonban az ókorhoz képest jelentős változás következett be. Míg utóbbinál e kérdéskörben jellemzően filozófusok alkották meg állásfoglalásaikat, úgy a középkorban ezek a nézetrendszerek már egyházi célokkal átítatva, vallásos tantételekként jelenhettek meg, mely egyrésztől visszavetette a büntetési elméletek alakulásának ütemét, másrészt megágyazott egy jóval későbbi ideológiai robbanásnak, a felvilágosodás eszméjének.⁷⁶

2.3.1. A büntetés célja és értelme a keresztény teológia klasszikus irányzataiban

Szent Ágoston (354-430) keresztény filozófusként alapozta meg a középkori ideológiai gondolkodást. Munkásságába beépítette mindazt, amit fontosnak tartott Cicerótól, Platónától, vagy a sztoikus filozófiából.

Büntetésekkel kapcsolatos nézeteit a Bibliára alapozva alkotta meg, melyek aztán meghatározták a következő évszázadok büntetőjogi felfogását, részleteiben még a reformáció egyes gondolkodói is támaszkodtak rájuk. Ennek jegyében az emberi ítélkezéstől megköveteli, hogy az isteni igazságszolgáltatást utánozza.⁷⁷ Szent Ágoston alapvetése szerint az ember szabad akaratral rendelkezik. A szabad akarat azért is fontos, mert így az egyén dönt arról, hogy becsületes, vagy bűnös életet él, és élete végén majd ez

⁷⁵ TÓTH 2019. p. 27.

⁷⁶ HORVÁTH 1981. p.34.

⁷⁷ HELLER Erik: *A büntetőjogi elméletek bírálata, bevezetésül a büntetékiszabás elméletéhez*. Budapest, MTA II. Osztálya / Akadémiai Kiadó, 1924. p.14

alapján ítéltetik meg. A szabad akarat adja meg a büntetés jogalapját is: hiszen így az ember saját döntése alapján tesz vagy nem tesz valamit, s ha bűnt követ el akkor saját akarata indokolja a számára igazságosan kiszabott büntetést.⁷⁸

Ágoston szerint a büntetés az isteni igazságosság megnyilvánulása, nem öncélú, hanem a bűn erkölcsi természetéből következő szabályszerűség. A bűn ugyanis a jó hiánya, az ember elfordulása Istentől, a rend megbontása, amelyet helyre kell állítani. A büntetés célja ezért egyrészt a rend helyreállítása, másrészt a bűnös javítása, harmadrészt a közösség védelme és a példamutatás.

Mint a legtöbb középkori gondolkodó esetében, *Aquinói Szent Tamás* (1225-1274) munkásságában is érződik Platón és Arisztotelész gondolatainak hatása. Büntetéssel kapcsolatos gondolkodásának kiindulópontjában az áll, hogy a büntető törvény emberi törvény, mely kiegészítése az isteni törvényeknek, és célja az, hogy megfékezze a bűnös hajlamú embereket.⁷⁹ Elméletében ötvözi az arisztotelészi és platóni gondolatokat: a büntetés céljának Arisztotelészhez hasonlóan a bűnelkövetés okán felbomlott egyensúly helyreállítását tartja, egyben a bűncselekmény orvosszerének is ítéli azt mind az elkövetőre, mind pedig a társadalomra nézve. Álláspontja szerint a büntetés a bűn természetéből következő erkölcsi rendzavarás korrekciója, melynek három fő indoka lehet: a megtorlás, a bűnös megjavítása és a közösség védelme. A szankció nem önkényes vagy pusztán hatalmi eszköz, hanem a rendbe vetett erkölcsi törvény szükségszerű következménye. Az ember ugyanis racionális és erkölcsös lény, aki szabad akaratából választja a jót vagy a rosszat, és ha eltér a természeti törvénytől, akkor az igazságosság helyreállítása jogszerű beavatkozást igényel.

2.3.2. Büntetéselméleti nézetek a kora újkori utópiákban és uralkodói tükrökben

Rotterdami Erasmus (1466-1536) filozófiáját az ideális uralkodóról, a legmegfelelőbb törvényekről és igazságszolgáltatásról *A keresztény fejedelem neveltetése* című művében fejti ki.⁸⁰ Kiindulópontja szerint egy jó fejedelem népszerű, mert erényes és igazságos, hiszen hatalmát ezzel tudja hosszú távon megtartani.

Erasmus úgy véli, hogy egy jól kormányzott országban nincs szükség sok törvényre a rend fenntartásához. „A jó, a bölcs, a becsületes fejedelem tulajdonképpen nem más,

⁷⁸ TÓTH 2019. p. 28.

⁷⁹ HORVÁTH 1981. pp.34-35.

⁸⁰ TÓTH 2019. p. 31.

mint egy élő törvény. Azon legyen tehát mindig, hogy ne a törvények számát, hanem a törvények minőségét növelje, és hogy ezek a törvények minél jobban megfeleljenek a közösség érdekeinek. Ha jó a fejedelem, ha becsületesek a hivatalnokok, akkor egy jól kormányzott országnak igen kevés törvényre van szüksége. Ha nincs meg az előbbi feltétel, akkor a törvények nagy száma sem segít. Rosszul kezeli betegét az az orvos, aki tudatlanságában gyógyszerert gyógyszerre halmoz”.⁸¹

Nem csupán a büntetésben, de már önmagukban a törvényekben is látja a megelőzés lehetőségét: „A fejedelem hozzon olyan törvényeket, amelyek nemcsak büntetéssel fenyegetik a bűnösöket, hanem tanácsolják is, hogy nem kell vétkezni. Ezért tévednek azok, akik azt vélik, hogy a törvények legyenek szűkszavúak, csak parancsoljanak, és ne oktassanak. Pedig a törvényeknek éppen az lenne a feladatuk, hogy ne büntetéssel, hanem okos szóval térítsenek el a vétkezéstől”.⁸² Álláspontja szerint mindent meg kell tenni a bűncselekmények megelőzése érdekében, a hangsúly a prevención és nem a büntetésen van: „Végső soron a fejedelmi éberségnek ne az legyen a legfőbb gondja, hogy minden gaztettet megtoroljanak, hanem inkább arra törekedjenek, hogy azt próbálja elérni, hogy ne legyenek büntetésre méltó cselekmények. Az orvosok között is az a jobb orvos, aki megelőzi és távol tartja a betegséget, nem pedig az, aki gyógyszerrel szünteti meg a már megkapott nyavalyát. Semmivel sem alsóbbrendű dolog megakadályozni a gaztettek elkövetését, mint az elkövetett vétket megbüntetni.”⁸³

Erasmus szemléletében tűnik fel először a prevenciós gondolat nemcsak, mint a büntetés velejárója, hanem egyéb, bűnmegelőző eszközök alkalmazása révén is, akár, mint azt az előzőekben láthattuk a törvény szövegezése által, de rendkívül fontosnak tartja a nevelés és példamutatás erejét is. „Amint már mondtuk, a gaztettek nagy része, mint megfertőzött forrásból, elsősorban a helytelen gondolkodásból ered. Igyekeznie kell tehát, hogy a polgárok helyes nevelésben részesüljenek, továbbá, hogy a hivatalnokok ne csak bölcsek legyenek, hanem romlatlanok is.”⁸⁴

A bűnmegelőzés eszközét látja Erasmus a vagyoni értékek helyett az emberi értékek előtérbe helyezésében, illetve a léhűtők elzavarásában is. „A bűncselekmények nagy része abból származik, hogy mindenütt nagyra értékelik a gazdagságot, a szegénységet pedig megvetik. Törekedjék tehát a fejedelem arra, hogy polgárait ne

⁸¹ ERASMUS, R.: *A keresztény fejedelem neveltetése*, (Fordította: Csonka Ferenc) Európa könyvkiadó, Budapest, 1992. 103.p.

⁸² ERASMUS 1992. p. 104.

⁸³ ERASMUS 1992. p. 106.

⁸⁴ ERASMUS 1992. p. 106..

vagyonunk, hanem erényük és erkölcsük alapján ítélje meg. (...) Nagy általánosságban szólva, az országok söpredéke a dologtalanságból származik. A tétlenséget különféle ürügyekkel keresik az emberek, s aki egyszer már hozzászokott, ha nincs módja tovább folytatni, aljas dolgokhoz folyamodik. A fejedelem tehát éberén őrködjék, hogy minél kevesebb léhűtő legyen alattvalói között, s ha vannak, vagy szorítsa őket munkára, vagy száműzze őket az országból.”⁸⁵

Platónhoz hasonlóan Erasmus is orvosi hasonlattal támasztja alá a halálbüntetés létjogosultságát. Vallja, hogy mindent meg kell tenni a bűnelkövetés megelőzésére, amennyiben mégis megtörténne úgy a vétkest megjavító büntetést kell alkalmazni. Azonban ha ez sem használ, akkor „mint fájdalmas és gyógyíthatatlan végtagot le kell vágni a törvények testéről, hogy az egészséges részek ne fertőződjenek meg”,⁸⁶

Niccoló Machiavelli (1469-1527) a kor addigi elfogadott, általános, erkölcsös, könyörületos és igazságos ideológiájától teljesen elrugaszkodó, merőben új gondolatokat fogalmazott meg Fejedelem című királytükreben, ezzel elmélettörténeti jelentőségű művet alkotott. Időről-időre felbukkanó gondolat, hogy egy uralkodó minőségét az általa vezetett társadalom elégedettségében mérhetjük leginkább: az eddigi elméleteknél azonban ez az elégedettség a cél volt, míg Machiavellinél ez csupán az eszköz, mely segít a fejedelemnek elérni a célját: ami a hatalom megtartása bármilyen eszközzel.⁸⁷ Művében kifejti, hogy a jó uralkodónak nem az igazságosság elvont eszményei szerint kell cselekednie, hanem a politikai stabilitás megőrzése érdekében olykor a megszokott erkölcsi normák fölé kell emelkednie. A büntetés ebben az értelemben nem önálló erkölcsi céllal bíró aktus, hanem a rendfenntartás, a közbiztonság és a félelemkeltés eszköze. Úgy vélte, hogy a hatalomgyakorlásban az erények, mint az irgalmasság vagy a kegyelem háttérbe szorulnak, ha veszélyeztetik az államrend fenntartását.

Machiavelli elméletében a cél szentesíti az eszközt, a fejedelem ennek érdekében bármit megtehet, az alattvalóknak tett szolgálatoktól a hazugságig, manipulációig, mások elárulásáig, nincsenek morális határok ha céljának eléréséről, a hatalomról van szó.

A fejedelem akkor tudja elérni célját ha az emberek engedelmeskednek neki, az engedelmesség alapjai pedig az érdek és a félelem. Egyszerre kell tehát kegyetlennek és könyörületosnak lennie, mindig aszerint, amit a helyzet éppen megkíván, egyedi döntések sorozatával.

⁸⁵ ERASMUS 1992. p. 106.

⁸⁶ ERASMUS 1992. p. 107.

⁸⁷ TÓTH 2019. p. 34.

„Mindebből vita származik: szeressék-e inkább az uralkodót, mint féljék, vagy ellenkezőleg. Azt feleljük, egyik is, másik is szükséges lenne, de mivel nehéz e két dolgot összekapcsolni, biztonságosabb, ha tartanak tőle, mintha szeretik, ha a kettő közül egyiknek már hiányoznia kell.”⁸⁸

Hasonló elvek olvashatók az *Értekezések* Titus Livius római történeteinek X. első könyve fölött című művében is,⁸⁹ ahol Machiavelli hangsúlyozza, hogy a törvények és büntető intézkedések célja nem az erkölcsi megtisztulás, hanem a politikai rend fenntartása.⁹⁰

Morus Tamás (1478-1535) büntetőelmélete alapvetően saját korának társadalomkritikája is egyben, gondolatait megismerve egy átmeneti állapotot láthatunk a teológiai gondolkodás és a természetjogi elméletek között.⁹¹

A büntetés hasznossága és arányossága mellett érvel, az államra nézve veszedelmesnek tartja azt a gyakorlatot, melyben a jelentéktelen cselekményekért is gyakran halálbüntetést szab ki. Teológiai alapon ellenzi a legszigorúbb büntetést, úgy véli embernek nincs joga ember életét elvenni, mert az ölés isteni tilalom alatt áll. Különösen érdekes lehet ez annak fényében, hogy ma már tudjuk: őt magát is kivégezték.⁹²

Morus szerint a büntetés feladata a bűnözők erkölcsi megjavítása. A büntetés leghasznosabb formája szerinte a büntető rabszolgaság, azaz a szabadságvesztés.⁹³ Leghíresebb műve az utópia, ebben ismerhetjük meg gondolatait a megfelelő büntetésekről. Ezek megválasztásánál Morus a rómaiak gyakorlatára mutat rá, jó megoldásnak tartja a kényszermunkát, akár az örökös rabságot, továbbá Perzsiai példát hoz, ahol a tolvajok első feladata a sértett és családja kártalanítása és ezt követően közmunkát rónak ki rá. Morus hisz abban, hogy az idő előrehaladtával, ha igazságos és nem mértéktelen a büntetés, az elkövető képes megjavulni és később teljes és hasznos életet élni. „Lopás dolgában tehát így rendelkezik náluk a törvény. Hogy pedig milyen emberségesen és megfelelően, az könnyen kitűnik. Úgy sújt le, hogy csak a bűnt írtja, az

⁸⁸ MACHIAVELLI, N.: *A fejedelem* (Fordította: Luther Éva) Helikon kiadó Budapest. 2015. 88. p

⁸⁹ MACHIAVELLI, N.: *Értekezések Titus Livius római történeteinek első tíz könyve fölött*. Ford. PADOS János, Lauffer és Stolp, Pest, 1862.

⁹⁰ MACHIAVELLI, *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*, I. könyv, III. fejezet, 45–46. o. Ford. Kelemen János. Budapest, Osiris Kiadó, 1999. „Egy köztársaságban nem az a legfontosabb, hogy mindenki jó legyen, hanem hogy a rosszakat a törvények kordában tartsák.”

⁹¹ HORVÁTH 1981. p. 36

⁹² III. Henrik 1534-ben az Act of Supremacy révén kimondatta, hogy ő az anglikán egyház feje, és hűségesküre kötelezte az ország főurait. Thomas Morus, a mélyen vallásos volt kancellár, megtagadta az esküt, ezért börtönbe zárták, majd felségsértésért lefejezték. A legenda szerint kivégzése előtt így szólt a hóhérhoz: „A szakállam soha bűnt nem követett el, ezért nem érdemli meg a bárdot.”

⁹³ HORVÁTH 1981. p. 37.

embert kíméli. A bűnösöket olyan bánásmódban részesíti, hogy meg kelljen javulniok és hátralevő életükkel kell kifizetniük a kárt, amit okoztak.”⁹⁴ Jól ábrázolja, mennyire hisz Morus a büntetések e formájában, hogy a beszélgetés végén az érsekkel kimondatja a javaslatát, miszerint ezt a módszert érdemes lenne Angliában is kipróbálni. A Morus által javasolt büntetési rendszer lényegében nem más, mint tiltakozás korának valósága ellen, tiltakozás az értelem és az erkölcs nevében a munkaerő barbár megsemmisítése és megnyomorítása miatt.

Jean Bodin (1530-1596) a szuverenitás letéteményeseként tekintett az abszolút uralkodókra, akik korlátlan hatalommal rendelkeztek, felettük már csak Isten állt. Az uralkodó hatalmának alapját a törvények alkotásának és eltörlésének joga eredményezi, melyből aztán levezethető az összes többi, a korlátlan uralkodásra alapot adó jog: a háborúindítás, a békekötés, a bíraskodás, a kegyelmezés, stb. joga.⁹⁵ Világosan kifejti, hogy a büntetés az állami szuverenitás egyik alapvető eszköze. Szerinte a szuverén hatalom egyik legfontosabb ismérve az, hogy az uralkodó Jogosult a törvények meghozatalára, és azok megszegőinek megbüntetésére. Hangsúlyozta, hogy a büntetés célja a társadalmi rend fenntartása és az állam védelme, és ebben a tekintetben a megtorlás és a példastatuálás is fontos szerepet játszik. Úgy vélte, hogy ha az állam nem alkalmaz kellő szigor a jogsértőkkel szemben, az a rend felbomlásához vezethet. A törvény szigora tehát szerinte nemhogy nem ellentétes az igazságossággal, hanem éppen annak szükséges feltétele.

Tommaso Campanella (1568-1639) Morushoz hasonlóan utópista szerző volt, de életükben a hasonlóság nem csupán ebben mutatkozik meg: Campanella maga is szembenézett a rá kiszabott halálbüntetés rémével, de később örültséget színlelve megmenekült ettől.⁹⁶ Híres utópiájában, a Napvárosban szerepet kap az ideális állam büntetéseiről alkotott véleménye. A művet Campanella 1602-ben, bebörtönzése idején írta, ami különösen érdekes abból a szempontból, mert utópiájában nem csupán elfogadottnak, de sok esetben kifejezetten kívánatosnak tartja a halálbüntetést a bűnök széles köre esetében. Álláspontja szerint halálra kell ítélni mindenkit, aki a szabadság, a felettes tisztségviselők vagy a vallás ellen követnek el bűncselekményeket. „Hanem amikor az

⁹⁴ MORUS Tamás: *Utópia*. (Fordította: Kardos Tibor) Magyar Helikon Kiadó, 1963. 28. p.

⁹⁵ TÓTH 2019. p. 39.

⁹⁶ A spanyol állam mint az 1599-es calabriai felkelés kitervelőjét záratta börtönbe és kínoztatta, ahol 27 évet töltött el.

Isten, a szabadság és a felettes tisztviselők elleni büntetről van szó, könyörület nélkül végrehajtják az ítéletet. Halállal csupán ilyen esetekben büntetnek.”⁹⁷

Napváros lakosságának mesterségenként vannak saját vezetői, ezen vezetők feladata, hogy kiszabják a bűnösök feletti ítéleteket. „Mármost tudnod kell, hogy mindenki felett a mesterségek vezetői ítéleznek, ezért minden mesterség feje egyben bíró is, aki büntethet száműzetéssel, korbáccsal, kipellengérezéssel, a közös étkezéstől való eltiltással, a templomból való kizárással, a nőkkel való beszélgetés eltiltásával. Amikor pedig törvénysértés fordul elő, a gyilkosságot halállal büntetik előre megfontolt szándék esetén, és a szemet szeméért, fogat fogért elvet érvényesítik”⁹⁸ Amennyiben az ítélet halál, úgy azt a nép együttesen hajtja végre, megkövezés vagy égetés útján. „És senki másképp, mint a nép keze útján meg nem halhat, mivel hogy hóhéruk nincs; együttes erővel kövezik meg az elítélteket, vagy ha a puskaport választja, hogy gyors halála legyen, együttesen égetik meg.”⁹⁹

2.3.3 A reformáció büntetéselméleti nézetei

Luther Márton (1483-1546) a teológiai tudományát alapjaiban kívánja megreformálni, élesen támadja a katolikus egyház elveit, de ettől függetlenül munkájában néhol visszaköszönnek római egyházi teológusok gondolatai is. Az embereket két csoportra osztja: azoknak, akik valódi hívők és krisztus parancsai szerint élnek nincs szükségük államra, mert belső parancsaik által cselekedve biztosított a társadalmi rend. Az emberek másik csoportjának erkölcsi nézetei azonban nem a krisztusi tanításon alapulnak, őket csak az állami büntetőhatalom tarthatja féken, így óvható meg a béke. Tekintve, hogy az emberek túlnyomó része a második csoportba tartozik, szükség van törvényekre és büntetésre is. A törvények betartását büntetésekkel és ígéretekkel lehet elérni, a büntetések joga a mózesi törvényeken alapul, a célja, hogy az emberek rettegjenek a bűnök szörnyű következményeitől.

Mind a törvényhozás mind az igazságszolgáltatás Isten nevében történik: az uralkodó az ő akarata szerint hozza meg törvényeit és a bíró is Isten követeként szabja ki a büntetést. Ezért aztán a halálbüntetés Isteni parancsra nem áll szemben a „Ne ölj!” parancsolattal, Luther annak kiszabását elfogadhatónak, sőt szükségesnek tartja nem

⁹⁷ CAMPANELLA, T.: *A Napváros*. (ford.: Sallay Gáza) Lazi könyvkiadó, Szeged, , 1959, 45.p.

⁹⁸ CAMPANELLA 1959 P.44.

⁹⁹ CAMPANELLA 1959 P.44.

csupán a gyilkosság esetében, hanem minden olyan bűntett esetében, melynek elkövetését a Biblia is halállal bünteti, de alkalmazhatónak tartja a legsúlyosabb büntetést sokkal kisebb bűncselekmények, például lopás esetén is.¹⁰⁰

Kálvin János (1509-1564) egyetért Lutherrel abban, hogy a pápa világi hatalmát meg kell szüntetni és a keresztény vallást vissza kell vezetni a bibliai alapokhoz. Az emberek feletti kormányzást kettéválasztja lelki és polgári részre. Leleki kormányzás alatt az ember belső erkölcsi rendjének engedelmisségét érti, polgári kormányzás alatt pedig az államhatalomnak való alávetettségét.

A polgári kormányzatnak Kálvin szerint három alkotóeleme van: a felsőbbtség, a törvények és a nép. Kálvin, mint ahogy Luthernél is láthatjuk a felsőbbtség által hozott törvényeket, ítéleteket Isten parancsaiként ismeri el. A nép feladata az, hogy a törvényeknek engedelmeskedjen. A halálbüntetést is a felsőbb hatalom, Isten akaratának tartja, így annak kiszabása is szükséges. Kálvin, úgy véli, hogy a lágyszívű uralkodó munkája haszontalan, semmibe veszi Isten parancsát, és ezzel a legnagyobb bűnt követi el, amit ember elkövethet.¹⁰¹

2.3.4 A büntetés célja a klasszikus természetjogi elméletekben

A „természetjog” kifejezés a filozófia fejlődése során különböző dolgokat jelentett; sem a szó etimológiájában, sem annak jelentésében nincs az egyes szerzők vagy az egyes irányzatok között konszenzus. A „természet” szónak a tételes jog alapjaként való használata Arisztotelészre vezethető vissza, ám – mai fogalmaink szerint – természetjogi gondolatokat már jóval előtte is megfogalmaztak, így például Anaximandrosz, Hésziodosz, Hérakleitosz, a szofisták (Protagorasz, Kalliklész, Antiphón, Kritiász) vagy Platón, legnagyobb hatásuk azonban mégsem nekik, hanem a sztoikusoknak volt. A szofistáknál a „természet” szó még a „külső”, fizikai-biológiai természetet jelenti, és ennek alapján a természetnek megfelelő jog nem más, mint a világban érvényesülő törvényszerűségeknek megfelelő emberi magatartások, és az ezeket helyes (a természet törvényei szerinti) keretek között tartó állami intézmények összessége. A „nomosz”, az emberi törvény a „fűszisz”, a természeti törvény alapján kell, hogy létrejöjjön; a fizikai törvényszerűségek tehát meghatározzák az emberi társadalom szabályait is. Ez az elképzelés azonban azon a tévedésen alapult, miszerint a törvények két fajtája ugyanolyan módon működik, és ezért

¹⁰⁰ TÓTH 2019. p. 45.

¹⁰¹ TÓTH 2019. p. 48.

az emberi törvényeket a természeti törvények analógiájaként lehet megragadni. Valójában azonban a kettő nagyon is különböző: míg a természeti törvények pozitív (leíró, deskriptív) jellegűek, vagyis azt mondják meg, hogy ténylegesen milyen folyamatok zajlanak, és ezért e törvények állandóak, a megismeréstől függetlenül érvényesek és megváltoztathatatlanok, addig az emberi törvények normatív (előíró, preskriptív) jellegűek, tehát emberi döntéstől függenek, és emberi döntéssel bármikor megváltoztathatók. Az ilyen normatív, tételezettségtől függő emberi törvényeket nem lehet az örök és változatlan természeti törvények analógiájaként szemlélni, vagyis a „természetjog” kifejezésben a „természet” szónak a külső, fizikai természet jelentéseként való felfogása tévedésen alapul.

Sokkal meggyőzőbb (és általánosabban elterjedt) az a megközelítés, miszerint a „természet” szó valójában az ember belső természetét (hajlamait, vágyait, egyéb lélektani jellemzőit) jelöli. Valójában persze ezek a hajlamok is biológiai-fiziológiai alapokra vezethetők vissza, de közvetlenül mégiscsak az ember szűkebb értelemben felfogott pszichikai tulajdonságait jelentik. Ezen tulajdonságok között a legfontosabb az emberi racionalitás. Az ember a „jóra” törekszik, vagyis olyan körülmények között szeretne élni, amely pozitív, kellemes érzéseket vált ki belőle, és mivel „eszes lény”, ezért képes felmérni, hogy ezt mely feltételek mellett valósíthatja meg. Mivel tudja, hogy minden jó alapja, nélkülözhetetlen feltétele a biztonság, amit csak más emberek védelme garantálhat a számára, ezért törekszik arra, hogy más emberekkel társuljon, még akkor is, ha ez bizonyos lemondásokkal és korlátozásokkal is jár. Ezért közösségeket hoz létre, és a közösség fennmaradása érdekében tartózkodik azon dolgoktól, amelyek annak felbomlásához vezetnének. Vagyis a közösségben élő emberek mindegyike saját érdekében – racionális mérlegelést követően – elfogad (mind másokra, mind saját magára nézve) olyan szabályokat, amelyek a közösség együtt maradását és a közösségben élő emberek hatékony együttműködését szolgálják, azért, hogy ezáltal bizonyos előnyökre tegyenek szert. Ezek a szabályok lesznek a természetjogi szabályok, ugyanis ezek betartása felel meg az emberek belső természetének. Ezt a gondolatot először Arisztotelész fogalmazta meg, aki szerint az ember „közösségi lény” aki saját hasznát keresi, ezt pedig a közösségben találja meg. Ezt az elképzelést a sztoikusok fejlesztették tovább, akiknél a természetjog az átfogó ésszerűség jogává vált: ami mindenki számára ésszerű (például az, hogy társadalomban élni mindenki számára jobb, mint azon kívül), az természet szerint való. A „természet” tehát itt már az ember azon természetes tulajdonságát jelenti, hogy ésszerűen gondolkodik. Ami pedig ésszerű (az emberi természetnek megfelelő), az egyben erkölcsös is: mi más lenne az etika alapja, mint az, hogy az ember saját természete (azaz

racionalitása) alapján cselekedjen, élete során azt valósítsa meg.¹⁰² Az újkori természetjogi felfogás két irányzata közül az egyik az emberi természetből vezeti le a természetjogot, mint pl. Hugo Grotius vagy Hobbes, a másik az emberi észhez, a racionalitáshoz nyúl, ilyen Kant filozófiája.

A természetjogi felfogás a büntetés fogalmát adottnak tekinti, melynek alapja a megtorlás. A természetjogászok az állam büntetési jogának alapját keresik, és válaszaikat az igazságosságra és hasznosságra alapítják.

Hugo Grotius (1583-1645) a büntetés lényegét a megtorlásban látja, úgy véli a büntetés annak a rossznak az elviselése, ami azért jár, mert rosszat tettünk. A megtorlás, vagyis az elkövetett rossznak rosszal való viszonzása nem szorul igazolásra, vagy legalábbis jogon kívüli értékalapja van: a világharmónia helyreállítása, a bűnös vezeklése, az emberiség erkölcsi közmeggyőződésének érvényesülése. Grotius szerint: „*Crimen grave non potest non esse punibile*”, azaz nem lehet, hogy súlyos bűntett ne legyen büntethető.¹⁰³ A természetjogászokra általában jellemző módon az állam jogalapjának igazolását keresi a büntetés kiszabására. A választ pedig a racionális emberben látja, aki a bűncselekményt a lehetséges büntetés tudatában követi el, így annak ezzel önként aláveti magát. Grotius nézeteiben Platón és Seneca hatása tükröződik, miszerint a büntetés célja nem az okozott kár jóvátétele, hanem annak jövőbeli haszna: a tettes megjavítása az elrettentés útján, illetve a társadalom megóvása a bűnismétléstől.

A büntetés létjogosultságát annak hasznosságában látja: „Az ilyen vágy azonban magában véve nincs összhangban az ésszel, amelynek az a feladata, hogy uralkodjék az érzelmeken. De nem felel meg a természetjognak sem, mivel az az ésszerű és társas együttélésen alapuló természetnek, mint ilyennek a parancsa. A józan ész ugyanis azt írja elő az embereknek, hogy semmi olyat ne tegyenek, amivel mást megbántanának, kivéve, ha ezt valamilyen jó elérése céljából teszik. Az ellenség fájdalmában – pusztán ezt tartva szem előtt – semmi jó nincsen, csak hamisság és beképzeltség, mint a túlzott gazdagságban és több más ilyesféle dologba.”¹⁰⁴

¹⁰² TÓTH J. Zoltán: *A természetjog szükségszerűsége avagy miért volt nélkülözhetetlen a természetjog az emberi társadalom létrejöttéhez?* Jogelméleti Szemle, 2005/2.

¹⁰³ HORVÁTH 1981. p. 40.

¹⁰⁴ GROTIUS, H.: *A háború és béke jogáról* (a vonatkozó fejezetet fordította: Haraszti György) I. kötet, Pallas Stúdió – Attraktor Kft., Budapest, 1999, P. 24.

Ellenzi az aránytalanul kiszabott büntetéseket, ami előremutató álláspont a feudális rendszer kegyetlenségéhez képest. Ezt támasztja alá az is, hogy abban a esetben ha a közjó úgy kívánja, a büntetés elengedését jogosnak ismeri el.¹⁰⁵

Grotius három (bizonyos felosztásban négyféle) jogrendszer különböztet meg, így az isteni jogot, a természetjogot és az emberi tételes jogot, mely esetében különbséget tesz a tudatosan alkotott és a szokásjogi úton keletkezett állami szabályok között.¹⁰⁶

Az isteni jog esetében úgy véli, hogy annak megsértésekor a büntetést Istenre kell hagyni, leszámítva egy esetet, mely veszélyezteti mind az államot, mind a békés egymás mellett élést: az istentagadást. „Ezekből az elméleti képzetekből bizonyos tevékenységre ösztönző képzetek következnek, hogy tudniillik az Istent becsülni, szeretni, tisztelni és neki engedelmeskedni kell. Éppen ezért mondja Arisztotelész, hogy aki tagadja, hogy Istent tisztelni s a szülőket szeretni kell, azt nem érvekkkel, hanem büntetéssel kell jobb útra téríteni”¹⁰⁷

A természeti törvények vonatkozásában a büntetés joga már megilleti mind az államot, mind pedig magánszemélyeket, utóbbi esetben korlátozásokkal. Büntetni csak annak van joga, aki az adott, vagy azonos bűncselekmény elkövetésében nem bűnös, a büntetés nem lehet testi fenyegetés, kivéve, ha az ítélkező gyermekéről, szolgájáról, tehát alárendeltjéről van szó, halálbüntetést pedig kizárólag az állam szabhat ki.

A harmadik normarendszerben, témánk szempontjából a legfontosabb, az ember alkotta tételes jog kérdésében már kifejezetten az állami igazságszolgáltatás hoz létre vallási és erkölcsi parancsokon alapuló, azonban tartalmilag akár azokkal nem megegyező szabályokat. Ezeket a szabályokat kizárólag az állam kényszerítheti ki.

Grotius álláspontja szerint az állam joga a büntetésre az elkövetett bűncselekményből származik. „Igaz, hogy a büntetés elsődlegesen és elvileg is mint megvalósító igazság szerepel. Annak tudniillik, aki büntet, hogy helyesen büntethessen, jogának kell lennie a büntetéshez. Ez a jog a tettes bűncselekményéből folyik. És ebben a dologban van valami, ami rokon a szerződések természetével. Mert amint az eladó, bár semmi különösét sem mond, mégis úgy véljük, hogy kötelezte magát mindarra, ami az adásvétel természet szerű velejárója, ugyanúgy, aki vétkezik, a saját akaratából kötelezi magát a büntetés elviselésére. Az ugyanis nem fordulhat elő, hogy a súlyos bűncselekmény ne legyen büntethető. Éppen ezért, aki szándékkal vétkezni akar, az

¹⁰⁵ HELLER 1924. p. 16.

¹⁰⁶ TÓTH 2019. p. 51.

¹⁰⁷ GROTIUS, H.: *A háború és béke jogáról* (a vonatkozó fejezetet fordította: Brósz Róbert) II. kötet, Pallas Stúdió – Attraktor Kft., Budapest, 1999, p. 70.

következésképpen közvetve a büntetést is akarja. Ebben az értelemben mondták valakinek a császárok: „Magad vetetted alá magadat ennek a büntetésnek”. Akik pedig gonosz szándékot forgatnak a fejükben, már akkor magukban hordják büntetésüket. Ezekről ugyanis azt mondjuk, hogy a saját akaratukból vonták magukra megérdemelt büntetésüket”¹⁰⁸ A megfelelő mértékű büntetés kiszabásához két szempontot kell figyelembe venni: az első kérdés, hogy milyen okból követte el a tettes a cselekményét, a második pedig, hogy milyen mértékű büntetés szükséges a büntetés céljának eléréséhez. A büntetés célja, az általa megszerzett előny többféle lehet: lehet az elkövető haszna (megjavítása), illetve a sértett haszna, a megtorlás. Végül lehet a társadalom haszna is, ilyen az elrettentés, és az elkövető kizárása a társadalomból mások biztonságának érdekében.

Büntetni a fentiek alapján akkor lehet, ha az elkövető neki felróható okból követte el a cselekményét, és a büntetés hasznos eredményt hoz, a büntetés nemének megválasztását azonban Grotius már az ítélkező államra bízta, az legyen az eszköz, amelynek segítségével a leghatékonyabban éri el a büntetés a célját.¹⁰⁹

Benedictus de Spinoza (1632-1677) az emberek törvények által szabályozott közösségi létét az egyetlen ideális állapotként írja le.¹¹⁰ Elválasztja a természeti törvényeket és a jogi (erkölcsi) törvényeket. Úgy véli, a természeti állapotban mindenkinek joga van mindahhoz, amire képes, amihez hatalma van. E szempontból nem tesz különbséget Isten bármely élőlénye között. „Mivel pedig a természet legfőbb törvénye, hogy minden dolog, amennyire rajta múlik, a maga állapotában megmaradni törekszik, mégpedig csak önmagára, nem pedig másra való tekintettel: ebből következik, hogy mindenegyres lénynek teljes joga van ehhez, azaz (amint mondtam) a természetes meghatározottsága szerint való létezéshez és működéshez”.¹¹¹ A félelemmentes, biztonságos és kiszámítható élet vágya a sztoikus gondolkodók számára az állam által irányított állapotot teszi kívánatossá. Ennek ára az állami normák betartása, ezért a természeti törvények helyet adnak az állam által alkotott törvényeknek.¹¹² „Ámde senki sem kételkedhetik abban, hogy sokkal hasznosabb az emberekre nézve, ha a törvények és

¹⁰⁸ GROTIUS 1999 p. 22.

¹⁰⁹ TÓTH 2019. p. 54.

¹¹⁰ TÓTH 2019. p. 58.

¹¹¹ SPINOZA B.: *Teológiai-politikai tanulmány* (Fordította: Szemere Samu) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978, pp. 228-229

¹¹² HELLER 1924. p. 17.

eszüknék bizonyos előírásai szerint élnek, mert, mint mondtam, ezek egyedül az emberek igazi hasznát tartják szem előtt”¹¹³

Thomas Hobbes (1588-1679) kiindulópontját már jól ismerhetjük a természetjogászok írásaiból: a kezdet egy állam nélküli, pusztán a természeti törvényekre épülő világot mutat be, melyet a *bellum omnium contra omnes*¹¹⁴ jellemez. Ez a háborús állapot azonban hosszú távon nem tartható: veszélyes a társadalom tagjaira nézve, folyamatos zavart és létbizonytalanságot eredményez, szükség van rendre, biztonságra, törvényekre, illetve egy olyan hatalomra, amely nem csak, hogy megalkotja ezeket a törvényeket, de azt is eléri, hogy az emberek betartsák azokat.¹¹⁵

Ahhoz, hogy egy ilyen hatalom működni tudjon, az embereknek le kell mondania bizonyos jogaikról, nem tehetnek meg bármit, alá kell rendelniük magukat az új szabályoknak, és akkor is be kell tartaniuk azokat, ha pillanatnyi érdekük nem ezt diktálná. Egy ilyen világban szükség van büntetésekre, mert a sok bűncselekmény hatására a közösség nem a vágyott biztonságot, hanem épp ellenkezőleg, a veszélynek kitettséget tapasztalhatja meg.¹¹⁶¹¹⁷

Érdekes megfigyelni, hogy miközben Hobbes munkássága még a feudális idősakra tehető, mely időszakban a büntetés céljaként elsősorban a bosszút és megtorlást jelölték meg, Hobbes írásaiban egy egészen újszerű állásponttal találkozhatunk: úgy véli, hogy a társadalom tagjai jogosultak saját magukat megvédeni a bűnelkövetéstől¹¹⁸ és a törvények erejét elsősorban abban látja, hogy önmagukban alkalmasak arra, hogy elrettentsék a bűnelkövetőt a tettétől. Így köszön vissza Protagorasz és Seneca relatív elmélete ismét a feudális viszonyok hátrahagyásának igényével.

Érdekes elmélettel igazolja Hobbes a halálbüntetés létjogosultságát. Miközben az egyén önmaga vagy tulajdona védelme érdekében jogosan veszi el támadója életét, addig a társadalmi szerződésben az állam nem kap jogot az emberek élete felett való rendelkezésre. Ennek ellenére a hatalomnak mégis van joga halálbüntetést kiszabni, de ennek oka nem az, hogy a bűnözők lemondtak volna élethez való jogukról, hanem az állam ezen jogát a

¹¹³ SPINOZA 1978. p. 230.

¹¹⁴ Mindenki háborúja mindenki ellen

¹¹⁵ HORVÁTH 1981. p. 42.

¹¹⁶ TÓTH 2019. p. 56.

¹¹⁷ HELLER 1924. p. 18.

¹¹⁸ Később az önvédelem funkcióját Locke is kiemelten fontosnak tartotta, sőt ugyanezen okból elfogadhatónak tartotta azt is, ha egy kisebb bűncselekmény esetén (pl. lopás) a sértett fél az elkövető életét veszi el. „Ez teszi jogossá, hogy az ember megöljön egy tolvajt, aki a legkevésbé sem bántotta, és az élete ellen sem szándékozott elkövetni annál többet, mint hogy erőszakot alkalmazott, hogy hatalmába kerítse, és elvegye a pénzét vagy bármijét, ami megtetszett neki”

társadalom többi tagjának jogából keletkezteti, akik a természeti törvények értelmében megvédhetik magukat akár a bűnelkövető életének elvétele árán is.

Hobbes legjelentősebb alkotásában, a *Leviatánban* részletesen bemutatja a büntetések, azok okát, a büntetésenyhítést lehetővé tevő okokat és az állami büntetőhatalom alapját. „Emberi büntetésnek azokat a büntetések nevezzük, amelyeket egy ember parancsából szabnak ki, s ezeket testi, pénzbeli vagy megszégyenítő büntetések, bebörtönzés, számkivetés vagy az említettek vegyüléke”.¹¹⁹

A természetjogászok gondolatmenetének kiindulópontja, hogy az ember átadta az ítélkezés jogát az államnak, a természeti szabályok helyét átvették az állam által alkotott normák. Arra azonban, hogy milyen alapon kapta meg ezt a jogot az állam, a szerződéses államelmélet nyújt magyarázatot. Az ember, miután felismeri, hogy az életközösségben biztonságos és kiszámítható, ahol szabályok keretei kötik a társadalom tagjait és garantálják a közbiztonságot, társadalmi szerződést köt az állammal. Ezen szerződés keretében mond le bizonyos jogairól és engedi el azok korlátlanságát saját biztonsága érdekében. Különösen fontos ez, ha az állam büntetés-kiszabási jogára gondolunk: az egyén a társadalmi szerződés keretében az államra ruházza azt a jogot, hogy amennyiben bűncselekményt követne el úgy azért az állam őt megbüntethesse, korlátozhassa, esetleg szélsőséges esetben kivégezhesse. Ez a szerződés nyújtja az állam számára a büntetés jogalapját.

A szerződéses államelmélettel később több, újkori természetjogász munkájában találkozhatunk majd, legalaposabb kifejtését Rousseau-nál láthatjuk. Azonban a szerződéses államelmélet már jóval korábban, Hobbes munkásságában is megjelenik.

John Locke (1632-1704) álláspontja szerint az emberek biztonságának kölcsönös megóvását a természeti törvények írják elő, ily módon a büntetés is természettől fogva illet meg mindenkit, pont akkora mértékben, amekkora mértékben az szükséges.¹²⁰ A közösség minden egyes tagjának érdeke a biztonság megóvása, és a büntetéshez való jogot a közösség tagjai ruházzák át az államra. Emellett a bűnelkövető maga is az államra bízta a saját megbüntetésének jogát azzal, hogy a törvényt megszegi, hiszen tisztában van a várható következményekkel. Ezzel indokolja Locke a közösségen kívüli egyének megbüntetésének jogalapját is.¹²¹

¹¹⁹ HOBBS, T.: *Leviatán, vagy az egyházi és világi állam formája és hatalma*. Ford.: Vámosi Pál. Lektor: Ludassy Mária. Budapest, Kossuth Kiadó, 1999.

¹²⁰ HELLER 1924. p. 17.

¹²¹ HORVÁTH 1981. p. 41.

Locke szintén megkülönbözteti az emberiség két fő állapotát, a természeti állapotot, illetve a polgári (politikai) állapotot, nála megjelenik egy további, rendkívüli állapot, a hadiállapot is.

Locke, mint természetjogász vallja, hogy az állam előtti időben az emberek a természeti állapotban éltek, azonban eltér az átlagos felfogástól elmélete abban, hogy véleménye szerint már ebben az időszakban is létezett magántulajdon. Az emberek ekkor tökéletes szabadságban éltek, melynek korlátait a természeti törvények jelentették. Az ember szabadsága addig terjed, míg más alapvető jogait nem sérti, vagy mást nem károsít. Amennyiben mégis így történne, úgy az embernek joga van megvédeni magát, sőt, Locke ennél is tovább megy, ez az eset az elkövetett bűn megbüntetésére is feljogosítja az egyént.¹²² „Így tehát a természeti állapotban az egyik ember hatalomra tett szert a másik felett; de nem abszolút vagy zsarnoki hatalomra, hogy szenvedélyes indulatai vagy akaratának határtalan túlzásai szerint bánjon egy kézre kerített bűnössel, hanem hogy megtorolja vétkét, mégpedig annyira, amennyire a higgadt értelem és a lelkiismeret parancsolja, tehát arányosan a vétséggel, vagyis oly mértékben, ami jóvátételként és elriasztásul szolgálhat. Mert az egyik ember jogosan csakis e két oknál fogva okozhat kárt a másiknak, és ezt nevezzük büntetésnek”.¹²³ Az emberek közössége által alkalmazott büntetés célja a megtorlás, illetve a sértett számára okozott elégtétel, de a büntetés céljai között Locke munkásságában megjelenik mind a generálprevenciós mind a speciálprevenciós cél is.

Annak érdekében, hogy a szubjektív megítélés lehetőségét kivegyék az igazságszolgáltatás rendszeréből az emberek az államra ruházzák a büntetések kiszabásának és végrehajtásának jogát. A büntetés formája, a büntetési nemek változatlanok maradnak, tekintettel arra, hogy az ember csak azt tudja az államra ruházni aminek addig birtokában volt, és a büntetés célja is változatlan, csak azt immár az állam szabja ki az egyén helyett. A társadalmi törvényekkel kapcsolatos legfontosabb elvárás, hogy nem lehetnek ellentétesek az Isteni törvényekkel, hanem azokkal összhangban kell lenniük. „Legvégső határát tekintve a törvényhozók hatalma a közjóra korlátozódik a társadalomban. Olyan hatalom ez, melynek egyetlen célja a védelem, és ezért sohasem lehet joga arra, hogy elpusztítsa, rabszolgasorba döntse vagy szándékosan tönkretegye az alattvalókat. A társadalomban nem szűnnek meg a természeti törvény előírásai, sok esetben

¹²² TÓTH 2019. p. 60.

¹²³ LOCKE, J.: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról* (ford.: Endreffy Zoltán) Gondolat Kiadó, Budapest, 1986. p. 44.

csak világosabbá válnak, és megtartásuk kikényszerítése végett az emberi törvények ismert büntetésekkel kapcsolják össze ezeket. A természeti törvény tehát örök szabály, mely mindenkire, törvényhozókra és másokra egyaránt kötelező.”¹²⁴

2.4. A felvilágosodás idősza

A történelem során, a társadalomban zajló változásokat a jog a saját eszközével, az emberi magatartás alakításával segíti. Egy-egy jelentősebb változáshoz akár több évszázad eseményei vezetnek, melyek aztán vagy apránként, vagy valamilyen forradalmi esemény kapcsán gyorsan, radikálisan alakítják át az addig megszokott rendet.

A korai középkorban a büntetőeljárásokra az akkuzatórius rendszer volt jellemző, amelyben a hatóság nem indított eljárást hivatalból, hanem a sértett vagy annak hozzátartozója kezdeményezte a vádat. Az eljárás így peres jellegű volt, a bíró csupán a felek vitájának döntőbírájaként járt el.

A 13. századtól azonban – főként az egyházi bíróságok hatására – fokozatosan tért hódított az inkvizitórius rendszer, ahol a hatóság maga indította meg a vizsgálatot, a vádlottat aktív nyomozás tárgyává tette, és a cél már nem a felek közötti vita eldöntése, hanem az anyagi igazság felderítése lett. Ez a rendszer fokozatosan kiszorította az akkuzatórius (vádeltű) modellt, és a középkor végétől a 18. századig meghatározta az európai kontinentális eljárásrendet.

A 18. században, a felvilágosodás törvényszerűen hozta magával a változásokat ezen a területen is. A mozgalom célja szakítani a feudalizmus uralkodó ideológiájával, a római katolikus egyház által uralt vallással. A felvilágosodás képviselői reformok sorával kívánták alakítani a társadalmat, terjeszteni a tudományos eredményeket, végső soron pedig a feudális rend megdöntését, a polgári forradalmak győzelmét készítették elő. A büntetés problémája ekkor társadalmi kérdés volt, egyértelműen az egyik legjelentősebb kérdésköre a korábbi társadalmi rend kritikájának. A kor neves filozófusai sorra tűzték zászlajukra a törvény előtti egyenlőség, a büntetések elleni önkényes büntetéskiszabás, és általában a korábbi rendszer megreformálásának célját. Elérkezett az ideje a büntetőeljárás reformjának, olyan alapelvek lefektetésének, melyek összhangban állnak az 1789-ban megalkotott Emberi Jogok Nyilatkozatával és a mozgalom céljaival.¹²⁵

¹²⁴ LOCKE 1986 p. 135.

¹²⁵ Egyedi, de elgondolkodtató álláspontot mutat be a kor büntetéseinek változásával kapcsolatban Michael Foucault (1926-1984), véleménye szerint a büntetések humanizálása pusztán álcája volt egy totális ellenőrzést folytató és stigmatizáló hatalmi rendszernek.

A természetjogi gondolkodók ideológiai alapját átvéve *Montesquieu* (1687-1755) úgy véli, hogy a büntetés nem lehet túlzó, annak mindig arányban kell állnia az elkövetett cselekménnyel. „Egy államban sohasem a többé vagy kevésbé kegyetlen büntetések miatt engedelmeskednek a törvényeknek.”¹²⁶ Montesquieu elődeihez kapcsolódóan maga is megkülönbözteti a természeti törvényeket, melyek az emberek természetéből következnek illetve az írott törvényeket melyek tudatos döntés következményei. A törvényeket három csoportba sorolja: léteznek isteni törvények, melyek az istennel szembeni köteleességeket veszik számba, erkölcsi törvények, melyek a neveltetés, az értékrend által diktált szabályok és a politikai-polgári törvények melyek pedig a más emberekkel kapcsolatos viszonyrendszereket szabályozzák.¹²⁷

A büntetések terén a szükséges szigor az állami berendezkedéstől teszi függővé. A zsarnoki rendszerben van szükség a legszigorúbb büntetésekre, ott elfogadható, ha a legkisebb vétséget is halállal büntetik, a monarchia esetében a legszigorúbb büntetésekre csak az állam alapjait vagy az emberek biztonságát veszélyeztető ügyekben van szükség, és logikája alapján a köztársaság polgárainak szabadsága a legnagyobb.

Montesquieu álláspontja szerint a zsarnokságban, a legkisebb deliktumok esetén kiszabott nagy büntetések könnyen az ellenkező hatást érhetik el: hiszen ha valaki elkövet valamilyen csekély, ámde halállal büntetendő cselekményt úgy már nincs vesztenivalója, sőt, az egyetlen esélye a túlélésre az, ha az adott uralkodót próbálva megbuktatni igyekszik változtatni az aktuális renden. Ezzel szemben, ha csak a legsúlyosabb bűnökért szabnak ki halálbüntetést a kisebb vétkek elkövetői joggal tarthatnak a rájuk váró büntetéstől.

Vallja, hogy tévúton jár az, aki a bűnelkövetések csökkentését a büntetések erejének a növelésében látja. „Állítom, és ezt az egész művet jóformán csak azért írtam, hogy bebizonyítsam: a törvényhozókat a mérséklet szelleme kell, hogy vezesse”.¹²⁸ Álláspontja szerint a bűnelkövetések számának a növekedése sokkal inkább ered a büntetlenségből, mintsem a büntetés eltúlozott mértékéből. Éppen ezért egy ideális államban a bűncselekmények és az értük kiszabható büntetések arányban állnak egymással „A büntetésnek mindig arányban kell lennie benne az elkövetett bűnnel”,¹²⁹ és a hangsúlyt a bűnüldözés hatékonyságának növelésére fekteti az uralkodó.

¹²⁶ MONTESQUIEU: *Perzsa levelek* (ford.: Rónay György) Európa Könyvkiadó Budapest, 1981. 148.p

¹²⁷ TÓTH 2019. p. 66.

¹²⁸ MONTESQUIEU: *A törvények szelleméről*. (ford.: Csécsy Imre és Sebestyén Pál) Osiris Kiadó – Attraktor Kft. Budapest, 2000. 820.p.

¹²⁹ MONTESQUIEU 1981. 218.p.

Voltaire (1694-1778) társadalomkritikája a vallásos meggyőződéssel átitatott feudális rendszerrel szemben kezdetben műveiben nyert teret, melyeket száműzetése ellenére is megszerzett és olvasott a közönség, így formálta a közvéleményt, később társadalmi szerepvállalása konkrét ügyekkel kapcsolatban is megnyilvánult.¹³⁰

A büntetések célját egyértelműen a prevencióban látja, főképp a bűnelkövetéstől való elrettentésben. Ő is bírálja az aránytalan büntetéseket, a halálbüntetést kizárólag abban az esetben tartja elfogadhatónak, ha ez az egyetlen eszköz mellyel nagy számú ember életét lehet megmenteni. Ennél elfogadhatóbbnak érzi a kényszermunka intézményét.

Voltaire munkássága erős hatással van a közvéleményre, harcának ereje a nyilvánosságban rejlik. Írásain keresztül, melyek minden betűjéből árad a felháborodás és a tenni akarás a legszélesebb körökhöz juttatja el gondolatait. Ezek az írások nyomtatásba kerültek és villámgyorsan terjedtek el Franciaországban, ahol ekkoriban már hanyatlóban volt a feudális társadalmi rend.

„Értekezés a türelemről Jean Calas halála alkalmából”¹³¹ című műve az ekkoriban ébredő polgári közvéleményhez íródott, velük szerette volna megismertetni a büntetőeljárás felháborítóan igazságtalan végkimenetelét. Kitartó érdekérvényesítő kampánya végül sikerrel járt. Franciaországban ebben az időszakban már kibontakozóban volt a változás, és az értelmiség körében mindinkább erősödtek a reformtörekvések. Így bár Voltaire műveit hivatalosan nem lehetett terjeszteni, azokat mégis olvasták az állam legfőbb hivatalnokai és a versailles-i udvar legbefolyásosabb emberei egyaránt.

Choiseul herceg, a kormány legbefolyásosabb tagja, bár hivatalosan tiltotta Voltaire írásait, magánemberként csodálatát fejezte ki iránta. Antoine de Sartine, Párizs volt rendőrfőnöke maga is terjesztette a művet a feketepiacon. Madame de Pompadour, a király szeretője Voltaire ügyének lelkes támogatójává vált és a király álláspontját is alakította. Az ügy már nem csupán Franciaországban kavart viharokat: Frigyes porosz királyra, aki levelezett Voltaire-rel, nagy hatással volt az értekezés.

Voltaire a Calas ügy mellett más hasonló ügyekben is aktivizálta magát. Küzdelmei és győzelmei nagy szerepet játszottak az emberi jogokért folytatott mozgalom kialakulásában, és azóta is jogvédők generációi számára szolgálnak inspirációul.

¹³⁰ HORVÁTH 1981. p. 44.

¹³¹ Voltaire *Értekezés a türelemről Jean Calas halála alkalmából* (1763) című művében egy igazságtalan büntetőeljárást mutat be, amelyben Jean Calas – bizonyítékok híján – fia meggyilkolásával vádolják és kegyetlenül kivégzik. Az eset mélyen megrázta Voltaire-t, aki ettől kezdve a vallási türelem és az emberi jogok egyik legelkötelezettebb védelmezőjévé vált.

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) a természeti állapotban, a természeti törvények idején sem gondolja egyenlőnek az embereket, hiszen hiába léteztek ezek a törvények, ha nem volt senki, aki betartassa őket. Így aztán azok, akik neveltetésük, erkölcsi értékeik miatt betartották azokat hátrányba kerültek azokhoz képest, akik már akkor törvényt szegtek és saját érdekeiket helyezték előtérbe.

A társadalmi szerződés megkötésével az emberek kinyilvánították közös akaratukat egy új, számukra biztonságosabb és kiszámíthatóbb társadalmi berendezkedés megalapozására.¹³²

A törvényekkel kapcsolatban Rousseau két legfontosabb szabálya: az egész nép alkossa meg őket és az egész népre vonatkozzanak. Ez nyilván nem jelenthet egyhangú akaratnyilvánítást, de a szavazásra mindenkinek lehetőséget kell biztosítani, és a szavazattöbbséget kell közakaratként elfogadni. Háromféle törvényt különböztet meg: az állami berendezkedést meghatározó politikai törvényeket, az emberek jogait és kötelességeit szabályozó polgári törvényeket és a büntetőtörvényeket.

Rousseau a szerződéses elmélettel magyarázza az állam jogalapját a büntetésekre. Amennyiben a cél a biztonság, úgy a célhoz vezető eszköz a törvény, és aki a célt akarja, annak eszközét is akarnia kell, ettől pedig bizonyos kockázat, sőt bizonyos veszteségek sem választhatók el, mert aki nem akar gyilkosság áldozatává válni annak meg kell halnia ha gyilkossá válik.¹³³ „Nehogy gyilkosság áldozatává váljunk, beleegyezésünket adjuk a halálos ítélethez, ha netán magunk gyilkosságot követnénk el. Ahelyett, hogy életünk felett rendelkezni, ebben a szerződésben csak az a célunk, hogy az életet megvédjük; semmi esetre sem lehet feltételezni, hogy a szerződő felek valamelyike már előre arra gondolt, hogy felakasztatja magát”¹³⁴

Az állam jogalapját azonban nem csupán a szerződésben vállalt jogokra vezeti vissza, hanem arra is, hogy a bűnelkövető a társadalom tagjából egyenesen a társadalom ellenségévé válik bűne elkövetésekor: „Ezenfelül minden gonosztevő azáltal, hogy a társadalmi szerződést megsérti, bűncselekménye következtében lázadó és hazaáruló, a törvény megsértése által többé nem tagja a társadalomnak, sőt nyílt háborút visel ellene. Ebben az esetben önfenntartása összeegyeztethetetlenné válik az állam fenntartásával, az

¹³² HORVÁTH 1981. p. 46.

¹³³ HELLER 1924. p. 18.

¹³⁴ ROUSSEAU, J.J.: *Társadalmi szerződés*. (Fordította és a bevezetést írta: Radványi Zsigmond) Phönix-Oravetz kiadás, Budapest, 1947, p. 46.

egyiknek el kell pusztulnia és ha a bűnöst kivégzik, úgy nem elsősorban mint polgár hal meg, hanem mint ellenség”.¹³⁵

Rousseau a halálbüntetés kiszabását végső megoldásnak látja és vallja, hogy egy jól kormányzott államban kifejezetten ritkán van szükség büntetés kiszabására, mert kevés a bűncselekmény.¹³⁶

Denis Diderot (1713-1784) szembeszegül a feudalizmusra jellemző vallási ítélkezéssel, felháborítónak és a józan ésszel ellentétesnek tekinti azt, azonban vallja, hogy egy jól működő társadalom alapja a jogbiztonság, melyet úgy lehet elérni, ha az emberek tisztelik és elfogadják a törvényeket. Ezért azokat akkor is be kell tartani, ha nem felelnek meg az ember erkölcsi ítéleteknek, a rossz törvény okozta kárért ugyanis nem a rossz ítéletet kiszabó ember, hanem a törvény megalkotója lesz felelős. Az, ha az emberek értékelhetnék a törvényeket és saját értékítéletük alapján dönthetnének azok betartásáról káoszhoz és a rend megbomlásához vezetne.¹³⁷

Egészen egyedi Diderot büntetések céljával kapcsolatos nézőpontja: álláspontja szerint az ember nem szabad, magatartása determinált, azt az ő neveltetése, addig rá gyakorolt környezeti hatások, saját biológiai tulajdonságai előre meghatározzák. Így teljesen felesleges is, hogy a törvények jutalmazzanak vagy büntessenek, viszont a büntetés lehetőséget ad a kártékony emberek elpusztítására. „Szabadság híján tetteink sem dicséretet nem érdemelnek, sem megrovást; értelmét veszti a bűn és az erény, nem lehet helye sem jutalomnak, se büntetésnek. Mi tesz hát különbséget az emberek között? Az, hogy jótékonyak-e vagy kártékonyak. A kártékony embert nem büntetni kell, hanem elpusztítani”¹³⁸ A törvények általi halállal fenyegetettség előnyét a kártékony személyek kiiktatásán túl jelentheti az emberek félelme a kivégzés lehetőségétől. „Ám ha a jótékony vagy kártékony ember nem is szabad, az ember mégiscsak megváltoztatható: ezért kell a kártékony embert a nagy nyilvánosság előtt elpusztítani.”¹³⁹

Antoine de Rivarol (1753-1801) vallja az ember szabadságát, melynek a jog ad kereteket, melyeket nem léphet át. Álláspontja szerint a büntetés a büntetett beleegyezésén

¹³⁵ ROUSSEAU 1947 p. 46

¹³⁶ „Egy jól kormányzott államban nem büntetnek gyakran, nem mintha sokszor élnének a kegyelmezés jogával, hanem mert csak kevés gonosztevő akad” (ROUSSEAU 1947 p. 47.)

¹³⁷ TÓTH 2019. p. 79.

¹³⁸ DIDEROT, D.: Levél Landoishoz (ford.: Csatlós János) In: Ludassy Mária (szerk): A francia felvilágosodás morálfilozófiája. Gondolat kiadó, Budapest, 1975. p. 471.

¹³⁹ DIDEROT 1975. p. 471

alapszik, aki már az elkövetéssel feljogosítja az államot arra, hogy szankcionálja a tettet, akár halállal is.¹⁴⁰ „A törvények nem egyebek, mint előre meghozott ítéletek.”¹⁴¹

Az ember neveltetésével, jogérzékével válik ésszerűen döntő, a lehetséges következményeket figyelembe vevő racionális lényvé. „Mert az ember bírának születik ugyan, de nem születik igazságosnak a szó erkölcsi értelmében. A gyermek mindent elvesz, amit talál, és sír, amikor vissza kell adnia.”¹⁴² Érdekes Rivarol azon gondolata, miszerint a törvény előre meghozott ítélet, melyet ismerve mindenki eldöntheti, hogy vállalja-e azt a bűncselekmény elkövetésével, vagy inkább eláll a bűnelkövetéstől. „... s ezért a törvények nem egyebek, mint előre meghozott ítéletek, mint lehetséges – minden esetre alkalmazható – döntések. Előre megalkotjuk őket, hogy biztosítsuk a legmagasabb fokú elfogulatlanságot”.¹⁴³

Diderot-val ellentétben Rivarol véleménye szerint tehát a büntetés már nem csupán a társadalom elrettentésére szolgáló cél, hanem valódi büntetés, mely nemcsak törvényes, hanem hasznos is.

Maximilien Robespierre (1758-1794) büntetésekkel kapcsolatos nézetei élete során jelentős váltáson mentek át. 1791. május 3-án megtartott alkotmányozó nemzetgyűlésen megtartott beszédében élesen kritizálta a halálbüntetést, követelte annak mielőbbi eltörlését, a halálbüntetés tényében az állam gyengeségét látta. Véleménye szerint a halálbüntetés már csak azért is hatástalan, mert az emberek számára nem életük, hanem becsületük az érték. Éppen ezért a bűnöket megelőzni (mely a büntetés egyetlen elfogadható célja lehet) nem az életük, hanem becsületük elvételével lehet. Rámutat arra a ma már statisztikailag bizonyított tényre, hogy a halálbüntetésnek visszatartó hatása nincs. „Ha a nagy bűnöket leghatékonyabban a halálbüntetés akadályozza meg, akkor az ezt sűrűn alkalmazó népek körében kevesebb bűncselekménynek kellene előfordulnia. Pedig épp az ellenkezője igaz”¹⁴⁴

Halálbüntetéssel ellentétes nézeteiben az első jelentős változás a XVI. Lajos kivégzéséről kialakult vita során következik be. Robespierre a kivégzés mellett foglal állást, így immár a társadalom védelme érdekében, amennyiben semmilyen más eszköz

¹⁴⁰ TÓTH 2019. p. 79.

¹⁴¹ RIVAROL, Antoine de: Az ember mint intellektuális és morális lény (részletek). In: LUDASSY Mária (szerk.): *A francia felvilágosodás morálfilozófiája*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1975. p. 770.

¹⁴² RIVAROL 1975, p. 771.

¹⁴³ RIVAROL 1975, p. 770.

¹⁴⁴ ROBESPIERRE, M.: *A halálbüntetés eltörléséről* in: Robespierre, Maximilien: *Elveim kifejtése, Beszédék és cikkel* (Szerk.: Ludassy Mária, ford.: Nagy Géza) Gondolat kiadó, Budapest, 1988. p. 90.

nem áll rendelkezésre elfogadhatónak tartja a legsúlyosabb szankció kiszabását.¹⁴⁵ Ezt elsősorban a forradalom ellenségeire nézve tartja igaznak, álláspontja rövid időn belül radikalizálódik. 1793-ban a Jakobinus Klubban már azonnali leszámolást követel a forradalom minden ellenségével szemben, ekkor még a legalitás keretein belül. Ugyanebben az évben, karácsony napján már nem ragaszkodik a törvényességhez, a „cél szentesíti az eszközt”, így elfogadhatónak tartja azt is, ha ártatlanokat végeznének ki, amennyiben ez a haza érdekében történik és jóhiszeműen teszik. 1794 elején Robespierre végül összefoglalja a történelem hatására jelentősen átalakult ideológiáját: „Ha a demokratikus kormányzat mozgatóereje békében az erény, forradalom idején a népi kormányzat e mozgatórugója az erény és a terror. (...) Ha a zsarnok terrorral kormányozza elállatiasodott alattvalóit, igaza van, mint zsarnoknak. Verjük le a terror által a szabadság ellenségeit, s igazunk lesz, mint a Köztársaság megalapítóinak. A forradalmi kormány a szabadság zsarnoksága a tiránia ellen. Az erő vajon csak arra rendeltetett, hogy a bűnt védelmezze? Nem arra teremtették-e a villámot, hogy lecsapjon a gőgös fejekre?”¹⁴⁶ Így alakult, hogy bár a guillotine megjelenésekor és elfogadásakor annak egyik leghangosabb ellenzője maga Robespierre volt, végül mégis ő tartotta szükségesnek politikai ellenfelei guillotine általi kiiktatását.

Jean-Paul Marat (1743-1793) már kezdettől fogva elfogadhatónak, mi több kíváncsnak tartja a terrort, ha ez az ára a feudális viszonyokkal való leszámolásnak és a szabadságnak. Úgy véli néhány napi következetes ítélkezéssel, a forradalom ellenzőinek radikális kivégzésével véget lehetne vetni az ellenállásnak és ezt követően a forradalom már vérontás nélkül érné el a célját. Radikális álláspontja szerint a forradalom ellenségeivel való leszámolás esetében a halálbüntetés egy elfogadható eszköz.¹⁴⁷

Holbach (1723-1789) a bűnözés alapvető felelőseként a társadalmat jelöli meg, mert úgy véli, hogy az ember szándéka, viselkedése a neveltetésből, környezeti behatásokból, biológiai adottságokból ered. Ezért ha valaki bűnözővé válik, arról jelentős részben a társadalom tehet. Holbach pont ezért hangsúlyozza, hogy bár a bűn ellen szükség van büntetésre, mégis elsősorban neveléssel, felvilágosítással illetve megfelelő körülmények biztosításával lehet a bűncselekményeket megelőzni.

Megfogalmazásában a bűn a társadalom elvárásaival ellentétes magatartások által elkövetett olyan cselekedet, amely a társadalom számára hátrányt okoz. Ebből következően

¹⁴⁵ TÓTH 2019. p. 80.

¹⁴⁶ ROBESPIERRE, M.: *A politikai erkölcs elveiről* (ford.: Ludassy Mária) In: Ludassy Mária (szerk) *A francia felvilágosodás morálfilozófiája*, Gondolat kiadó, Budapest, 1975. p. 649.

¹⁴⁷ TÓTH 2019. pp. 81-82.

Holbach úgy véli, hogy a társadalom fennmaradását a büntetések vannak hivatva biztosítani, de ezeknek a büntetéseknek minden esetben igazságosnak kell lenniük. A büntetés lényegét a prevencióban látja: annak alkalmazása után a büntetett várhatóan nem fog újabb bűncselekményt elkövetni, továbbá a társadalom, látva, hogy nem éri meg bűncselekményt elkövetni, mert annak következménye van maga is eláll ebbéli szándékától. Abban az esetben, ha az első büntetést követően az elkövető mégsem térne jó útra és ismét súlyos bűncselekményt követne el, úgy Holbach szerint már csak úgy lehet megvédeni tőle a társadalmat, ha kivonjuk őt belőle.

Holbach – bár különösen indokolt esetekben elfogadja a halálbüntetés szükségességét – általánosságban nem tartja helyes szankciónak, úgy véli, a túl gyakori kivégzés hozzászoktatja a bűnelkövetőket a kivégzés gondolatához, másrészt a közönségből nem elrettentő hatást vált ki, hanem sajnálatot, szánalmat az elkövetővel szemben. Érdekes felfogás ezzel kapcsolatban Holbach munkásságában, hogy amennyiben mégis halálbüntetésre van szükség kívánatosabbnak tartaná a nyilvános kivégzéseknél a bűnöző meggyőzését arról, hogy önmaga vessen véget saját életének.

Általánosságban helyesnek és igazságosnak a kényszermunka-büntetést tartja, mely a halálbüntetéshez hasonlóan rendelkezik elrettentő erővel, de emellett lehetőséget ad az elkövetőn arra, hogy helyrehozza általa a társadalomnak okozott kárt.¹⁴⁸

Vauvenargues (1715-1747) büntetésekkel kapcsolatos elméletét szintén a szerződéses társadalmi elméletekből vezeti le. Az emberek annak érdekében, hogy megvédjék közös érdekeiket szerződést kötöttek az állammal és felhatalmazták azt olyan szabályok – törvények – megalkotására, melyek kikötik a tiltott cselekedeteket.¹⁴⁹ Ő is azt vallja, hogy a természeti időkben sem létezett egyenlőség, és azoknak, akik életük során igazságtalanul kevés jutott a földi javakból az egyetlen vigaszuk, hogy a túlvilágon örök boldogság vár majd rájuk. Ez azonban az elégedetlenkedők, a nyomorúságuk miatt bűncselekmények elkövetését vállalók számára nem volt megfelelő visszatartó erő, ezért szükség volt törvényekre és büntetésre is. „... ezért szükségessé vált, hogy a közjó érdekében bizonyos szabályokban egyezzenek meg, melyek, az emberi nem szégyenére, a büntetéssel való gyűlöletes félelmen alapulnak: így születtek a törvények”¹⁵⁰

Vauvenargues a közbiztonság, a törvények rendjének betartása érdekében elfogadhatónak tartja a halálbüntetés intézményét is „E jogszerű megállapodások

¹⁴⁸ TÓTH 2019. pp. 74-76.

¹⁴⁹ TÓTH 2019. p. 77.

¹⁵⁰ VAUVENARGUES: *Az erkölcsi jóról és rosszról* (ford.: Zsámboki Mária)) In: Ludassy Mária (szerk): *A francia felvilágosodás morálfilozófiája*. Gondolat kiadó, Budapest, 1975. pp. 50-51.

árnyékában születünk és nevelkedünk. Ezeknek köszönhetjük, hogy életünk biztonságban van és nyugalmas. Egyedül a törvények adnak jogcímet a birtoklásra, és már életünk elején leszedjük édes gyümölcseiket, később pedig egyre erősebb szálak kötnek hozzájuk. Ha valaki kivonja magát e fennhatóság alól, melynek pedig mindent köszönhet, nem tarthatja igazságtalannak, ha a törvény mindent elragad tőle, még az életét is”¹⁵¹

A társadalmi szerződéselméleti iránynak az utolsó nagy képviselője a XVIII. század végén *Johann Gottlieb Fichte* (1762-1814) volt. Új motívum nála a társadalmi szerződés esetén, hogy álláspontja szerint az állam nem az emberek összességével, hanem az egyes személyekkel köt polgári szerződést.¹⁵² Azzal pedig, hogy az egyén bűncselekményt követ el felrúgja ezt a megállapodást, így annak járulékos szerződése feljogosítja az államot arra, hogy a polgárt büntetésben részesítse. A megfelelő büntetés mértékét a társadalom erkölcsi fejlettségi szintjétől teszi függővé: Addig, míg az emberek nem belső meggyőződésüknek engedelmeskedve, hanem csak a büntetéstől való félelem miatt tartózkodnak a bűnelkövetéstől, addig velük szemben kemény, elrettentő büntetésekre van szükség. ha azonban már a „pozitív jó erkölcs”¹⁵³ állapotában van a társadalom, akkor feleslegessé válnak az eltúlzott büntetések, mert a belső erkölcsi normák is biztosítják a rendet.

Heller Erik Fichte elméletével kapcsolatban arra a problémára hívja fel a figyelmet, hogy miként igazolható az állami büntetés jogalapja azokkal a polgárokkal szemben, akik a polgári szerződést önmagukra nézve nem ismerik el.¹⁵⁴

2.4.1. Cesare Beccaria

Cesare Beccaria munkássága, reformgondolatai a büntetőeljárás szabályaival kapcsolatban már önmagukban is megalapozzák azt, hogy disszertációmban egy külön fejezetben számoljak be róla. Korszakalkotó műve alapjaiban határozza meg a mai napig is a büntetőjogi alapelveket.

1738. március 15-én született Milánóban, egy előkelő, de anyagilag hanyatló nemesi családban. Olaszország ekkor még nem volt egységes állam, hanem számos hercegségre, királyságra és városállamra tagolódott (pl. Szardíniai Királyság, Nápolyi Királyság, Pápai Állam, Toszkána, Milánói Hercegség). Beccaria születésének idején

¹⁵¹ VAUVENARGUES 1975 p. 51.

¹⁵² HORVÁTH 1981. p. 46.

¹⁵³ FICHTE, J.G.: *A jelenlegi kor alapvonásai*. (ford.: Endreffy Zoltán). In: Fichte, Johann, Gottlieb: Válogatott filozófiai írások (szerk.: Márkus György) Gondolat Kiadó, Budapest, 1981, 656.p.: Fichte szerint a „pozitív jó erkölcs [...] abban áll, hogy minden egyénben elismerjük és tiszteljük az emberi nemet.”

¹⁵⁴ HELLER 1924. p. 23.

Itáliában a felvilágosodás eszméi már eljutottak az értelmiség körébe, de a társadalom és a jogrendszer még erősen feudális és vallásilag befolyásolt volt. A büntető igazságszolgáltatás kegyetlen, önkényes és inkvizitórius jellegű maradt: gyakoriak voltak a nyilvános kivégzések, kínvallatások és aránytalan büntetések.

Ebben a közegben nőtt fel Beccaria. Tanulmányait Pármában kezdte, majd a Pavia városában található jogi egyetemen doktorátust szerzett, azonban a jogtudományban nem sok vonzót talált, így filozófiával kezdett foglalkozni. Sokat forgatta Diderot, d'Alembert, Bacon, Helvetius és Montesquieu műveit, gondolataik hatással voltak rá. A hatvanas évek elején ismerkedett meg a felvilágosodás eszméivel, illetve egy kis értelmiségi társasággal, melyet *Academia dei Pugni* néven ismerünk és melynek tevékenysége Milánót a felvilágosodás központjává tette. A társaság tagjai egytől-egyig felvilágosult gondolkodók voltak, a tudomány legtöbb területe képviseltette magát közöttük, és találkozásaik alkalmával vitákat folytattak tudományról, társadalomról, vallásról. Olyan társaság létrehozása volt a cél, mely küzd a káros tradíciókkal és előítéletekkel, elősegíti az olasz szellemi forradalmat, segít a nép öntudatának, kultúrájának újrakezdésében. Az akadémia tagjai gazdag, befolyásos családokból származó fiatalok voltak, alapos klasszikus műveltséggel rendelkeztek és erősen vonzódtak a francia szellemiséghez. Munkásságukról több monográfia is született, melyeket szerkesztett kötetben, az *Il Caffè* nevű folyóiratban tettek közzé.¹⁵⁵ A fiatal Beccaria érdeklődött a matematikai, gazdasági-gazdaságfilozófiai, a politikai kérdések iránt. A joggal kapcsolatos kíváncsiságában nagy szerepe volt az akkor már száműzetésben élő és író Voltaire-nek, akinek röpiratai a vallási fanatizmussal átitatott francia ítélkezési gyakorlatról - elsősorban egy konkrét ügy, Jean Calas elítélésével és kivégzésével kapcsolatban¹⁵⁶ - eljutottak az ifjú humanistához. Munkásságára Voltaire mellett jelentős hatása volt Montesquieu-nek is.

Beccaria 1764-ben, a Verri testvérek megbízása alapján¹⁵⁷ írta meg *Dei delitti e delle pene* (büntett és büntetés) című esszéjét.¹⁵⁸ Bár ekkor már a felvilágosodás szelleme

¹⁵⁵ A névválasztás nem volt véletlen: az írásokban a társaság egy képzeletbeli kávézóban, egy jó fekete mellett vitatta meg a társadalmi, gazdasági, etikai, jogi és irodalmi kérdéseket, mert úgy tartották, hogy a felvilágosodás hatása hasonlatos egy frissen pörkölt olasz kávéhoz: felébreszti a szellemet. Marcello Maistro: *Cesare Beccaria e le Origini della Riforma Penale*. Milano, Editori Feltrinelli, 1977.

¹⁵⁶ A Calas ügyről bővebben Voltaire-el kapcsolatos alfejezetnél készítettem lábjegyzetet.

¹⁵⁷ A könyv bevezetése anekdotaként tesz említést arról, hogy az *Il Caffè* egyik tagja – aki egyben fenntartója is volt a lapnak, Verőci Sándor gróf – Beccariát mint jogképzett szakembert kérte fel arra, hogy készítsen egy olyan tudományos művet, amely az Itáliában hatályos és a büntető igazságszolgáltatás során alkalmazott büntető rendelkezéseit bemutatja, azoknak elavultságára és fogyatékoságára pedig rámutat; Beccaria pedig örömmel vállalkozott a feladat teljesítésére. Mindez megtalálható az 1797-es velencei kiadásban, majd ezt vette át az 1887-es és az 1967-es magyar fordított kiadás is. Mucsi, aki a mű körülményeit a rendszerváltás előtt részletes elemzés tárgyává tette, több helyen is ellentmondónak tartja a mű keletkezésének effajta

lengte be Európát, a változás forradalmi szele egyértelműen érezhető volt, a mű mégis név nélkül jelent meg, sőt, még a kiadás helye, Livorno sem szerepelt az első kiadáson.¹⁵⁹ Az ekkor 26 éves Beccaria jól ismerte korát és pontosan tudta, hogy írása komoly veszélyt jelent rá nézve. Az elkészült mű aztán hatalmas sikert aratott Európában: lelkesedett érte az akkori intellektuális elit, Voltaire Beccariát egyenesen testvérének nevezte, D'Alembert szerint pedig „Ez a könyv már magában elég ahhoz, hogy szerzőjének hallhatatlan nevet biztosítson. Micsoda filozófus! Micsoda igazságok! Micsoda logika!” 1766-ban Nagy Katalin cárnő felkérte, hogy Oroszországban vezesse a büntetőjog reformjának munkálatait, de Beccaria ezt a felkérést visszautasította.¹⁶⁰

Beccaria művében nem áll meg a korabeli büntetőjog kritikájánál, hanem megoldási javaslatokat is tesz, olyan gondolatokat vet papírra, mely alapjaiban határozzák meg a következő évszázadok büntetőjogi gyakorlatát és szerepelnek a mai napig is azok alapelvei között. Tisztán látszik törekvése arra, hogy a büntetések rendszere világos, átlátható, kiszámítható és igazságos legyen, elméletét pedig konkrét gyakorlati teendőkkel egészíti ki arra vonatkozóan, hogy milyen lépések szükségesek az általa felvázolt célok eléréséhez. Munkájában Beccaria megfogalmazza a törvény előtti egyenlőség elvét,¹⁶¹ a nullum crimen sine lege¹⁶² és a nulla poena sine lege¹⁶³ követelményét. Fontosnak tartja a törvényhozó és a végrehajtó hatalom elválasztását és szót emel a bírói jogértelmezés ellen

körülményeit. A szerző szerint Verói Sándor gróf személye nem volt más, mint Alessandro Verri, azaz Pietro Verri testvére, aki a társaságnak csak tagja és nem vezetője volt, így azt kevésbé tudta anyagilag támogatni.

¹⁵⁸ Később korábbi megbízóival, a Verri fivérekkal megromlott a kapcsolata, akik féltékenyek voltak sikereire. Pietro Verri naplójában konkrétan sajátjának ismeri el nemcsak Beccaria gondolatait, de egyenesen azt állítja, hogy az elkészült esszé is az ő munkája: „A Dei delitti Beccaria gróf műve, de az ötletet én adtam neki, a gondolatok többnyire a mindennapos eszmecserék eredményei, melyek Beccaria, Alessandro, lambertenghi és én közöttem folytak [...] én ezt ajánlottam neki, hogy mivel úgy gondoltam, hogy egy szónoki képességekkel és élénk képzelőerővel rendelkező embernek ez pontosan megfelelne. Csakhogy ő semmit nem tudott a mi büntetőrendszerünkről. Alessandro, aki börtönfelügyelő volt, megígérte neki, hogy segíteni fog. Beccaria kis papírlapokra kezdte írni ötleteit. Mi lelkesen segítettünk, és annyit bízattuk, hogy rengeteg gondolatot összeírt [...] Mivelhogy az anyag együtt volt, megírtam a művet és megszerkesztettem, így jött létre a könyv” Pietro Verri nem nyugodott bele abba, hogy személye háttérbe szorult, Beccaria párizsi útja után szinte hadjáratot folytatott egykori barátja ellen, azt bizonygatva, hogy annak semmi köze a műhöz. Élete vége felé volt csak hajlandó elismerni, hogy bár volt barátja nem egyedül írta meg a könyvet, életműve mégis tiszteletet érdemel. Végül Beccaria halála után három évvel ő javasolta a milánói municipiónak, hogy emeljenek emlékművet a halhatatlan Beccaria tiszteletére.

¹⁵⁹ Alig száradt meg a nyomdafesték a lapokon, máris elkezdődtek a könyv és a szerzője körüli viták, melyet elősegített az anonim kiadás is.

¹⁶⁰ Diderot hasonló meghívást kapott az uralkodótól, aki Beccariával ellentétben elfogadta azt.

¹⁶¹ „Gondoskodjatok róla, hogy a törvények ne egyes osztályoknak, hanem maguknak az embereknek az érdekeit szolgálják” BECCARIA, C.: *Büntett és büntetés* [ford. Sebestyén Pál] Akadémia Kiadó, Budapest, 1967, 135. p.

¹⁶² „Nincs bűncselekmény törvény nélkül”. Nagyon fontos jogállami garancia, mely arra vonatkozik, hogy kizárólag az számít bűncselekménynek, melyet a törvény akként nevesít, ami nincs tiltótként leírva az nem is büntethető.

¹⁶³ „Nincs büntetés törvény nélkül” A törvénytől eltérő szankciót nem szabhat ki a bíró, kötve van annak betűjéhez.

is.¹⁶⁴ Éppen azért is tartja fontosnak, a törvények világos és egyértelmű megfogalmazását, hogy azokból ugyanazt olvassa ki az összes bíró és polgár. Megfogalmazza az ártatlanság vélelmét,¹⁶⁵ az egy tanú nem tanú elvét,¹⁶⁶ fellép az értelmetlen tanúskodási akadályokkal szemben,¹⁶⁷ fontosnak tartja a nyilvánosság követelményét, elítéli a feudális viszonyokban megszokott „titkos vádakon” alapuló büntető feljelentés intézményét,¹⁶⁸ és az eskütételre kötelezést.¹⁶⁹ Ellenzi továbbá a vérdíj kitűzését a vádlott fejére,¹⁷⁰ és az öngyilkosság megbüntetését,¹⁷¹ elismeri az elévülés intézményét.¹⁷² Beccaria úgy véli a szándék önmagában nem büntetendő, sőt, a motívum és a célzat sem számít, mert ezek csak az elkövető elméjében léteznek, kizárólag az elkövetett bűncselekménynek lehet büntetőjogi következménye.¹⁷³ Fontosnak tartja a tettközpontú megközelítést, a büntetés létét nem az elkövető vagy áldozat személyi körülményeitől, hanem a megvalósított magatartástól teszi függővé.¹⁷⁴

¹⁶⁴ Montesquieu hatására fogalmazza meg azon gondolatát, hogy a bíró kötve legyen a törvényhozó által írott szöveghez, ezzel megelőzhető az, hogy a bíró szubjektuma, saját értékrendje, neveltetése, társadalmi befolyásoltsága alapján hozzon ítéletet. Sokkal később, a XX. században az Egyesült Államok alapjogi forradalma ugyanezen kérdés körül zajlott, valamint erősen hatott Jeremy Bentham nézeteire is.

¹⁶⁵ „A bírói ítélet előtt senkit sem lehet bűnösnek mondani s a társadalom mindaddig nem vonhatja meg senkitől a közösség védelmét, amíg nincs megállapítva róla, hogy megsértette azt a szerződést, amely ezt a védelmet nyújtotta neki” I.m. 73.p.

¹⁶⁶ „Egynél több tanúra van szükség, mert mindaddig, amíg az egyik állít, a másik pedig tagad, semmi sem bizonyos és mindenkinek fennáll az a joga, hogy ártatlannak tartsák” (I.m. 67.p.)

¹⁶⁷ „Szavahihetőségének igazi mértéke csupán az, mennyiben van érdekelve abban, hogy megmondja vagy ne mondja meg az igazat: ezért értelmetlen a nők gyenge voltára hivatkozni” (u.o).

¹⁶⁸ „A titkos vád a szokás által szentesített nyilvánvaló visszaélés, amelyet számos államban szükségessé tesz az alkotmány gyengesége” (I.m. 69.p.)

¹⁶⁹ „A tapasztalat bebizonyította, mennyire hiábavaló az eskü, hiszen minden bíró tanúságot tehet arról, hogy semmiféle eskü soha nem bír rá igazmondásra egyetlen vádlottat sem” (I.m.72.p.)

¹⁷⁰ „Azok a törvények azonban, amelyek megjutalmazzák az árulást és kölcsönös gyanakvást hintve el az állampolgárok között rejtett háborúra izgatnak, ellenkezik az erkölcsnek és a politikának azzal a szükségszerű egységével, amelyek az embereknek boldogságot nyújtanak...” (I.m. 103.p.)

¹⁷¹ „Az öngyilkosság olyan bűn, amelyet nem lehet szoros értelemben vett büntetéssel sújtani, mivel ez a büntetés ebben az esetben vagy ártatlanokat sújthat csupán, vagy hideg és érzéketlen holttestet érhet” (I.m. 121 p.)

¹⁷² „A törvénynek azonban megfelelő határidőket kell megállapítania mind a vádlott védekezésére, mind a bűncselekmény bizonyítékainak beszerzésére” (I.m. 79.p.)

¹⁷³ Mára ezek a gondolatok nem helyénvalóak, én úgy vélem Beccaria álláspontját ebben a kérdésben a feudális gyakorlat lehető leghatékonyabb kiküszöbölésének célja alapozta meg: ne feledjük, hogy a korábbi évszázadokban mondvascínált okokkal, pusztán az elkövető személyére alapozva születtek felmentő ítéletek és végeztek ki ártatlanokat számtalan alkalommal. Úgy vélem ennek a lehetőségét szerette volna Beccaria a lehető leghatározottabban kizárni.

¹⁷⁴ Ma már ezen a téren is árnyaltabb a kép, fontosnak tartjuk vizsgálni az elkövető személyét, így hozunk fel számára enyhítő vagy súlyosbító körülményeket, de az indok ami miatt Beccaria igyekezett kizárni a személyes szempontokat ismét csak a középkor elfogult igazságszolgáltatásában keresendő: melyben különbséget tettek bűn és bűn között társadalmi helyzet, vallási meggyőződés vagy az áldozat személye alapján.

Fellép a szükségtelen letartóztatások és tömlöcbe vetések gyakorlata ellen.¹⁷⁵ Úgy véli, azoknak a törvényeknek melyeket nem tartanak be nincs pozitív hatásuk, inkább csak ártanak.

Beccaria korának jelentős filozófusaihoz hasonlóan szintén a társadalmi szerződés gondolatából indul ki, ám az állam jogát a büntetések kiszabására nem tekinti korlátlan jognak. Álláspontja szerint az emberek szabadságukról csak oly mértékben mondtak le, amilyen mértékben arra feltétlenül szükség van ahhoz, hogy annak fennmaradó részét biztonságban érezhessék. Ez a rész a büntetőjog, és az államnak csak ezen belül szabad a büntetés jogával élnie, a felesleges kegyetlenséget már önmagában a társadalmi szerződés is tiltja. Az egyes büntettek elkövetőivel szemben csak olyan szankciót szabad alkalmazni, amely vagy ugyanakkora, vagy éppen, hogy meghaladja azt az előnyt, melyet az elkövető a bűncselekmény elkövetésekor szerzett. Az állam kizárólag olyan szankciót szabhat ki, mely alkalmas arra, hogy az elkövető új bűncselekményt ne kövessen el, és másokat is arra készítet, hogy ettől tartózkodjanak.¹⁷⁶ Beccaria munkásságában egyértelműen érezhető Platón és Seneca hatása, úgy véli a bűnt az elkövetése után a büntetéssel már nem lehet meg nem történtté tenni, de azt meg lehet akadályozni, hogy újabb bűncselekményeket kövessenek el, ezért a büntetés célja elsősorban ennek megelőzése mind generális mind speciális formában. A büntetés nem eltúlzott mértékéből, és a prevenció célból adódik,¹⁷⁷ hogy véleménye szerint a jó büntetés nem kegyetlen, de annak látszik, nem kínozza az elítéltet, viszont a generális prevenció cél érdekében mégis, kívülről olybá tűnik.¹⁷⁸ Fontos elv Beccariánál a büntetések gyorsasága és elmaradhatatlansága. Ha a polgár biztos benne, hogy bűnéért felelősségre vonás vár rá, várhatóan sokkal kisebb eséllyel követi majd el a cselekményét.¹⁷⁹

¹⁷⁵ „Egy legalább annyira gyakori, mint az egyéni biztonságérzet társadalmi céljával ellentétben álló tévedés az, hogy a törvényt alkalmazó bíró korlátlanul börtönbe vethet állampolgárokat, mondva csinált ürüggyel megfoszthatja szabadságától valamely ellenségét és a bűnössége mellett szóló legkomolyabb gyanúokok ellenére is büntetlenül hagyhatja a barátját.” (I.m. 63.p.)

¹⁷⁶ „Azon büntetéseket és azon alkalmazási módjaikat kell tehát előnyben részesíteni, amelyek, megtartván az arányosságot, a legmélyebben és legtartósabban hatnak az emberek lelkére, és a legkevesebb gyötrelmet okozzák a bűnös testének.” (i.m. 29. p.)

¹⁷⁷ „A cél tehát nem lehet más, mint megakadályozni, hogy a bűnös újabb károkat okozzon polgártársainak és másokat visszatartani attól, hogy hasonló károkat okozzanak” (i.m. 84.p.)

¹⁷⁸ „Azokat a büntetéseket és kiszabásuknak azokat a módjait kell tehát előnyben részesítenünk, amelyek a kellő arányok megtartása mellett a legmélyebben és legtartósabban hatnak az emberek lelkületére, az elítélt testének pedig a legkevesebb gyötrelmet okozzák.” (uo).

¹⁷⁹ „A büntetés annál igazságosabb és annál hasznosabb, minél gyorsabb és minél közelebb esik a bűncselekmény elkövetéséhez. Azért mondom, hogy igazságosabb, mert a tettet megkíméli a bizonytalanság felesleges és nyomasztó kínzásaitól, amelyeket csak növel a képzelet és a magárahagyottság érzése; de igazságosabb azért is, mert a szabadságtól való megfosztás maga is büntetés lévén, nem előzheti meg az ítélethozatalt, csak akkor, ha azt a szükség megköveteli.”

Felemelte szavát a kor bevett gyakorlata, a beismerő vallomás kikényszerítésére szolgáló kínvallatás ellen, mely szembemegy az ártatlanság vélelmével, ellenkezik a nulla poena sine lege elvével, sok esetben vezet a fájdalom elviselhetetlensége miatti hamis beismerő vallomáshoz,¹⁸⁰ és mivel mások elől elzárva zajlik nem valósít meg prevenciós célt sem. Véleménye szerint „az ártatlan csak veszíthet, a bűnös csak nyerhet”¹⁸¹ ezzel a módszerrel, az ártatlant ugyanis megkínózzák, sőt el is ítélik ha esetleg bevallaná azt amit el sem követett, a bűnös viszont, ha kiállja a kínvallatást, megúszhatja az egyébként neki járó büntetést.

A halálbüntetés Beccaria szerint két esetben alkalmazható: amikor a bűncselekmény az állam biztonságát veszélyezteti, vagy ha ez az egyetlen fékezőerő mások visszatartására.¹⁸² A halálbüntetés helyettesítéséül az örökös rabszolgaság (életfogytiglani kényszermunka) bevezetését látja megfelelőnek, mely során az életben hagyott elkövető élete végéig a társadalom számára teljesít szolgálatot. Generális prevenciós szempontból is megfelelőbbnek tűnik számára ez a büntetési forma, úgy gondolja a legtöbb ember számára kellő visszatartó erővel bír az azzal történő fenyegetettség, hogy a szabadulás reménye nélkül, céltalanul, fáradtságos napok sorozatával élheti le hátralévő életét. Úgy véli egy ilyen büntetés kevésbé kívánatos lehet a halálbüntetésnél is.¹⁸³

2.5. A büntetési célelméletek sokszínűsége a XVIII. század második felétől a XX. század második feléig

Az európai büntetéselméletek a XVIII. század második felétől nagymértékben átalakultak. A korszak elején a megtorlás-elvű abszolút elméletek voltak uralkodók: az elkövetőt a bűnért járó, arányos büntetéssel kell sújtani, függetlenül minden további

¹⁸⁰ „Az érzékeny lelkű ártatlan tehát bűnösnek fogja magát mondani, ha azt hiszi, hogy ezzel szenvedésének véget vet. (...) A kínvallatás biztos módszer az erőteljes gazemberek felmentésére és a gyenge ártatlanok elítélésére” (i.m. 75.p)

¹⁸¹ BECCARIA 1967. p. 76.

¹⁸² „Az egyik eset, amikor az illetőnek még szabadságától megfosztva is olyan kapcsolatai vannak és olyan hatalommal bír, amelyek a nemzet biztonsága szempontjából nem közömbösek; midőn életbenléte a törvényes kormányformát veszélyeztető forradalmat hívhat életre. (...) ahol csak maga az uralkodó parancsol, ahol a vagyonnal csak élvezeteket és nem hatalmat lehet megvásárolni, semmi szükségét nem látom annak, hogy meg kelljen ölni egy állampolgárt, kivéve, ha halála az egyetlen valóságos fékező erő másoknak bűncselekmények elkövetésétől való visszatartására: ez a másik olyan ok, amely miatt helyesnek és szükségesnek lehet tekinteni a halálbüntetést” (I.m. 88.p.)

¹⁸³ „A halálbüntetést helyettesítő örökös rabszolgaság – életfogytiglani kényszermunka – büntetésének a hatása tehát elegendő ahhoz, hogy visszatartsa a bűnözéstől a legelszántabb lelket is.” (I.m. 89.p.)

haszontól.¹⁸⁴ Ekkoriban a büntetés alapját már az ember erkölcsi lényegében keresték; előtérbe kerültek az erkölcsi és jogi megtorlási elméletek.

Immanuel Kant szerint a büntetés kizárólag az elkövetett bűncselekmény megérdemelt megtorlása. Büntetőjogi elmélete a kategorikus imperatívuszon alapul, ami az ész feltétlen parancsát jelenti az adott helyzetben elvárható magatartást illetően.¹⁸⁵ Az állam nem használhatja a bűnelkövetőt eszközként más társadalmi célokhoz, csak a bűn arányos visszafizetésére. Kant a talio elvet tartotta irányadónak, és a legsúlyosabb bűnnél, az emberölésnél kizárólag halálbüntetést tartott elfogadhatónak. Georg Wilhelm Friedrich Hegel szintén a megtorlást tekintette elsődlegesnek: a bűn a jogrend tagadása, a büntetés pedig a bűn tagadása, vagyis a jogrend helyreállítása. Hegel úgy érvelt, hogy a büntetés az elkövető „joga” is, hiszen értelmes lényként maga is tudta előre, hogy tettének következménye lesz.¹⁸⁶ Mind Kant, mind Hegel felfogásában tehát a büntetés öncélú igazságszolgáltatás, a bűn következménye.

Míg a német idealista filozófusok a büntetés öncélú megtorlását hirdették, a felvilágosodás és a haszonelvűség eszméi nyomán más gondolkodók a büntetés hasznosságát és visszatartó erejét helyezték előtérbe. Az abszolút elméletek mellett a XVIII-XIX. század folyamán kibontakoztak a relatív elméletek is, amelyek egyöntetűen azt vallották, hogy a büntetés célja az újabb bűncselekményektől való elrettentés, azaz a jövőbeni bűnözés megelőzése.¹⁸⁷ Cesare Beccaria elméletét fejlesztette tovább az utilitarista filozófus Jeremy Bentham. Elutasította a társadalmi szerződés fikcióját, és kimondta, hogy a büntetés célja a bűncselekmények megelőzése, számuk radikális csökkentése. A büntetés jogalapját nem valamiféle természetes jogra, hanem társadalmi szükségességre vezette vissza: igazolásához elegendő a tény, hogy az állam rászorul e rossz eszközre, mert a közérdek védelme elképzelhetetlen a büntetés alkalmazása nélkül.¹⁸⁸ Úgy vélte, hogy a büntetés mindig rossz, szenvedést okoz, ezért csak akkor alkalmazható, ha ezzel megelőzhető egy nagyobb rossz, vagyis több bűncselekmény. A büntetés így akkor igazolt, ha a társadalom összességében többet nyer vele, mint amennyi hátrányt a tettesnek okoz. Hangsúlyozta az általános megelőzés fontosságát: a törvényeknek előre jelezniük kell a várható büntetést, hogy az emberek féljenek a büntőtől. Ugyanakkor – Beccaria nyomán – kiemelte a büntetések igazságos arányosságát, és a

¹⁸⁴ HORVÁTH 1981. p. 51.

¹⁸⁵ HORVÁTH 1981. p. 52.

¹⁸⁶ TÓTH 2019. p. 112.

¹⁸⁷ HORVÁTH 1981. p. 67.

¹⁸⁸ HELLER 1924. p. 46.

halálbüntetés helyett többnyire a kényszermunkával egybekötött szabadságvesztést preferálta.¹⁸⁹ Ludwig Feuerbach német jogtudós ugyancsak a megelőzés elvét hirdette: szerinte a törvényben kilátásba helyezett szigorú büntetés pszichés visszatartó ereje akadályozza meg leginkább a bűnelkövetést. Ha az emberek tudják, hogy a bűn elkövetése esetén elkerülhetetlen büntetés¹⁹⁰ – számukra súlyosabb rossz – vár rájuk, akkor inkább lemondanak a bűnről. E gondolat a büntetést a társadalom tagjaira gyakorolt előzetes hatás, az elrettentés oldaláról indokolta, szemben a kant-hegeli felfogással, amely csak az utólagos igazságszolgáltatásra koncentrált.

A XIX. század folyamán a büntetőjogi gondolkodásban éles vita bontakozott ki a megtorlás és a megelőzés elsődlegességéről. Többen megkísérelték a két nézőpont összeegyeztetését is. Egyes elméletek a büntetés célját az egész társadalom védelmében látták, mások az elkövető megjavításában. A speciális prevenciók irányzatok a büntetés értelmét abban jelölték meg, hogy a bűnöst a jövőre nézve jobb útra térítsék vagy legalábbis ártalmatlanná tegyék. Anton Bauer szerint nem a bűnelkövető fizikai félelmére, hanem az értelmére kell hatni: a megfelelő eszköznek a tájékoztatást tartja a lehetséges következményekről, és a meggyőzést arról, hogy bűnelkövetés esetén az ahhoz kapcsolódó rossz elkerülhetetlen.¹⁹¹ Karl Grolman úgy vélte, mindenkinek joga van bűnmentes társadalomban élni, ezért az állam kötelessége a bűnmegelőzés.¹⁹² Ennek eszköze a büntetés, amely Grolman felfogása szerint eredetileg generálprevenciók eszközeként hat: megelőzi a bűnök elkövetését azáltal, hogy elrettenti a potenciális elkövetőt. Grolman elméletében jelenik meg először a történeti büntetésfogalomtól való eltérés gondolata, melyet Roeder és Ahrens fejleszt tovább. A büntetést egyenesen az elkövető nevelésével azonosították: Álláspontjuk szerint a bűnöst mindaddig fogva lehet tartani, amíg át nem alakul törvénytisztelő emberré. E nézetek a büntetés mértékét nem a bűn súlyához, hanem kizárólag a tettes személyiségéhez és javulásának kilátásaihoz igazították.¹⁹³ Humanista kritikusként, Vargha Julius ugyanakkor arra figyelmeztet, hogy az ilyen „nevelő büntetés” sem lehet korlátlan és embertelen, mert akkor éppen ellentétes hatást vált ki.¹⁹⁴

Franciaországban és Olaszországban a XIX. században olyan elméletek is születtek, amelyek a büntetést a társadalmi rend szükségszerű védőeszközének tekintették. Charles

¹⁸⁹ HORVÁTH 1981. p. 68.

¹⁹⁰ HELLER 1924. p. 47.

¹⁹¹ HORVÁTH 1981. p. 72.

¹⁹² HORVÁTH 1981. p. 72.

¹⁹³ HORVÁTH 1981. p. 73.

¹⁹⁴ HELLER 1924. p. 54.

Lucas abból indult ki, hogy a társadalomnak joga és kötelessége megakadályozni az egyének jogainak megsértését – a büntetés tehát a közösség önvédelmi aktusa.¹⁹⁵ Adolphe Chauveau és Hélie Faustin úgy vélték, az ember természetes állapota a társadalomban való együttélés, ami nem létezhet rend nélkül. A rend fenntartásához törvényekre van szükség, a törvények pedig meghatározzák a társadalmi élet feltételeit és megsértésük következményeit – vagyis a büntetéseket is. Felfogásuk szerint a büntetőtörvény elengedhetetlen tartozéka az erkölcsi törvény, az erkölcs azonban nem korlátozhatja túlzottan a büntető törvény érvényesülését.¹⁹⁶ Francesco Carrara az emberi jogok védelmének szükségességét jelölte meg a büntetés igazolásaként, de hozzátette: ez egyben korlátja is a megtorlásnak, hiszen az elkövetőnek is vannak jogai.¹⁹⁷ Carrara szerint a büntetés egyetlen valódi célja a bűncselekmény által megzavart társadalmi rend helyreállítása – a megtorlás, az elrettentés, a sértett kárpótlása vagy a tettes javítása csak járulékos hatás lehet. E felfogásban a büntetés súlyát nem a bűn arányos megtorlása határozza meg, annyi büntetés is elég, amennyi a közösségben a bűn által keltett megrázkódtatás semlegesítéséhez szükséges.¹⁹⁸ Pellegrino Rossi szintén a büntetés szükségességéből vezette le elméletét, és a rend fenntartása legfontosabb eszközöként említette azt. Úgy vélte, a büntetés célja a megzavart társadalmi rend helyreállítása. A büntetésnek véleménye szerint egyszerre van jogi és erkölcsi megtorlási szerepe is.¹⁹⁹²⁰⁰ Joseph-Louis Elzéar Ortolan és Jacques Joseph Haus elméletében különválnak a büntetés hasznosságának és igazságosságának szerepe: előbbit a büntetéssel szemben érvényesítik, utóbbit a társadalomra vonatkoztatják. A büntetés jogalapját ők is a társadalmi rend fenntartásában jelölik meg.²⁰¹ René Garraud szintén a társadalmi rend védelmében látta a büntetés jogosultságát, de hangsúlyozta, hogy ez csak akkor érvényes, ha a büntetés az igazságosság határain belül marad.²⁰²

A fent bemutatott különféle abszolút és relatív elméletek lényegében egymás mellett éltek és hatottak a büntető törvényhozásra a történelem során. A XIX. század utolsó harmadára azonban a nyugat-európai társadalmakban bekövetkező változások²⁰³ nyomán

¹⁹⁵ HORVÁTH 1981. p. 75.

¹⁹⁶ CHAUXEAU, Adolphe – HÉLIE, Faustin: *Théorie du Code pénal*. Paris, Cosse, Marchal et Billard, 1837. p. 15.

¹⁹⁷ HELLER 1924. p. 56.

¹⁹⁸ HORVÁTH 1981. p. 78.

¹⁹⁹ ROSSI, Pellegrino: *Traité de droit pénal*. Tome I–II. Paris, Librairie de la Société de Législation Comparée, 1829. pp. 82–179.

²⁰⁰ HORVÁTH 1981. p. 78.

²⁰¹ HORVÁTH 1981 p. 79.

²⁰² HORVÁTH 1981. p. 79.

²⁰³ a növekvő bűnözés, a visszaeső elkövetők magas aránya, a fokozódó szociális feszültségek

világossá vál, hogy a klasszikus elvek önmagukban már nem elégítik ki a közvélemény és a kriminálpolitika igényeit. A század végére kibontakozó reformmozgalmak szakítottak a tettközpontú szemlélettel, és vizsgálódásuk középpontjába az elkövető személye került. Felismerték, hogy a tetteknek csak annyiban van jelentősége, amennyiben kifejezi az elkövető személyének veszélyességi fokát. Ezen elméleteket összefoglalóan tettesbüntetőjogi irányzatnak nevezzük. Az új felfogás megosztotta a tudomány művelőit. Rudolf von Jhering a büntetés célját abban látta, hogy biztosítsa a társadalom zavartalan életét. Felfogása szerint az államnak nem kell minden jogsértést büntetnie, csak abban az esetben, ha más megoldás nem segít, ez pedig szociálpolitikai kérdés. Álláspontja szerint nem magán a büntetésen van a hangsúly, hanem annak kilátásba helyezésén.²⁰⁴ a pusztá fenyegetés megfelelő hatékonyságú lehet, ha a társadalom elhiszi, hogy a jogsértést mindenképp szankció követi. Elméletének újdonsága, hogy szerinte a büntetőtörvény által nyújtott védelem nem az absztrakt jogrendre, hanem a konkrét társadalmi javakra vonatkozik. Georg Jellinek a büntetés alapjának Jheringhez hasonlóan a jogsértést tartja, de ő megkülönbözteti a büntetőjogi jogellenességet a magánjogitól, azáltal, hogy az előbbinek nem csupán fizikai, hanem lélektani hatásokat is tulajdonít.²⁰⁵ A büntetés jogalapját egyrészt a társadalmat alkotó egyének lelkiületében meglévő ösztönben találja meg, másrészt abban az alapvetésben, hogy a társadalom a büntetést nem nélkülözheti. A büntetés kiegyenlítő jellege mellett elismeri annak megelőző hatását is, de kiemeli, hogy a büntetés nem az egyetlen, és sok esetben nem is a leghatásosabb eszközt az állam kezében erre a célra.²⁰⁶ Franz von Liszt az 1882-es „marburgi programjában” fejtette ki célulvü büntetéselméletét a legrészletesebben.²⁰⁷ Rámutatott, hogy a büntetés ősi formája ösztönös reakció volt, amely a civilizáció fejlődésével vált tudatossá és célvezéreltté. Liszt szerint a büntetés célja a jogrend védelme, ennek eszköze pedig egy az elkövető akaratával szembeforduló kényszer. A büntetésnek különféle módjai lehetnek, és a leghatékonyabb módszer kiválasztásához az elkövető személyiségét kell figyelembe venni. A büntetés céljait ő hármas tagolásban jelölte meg: javítás, elrettentés, ártalmatlanná tétel. A pozitivista irányzat abból indul ki, hogy a bünözés eredendően meghatározott (biológiai vagy társadalmi tényezők által), így az elkövető erkölcsi alapon nem tehető felelőssé tetteiért. Ennek megfelelően a büntetésnek nem megtorló jellegűnek, hanem az elkövető

²⁰⁴ HELLER 1924. p. 61.

²⁰⁵ HELLER 1924. p. 62.

²⁰⁶ JELLINEK, Georg: Die sociaethische Bedeutung von Recht, Unrecht und Strafe. Wien, A. Holder, 1878. pp. 116–120.

²⁰⁷ HORVÁTH 1981. p. 84.

veszélyességi fokához igazoldó védelmi intézkedésnek kell lennie. A legszélsőségesebb pozitivisták szerint az ilyen megelőző intézkedések akkor is indokoltak, ha az illető még nem követett el bűncselekményt, de életvitele vagy elmeállapota alapján nagy eséllyel bűnözővé válna. A pozitivisták tehát azt javasolták, hogy a büntetőpolitika alakítsa át a szemléletét: a büntetés kiszabásának alapja ne maga a bűncselekmény legyen, hanem az elkövető személyiségének veszélyessége, és ennek megfelelően határozott idejű szabadságvesztéseket váltsák fel határozatlan idejű, nevelő jellegű intézkedések.²⁰⁸ Raffaele Garofalo és Enrico Ferri az olasz pozitivista iskola legjelentősebb képviselői voltak. Garofalo szerint a természet működése szolgál mintául az állam számára: ahogy az élő szervezet kizárja magából a káros elemet, úgy kell a társadalomnak is eltávolítania a bűnelkövetőt közösségéből. A büntetés célja nála nem a megtorlás, hanem a közösség védelme és a kár jóvátétele.²⁰⁹ Ferri ehhez hasonlóan a büntetést a természeti törvények analógiáján keresztül értelmezte, amely szerinte a társadalmi rend természetes szankciója.²¹⁰ Úgy vélte, a büntetésnek nem az erkölcsi felelősség megállapítása, hanem a társadalom védelme a célja, ezért a bűnözőt „erkölcsi betegnek” tekintette, akit védekező módon kell kezelni.

A közvetítő irányzat célja a klasszikus és a pozitivista elmélet közötti ellentét áthidalása. E gondolatok a társadalomtudományi megközelítést ötvözték a jogrend iránti tisztelettel: vagyis fontosnak tartották a társadalom védelmét és a bűnmegelőzést, ugyanakkor elismerték, hogy a büntetőjognak az emberek közötti rendet és igazságosságot is szolgálnia kell. Franz von Liszt munkássága már megalapozta ezt a szemléletet, de a két legjelentősebb képviselő Adolphe Prins és Gerard van Hamel volt. Adolphe Prins elméletének alapja a társadalomtudományi szemlélet, de emellett nagy jelentőséget tulajdonít a jogrend társadalmi szerepének is.²¹¹ A büntető igazságszolgáltatás célját az emberek közötti rend megteremtésében látja. Rámutat, hogy a büntetés eredetileg a társadalom ösztönös válasza volt a büntetett támadására. A pusztán megtorló célú büntetést azonban elveti, mert az arra épít, hogy a büntetés a tettes lelkiismeretét felébreszti és megbánást eredményez – ilyen hatás azonban szerinte igen ritkán érhető el.²¹² Gerard van Hamel a büntetést a jogrend védelmi eszközének tekinti, amelynek célja a preventív represszió. Kiindulópontja, hogy a jogrend szempontjából nem az elkövető személye a fő

²⁰⁸ HORVÁTH 1981. p. 87.

²⁰⁹ HORVÁTH 1981. p. 88.

²¹⁰ HELLER 1924. p. 78.

²¹¹ HORVÁTH 1981. p. 89.

²¹² HORVÁTH 1981. pp. 89-90

tényező, hanem a norma megsértése. A büntetés szerinte nem az elkövető megalázásáról szól, hanem a jogszabályok tekintélyének megerősítéséről.²¹³ A jogrend minden normájának az a célja, hogy épségben tartsa a társadalmi normákat; ezt szolgálja a represszió, vagyis a céltudatos büntetés. Van Hamel szerint ezért a büntetés kiszabásánál a norma védelme az elsődleges szempont, nem pedig a tettes személye.²¹⁴

A XIX. század végén Magyarországon is megjelentek a pozitivista, természettudományos szemléletű büntetési reformirányzatok, amelyek a büntetéselmélet minden kérdését újragondolták. A hazai gondolkodók azt vizsgálták, miként egyeztethető össze a megtorlás elve a társadalmi védelem és a bűnmegelőzés céljaival. Általában arra a következtetésre jutottak, hogy a büntetőjog fejlődése a megtorló jelleg fokozatos háttérbe szorulása és a prevenciós szemlélet térnyerése felé halad, de óvatosságra intettek az átmenet kapcsán. Friedmann Ernő a megtorló és a prevenciós büntetés közti különbséget két eltérő világnézetből vezeti le. Szerinte a megtorlás az individuál-etikai felfogáson, míg a célbüntetés a szociáletikai, természettudományos világnézeten nyugszik.²¹⁵ Előbbi a szabad akarat tanán, utóbbi a természeti törvények determinizmusán alapul. Friedmann nem dönt egyértelműen, melyik a helyes – a korszellem számára megfelelőbbnek tartja a természettudományos nézőpontot, de úgy véli, a társadalom gondolkodásának még alkalmazkodnia kell ehhez,²¹⁶ és a jogrendszer az új elvek szerint való átalakítása egyelőre korai. Vámbéry Ruzstem úgy véli, előbb-utóbb elkerülhetetlenül beköszönt a Friedmann által leírt szociáletikai szemlélet kora.²¹⁷ A jövőben szerinte a büntetések biztonsági intézkedésekké fognak átalakulni, hiszen azok valódi célja a társadalmi rend védelme lesz. Véleménye szerint a büntetés és a biztonsági intézkedés között nincs éles gyakorlati különbség: az utóbbi lényege a speciális megelőzés, míg a büntetés egyszerre hat az elkövetőre és a társadalomra. A megtorló funkció meg fog szűnni, amint az individuál-etikai felfogást felváltja a szociáletikai – onnantól ugyanis a jogrendnek nem lesz szüksége arra, hogy a bűncselekmény okozta morális felháborodást büntetéssel simítsa el.²¹⁸ Vargha Ferenc a büntetés lényegét tekintve pozitivista álláspontot képvisel: a büntetést a társadalmi védekezés eszközének tartja. Úgy véli, a fejlődés abban mérhető, hogy a büntetés megtorló funkciója fokozatosan védekező funkcióvá alakul át, vagyis a büntetés

²¹³ HORVÁTH 1981. p. 90.

²¹⁴ HELLER 1924. p. 80.

²¹⁵ HELLER 1924. p. 81.

²¹⁶ FRIEDMANN Ernő: *A határozatlan tartamú ítéletek*. Budapest, A Magyar Jogászegylet Könyvkiadó Vállalata – Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1910. pp. 1–120.

²¹⁷ VÁMBÉRY Ruzstem: *Büntetőjog*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1913. pp. 39–56.

²¹⁸ HELLER 1924. p. 82.

egyre inkább a társadalom védelmét és a jövőbeni bűnelkövetés megakadályozását szolgálja.²¹⁹

A büntetési elméletek történeti fejlődése világosan mutatja, hogy a büntetés céljának meghatározása mindig szorosan összefüggött az adott kor társadalmi, vallási és filozófiai berendezkedésével. Az őskori és ókori társadalmakban a megtorlás, a bosszú és a közösségi rend helyreállítása állt a középpontban, míg a klasszikus görög és római gondolkodók már a jogi igazságosság és a prevenció kérdéseit vizsgálták. A középkorban a keresztény teológia morális dimenziója határozta meg a büntetés értelmét, a kora újkorban pedig a humanista és államelméleti irányzatok új hangsúlyt adtak a nevelésnek, a társadalom védelmének és a megelőzésnek. A büntetési célok e történeti íve nem pusztán a büntetőjogi gondolkodás fejlődését tükrözi, hanem az emberi társadalmak erkölcsi és politikai önreflexióját is: azt az állandó törekvést, hogy a jog eszközeivel egyszerre szolgálják az igazságot, a rendet és az emberi méltóság megőrzését.

²¹⁹ VARGHA Ferenc: *A megtorlás és védekezés pszichológiája. Bűnügyi Szemle*, III. évf. (1915), pp. 241, 260, 289, 310, 337, 358.

3. Az emberi méltósághoz való jog

„Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.”²²⁰

3.1. Az emberi méltósághoz való jog filozófiai alapjai

Az emberi méltóság jelentése különböző korokban, különböző eszmék által időről-időre eltérő módon fogalmazódott meg. Az idők során a méltóságot eredeztették Istentől, az emberi természetből, az erkölcsi rendből és próbáltak rá racionális magyarázatot találni. A történelem során hosszú út vezetett eddig a mára már általánosan elfogadott téziséig, miszerint minden ember egyenlő és a méltósághoz való jog mindenkit megillet. Az ókori Hellaszban fel sem merült az egyenlőség polgár és rabszolga között, Római birodalomban a méltóság az ember társadalmon belüli helyét és szerepét fejezte ki.²²¹

A sztoikus filozófiában merült fel először annak gondolata, hogy a méltóság nem csak néhány kiváltságos személy joga, hanem minden embert egyaránt megillet.

Cicero használta elsőként ezt a fogalmat: „A természet ugyanis jellemet oltott belénk, magasan a többi élőlény fölé emelve bennünket [...] Tisztelnünk kell tehát az embereket, nem csak a legelőkelőbbeket, hanem a többieket is”²²²

A kötelességekről²²³ című művében a dignitas hominis fogalmával utal arra, hogy már önmagában az ember megkövetel bizonyos szintű tiszteletet, hiszen minden ember hasonló Istenhez. A szűkebb értelemben vett tisztelet viszont csak azokat illeti meg, akik eszes természetűként élnek és cselekednek.

A keresztény felfogás szintén az Istenhez való hasonlatosságra alapozza az embernek kijáró tiszteletet, arra, hogy Isten az embert saját képmására alkotta. A teremtéstörténet így fogalmazza meg: „És monda Isten: Teremtsünk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra [...] Teremté hát Isten az embert az ő képére. Isten képére teremté őket: férfiúvá és asszonnyá teremté őket”²²⁴. Ezzel Isten a teremtéstörténet szerint az összes földi teremtmény fölé helyezte az embert, azok gazdájává tette. Ők tehát az embert megillető méltóság lényegét abban láttál, hogy Isten az embert saját képmására teremtette.

²²⁰ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) II. cikk

²²¹ HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*, Osiris Kiadó, Budapest, 2008. 257. p.

²²² Cicero, Marcus Tullius: *Az állam*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995, 28.p.

²²³ CICERO: *A kötelességekről* (Ford.: Csengeri János) Franklin társulat, Budapest, 1885.

²²⁴ Mózes I, 26-27.

A felvilágosodás korában Kant az emberi méltóság és az erkölcsi kiválóságként értett méltóság kapcsolatának új megfogalmazását adja meg. Összekapcsolja az emberi méltóság tiszteletéből eredő követelményeket az erkölcsileg helyes cselekedetek leírásával, illetve az előbbire alapozza az utóbbit. Minden ember, mint eszes lény méltósággal bír az akarat autonómiájából adódóan: az ember erkölcsi törvényhozó. Ezért minden eszes lény öncélként létezik, tiszteletet érdemel. A „szűkebb” értelemben vett méltósággal az ember akkor rendelkezik, ha erkölcsi törvényhozása során tekintettel van minden emberi méltóságra, azaz a kategorikus imperatívusznak megfelelően cselekszik. „Az autonómia tehát az emberi és minden eszes természet alapja.”²²⁵ Az ember erkölcsi ítélőképességéből indult ki, abból, hogy az önálló cselekvés lehetőségét nem korlátozza az, hogy az ember meghatározott erkölcsi törvényszerűségek mentén hozza meg döntéseit. Az ember racionális és önálló lény, képes törvényeket hozni és később a maga által hozott törvényeket betartani.

Az emberi méltóság értékének alapjoggá válásában jelentős szerepe volt a természetjogi elképzeléseknek, melyek szerint vannak olyan jogok melyek mindenkit megilletnek: ezek a jogok biztosítják az ember szabadságát és korlátozzák az állami beavatkozásokat. A kanti morálfilozófia az emberi méltóságból következő alapvető erkölcsi kötelességekre helyezi a hangsúlyt, a természetjogi elméletek pedig azokat az alapvető jogokat emelik ki, amelyek mindenkit megilletnek. A mai elméletalkotók elsősorban az erkölcsi jogok és az emberi jogok fogalmát használják: az emberi jogok olyan erkölcsi jogok, amelyek az embert ember voltából adódóan megilletik.

Az emberi méltóság fogalma nehezen definiálható, az általa védett érték a jog eszközeivel nem határozható meg, nem létezik általánosan elismert megfogalmazása. Az alkotmánybíróság álláspontja szerint „Az emberi méltósághoz való jog azt jelenti, hogy van az egyén autonómiájának, önrendelkezésének egy olyan, mindenki más rendelkezése alól kivont magja, amelynél fogva – a klasszikus megfogalmazás szerint – az ember alany maradhat, s nem válhat eszközzé vagy tárggyá.”²²⁶ A méltósághoz való jognak ez a felfogása különbözteti meg az embert a jogi személyektől, amelyek teljesen szabályozás alá vonhatók, nincs érinthetetlen lényegük.”²²⁷

²²⁵ Immanuel KANT: Az erkölcsök metafizikájának alapvetése In: Immanuel KANT: Az erkölcsök metafizikájának alapvetése. A gyakorlati ész kritikája. Az erkölcsök metafizikája [ford. Berényi Gábor] Budapest: Gondolat 1991, 70

²²⁶ „Az ember cél és nem eszköz” gondolat Kanttól ered)

²²⁷ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991, 64.

Az emberi méltósághoz való jognak a Magyar Alkotmánybíróság által elvégzett értelmezésében, különösen Sólyom Lászlónak, az AB első elnökének felfogásában tetten érhető Kant filozófiájának hatása.

Az emberi méltósághoz való jog esetében a joggyakorlat a védett tartalom pozitív meghatározása helyett az emberi méltóság megsértéséből indul ki, és a történelmi tapasztalatokra támaszkodva korlátoz vagy tilt bizonyos magatartásokat (halálbüntetés, kínzás, embertelen, megalázó bánásmód és büntetés). Az emberi méltósághoz való jog a többi alapjog részét képezi és nem korlátozható. Ennek megfelelően az emberi méltósághoz való jog tartalma résztartalmakból áll. A jogirodalomban egyetértés van abban, hogy az emberi méltósághoz való jog biztosítja az egyén testi-lelki integritását, a szellemi-erkölcsi személyiség identitását, az emberek alapvető jogegyenlőségét és a megélhetéshez szükséges létminimumot.²²⁸

3.2. Az emberi méltóság a jogban

Az embert az emberi méltósága alapján különleges jogi és erkölcsi státusz illeti meg. Az egyik, alkotmányjogban megjelenő és általánosan elfogadott nézőpont szerint a méltósághoz való jog sérthetetlenségét a jog felett álló értéknek, elvnek kell tekintenünk. Ezt erősítik azok a nemzetközi emberi jogi dokumentumok, melyek az alapvető jogok forrásának, sérthetetlen értéknek minősítik a minden embert egyformán megillető méltóságot.

Dr. Lábady Tamás és Dr. Tersztyánszky Ödön, illetve Sólyom László alkotmánybírák a 23/1990. (X.31) AB határozat a halálbüntetés alkotmányellenességéhez íródott párhuzamos véleményükben fejtették ki véleményüket az emberi méltósághoz való jog és annak sérthetetlensége vonatkozásában: *„Az emberi méltóság, mint a személyiség integritása, az emberi élettel együtt az emberi lényegét jelenti. A méltóság ember-voltunknak és értékünknek fölemelő és feltétlen tiszteletet parancsoló volta, emberi lényegünk rangja. Ugyanúgy a priori érték, mint az élet, s a létezés- ember-dimenzióját fejezi ki. Emberlét és emberi méltóság egymástól elválaszthatatlanok. Mindkettő az ember elidegeníthetetlen, immanens, lényegi sajátja. Létezésre méltónak lenni: emberségre való méltóságot jelent, így külön-külön az emberi élet és az emberi méltóság tulajdonképpen*

²²⁸ ZAKARIÁS Kinga: „Az emberi méltósághoz való jog” in JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András) <http://ijoten.hu/szocikk/az-emberi-meltosaghoz-valo-jog> (2018).

kezelhetetlenek. Az ember létezése és méltósága, mint maga az emberi egység, valójában nem is jog, mert az emberi lényeg a jog számára tulajdonképpen transzcendens, azaz hozzáférhetetlen. Az emberi jogok katalógusában és a modern alkotmányokban az emberi élet és méltóság ezért elsősorban nem is mint alapjogok, hanem mint a jogok forrásai, mint jogon kívüli értékek szerepelnek, amelyek sérthetetlenek. E sérthetetlen értékek tiszteletben tartásáról és védelméről kell a jognak gondoskodnia.”²²⁹

Sólyom László párhuzamos véleményében így fogalmaz: *”Az emberi méltósághoz való jog nem pusztán erkölcsi deklaráció. Ah, hogy az emberi méltóság a jog előtt és felett létező érték, amely a maga teljességében a jog számára hozzáférhetetlen, nem zárja ki azt, hogy ezt az értéket jogok forrásának tekintsük – mint a természetjogot követve számos nemzetközi egyezmény és alkotmány teszi – vagy hogy a jog a méltóság tiszteletben tartását és védelmét előírja, avagy hogy egyes aspektusait valóságos joggá formálja. (...) Az emberi méltósághoz és az élethez való jog a fenti felfogás szerint alapvetően különbözik minden más jogtól. Ez a jog osztatlan és az egész embert érinti (...) Az élethez és méltósághoz való jog, mint az ember jogi státuszának alapja, egyszerre a legszemélyesebb és a legáltalánosabb.”*

Egy másik megközelítés alapja, hogy minden ember egyforma belső értékkel rendelkezik, melyet az állam köteles elismerni és tiszteletben tartani. Az embernek ezt az erkölcsi státuszát biztosítja az emberi méltósághoz való alanyi jog, melynek tartalma, hogy értékeit szem előtt tartva, tisztelettel bánjanak vele.

Az emberi méltósághoz való jogból származnak mind komparatív, mind nem komparatív követelmények, ezek közvetítése révén válik az emberi méltósághoz való jog alkalmazható érvényesíthető egyéni jogosultsággá.

Komparatív követelmény, hogy az emberek között nem szabad indokolatlanul különbséget tenni, ilyen például a származás alapján történő hátrányos megkülönböztetés tilalma. A nem komparatív követelmények alapján pedig bizonyos bánásmód attól függetlenül megilleti az embert, hogy ő maga miként bánik másokkal. Ez a kitétel válik fontossá a tényleges életfogytig tartó fegyházbüntetés jogintézményének vizsgálata során is, hiszen az emberi méltósághoz való jogból következik több más mellett a kínzás és a kegyetlen bánásmód tilalma. Összességében tehát az alapjogi megközelítésben a komparatív követelmények a hátrányos megkülönböztetés tilalmát jelentik, a nem komparatív követelmények pedig a személyiség jogi védelmét és az egyén

²²⁹ Lábady Tamás és Tersztyánszky Ödön párhuzamos véleménye, 23/1990 (X.31.) AB határozat, ABH 1990, 88, 95

magánszférájának sérthetlenségét biztosítják. Ezek a jogosultságok az emberi méltósághoz való jog szubjektív oldalához tartoznak. Az emberi méltóság sérthetlenségének objektív oldalából az következik, hogy az állam köteles olyan jogi környezetet létrehozni, mely biztosítja az emberi méltóság védelmét.²³⁰

Az emberi méltósághoz való jog vizsgálatakor mindig szem előtt kell tartani, hogy időben változó tartalmú fogalomról van szó, hiszen a mindenkori társadalmi felfogásnak jelentős szerepe van abban, hogy mi minősül az emberi méltóságot sértő bánásmódnak.

3.3. Az emberi méltóság megjelenése hazánk számára irányadó nemzetközi egyezményekben

3.3.1. Az ENSZ alapokmánya

Bár az emberi méltóság megfogalmazása bár más-más módokon de évezredek múlta tekint vissza, annak jogi megfogalmazásával csupán pár évtizede találkozhatunk. Az Egyesült Nemzetek Alapokmányának preambuluma fogalmazza meg elsőként az emberi méltóság tiszteletben tartásának alapvető elvként való rögzítését szoros összefüggésben az emberi jogokkal.

„Mi, az Egyesült Nemzetek Népei, elhatározzuk azt, hogy megmentjük a jövő nemzedékét a háború borzalmaitól, amelyek életünk folyamán kétszer zúdítottak kimondhatatlan szenvedést az emberiségre, hogy újból hitet teszünk az alapvető emberi jogok, az emberi személyiség méltósága és értéke, a férfiak és nők, valamint a nagy és kis nemzetek egyenjogúsága mellett...”

3.3.2. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata

Az 1948. december 10-én elfogadott nyilatkozat összefoglalja a világszervezet álláspontját a minden embert megillető alapvető jogokról.

„Tekintettel arra, hogy az emberiség családja minden egyes tagja méltóságának, valamint egyenlő és elidegeníthetetlen jogainak elismerése alkotja a szabadság, az igazság és a béke alapját a világon,

²³⁰ TÓTH Gábor Attila: „Az emberi méltóság mint az alapjogok anyajoga”, in: HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*, Osiris Kiadó, Budapest, 2008. 263. o.

Tekintettel arra, hogy az emberi jogok el nem ismerése és semmibevétele az emberiség lelkiismeretét fellázító barbár cselekményekhez vezetett, és hogy az ember legfőbb vágya egy olyan világ eljövetele, amelyben az elnyomástól, valamint a nyomortól megszabadult emberi lények szava és meggyőződése szabad lesz,

Tekintettel annak fontosságára, hogy az emberi jogokat a jog uralma védelmezze, nehogy az ember végső szükségében a zsarnokság és az elnyomás elleni lázadásra kényszerüljön...²³¹

3.3.3. Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (PPJNE)

Nemzetközi szinten az emberi méltósághoz való jog, valamint a kínzás és a kegyetlen, embertelen és megalázó bánásmód vagy büntetés tilalma az 1976-ban hatályba lépett Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (PPJNE) által a börtönkörülmények szabályozását alátámasztó fogalomként kapott jelentőséget. Az PPJNE fontos volt mind a halálbüntetés alkalmazásának gondos korlátozása (6. cikk) mind a fogvatartottak jogainak elismerése szempontjából, amelyek csak megfelelő börtönkörülmények megléte esetén valósulhatnak meg. Nemcsak arról rendelkezett, hogy „minden szabadságától megfosztott személyt emberséggel és az emberi személy eredendő méltóságának tiszteletben tartásával kell kezelni” (10. cikk), hanem arról is, hogy „senkit sem szabad kínzásnak, sem kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni” (7. cikk). Ez utóbbi tilalom jelentős súlyt kap azáltal, hogy az 1987-ben hatályba lépett, a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés elleni ENSZ egyezmény magját képezi.

3.3.4. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE)

Az egyezmény nem említi ugyan kifejezetten az emberi méltósághoz való jogot, annak meghatározott magatartásokkal szembeni védelmét azonban biztosítja (3. cikk a kínzás tilalma, 4. cikk a rabszolgaság és a kényszermunka tilalma, 13. kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikk a halálbüntetés eltörlése).

Az életfogytig tartó szabadságvesztés és az emberi méltósághoz való jog viszonya vitatott. Az EJEB csupán a legújabb gyakorlatában mondta ki – a német Alaptörvényre és a

²³¹ https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/hng.pdf Letöltés ideje: 2022.12.01

német Szövetségi Alkotmánybíróság vonatkozó döntésére hivatkozással, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozása az EJE 3. cikkével ellentétes, ha nem biztosítja a szabadulás reményét. Az EJE már a korábbi gyakorlatában megállapította, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása felnőtt korú elítélt esetén nem vezet az EJE 3. cikkének sérelméhez csupán annak következtében, hogy a fogvatartás adott esetben ténylegesen az elítélt haláláig tart, feltéve, hogy az megfelel a törvényes büntetési célnak és a büntetés de jure és de facto mérsékelhető. A büntetés kiszabásakor fennálló legitim cél ugyanis idővel változhat, ezért a mérsékelhetőség megállapításához olyan intézményre van szükség, mely képes értékelní az esetleges változást. Az életfogytig terjedő szabadságvesztés az EJE gyakorlatában akkor áll összhangban a fenti követelményekkel, ha a szabadlábra helyezés vagy a felülvizsgálat lehetősége fennáll.

3.3.5. Az Európai Unió alapvető jogok chartája

Az Európai Unió Alapjogi Chartájának bevezetője deklarálja, hogy „az Unió az emberi méltóság, a szabadság, az egyenlőség és a szolidaritás oszthatatlan és egyetemes értékein alapul”.

„Szellemi és erkölcsi öröksége tudatában az Unió az emberi méltóság, a szabadság, az egyenlőség és a szolidaritás oszthatatlan és egyetemes értékein alapul, a demokrácia és a jogállamiság elveire támaszkodik. Tevékenységei középpontjába az egyént állítja, létrehozva az uniós polgárság intézményét és megteremtve a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térséget [...] Az emberi méltóság sérthetetlen. Tiszteletben kell tartani és védelmezni kell”²³²

Az elv, miszerint az emberi méltóság sérthetetlen, és tiszteletben kell tartani, valamint védelmezni kell, a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés megítélése szempontjából a büntetés korlátozhatóságának határát jelöli ki. Az emberi méltóságból fakadó nem komparatív körülmények alapján az ember – függetlenül attól, hogy mit tett – nem fosztható meg véglegesen az emberi státuszából eredő alapvető jogoktól, és nem tekinthető pusztán az állam büntetőhatalmának tárgyának. Ez azt jelenti, hogy még a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetője esetében is fenn kell maradnia a reményhez és az önrehabilitáció lehetőségéhez való jognak. Az Európai Unió Alapjogi Chartája ezzel összhangban az emberi méltóságot abszolút értéknek kezeli, amelyet az államnak minden

²³² <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=HU> Letöltés időpontja: 2022.12.01

körülmények között védenie kell. Ebből következően a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés, amennyiben nem biztosít reális esélyt a szabadulásra vagy az egyén erkölcsi, személyi fejlődésére, ellentétes lehet az emberi méltóság elvével, mert az egyént véglegesen eszközzé alacsonyítja, kizárva őt az emberi élet egyik legfontosabb aspektusából: a jövőbeni változás lehetőségéből.

4. A TÉSZ az EJEB ítélkezési gyakorlatának tükrében

A strasbourgi székhelyű Emberi Jogok Európai Bíróságát 1959-ben hozta létre az Emberi Jogok Európai Egyezményének 19. cikke. Mai formájában 1998 novembere óta működik, feladata az Egyezménnyel kapcsolatos jogviták eldöntése, a joganyag gondozása és publikálása.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélkezési gyakorlatában a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatosan rendszerint az Egyezmény 3. pontjának²³³ megsértésével kapcsolatos esetek merülnek fel. A kínzás, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés tilalma megköveteli a büntetés csökkenthetőségét, egy olyan felülvizsgálati lehetőséget, mely lehetővé teszi a nemzeti hatóságok számára annak mérlegelését, hogy az életfogytiglani szabadságvesztésre ítélt elítélt személyében bekövetkezett változások olyan jelentősek-e, esetleg történt-e olyan előrelépés a rehabilitáció felé, mely a fogva tartás folytatását legitim büntetőjogi okokból már nem indokolja.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága azonban hangsúlyozza, hogy tekintettel arra a mérlegelési jogkörre, amelyet a büntető igazságszolgáltatás és a büntetés kiszabás területén a szerződő államoknak biztosítani kell, nem feladata, hogy előírja, milyen formában kell a büntetés időtartamát érintő felülvizsgálatot elvégezni, illetve annak eldöntése sem, hogy a felülvizsgálatra mennyi idő elteltével kerüljön sor. Ennek ellenére a Bíróság álláspontja szerint, az eddig összegyűlt összehasonlító és nemzetközi jogi anyagok egyértelműen támogatják egy olyan célzott mechanizmus létrehozását, amely garantálja az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását követő huszonöt éven belül történő felülvizsgálatot, és ezt követően további időszakos felülvizsgálatokat.

Ebből következik, hogy amennyiben a nemzeti jog nem rendelkezik az ilyen felülvizsgálat lehetőségéről, a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés nem felel meg az egyezmény 3. cikkében foglalt normáknak.

Az EJEB magyar vonatkozású ítéleteinek részletes elemzésére a hazai szabályozást tárgyaló alfejezetben kerül sor.

4.1 Kafkaris kontra. Cyprus

²³³ *Senkit sem lehet kínzásnak, vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.* – Európai Emberi Jogi Egyezmény, 3. cikk: *A kínzás tilalma.*

Ezt az érvet az EJEB Nagykamarája elsőként 2008-ban, a *Kafkaris* kontra Ciprus ügyben vizsgálta közvetlenül²³⁴. A kérelmet befogadó Első Szekció hét bírása értékelte olyan jelentősnek az ügyet, hogy már a Kamara határozatának meghozatala előtt a hatáskörét a Nagykamarának adta át.²³⁵

Az ügy²³⁶ előzménye, hogy a kérelmezőt, Panayiotis Agapiou Panayit, alias *Kafkarist* a ciprusi legfelsőbb bíróság 1989-ben bűnösnek találta három rendbeli előre kitervelt emberölés büntetében, amelyet bérgyilkosként követett el. Erre a bűncselekményre a ciprusi büntetőjogban automatikusan életfogytig tartó szabadságvesztést kell kiszabni. A börtönhatóság által az elítélt részére kiállított, személyes adataira és büntetésére vonatkozó formanyomtatványon a büntetés rovatban az „életfogytiglan” megjelölés szerepelt, a szabadságvesztés tartama rubrikában az „1987. július 17 – 2007. július 16.” bejegyzés, a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontjaként pedig 2002. július 16. napját tüntették fel. Az űrlapot egy, a börtönökre vonatkozó rendelet alapján töltötték ki, amely az életfogytig tartó szabadságvesztés hosszát 20 évben jelölte meg. Az e definíciót tartalmazó rendelkezést azonban később az alkotmánybíróági hatáskörrel is rendelkező ciprusi legfelső bíróság ultra vires aktusnak minősítette és alkotmányellenesség okán megsemmisítette. Az ügyben számos belső jogi kérdés merült fel az *in dubio pro reo*-elvvel, a hátrányosabb rendelkezés visszaható hatályának tilalmával és a *habeas corpus*-eljárással kapcsolatban.

A kérelmező, miután 2002-ben nem vizsgálták felül a büntetését, a ciprusi legfelsőbb bírósághoz fordult, mely 2004. február 17-én kelt végzésével elutasította a beadványt. A kérelmező ezt követően fordult a strasbourgi Bírósághoz, és annak megállapítását kérte, hogy a 2002. év utáni fogvatartása ellentétes az Egyezmény 3. cikkével. Ezzel kapcsolatban hivatkozott egyrészt arra, hogy a már letöltött szabadságvesztés egésze, de legalábbis túlnyomó része punitív, megtorló szabadságelvonás volt, amelynek időtartama álláspontja szerint már meghaladta az Egyezménnyel összeegyeztethető mértéket. Másrészről a számára meghatározott, 2002-ben esedékes feltételes szabadágra bocsátás lehetőségének utólagos elvonása okán, a teljes

²³⁴ 2002-ben egy másik ügyben az EJEB már tett olyan megállapítást, hogy a 3. cikk megsértésére vonatkozó panasz nem alaptalan, azonban ennek kivizsgálását az alapügyről leválasztotta, később pedig a döntést elmulasztotta. Lásd még: *G.B. v. Bulgaria*, ECtHR, no. 42346/98, admissibility decision

²³⁵ Amennyiben a Kamara előtt folyamatban levő ügyben az Egyezmény vagy az ahhoz kapcsolódó jegyzőkönyvek értelmezése tekintetében lényeges kérdés merül fel, vagy valamely kérdésnek a kamara általi megítélése a Bíróság által korábban hozott határozattal ellentétes lehet, a Kamara határozatának meghozatala előtt bármikor hatáskörét a Nagykamarának adhatja át. Feltéve, hogy a felek egyike sem ellenzi azt.

²³⁶ *Kafkaris v. Cyprus*, ECtHR (Grand Chamber), application no. 21906/04, judgment of 12 February 2008.

bizonytalanság állapotába került a jövőjére vonatkozóan, ami jelentős stresszel is járt, ezek összessége pedig kimeríti az embertelen, megalázó bánásmód fogalmát.

A kérelmező nem vitatta a rá kiszabott, és az ítélelhozatalkor 20 évben meghatározott szabadságvesztés jogszerűségét, azonban a szabályozás megváltozása okán büntetése valójában TЭСZ-szé alakult át. Ezzel a büntetés egyik legitim célja, a reintegráció elősegítése értelmezhetetlenné válik, kiüresedik. Figyelemmel arra, hogy a ciprusi törvény értelmében ráadásul a büntetést mérlegelés nélkül kell kiszabni, ami az egyéniesítést, személyes körülmények értékelését kizárja, a szankció ellentétes a 3. cikkel. Hivatkozott továbbá a francia, olasz, német szabályozásra, amelyek kifejezetten előírják, hogy az elítéltnak biztosítani kell a felülvizsgálat lehetőségét.

Hivatkozott arra is, hogy a büntetés mérséklésének kizárása megfosztja a reménytől, pedig az elmúlt évtizedekben mindent megtett, hogy kiérdemlje a feltételes szabadságra bocsájtást. Kilátástalan helyzetét a halálsoron lévő elítéltekéhez hasonlította, hiszen ő is a halálra vár, ami bizonyosan a börtön falai között éri majd utol.

A ciprusi kormány észrevételeiben úgy foglalt állást, hogy a kérelmező büntetése nem mérsékelhetetlen. A főügyész javaslatára ugyanis a köztársasági elnök bármely elítéltet kegyelemben részesíthet, vagy engedélyezheti feltételes szabadságra bocsájtását. E körben figyelemmel van a független tanácsadóként funkcionáló főügyész véleményére, illetve a konkrét ügy egyedi körülményeire.

A bíróság vonatkozó esetjogának fényében a ciprusi kormány álláspontja szerint azt a kérdést kell vizsgálni, hogy a büntetés mérsékelhető-e de facto és de jure. Amennyiben de jure mérsékelhető, a szankció nem lesz egyezményesértő akkor sem, ha a kérdésben nem bíróság dönt, és a jogorvoslat lehetősége kizárt, feltéve, hogy de facto fennáll a szabadulás reális lehetősége.

A ciprusi kormány ezzel együtt elismert bizonyos hiányosságokat: azt, hogy az elnöki kegyelmi eljárásnak nincs átlátható szabályozása; hogy a főügyész véleményét az elítélttel nem kötelező közölni; hogy a köztársasági elnök nem köteles döntését indokolni; végezetül, hogy a döntés ellen nincs jogorvoslat.

A Bíróság elsőként felhívta kimunkált esetjogát, mely szerint egy felnőtt elkövetőre kiszabott életfogytig tartó szabadságvesztés önmagában nem ellentétes az Egyezménnyel.²³⁷ Megjegyezte azonban, hogy a nem mérsékelhető büntetés felvetheti a 3. cikk sérelmét.²³⁸ Önmagában az, hogy a gyakorlatban teljes tartamában le kell tölteni a

²³⁷ Lásd: *Kotalla v. the Netherlands*, no. 7994/77, Decisions and Reports, vol. 14, p. 240.

²³⁸ Lásd: *Einhorn v. France*, no. 71555/01, judgment of 16 October 2001, ECtHR, para. 27.

szabadságvesztést, semmiképpen nem egyezményesértő, amennyiben a bünteetés de facto és de jure is mérsékelhető.

A tesztet a konkrét esetre alkalmazva a Bíróság arra jutott, hogy bár a ciprusi kegyelmi rendszer bizonyos pontjai valóban aggályosak, az nem mondható el, hogy az elítéltnak ne lenne reménye a szabadulásra. Az ítélet érvelése szerint a vizsgált időben, 2008-ban nincsen egységes európai sztenderd az életfogytig tartó szabadságvesztéssel és a felülvizsgálati mechanizmussal kapcsolatban. A kérelmező elveszített reményével kapcsolatban a Bíróság azt állapította meg, hogy – az események sorozatára, és a közöttük eltelt időre figyelemmel – az elítélt valós reményt nem táplálhatott azzal kapcsolatban, hogy 2002-ben szabadulni fog. A kérelmezőre kiszabott, felülvizsgálati időt meg nem határozó szabadságvesztés büntetés szükségszerűen együtt jár bizonyos mértékű stresszel és bizonytalansággal, e sérelem szinte azonban nem éri el a 3. cikkel kapcsolatos minimumot. A fentiekre tekintettel a Nagykamara 10:7-es szavazataránnyal mellőzte a 3. cikk sérelmének megállapítását.

Nicolas Bratza bíró párhuzamos véleményében a 3. cikkel kapcsolatban kifejtette, hogy a Bíróságnak elvi éllal kikellene mondania, hogy a nem mérsékelhető bünteetés egyezményellenes, a konkrét ügyben azonban egyetértett a többséggel, és biztosítottak látta az elítélt reményhez való jogát.

Françoise Tulkens, Ireneu Cabral Barreto, Elisabet Fura-Sandstöm, Dean Spelmann és *Sverre Erik Jebens* bírák nem értettek egyet az egységes európai sztenderdek hiányára hivatkozó, a 3. cikk sérelmét elutasító érveléssel. Álláspontjuk szerint mind a nemzetközi jogi trendek, mint az Európa Tanács és a Miniszterek Bizottságának 30 éves gyakorlata azt támasztják alá, hogy megfigyelhető egyfajta elmozdulás a büntetés pönális megközelítése felől a reintegráció irányába. A Miniszterek Tanácsának Rec (2023) 22. számú ajánlása például rögtön az első pontban expressis verbis azt fogalmazza meg, hogy „a Kormányok jogrendszerükbe iktassanak be feltételes szabadulást lehetővé tévő szabályozást, amennyiben az jelenleg nem biztosított.” A bírák álláspontja szerint az ügyben a ciprusi kormány által is elismert hiányosságok és az önkényesség elleni védelem teljes hiánya összességükben elegendők ahhoz, hogy a de facto mérsékelhetőség kritériumán a ciprusi rendszer fennakadjon.

A spanyol *Javier Borrego Borrego* szarkasztikus hangvételű részleges különvéleményében – amelyben többek között elefántcsonttorony-érvelésnek nevezi a Bíróság eszmeifuttatását – a 3. cikkel kapcsolatban rámutat, hogy az ítélet méltatlanul keveset foglalkozik a kérelmező valós helyzetével. Tekintettel arra, hogy a megbízójának

felderítése érdekében a hatóságokkal való együttműködést megtagadta, ráadásul a köztársasági elnök ilyen irányú megkeresését is elhárította, a valóságban olyan személyektől függ a szabadulása, akikkel érdekellentétben áll. Valójában a hatóságok eredménytelen munkájának köszönhető, hogy a minden bizonnyal nagy hatalommal bíró megbízó személye felderítetlen maradt, mégis ez az egyetlen oka annak, hogy a kérelmező 2002 óta nem szabadult a szabadságvesztésből. Erre tekintettel ettől az időponttól megvalósult a 3. cikk sérelme.²³⁹

4.2 Iorgov (II) kontra Bulgária

A következő, 2011-ben hozott ítélet szintén azt az ítélkezési gyakorlatot követi, mely szerint a nemzeti jogokban szereplő kegyelmi eljárási mechanizmus elegendő alap arra, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés de jure csökkentési lehetőségével a fogvatartottak reménye a szabadulásra igazolható legyen.²⁴⁰

Plamen Parashkevov Iorgovot 1990-ben ítélték halálra három gyermek (8, 10 és 12 évesek) meggyilkolásáért, akik közül az egyik gyermek ellen szexuális erőszakot is megkísérelt, további egy gyilkossági kísérletért egy nő ellen és az államhatár illegális átlépésének kísérletéért. Az akkor hatályos büntetőeljárási törvénykönyv 375. cikkének 5.§-a úgy rendelkezett, hogy az elnöknek a kegyelmi jogkör gyakorlásáról szóló döntése előtt nem lehet végrehajtani a kivégzést. Azonban még a döntés meghozatala előtt a Parlament határozatot fogadott el a halálos ítéletek végrehajtásának halasztásáról a halálbüntetés bulgáriai alkalmazásával kapcsolatos kérdés rendezéséig. Mivel ez a büntetési nem továbbra is szerepelt a büntető törvénykönyvben, a bíróságok továbbra is hoztak ilyen ítéleteket, de azokat a moratórium okán nem hajtották végre. 1998. december 10-én a bolgár parlament hivatalosan eltörölte a halálbüntetést, és annak helyébe a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége nélküli életfogytig tartó szabadságvesztés lépett. Ennek következtében Plamen Parashkevov Iorgov korábban kiszabott halálbüntetését tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre módosították.

Korábbi EJEB előtti eljárásában kifogásolta, hogy a moratórium időszakában nem voltak egyértelműek a jogszabályok a fogvatartásnak körülményeire

²³⁹ Lásd még: Kafkaris kontra Ciprus, 2011. június 21-i határozat az elfogadhatóságról (amely a kérelmet elfogadhatatlannak nyilvánította, mivel az lényegében megegyezett az előzővel); Lynch és Whelen kontra Írország, 2013. június 18-i határozat az elfogadhatóságról.

²⁴⁰ *Iorgov v. Bulgaria*, ECtHR, application no. 40653/98, Grand Chamber judgment, 11 March 2004.

vonatkozóan, a fogvatartás körülményei embertelenek voltak. Álláspontja szerint ezzel a bolgár kormány megszegte az EJEE 3. cikkét. A jogsértést az EJEB megállapította.

Iorgov 2002-ben újabb kérelmet nyújtott be. Figyelembe véve, hogy sem feltételes szabadságra bocsátásra, sem büntetésének határozott idejű szabadságvesztésre átváltoztatás lehetősége nélkül az *de facto* és *de jure* sem csökkenthető. Az elnöki kegyelem megadásának valószínűsége kapcsán előadta, hogy az alelnök még soha nem adott kegyelmet senkinek, akit tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték. A kormány a diszkrecionális jogkörben megadható elnöki kegyelem intézményével érvelt, mely biztosítékot nyújt a büntetés csökkentésére. A bolgár elnök ezen felségjogát az alelnökre ruházta, aki a szabadságvesztés során bármikor, kérelemre, indoklási kötelezettség nélkül gyakorolhatta a kegyelmi jogot.²⁴¹ A gyakorlatban az elnöki kabinet egy szakbizottsága dolgozza fel a kérelmeket, amely ajánlást fogalmaz meg az elnöknek. A krományzat nyilvántartása alapján a 2002. január 01. és 2009. december 31. között eltelt 8 évben 6.967 kegyelmi kérelem érkezett, ezek közül mintegy 100-at TÉSZ-esek nyújtottak be. A vizsgált időszakban az alelnök 477 alkalommal gyakorolt kegyelmet, ebben egyetlen TÉSZ-es elítélt sem részesült. A kegyellemmel kapcsolatos döntést nem kell indokolni, az jogorvoslatlan nem támadható. Lehetőség van azonban arra, hogy az elítélt később új kérelmet nyújtson be.

A Bíróság úgy ítélte meg, hogy nem történt meg az Egyezmény 3. cikkének megsértése. A kérelmezőt a nemzeti jog szerint valóban nem lehet feltételes szabadságra bocsájtani, és büntetése határozott időtartamúra sem változtatható, mindazonáltal a büntetése módosításának és esetleges szabadlábra helyezésének lehetősége a nemzeti jogban az alelnök által adott kegyelem vagy átváltoztatás formájában fennállt. Ebből következik, hogy a kiszabott büntetés nem volt *de jure* megváltoztathatatlan. A felperes esetében a Bíróság megállapította, hogy amikor 2002 augusztusában panaszt nyújtott be, a szabadságvesztéséből csak 13 évet töltött le. Ezenkívül elnöki kegyelmi kérvényt nyújtott be, amelyet az illetékes bizottság megvizsgált és elutasított. Sem a jogszabályok, sem a hatóságok nem akadályozták meg abban, hogy új kérelmet nyújtson be az alelnökhöz. Ennek megfelelően nem bizonyították kétséget kizáróan, hogy a felperes büntetését a

²⁴¹ A bolgár Btk. értelmében az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés esetében az elnöki kegyelem kétféle lehet: teljes körű kegyelem, ami azonnali és feltétlen szabadságra bocsájtással jár, illetve vonatkozhat a büntetés átváltoztatására is. TÉSZ esetében a büntetés átváltoztatható akár a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségével járó életfogytig tartó szabadságvesztésre, akár határozott idejű szabadságvesztésre is.

gyakorlatban soha nem fogják csökkenteni, és nem állapították meg, hogy minden reményétől megfosztották, hogy egy napon kiszabaduljon a börtönből.²⁴²

4.3. Vinter és társai kontra Egyesült Királyság

2013-ban az EJEB Nagykamarája ismét foglalkozott e kérdéssel a mérföldkőnek számító Vinter és mások kontra Egyesült Királyság ügyben,²⁴³ melyben a strasbourgi Bíróság is két, egymással ellentétes döntést hozott.

Ez az eset különlegesen jelentős hatással volt a joggyakorlatra a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kapcsán, tekintettel arra, hogy a Kamara döntését követően a Nagykamara foglalkozott az ügygel, ami túlmutat az egyedi jogeseten, és rámutat arra, hogy a Bíróság álláspontja szerint az Egyezmény értelmezésével kapcsolatos állásfoglalásra, és azzal összhangban meghozott döntésre van szükség. Ez az eset később minden hasonló tárgyú ügyben iránymutatásul szolgált, mivel az EJEB az itt hozott ítéletet és annak indokolását következetesen figyelembe vette a későbbi döntéseiben.

Három, egymástól független brit panaszos kérelmét vonta össze a Kamara, és azokat együtt tárgyalta. Az első Kérelmező, Douglas Gary Vinter – aki többszörösen büntetett előéletű volt – 2008. augusztus 5-én, alkohol és kokain hatása alatt feleségét, annak lánya szeme láttára egy autóba kényszerítette, elhajtott vele, majd különös kegyetlenséggel megölte. A perbíró az angol – de Skóciában nem érvényesülő – jog előírásai szerint kötelező életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte és döntésében kizárta a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét. A fellebbviteli bíróság 2009. június 25.-én elutasította a felülvizsgálati kérelmet.

A második kérelmező, Jeremy Neville Bamber 1985. augusztus 7-én lőtte le szüleit, azok fogadott lányát és az ő két gyermekét, a vád szerint előre megfontoltan, anyagi haszonszerzés céljából. Az eljáró bíró kiszabta az akkori, 1986-os szabályozás értelmében kötelező életfogytiglant, majd a kötelezően letöltendő rész meghatározása végett²⁴⁴

²⁴² Lásd még többek között: Todorov kontra Bulgária és Simeonovi kontra Bulgária, 2011. augusztus 23-i határozat az elfogadhatóságról, Dimitrov és Ribov kontra Bulgária, 2011. november 8-i határozat; Jordan Petrov kontra Bulgária, 2012. január 24-i ítélet; Kostov kontra Bulgária, az elfogadhatóságról szóló, 2012. február 14-i határozat.

²⁴³ European Court of Human Rights. (2013, July 9). *Vinter and others v. United Kingdom* (Apps. Nos. 66069/09, 130/10, and 3896/10) [GC].

²⁴⁴ Angliában és Walesben a halálbüntetés eltörlése óta a gyilkosság büntetése kötelező életfogytig tartó szabadságvesztés. A törvény hatálybalépése előtt az volt a gyakorlat, hogy a kötelező életfogytig tartó szabadságvesztést az elsőfokú bíró szabja ki, majd az államtitkár – a bíró és a Lord Chief Justice ajánlása alapján – határozza meg a büntetésnek azt a minimum tartamát („tariff”), amelyet a fogvatartottnak le kell töltenie, mielőtt feltételes szabadságra bocsátása szóba kerülhet. A törvény hatálybalépése óta ez a hatáskör a

megküldte az ítéletet az illetékes miniszternek, aki kizárta a feltételes szabadulás lehetőségét.²⁴⁵

A harmadik kérelmező, Peter Howard Moore 1995 szeptembere és Karácsonya között négy homoszexuális férfit ölt meg. A perbíró kiszabta számára a kötelező életfogytiglant és javasolta a miniszternek a feltételes szabadságra bocsátás kizárását, aki a javaslatnak megfelelő ítéletet hozott.²⁴⁶

4.3.1 A Kamara eljárása

A három elítélt az EJEB-hez fordult és kérte többek között annak megállapítását, hogy büntetésük az Egyezmény 3. cikkébe ütközik. A TÉSЗ brit intézményének az Egyezmény 3. cikkével való konformitása már a szigetország bíróságai előtt is felmerült kérdésként, a strasbourgi ítélet pedig először e releváns belső joganyagot foglalja össze. E szempontból meghatározó jelentőségű a brit *R. v. Bieber* (2009) I WLR 223 ítélet²⁴⁷, melyben az eljáró angol perbíró a Kafkaris-ügy értelmezése alapján arra a konklúzióra jutott, hogy a 3. cikk sérelme fel sem merülhet, ha elméletileg és gyakorlatban is van

bíróhoz került, és minden olyan elítélt, akinek a minimum tartamát korábban az államtitkár állapította meg, kérelmezhetette annak felülvizsgálatát a High Court előtt. Kivételes esetekben a bíró vagy a bíróság „whole life order”-t is kiszabhat, ha az elkövetett bűncselekmény kiemelkedően súlyosnak minősül. Ennek következménye, hogy a fogvatartott csak az államtitkár mérlegelése alapján szabadulhat, kizárólag méltányossági okból.

²⁴⁵ 2008-ban jogszabály-változás következtében a miniszter bünteteskiszabási jogkörét megvonták, és az ilyen ítéletek bírósági felülvizsgálatát rendelték el. A kérelmező ügyében azonban a bíróság a miniszteri döntéssel egybevágóan a TÉSЗ kiszabása mellett döntött. A kérelmező fellebbezését a fellebbviteli bíróság 2009. május 14-én elutasította, majd a Lordok Házához fordulást lehetővé tévő „igazolás” lehetőségét is megtagadta. (Az angol jogban a Court of Appeal engedélyezheti a fellebbezést – amit később, az ügy érdemének vizsgálatát követően elutasíthat – illetve kiadhat egy igazolást arról, hogy az ügyben olyan jogkérdés merült fel, ami indokolja a Lordok Házához való folyamodást.)

²⁴⁶ 2008-ban az ő ítéletét is felülvizsgálta a bíróság, az enyhítésre azonban az ügy súlyosságára tekintettel nem látott lehetőséget, és a Lordok Házához fordulást sem engedélyezte.

²⁴⁷ Az *R. v. Bieber* [2009] 1 WLR 223 ügyben az angol Fellebbviteli Bíróság (Court of Appeal, Criminal Division) egy rendkívül súlyos bűncselekményt követően vizsgálta a kiszabott büntetés jogszerűségét. Az ügy alanya, David Bieber amerikai állampolgár volt, aki 2003-ban lelőtte és megölte Ian Broadhurst rendőrt, valamint két másik rendőr ellen is gyilkossági kísérletet követett el. Az elsőfokú bíróság a cselekmény rendkívüli súlyára tekintettel whole life ordert szabott ki, vagyis kizárta a feltételes szabadlábra helyezés lehetőségét. Bieber fellebbezett, arra hivatkozva, hogy az ilyen jellegű, csökkenthetetlen büntetés összeegyeztethetetlen az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. cikkével, amely tiltja az embertelen és megalázó bánásmódot. A Fellebbviteli Bíróság 2009-ben meghozott döntésében kimondta, hogy bár a büntetés rendkívül súlyos, az Egyesült Királyság jogrendje nem tekinthető teljesen kizárónak, mivel az államtitkár a Crime (Sentences) Act 1997 30. szakasza alapján rendkívüli körülmények esetén mérlegelheti a szabadon bocsátást. Ez a lehetőség – még ha rendkívül szűk körben is – biztosította a büntetés csökkenthetőségét, így a bíróság nem találta azt ellentétesnek az Egyezménnyel. Ennek ellenére az eredeti whole life ordert a bíróság módosította: meghatározott egy 37 éves minimális tartamot, amely letöltése után Bieber elvileg jogosulttá válhatott a feltételes szabadlábra helyezés iránti kérelem benyújtására. Az ügy jelentősége abban áll, hogy a bíróság ekkor még elfogadta: elégséges, ha a jogszabály valamilyen – akár kivételes – formában lehetővé teszi a szabadulás esélyét.

lehetőség az elítélt szabadon bocsátására, még akkor sem, ha lehetséges, sőt valószínű, hogy ez soha nem fog megtörténni. Elismerte ugyanakkor, hogy amennyiben a törvény valamely bűncselekményre a konkrét körülmények mérlegelése nélkül, kötelezően kiszabandó életfogytig tartó szabadságvesztést ír elő, mely adott esetben a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét is kizárja, az felveti a 3. cikk sérelmét.²⁴⁸ Kiemelte, hogy a brit jogban a TÉSZ kiszabása semmilyen esetben nem kötelező, nem automatikus és soha nem jelenik meg törvényi minimumként.²⁴⁹ Azonban a brit TÉSZ a büntetés kiszabásának gyakorlatától függetlenül nem sérti az egyezményt, mert az illetékes miniszter (Secretary of State) bizonyos körben feltételes szabadságra bocsájthatja a TÉSZ-es elítéltet. Tény ugyanakkor, hogy a gyakorlatban igen ritkán, és akkor is kizárólag végstádiumban lévő, ágyhoz kötött vagy hasonlóan súlyos betegek vonatkozásában alkalmazott kegyelemről van szó.

Ebben az esetben a bíróság megállapította, hogy a Secretary of State végrehajtási kegyelme a gyakorlatban csak súlyos betegek esetében biztosít lehetőséget arra, hogy ne a börtönben, hanem otthonukban hunyjanak el. Ez pedig nem jelent valódi szabadulási lehetőséget, így a kiszabott büntetések a gyakorlatban csökkenthetetlennek tekinthetők.²⁵⁰ Azonban azt is megállapította, hogy a kérelmezők ügyében a 3. cikk sérelme még nem merült fel, hiszen büntetésük büntetéstani indokai még fennállnak. Az első kérelmező csupán 3 évet töltött börtönben, míg a második és harmadik ügyét az angol bíróság 2008-ban felülvizsgálta és a büntetésüket fenntartotta.²⁵¹

Az ügyben a máltai bíró párhuzamos véleményében kifejtette, hogy a brit uralkodó kegyelmezési jogköre szélesebb az ügyben hivatkozott miniszterénél, sőt a Kafkais-ügyben hivatkozott ciprusi köztársasági elnöknél is, ez utóbbit pedig a Bíróság elfogadta, mint a szabadságvesztés mérséklésére alkalmas eszközt.²⁵²

A lengyel, izlandi és ciprusi bírák részleges különvéleményükben rámutattak, hogy a fogvatartás legitimitásának felülvizsgálatát lehetővé tévő, hatékony mechanizmus hiánya a büntetés kiszabásakor, ab initio egyezményisértéshez vezet. A Kafkais-ügyben a Bíróság mérsékelhetőnek ítélte a ciprusi büntetéseket, ezért behatóbban nem foglalkozott a sem de

²⁴⁸ EJE, *Vinter and Others v. the United Kingdom* [GC], no. 66069/09, 130/10, 3896/10, §40.

²⁴⁹ A brit bíróság értelmezése szerint a döntő szempont az, hogy a bíró egyedi mérlegelés alapján, a súlyosbító és enyhítő körülmények figyelembevételével szabja-e ki a nem mérsékelhető tényleges életfogytiglant, vagy ehelyett a jogszabály automatikusan írja elő a büntetést. Az érvelés szerint az előbbi esetben a strasbourgi gyakorlat nem minősíti az ítéletet az Egyezményvel ellentétesnek.

²⁵⁰ EJE, *Vinter and Others v. the United Kingdom* [GC], no. 66069/09, 130/10, 3896/10, §89.

²⁵¹ EJE, *Vinter and Others v. the United Kingdom* [GC], no. 66069/09, 130/10, 3896/10, §90.

²⁵² EJE, *Vinter and Others v. the United Kingdom* [GC], no. 66069/09, 130/10, 3896/10, [Kamara]; *Concurring opinion of judge de GAETANO*

facto, sem de jure nem mérsékelhető büntetésekkel, annyit azonban – számos korábbi ítéletének citálása mellett – hangsúlyozott, hogy az ilyen büntetés a 3. cikk sérelméhez vezethet.²⁵³

4.3.2. A Nagykamara eljárása

Az ügyben a három kérelmező ezt követően három hónapon belül a Nagykamarához fordult.²⁵⁴ A felülvizsgálati kérelmük megfelelt a fenti követelményeknek, a Nagykamara lefolytatta az eljárást.

A brit kormány helyesnek ítélte a Kamara korábbi döntését, maga is úgy ítélte meg, hogy a mérlegelés alapján kiszabott TÉSZ a kiszabás idején nem volt egyezményesértő, továbbá fenntartotta azt a korábbi álláspontját, miszerint az Egyezmény nem ír elő felülvizsgálati mechanizmust, és a brit jogban az esetleges egyezményesértés esetén a büntetés mérsékelhető.

A kérelmezők álláspontja szerint a Kamara döntése két tényezőt is figyelmen kívül hagyott, amelyek az ügy szempontjából döntő jelentőségűek. Egyrészt azt, hogy a TÉSZ kiszabásával már megvalósul a 3. cikkben tilalmazott embertelen bánásmód, hiszen az elítéltet örökre kiszakítja a társadalomból, függetlenül attól, hogy a személyisége a fogvatartása során milyen változásokon megy keresztül. Két kérelmező klinikai szakpszichológusi szakértői véleményt is csatolt, amely szerint a reménytelenség esetükben depresszióhoz vezetett és kimutathatóan romboló hatással van a személyiségükre. Panaszolták, hogy a Kamara nem értékelte kellő súllyal a beépített eljárásjogi biztosítékok hiányát sem, holott – számos egyéb nemzeti és nemzetközi forrás mellett - az akkor 121 állam által ratifikált Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozásáról szóló Római Statútum is kimondja, hogy 25 év elteltével még a legsúlyosabb bűncselekmények esetén is szükséges a felülvizsgálat.

A Nagykamara elsőként kiemelte, hogy az államok széles mérlegelési joggal rendelkeznek a jogrendszer kialakítására, az anyagi büntetőjog és büntetéskiszabás területén, a Bíróság pedig csupán e rendszerek egyezménykonformitását vizsgálhatja. Ebből is következik, hogy egy felnőtt emberre kiszabott életfogytig tartó szabadságvesztés

²⁵³ EJEB, *Vinter and Others v. the United Kingdom* [GC], no. 66069/09, 130/10, 3896/10, [Kamara]; *Joint partly dissenting opinion of judges GARLICKI, DAVID THÓR BJÖRGVINNSEN and NICOLAU*

²⁵⁴ A Nagykamarához csak kivételes esetben lehet folyamodni, amikor jelentős, az Egyezmény értelmezésével vagy más, nagy horderejű, általános érvényű kérdéssel összefüggésben ez indokolt. A befogadásról egy öttagú tanács dönt, és csak egészen különleges esetekben fogadja el a kérelmet.

önmagában nem vezet egyezményesértéshez. Különösen így van ez a bírói mérlegelés alapján kiszabott büntetéseknél. Az ítélet leszögezi, hogy attól, hogy valakinek ténylegesen élete végéig börtönben kell maradnia, a büntetés még nem tekinthető mérsékelhetetlennek.

E háttér alapján az EJEB Nagykamarája megállapította, hogy az angol jogi keretrendszer elégtelen. Úgy találta, hogy az a korlátozott lehetőség, amely alapján a fogvatartottak az életük utolsó napjaira elhagyhatták volna a börtönt, nem minősül valódi szabadulásnak. Ez a késői „szabadulás” soha nem tette volna lehetővé számukra, hogy ismét részt vegyenek a társadalmi életben, mivel az utolsó napjaikban már túl öregek és betegek lettek volna ehhez. Jogilag tehát ez nem volt megfelelő szabadulási mechanizmus. Nem adott reményt arra, hogy a fogvatartott olyan életszakaszban szabadulhasson, amikor ismét teljes értékű tagja lehet a társadalomnak. A Nagykamara véleménye szerint ez a remény elengedhetetlen ahhoz, hogy a fogvatartott emberi méltóságát elismerjék. A Nagykamara arra a következtetésre jutott, hogy az Egyezmény 3. cikkét úgy kell értelmezni, hogy az előírja a büntetésnek a nemzeti hatóságok általi felülvizsgálat útján történő mérsékelhetőségét, amely felülvizsgálat értékeli a szabadságelvonás során a reintegráció érdekében bekövetkező változásokat és a társadalmi veszélyességet is. Annak meghatározása, hogy milyen szerv és milyen időközönként végzi a felülvizsgálatot, a tagállamok hatáskörébe tartozik, a nemzeti és nemzetközi jogokban azonban egyértelműen a legkésőbb 25 év elteltével esedékes, majd időszakonként ismétlődő felülvizsgálat az elfogadott. Amennyiben tehát a fenti szempontoknak megfelelő felülvizsgálat lehetősége egy részes államban nem biztosított, a 3. cikk sérelme megállapítható.

A Nagykamara a fentiek alapján 16:1 arányban megállapította a 3. cikk sérelmét mindhárom kérelmező esetében. Az ítélethez három bíró is párhuzamos, egy pedig különvéleményt csatolt. A liechtensteini MARK VILLIGER bíró részleges különvéleményében a 3. cikkel kapcsolatos szempontok nem kellő tisztázottságát, a túlzottak a túlzottan generális szemlélet különböző vonatkozásait emelte ki. Álláspontja szerint a megtorlást érvényesítő büntetéstani szempontok a konkrét elkövetők esetében még nem veszítették el legitimitásukat, a Bíróság pedig nem bocsátkozat jóslatokba azzal kapcsolatban, hogy évtizedek múltán bekövetkezik-e, s ha igen, milyen változás.

Párhuzamos véleményében Ann Power-Forde kifejtette, hogy számos ponton egyetért Mark Williger különvéleményének részleteivel. Azért szavazott mégis a 3. cikk megsértésének megállapítása mellett, mert meggyőződése szerint a remény az emberi mivolt esszenciális alkotóeleme, az ettől való megfosztás pedig megalázó. A reményhez való jog tehát levezethető a 3. cikkből.

Paul Mahoney párhuzamos véleményében arra hívja fel a figyelmet, hogy a Bíróság történetének egyik legjelentősebb ítéletében, az 1989-es Soering-ügyben²⁵⁵ már megállapította, hogy a 3. cikknek van egy preventív funkciója is: az államoknak kötelessége a 3. cikk sérelmének veszélyével fenyegető helyzetek megelőzése. Álláspontja szerint a Bíróság nem tett mást, mint e régóta meglévő doktrínát alkalmazta a szabadságvesztés büntetésekre: a büntetés mérsékelhetősége az a szükséges biztosíték, ami kizárja a későbbi egyezményesítés veszélyét.

A Nagykamara döntése dühös reakciót váltott ki a brit kormányból, és közvetlen konfliktusba hozta az angol bíróságokkal, amelyek a Vinter-ítélet előtt következetesen úgy ítélték meg, hogy az angol jog nem hoz létre visszavonhatatlan életfogytig tartó szabadságvesztést.²⁵⁶ A Vinter-ítélet nem vezetett ahhoz, hogy a brit kormány módosítsa az Egyesült Királyság jogát. Azok a fogvatartottak sem szabadultak, akik tényleges életfogytiglanra voltak ítélve. Ehelyett az angol Fellebbviteli Bíróság kibővített tanácsa ült össze, hogy megvizsgálja a Vinter ügy utáni jogi helyzetet. Az 1997-es törvényt a Vinter döntés fényében újra kell értelmezni, és szükség esetén lehetővé kell tenni a korábbi szakaszban történő szabadon bocsátást. A Fellebbviteli Bíróság ragaszkodott ahhoz, hogy az EJEB félreértette az angol jogot a szabadulási eljárásokat illetően. Bár sem a vonatkozó elsődleges jogszabályokat, sem a börtönszolgálati utasításokat nem módosították, a Fellebbviteli íráság elégedett volt azzal, hogy a helyesen értelmezett angol jog lehetővé teszi a tényleges életfogytiglanra ítélték számára, hogy ne csak életük utolsó napjaiban merüljön fel a szabadulás lehetősége.

A Vinter-ítélet ellenére – de a Fellebbviteli Bíróság döntésének fényében – az angol bíróságok továbbra is kiszabták a tényleges életfogytig tartó büntetéseket. Senkit nem bocsátottak szabadon, akire tényleges életfogytiglant szabtak ki. Látni fogjuk, hogy a kérdés ismét az EJEB elé került, és 2017 januárjában, a Hutchinson ügyben²⁵⁷, ahol a Bíróság ellentétes döntést hozott. Az igazságügyi miniszter üdvözölte az ítéletet, és megjegyezte, hogy „helyes, hogy azok, akik a legszörnyűbb bűncselekményeket követik el, életük végéig rács mögött maradjanak.”

²⁵⁵ Soering v. the United Kingdom, no. 14038/88. Az ügy tárgyát az a kérdés adta, hogy az Egyesült Királyság kiadhatja-e a német állampolgárságú Soeringet az Egyesült Államoknak, ahol feltehetőleg halálbüntetés várna rá. A Bíróság úgy foglalt állást, hogy bár az egyezményesítő büntetést nem az Egyezményben részes állam szabná ki és hajtaná végre, mégis, az aláíró államok kötelezettsége, hogy az ilyen helyzeteket lehetőség szerint megelőzzék. A kiadatással tehát az Egyesült Királyság megsértene a 3. cikket.

²⁵⁶ R v. Oakes és mások, [2012] EWCA (Crim) 2435; [2013] QB 979 (Anglia). Lásd még: R v. Bieber, [2008] EWCA Crim 1601; [2009] 1 WLR 223 (Anglia).

²⁵⁷ Lásd később részletesen

4.4. Öcalan kontra Törökország (2.sz)

Ami a korlátozott szabadulási jogköröket illeti, Törökország jogi és gyakorlati helyzete nagyon hasonló Angliához és Waleshez. Törökországban különböző életfogytig tartó szabadságvesztés –típusokat lehet kiszabni, de a politikai bűncselekményekért járó súlyosbított életfogytig tartó szabadságvesztés esetében nincs olyan minimumidő, amely után kötelező lenne megfontolni a szabadulás lehetőségét.²⁵⁸ A súlyosbított életfogytiglan gyakorlatilag tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésnek minősül. Ezeknél a fogvatartottaknál egyetlen szabadulási lehetőség marad: Törökország alkotmánya felhatalmazza az elnököt, hogy „bizonyos személyek büntetését krónikus betegség, fogyatékoság vagy idősor miatt elengedje vagy enyhítse”.²⁵⁹ Ez a jogkör minden fogvatartottira vonatkozik, beleértve a súlyosbított életfogytiglanra ítélteteket is.

Az a kérdés, hogy ez a jogkör elegendő-e ahhoz, hogy a súlyosbított életfogytiglan ténylegesen csökkenthető ítéletnek minősüljön, 2009-ben merült fel először, amikor egy fogvatartott a Németországból Törökországba történő kiadatását támadta meg egy német bíróságon. Arra hivatkozott, hogy ha kiadják, olyan visszavonhatatlan ítélettel kell szembenéznie, ami szerinte ellentétes a nemzetközi joggal. A kiadatás engedélyezéséhez a Német Szövetségi Alkotmánybíróságnak meg kellett határoznia a súlyosbított életfogytig tartó szabadságvesztés valódi jogi státuszát Törökországban. A német bíróság szerint a válasz az elnöki enyhítési jogkör értelmezésétől függött. A bíróság úgy ítélte meg, hogy egy ilyen korlátozott kegyelmi lehetőség pusztán léte kegyetlen és megalázó, és ezért ellentétes a nemzetközi jog azon elveivel, amelyek tiltják a kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetést vagy bánásmódot. Ez alapján megtagadta a kiadást. A bíróság kifejtette, hogy a szabadulás időskorra vagy súlyos betegségre való korlátozása megfosztja a fogvatartottat „bármilyen reménytől, hogy valaha is önálló szabad életet élhessen.”²⁶⁰

A döntés meghozatalakor a Német Szövetségi Alkotmánybíróság nem elemezte részletesen a török elnök szabadon bocsátási eljárásának menetét. A török eljárások nem feleltek volna meg a német alkotmányos követelményeknek, de a bíróság kész volt

²⁵⁸ A Büntetések és Biztonsági Intézkedések Végrehajtásáról szóló 2004. évi törvény, 107. cikk (16) bekezdés kimondja, hogy „nincs helye feltételes szabadlábra helyezésnek azokban az esetekben, amikor az elítélt súlyosbított életfogytig tartó szabadságvesztést kapott, amit törvénytelen szervezet tevékenysége keretében követett el a Török Büntető Törvénykönyv (5237. sz. törvény) IV. Rész, II. Fejezet, IV., V. és VI. Szakaszában meghatározott, az állam biztonsága, az alkotmányos rend és annak működése, valamint a nemzetvédelem elleni bűncselekmények valamelyikéért.

²⁵⁹ Lásd: Törökország alkotmánya, 104. cikk.

²⁶⁰ Lásd: BVerfG, 2 BvR 2299/09, 28. o. (Németország).

elfogadni, hogy a nemzetközi kiadatási jog különböző eljárási rendszerek elfogadását kívánja meg. A valódi problémát az jelentette, hogy a török jog nem tette lehetővé olyan szabadulást, amely bármilyen esélyt adott volna az életfogytiglanra ítélt személynek arra, hogy újra teljes életet élhessen a szabad társadalomban. A Német Alkotmánybíróság szerint ez nem tekinthető tényleges szabadon bocsátásnak. Ebből a nézőpontból ez csökkenthetetlen életfogytig tartó szabadságvesztés volt.

2014-ben, az Öcalan kontra Törökország (No.2) ügyben²⁶¹ az EJEB második tanácsa is arra a következtetésre jutott, mint korábban a Német Szövetségi Alkotmánybíróság: Törökországban bizonyos súlyosbított életfogytiglanok esetében nincs rutinszerű szabadon bocsátási eljárás.

Abdullah Öcalant 1999-ben rendőrségi őrizetbe, majd előzetes letartóztatásba helyezték az Imrali szigeten lévő börtönben. Miután a PKK, egy illetális szervezet alapítójaként azonosították a török bíróságok, bűnösnek találták Törökország egy részének kiválására irányuló cselekmények kivitelezésében és e célból egy fegyveres terrorcsoport vezetésében, akik utóbb ezer ember halálát eredményező támadásokért voltak felelősek. Az akkor hatályos Btk. szerint a kérelmezőt 1999 júniusában halálra ítélték. 2002-ben, miután Törökország eltörölte a békeidőben kiszabható halálbüntetést, büntetését „súlyosbított” életfogytiglani szabadságvesztésre változtatták át, a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége nélkül. Az új Btk. szerint a terrorcselekmény miatt kiszabott halálbüntetésről átváltoztatott életfogytiglani szabadságvesztés az elítélt haláláig tart.

A kérelmező – többek között - az Egyezmény 3. cikkére hivatkozással sérelmezte a társadalmi elszigeteltségét az Imrali szigeten lévő börtönben és a feltételes szabadlábra helyezés lehetősége nélküli életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását.

A szabadságvesztés tartama kapcsán a Bíróság emlékeztetett, hogy az Egyezmény 3. cikke egy felnőttkorú elkövetőre életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását önmagában nem tiltja, és nem is összeegyeztethetetlen azzal. Hasonlóképpen, noha egy csökkenthetetlen életfogytig tartó szabadságvesztés e cikk alapján felvethet kérdéseket, egy életfogytig tartó szabadságvesztés nem válik „nem csökkenthető”-vé pusztán azon tény miatt, hogy a gyakorlatban végig le kell tölteni. Annak megállapítása érdekében, hogy egy életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélet adott esetben csökkenthetetlennek lehet-e tekinteni, arról kell megbizonyosodni, hogy vajon az elítéltnak van-e bármiféle esélye a szabadlábra helyezésre. A 3. cikk követelményeit ezért kielégíti az, ha a nemzeti jog

²⁶¹ Öcalan v. Turkey (Application No. 46221/99), Grand Chamber Judgment.

megengedi az életfogytig tartó szabadságvesztés felülvizsgálatának lehetőségét azzal az eséllyel, hogy azt átválttassák, elengedjék, megszüntessék, vagy az elkövetőt feltételesen szabadlábra helyezték. Akkor kell csökkenthetőnek tekinteni egy életfogytig tartó szabadságvesztést, ha mind a szabadságra bocsátás, mind a felülvizsgálat lehetősége adott.

Jelen esetben a kérelmezőre kiszabott súlyosbított életfogytiglani szabadságvesztés azt jelenti, hogy az elítélt személynek élete hátralevő részében börtönben kell maradnia, tekintet nélkül a személyes veszélyesség vagy a feltételes szabadlábra helyezés bármiféle lehetőségének megfontolására, még a büntetés ez részének kitöltését követően is. A török jogszabályok világosan kizárták a kérelmező ügyét a feltételes szabadlábra helyezés hatálya alól, és a rá kiszabott büntetés egyike volt a korlátozásra vonatkozó különleges rendelkezések által szabályozott kivételeknek. Ezért, állambiztonság elleni bűncselekmény miatt „súlyosbított” életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt elítélti jogállására figyelemmel büntetésének egész időtartama alatt egyértelműen tilos volt számára, hogy szabadlábra helyezését kérelmezze.

Emellett, bár igaz, hogy a török jog szerint a köztársasági elnök joga volt elrendelni egy öreg vagy beteg életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt személy szabadlábra helyezését, ez a szabadlábra helyezés méltányossági alapon történt, ami különbözik a „szabadlábra helyezés kilátásba helyezésének” fogalmától. Hasonlóképpen, bár a török törvényhozás rendszeresen törvényeket hozott az általános vagy részleges amnesztiáról, a Bíróságnak nem igazolták, hogy egy ilyen kormányzati terv volt előkészületben a kérelmező javára, vagy hogy neki ilyen módon ajánlották volna fel a szabadságra bocsátás lehetőségét. A Bíróságnak úgy kellett figyelembe vennie a török jogszabályokat, ahogyan azokat a gyakorlatban alkalmazták a „súlyosbított” életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt személyekre. Ezt a jogi szabályozást ténylegesen egy olyan mechanizmus hiánya jellemzi, amely – egy bizonyos minimális időtartam letelte után – lehetővé tenné, hogy a felülvizsgálják a kérelmező által elkövetett bűncselekmények miatt kiszabott életfogytig tartó szabadságvesztést annak érdekében, hogy igazolják, vajon még mindig törvényes indokok támasztják-e alá a további fogvatartást. A rá kiszabott büntetés ezért nem írható le csökkenthetőként, így az Egyezmény 3. cikkét megsértették.²⁶² Ennek az ítéletnek ellenére – amelyet két további, azonos alapon hozott EJEB döntés követett 2015-ben –

²⁶² Későbbi Törökországot érintő EJEB ítéletek: Kaytan kontra Törökország, 2015. szeptember 15, Gurban kontra Törökország, 2015. december 15, Boltan kontra Törökország, 2019. február 12.

Törökországban a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték továbbra is fogvatartásban maradnak.²⁶³

4.5. Harakchiev és Tolumov kontra Bulgária

Ez az ügy a halálbüntetés eltörlését követően 1998 decemberében Bulgáriában bevezetett, felülvizsgálati lehetőség nélküli életfogytiglani börtönbüntetéssel, valamint az életfogytiglani foglyok szigorú fogvatartási rendszerével foglalkozott.²⁶⁴ A két kérelmező életfogytiglani szabadságvesztését töltötte, mindketten panasszal fordultak fogva tartási körülményeik és a hatékony nemzeti jogorvoslat hiánya miatt a Bírósághoz. Ezen túlmenően az első kérelmező azt állította, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés, melynél nincs felülvizsgálati lehetőség embertelen, és megalázó büntetésnek minősül, mivel ez azt jelenti, hogy soha nem rehabilitálható és élete hátralévő részét börtönben kell töltenie.

A Bíróság megállapította, hogy megtörtént az Egyezmény 3. cikkének megsértése, mivel az első kérelmező nem tudta elérni, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetését annak jogerőre emelkedését követően enyhítsék. A Bíróság megerősítette ítéletében azt, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása önmagában nem ellentétes az Egyezmény 3. cikkében foglalt embertelen és megalázó bánásmód tilalmával. Azonban a kérelmező büntetésének jogerőre emelkedésétől – 2004 novemberétől – 2012 elejéig, az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetése embertelen és megalázó bánásmódot jelentett, mivel sem a szabadulásra nem volt valós kilátása, sem az életfogytig tartó szabadságvesztés felülvizsgálatára nem volt lehetősége, amit súlyosbított a fogva tartás szigorú rendszere és feltételei, melyek korlátozták a rehabilitációját és személyiségének fejlődését. Ez idő alatt az elnöki kegyelmi jogkör, amely a kérelmező büntetésének csökkentését lehetővé tette volna, és annak gyakorlása valóban átláthatatlan volt, és nem rendelkezett sem formális, sem informális biztosítékokkal. Arra sem volt konkrét példa, hogy a felülvizsgálat lehetősége nélkül az életfogytiglani szabadságvesztés büntetését töltő személy el tudta volna érni a büntetés módosítását. Továbbá a hatóságoknak meg kell adniuk az életfogytiglani fogvatartottaknak az esélyt, még ha távoli

²⁶³ Kaytan kontra Törökország, EJB (27422/05), 2015. szeptember 15.; Gurban kontra Törökország, EJB (4947/04), 2015. december 15. Lásd még: Idil Aydinoglu, *Türkiye’de Ağırlaştırılmış Müebbet Olmak* [Magyarul: Súlyosbított életfogytig tartó szabadságvesztés Törökországban], Isztambul: TCPS kitaplígi, 2016.

²⁶⁴ Harakchiev és Tolumov kontra Bulgária, ECtHR, application no. 38958/09 and 43775/98 (társügyek), Grand Chamber judgment, 8 July 2014.

is, hogy egy napon visszanyerjék szabadságukat. Ahhoz, hogy ez az esély valódi és kézzelfogható legyen, az életfogytiglani elítélteknek megfelelő lehetőséget kell biztosítani a rehabilitációra. Ebben az összefüggésben az államnak nagy mozgástere van az olyan részletkérdések eldöntésére, mint az életfogytiglani elítéltek bebörtönzésének rendszere és körülményei, azonban ezek megoldása az adott államban nem tekinthető közömbösnek. Végül a Bíróság megjegyezte, hogy a 2012-es reformokat követően az elnöki kegyelmi jogkör gyakorlásának módja egyértelművé vált, és lehetővé tette a szabadlábra helyezés vagy a büntetés enyhítésének kilátásba helyezését. Azóta tehát a kérelmezőnek az életfogytig tartó börtönbüntetése – legalábbis formálisan – csökkenthetőnek tekinthető.²⁶⁵

4.6. Čačko kontra Szlovákia

Ebben az ügyben a kérelmező azt állította, hogy a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége nélküli életfogytiglani börtönbüntetése embertelen és megalázó büntetésnek minősül, mivel nem látott esélyt arra, hogy az elnök kegyelmet adjon neki, vagy hogy büntetését megváltoztassák. Azt is állította, hogy a nemzeti jog és gyakorlat szerint nem tudta elérni, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre kiszabott büntetését hatékonyan felülvizsgálják.

A Bíróság úgy ítélte meg, hogy nem történt meg az Egyezmény 3. cikkének a megsértése. Megjegyezte, hogy a kérelmező elítélése és keresetének benyújtása 2008 októberében történt, és röviddel ezután, 2010 januárjában bevezettek Szlovákiában egy olyan bírósági felülvizsgálati mechanizmust, amely lehetővé teszi az életfogytiglani szabadságvesztésüket töltők 25 év letöltése után feltételes szabadságra bocsátását, továbbá a kérelmező ezen időszak jelentős részében továbbra is próbált jogorvoslatot szerezni a nemzeti bíróságok előtt. A Bíróság megállapította továbbá, hogy az Egyezmény 3. cikkével összefüggésben értelmezett 13. cikk (hatékony jogorvoslathoz való jog) nem sérült.²⁶⁶

4.7. Bodein kontra Franciaország

Ez az ügy a kérelmező életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélésére vonatkozott, a büntetés csökkentésének lehetősége nélkül. A kérelmező álláspontja szerint büntetés

²⁶⁵ Lásd még: Manolov kontra Bulgária, 2014. november 04-i ítélet.

²⁶⁶ Lásd még: Koky kontra Szlovákia, az elfogadhatóságról szóló 2017. május 16-i határozat.

ellentétes az Egyezmény 3. cikkével, mivel nem kínáltak neki lehetőséget a büntetés megváltoztatására és a szabadulás lehetőségére.

A Bíróság ítéletében kifejtette, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés összeegyeztethető az Egyezmény 3. cikkével, ha az csökkenthető, vagyis ha van lehetőség a büntetés felülvizsgálatára, amelynek minden feltételéről a fogvatartottat a büntetés kezdetekor tájékoztatni kell. Ezen túlmenően az ilyen felülvizsgálat formája, valamint az a kérdés, hogy a büntetés mekkora részét kell letölteni a felülvizsgálat előtt, az államok saját mérlegelési jogkörébe tartozó kérdés. Végül, az összehasonlító és a nemzetközi jogban egyértelmű tendencia mutatkozik az életfogytiglani büntetések felülvizsgálatát legkésőbb 25 évvel a kiszabásuk után garantáló mechanizmus mellett. A jelen ügyben a Bíróság úgy ítélte meg, hogy nem történt meg az Egyezmény 3. cikkének megsértése, mivel a francia jog olyan lehetőséget biztosít az életfogytig tartó szabadságvesztés felülvizsgálatára, mely az előbb leírt mozgástér figyelembevételével megfelelő. A francia jog előírta az elítélt helyzetének bírósági felülvizsgálatát és a büntetés esetleges megváltoztatását 30 év elzárás után. A Bíróság úgy vélte, hogy ez a felülvizsgálat, amely az elítélt veszélyességének értékelésére és annak mérlegelésére irányult, hogy magatartása miként változott a büntetés letöltése alatt, megfelelő arra, hogy a büntetés kiszabásától kezdve tisztában legyen az elítélt azzal, hogy büntetése mikor és milyen feltételek mellett vizsgálható felül. A felperes az előzetes letartóztatásban töltött időszak levonása után 2034-ben lenne jogosult a büntetése felülvizsgálatára, azaz 26 évvel azután, hogy a törvényszék életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte, feltételes szabadságra bocsáthatják.²⁶⁷

4.8. Murray kontra Hollandia

A Vinter ügyben a Nagykamara részletesen indokolt döntése egyértelmű iránymutatást adott a TÉSZ egyezménykonformitásának megállapításához használandó mércét illetően. Nem kellett azonban sok idő, hogy egy következő döntés új kérdéseket vessen fel az éppen csak megszilárdulni látszó releváns strasbourgi ítélkezési gyakorlattal kapcsolatban.

A Murray ügy²⁶⁸ kérelmezőjét 1979-ben, első fokon 20 év szabadságvesztésre ítélte a Holland Antillák bírósága. A másodfokú bíróság 1980-ban kelt ítéletében megállapította, hogy a bűncselekmény súlyára és a bűnisméltlés jelentős veszélyére tekintettel a társadalom

²⁶⁷ Lásd még: Vella kontra Málta, 2019. november 19-i határozat. (bizottság)

²⁶⁸ *Murray v. the Netherlands*, ECtHR (Grand Chamber), application no. 10511/10, judgment of 26 April 2016.

hatékony védelme csupán az elítéltnak a társadalomból való végleges eltávolításával biztosítható, és TÉS-re ítélte a kérelmezőt. A további fellebbezések nem vezettek eredményre.

A kérelmező – aki az eljárás során elhunyt - 1981 és 2008 között legalább 13 kegyelmi kérvényt nyújtott be a kegyelmi jog gyakorlójához²⁶⁹, ám ezek nem vezettek eredményre. 2008-as kérelmére válaszul az arubai igazságügyi miniszter arról tájékoztatta, hogy a kérelmében semmi olyan körülményt nem tárt fel, amire tekintettel a bíróság az alapügyben eltérő döntést hozott volna, sem olyat, ami matt a további fogvatartás, a büntetés további végrehajtás célját veszítette volna. James Clifton Murray 2010. február 22-én benyújtott kérelmében többek között arra hivatkozott, hogy a rá kiszabott szabadságvesztés büntetés összeegyeztethetetlen az Egyezmény 3. cikkével.

Az ügy sajátosságát az adja, hogy a kérelem beérkezését követően, 2011-ben megváltozott a Curacaói Btk. Az új kódex – amelynek hatálya a kérelmezőre is kiterjedt – bevezette a kötelező felülvizsgálat intézményét. Az 1:30 § kimondta, hogy minden életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltet legalább 20 év letöltése után feltételes szabadságra kell bocsájtani, amennyiben a bíróság úgy ítéli meg, hogy a további fogvatartás semmilyen ésszerű célt nem szolgál. Ennek megállapításakor a bíróság figyelemmel van a még élő hozzátartozókra és a bűnismétlés veszélyére. Amennyiben a feltételes szabadságra bocsájtást a bíróság mellőzi, a továbbiakban ötévente kötelező a bírói felülvizsgálat. A döntés ellen nincs jogorvoslatnak.

A kérelmező ítéletét a változó törvényi szabályozásnak megfelelően 2012-ben, 33 év letöltése után felülvizsgálták, a bíróság azonban megállapította, hogy az elítélt fogvatartása személyes körülményeire tekintettel a továbbiakban is indokolt.

A Bíróság megállapította, hogy az Egyezmény 3. cikkének megsértése megtörtént. Hangsúlyozta, hogy az ítélkezési gyakorlata szerint az államoknak nagy mozgástere van annak meghatározására, hogy milyen intézkedésekre van szükség ahhoz, hogy az életfogytiglani fogvatartottaknak lehetőséget biztosítsanak a rehabilitációra. Bár a kérelmezőt az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltése előtt úgy értékelték, hogy kezelésre szorul, nem végeztek további értékeléseket azzal kapcsolatban, hogy milyen kezelésre van szüksége, illetve milyen kezelésekre lenne lehetőség. Következésképpen a Bírósághoz benyújtott kérelmének benyújtásakor a kérelmező kegyelmi kérvénye a gyakorlatban nem vezethetett szabaduláshoz. Ezért az életfogytiglani szabadságvesztés

²⁶⁹ Ez 1981-ben az Antillák kormányzója volt, majd az időközben a sziget státuszában bekövetkező változásokat követően a büntetés-végrehajtási intézetnek helyt adó Aruba igazságügyi minisztere.

büntetése de facto nem volt csökkenthető, ahogyan azt a Bíróságnak az Egyezmény 3. cikke szerinti ítélkezési gyakorlata megköveteli.

4.9. Hutchinson kontra Egyesült Királyság

2017-ben, négy évvel a Vinter-ügyben hozott ítélet után az EJEB Nagykamarája ismét napirendre tűzte az Egyesült Királyság életfogytiglanra vonatkozó szabályozását a Hutchinson kontra Egyesült Királyság ügyben, és meglepő módon megváltoztatta korábbi álláspontját, megállapítva, hogy a rendszer nem sérti az Egyezmény 3. cikkét.

1984-ben a kérelmezőt súlyos betöréses lopás, nemi erőszak és három rendbeli gyilkosság miatt ítélték el, és az eljáró bíró életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte, amelynek minimálisan javasolt időtartama 18 év volt. 1994-ben az államtitkár arról tájékoztatta a kérelmezőt, hogy úgy döntött, hogy tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést szab ki, és 2008 májusában a Legfelsőbb Bíróság úgy ítélte meg, hogy az elkövetett bűncselekmények súlyosságára tekintettel nincs ok eltérni ettől a döntéstől. A felperes fellebbezését a fellebbviteli bíróság 2008 októberében elutasította. Kérelmében azzal érvel, hogy ítélete ellentétes az Egyezménnyel. A vita középpontjában ugyanaz állt, mint korábban a Vinter ügyben: milyen feltételek mellett szabadulhat egy ilyen büntetést töltő elítélt, ami korábban kizárólag könyörületből, rendkívüli körülmények esetén volt lehetséges.

A jelen ügyben a nagytanács úgy ítélte meg, hogy az Egyesült Királyság bíróságai eloszlatták az életfogytig tartó szabadságvesztés felülvizsgálatára vonatkozó nemzeti jogban fennálló tisztázatlanságot. A Vinter és társai ügyben 2013. július 9-én hozott ítéletben megállapított, a törvény és a közzétett hivatalos brit politika közötti ellentmondást az Egyesült Királyság Fellebbviteli Bírósága egy olyan ítéletben oldotta fel, amely megerősítette az igazságügyi miniszternek azt a törvényi kötelezettségét, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt esetében úgy gyakorolja a szabadon bocsátás jogát, hogy az összeegyeztethető legyen az Egyezménnyel. Ezen túlmenően a fellebbviteli bíróság tisztázta az államtitkár által végzett felülvizsgálat hatályát és indokait, a felülvizsgálat lefolytatásának módját, valamint az államtitkár azon kötelezettségét, hogy az életfogytiglanra ítélt fogvatartottat szabadon engedje, ha a további fogvatartás már nem indokolt. A Nagytanács ezért arra a következtetésre jutott, hogy az Egyesült Királyságban a tényleges életfogytiglani büntetések most már összeegyeztethetőnek tekinthetők az Egyezmény 3. cikkével.

Az EJEB tehát ellentétes következtetésre jutott, mint a Vinter-ügyben, jóllehet a két ügy között feltűnő hasonlóságok voltak. Eddig a Viner-szabványokat következetesen alkalmazták több ügyben, így az ítélkezési gyakorlat viszonylag egységes és tekintélyes volt. Az EJEB a Hutchinson-ítéletben maga is hivatkozott a Vinter-ügyben lefektetett standardokra, mégis sokakat meglepett, miért hátrált meg ilyen könnyen korábbi álláspontjától.

4.10. Matiošaitis és társai kontra Litvánia

A felperesek, akiket mind életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték, arra hivatkozva nyújtották be keresetüket, hogy nincs reális lehetőség a büntetésük felülvizsgálatára, így a szabadulás lehetősége nélkül vannak bebörtönözve. Azt kifogásolták, hogy ez a büntetés az Egyezmény 3. cikkét sértő bánásmódnak minősül.²⁷⁰

A Bíróság megállapította, hogy az Egyezmény 3. cikke hat kérelmező tekintetében valóban sérült, és az ítélet meghozatalának időpontjában a kérelmezők életfogytiglani büntetése a 3. cikk értelmében nem volt csökkenthetőnek tekinthető. A másik két kérelmezőt illetően a Bíróság úgy döntött, hogy az Egyezmény 37. cikke (kérelmek törlése) alapján törli kérelmüket az ügyek listájáról, mivel a körülmények arra engednek következtetni, hogy nem szándékoznak folytatni kérelmüket.

4.11. Petuhov kontra Ukrajna (2.sz.)

Ez az ügy egy fogvatartott panaszára indult, arra tekintettel, hogy az ukrán jog nem írja elő az életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték feltételes szabadlábra helyezését.²⁷¹ A kérelmező, aki 2004 óta életfogytiglani börtönbüntetését töltötte, azt állította, hogy csak elnöki kegyelmi eljárás útján van lehetősége szabadulni. Ezen eljárás keretében nem világos számára, hogy mit kell tenniük az elítélteknek annak érdekében, hogy szabadlábra helyezésüket fontolóra vegyék, és ennek milyen feltételei vannak.

A Bíróság megállapította, hogy az Egyezmény 3. cikke sérült, mivel a kérelmezőnek nem volt kilátása az életfogytig tartó szabadságvesztésből való szabadulásra vagy annak felülvizsgálatára. Az elnöki kegyelem, mint az életfogytig tartó

²⁷⁰ *Matiošaitis and Others v. Lithuania*, ECtHR (Grand Chamber), application no. 22662/13 (and connected cases), judgment of 11 December 2018.

²⁷¹ *Petuhov v. Ukraine (No. 2)*, ECtHR, application no. 41216/13, Chamber judgment of 12 March 2019.

szabadságvesztés enyhítésére szolgáló egyetlen eljárás, nem rendelkezett megfelelő eljárási garanciákkal a visszaélések ellen. Továbbá az életfogytiglani fogvatartottak ukrainai fogva tartási körülményei lehetetlenné tették számukra a rehabilitáció felé való haladást, és azt is, hogy a hatóságok valóban felülvizsgálják a büntetésüket. Ezen túlmenően, tekintettel a probléma rendszerszintű jellegére, a Bíróság az Egyezmény 46. cikke (a határozatok kötelező ereje és végrehajtása) alapján úgy ítélte meg, hogy Ukrajnának meg kell reformálnia az életfogytiglani büntetések felülvizsgálatának rendszerét, minden esetben megvizsgálva, hogy a fogva tartás folytatása indokolt-e és lehetővé téve az életfogytiglani fogvatartottak számára, hogy előre láthassák, mit kell tenniük ahhoz, hogy szabadságra helyezésüket fontolóra vegyék.²⁷²

4.12. Marcello Viola kontra Olaszország

A kérelmező, aki az 1980-as évek közepétől 1996-ig két rivális maffia klán közötti incidenssorozatban vett részt, különösen azt kifogásolta, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztése nem volt felülvizsgálható, és nem volt kilátás arra, hogy feltételes szabadságra helyezik.

A Bíróság megállapította, hogy az Egyezmény 3. cikkének megsértése megtörtént. Hangsúlyozta, hogy az emberi méltóság az Egyezmény rendszerének lényege, és hogy megengedhetetlen az embereket megfosztani a szabadságuktól anélkül, hogy a rehabilitációjukra törekednének, és esélyt adnának nekik arra, hogy szabadságukat egy későbbi időpontban visszanyerjék. Így a Bíróság úgy ítélte meg, hogy a kérelmezőre kiszabott életfogytig tartó szabadságvesztés túlzott mértékben korlátozta a szabadulás kilátásait és a büntetés felülvizsgálatának lehetőségét. Ennek megfelelően a büntetése az Egyezmény 3. cikke értelmében nem tekinthető csökkenthetőnek. Az Egyezmény 46. cikke (a határozatok kötelező ereje és végrehajtása) alapján a Bíróság megjegyezte továbbá, hogy a szerződő államoknak széles mérlegelési jogkörük van a szabadságvesztés büntetés megfelelő hosszának meghatározásában, és így pusztán az a tény, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés a gyakorlatban teljes egészében letölthető nem jelenti azt, hogy az nem csökkenthető. Következésképpen az életfogytig tartó szabadságvesztés felülvizsgálatának lehetősége magában hordozza annak a lehetőségét, hogy az elítélt szabadságra bocsátásért

²⁷² Lásd még: Kupinsky kontra Ukrajna, 2022. november 10-i ítélet.

folyamodjon, de azt elutasítsák abban az esetben, ha továbbra is veszélyt jelent a társadalomra.

4.13. Horion kontra Belgium

Az ügy kérelmezője 1979 óta volt fogva tartva, és 1981-ben életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték egy rablással összefüggésben öt ember meggyilkolásáért. Azt kifogásolta, hogy az életfogytig tartó büntetése de facto megváltoztathatatlan.

A Bíróság megállapította, hogy a kérelmezővel szemben Belgium megsértette az Egyezmény 3. cikkét. Az a kényszerhelyzet, amelyben a kérelmező több éven keresztül volt, annak következtében, hogy gyakorlatilag lehetetlen volt számára helyet biztosítani egy igazságügyi pszichiátriai osztályon, annak ellenére, hogy ezt a hatóságok már szükségesnek érezték, azt jelentette, hogy jelenleg nincs reális kilátás a szabadulásra, ami az Egyezmény 3. cikke által tiltott helyzet. A Bíróság megjegyezte, hogy 2018. januárja óta a pszichiátriai szakértők és a nemzeti hatóságok egyetértettek abban, hogy a kérelmező börtönbüntetésének meghosszabbítása már nem megfelelő a rehabilitációja és a társadalomba való visszailleszkedése szempontjából. Ezért azt javasolták, hogy a kérelmezőt egy igazságügyi pszichiátriai osztályon helyezték el az esetleges szabadulása előtti köztes szakaszra. Ennek eredményeképpen a nemzeti bíróságok elutasították a büntetés egyéb kiigazításának jóváhagyását, mint például a korlátozott fogvatartást vagy az elektronikus megfigyelést, hangsúlyozva, hogy a kérelmező igazságügyi pszichiátriai osztályra való beutalása alapvető lépés a társadalomba való visszailleszkedés szempontjából. Ugyanezen bíróságok szerint azonban a felperes ilyen osztályra való felvétele „a gyakorlatban finanszírozási problémák miatt lehetetlennek tűnik”, mivel a szóban forgó osztályok csak a kényszergyógykezelésben lévő személyek számára kapnak állami támogatást, a felpereshez hasonló elítéltek számára azonban nem.

5. A tényleges életfogytiglani börtönbüntetés jogi szabályozásának története hazánkban

Annak érdekében, hogy a dolgozat ne pusztán felsorolja a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés bevezetése óta elfogadott jogszabályokat, az Alkotmánybíróság és a jogegységi tanács határozatait, valamint az EJEB döntéseit, hanem azok ok-okozati összefüggései is feltáruljanak, az alábbiakban ezeket kronológiai sorrendben mutatom be.

5.1. Jogszabályok a halálbüntetés eltörlésétől az első TÉSZ ítélet megszületéséig

Hazánkban 1990-ben, a halálbüntetés alkotmányellenessé nyilvánításával²⁷³ vette kezdetét az a folyamat, mely a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés jogintézményének bevezetéséhez vezetett. Az Alkotmánybíróság indoklásában leszögezte, hogy a halálbüntetést elrendelő jogszabályok sértik az Alkotmány 54.§-ában foglaltakat, miszerint „a Magyar Köztársaságban minden embernek vele született joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani” [(1) bekezdés]; illetve „senkit nem lehet kínzásnak, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánásnak vagy büntetésnek alávetni [(2) bekezdés]. Ekkor, 1990-ben az 1978. évi IV. büntető törvény volt hatályban, mely a halálbüntetés mellett legsúlyosabb szankcióként tartalmazta az életfogytig tartó szabadságvesztést. Kezdetben, néhány évig az elítéltet 15 vagy 20 év elteltével a törvény erejénél fogva feltételes szabadságra bocsátották. Az eredeti jogszabálysöveghez fűzött miniszteri indoklásának okfejtése értelmében „a Javaslat humanizmusa fejeződik ki abban, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélet sem zárja ki a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből. Ennek reménye az elítéltet a büntetés végrehajtása során a helyes magatartásra ösztönözheti. E büntetés súlyával azonban az áll összhangban, hogy az elítéltnak hosszú időn át kell kifogástalan magatartást tanúsítania. A Javaslat ezért legalább húsz év kitöltése után teszi lehetővé a feltételes szabadságra bocsátást”.²⁷⁴ A későbbiekben a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége elévülő bűncselekmények esetén 20 év, el nem évülő bűncselekmény esetén minimum 30 év után megnyílt a terhelt számára.²⁷⁵

²⁷³ 23/1990. (X.31) AB határozat a halálbüntetés alkotmányellenességéről

²⁷⁴ CZINE Ágnes: *Életfogytiglan, élethossziglan a büntetésvégrehajtási intézetben, avagy 40 évig tartó remény?* MJSZ, 2019. 2. különszám, 2/1. szám, pp. 147–157.

²⁷⁵ Tekintettel arra, hogy felső határa a feltételes szabadságra bocsátás előre meghatározott időtartamának nem volt, napjainkban van olyan elítélt, akinek az ítéletében a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéig

Sok európai országtól eltérően, ahol korábban az életfogytig tartó szabadságvesztés nem szerepelt a kiszabható büntetések között Magyarországon tehát nem volt szükség arra, hogy felvegyék azt a Btk. szankciórendszerébe. Ez a büntetés azonban – eltérően a halálbüntetéstől – nem zárta ki végleg az elkövetőt a társadalomból.

A tényleges, életfogytig tartó szabadságvesztés intézménye először az 1993. évi XVII. törvényben jelent meg, mely kimondta, hogy „nem bocsátható feltételes szabadságra az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt, ha ismételten életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélik”. Ez a rendelkezés ma is része a hatályos büntetőtörvénynek. Másrészt fontos mérföldkő a jelenlegi szabályozás felé, hogy ez a módosítás az ítélező bíróság hatáskörébe utalta a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontjának megállapítását.

1999. március 1-én lépett hatályba az 1998. évi LXXXVII. törvény, amikor a Btk. 47.§ - át az említett törvény 5.§ - a módosította. A módosítást követően a Btk. 47.§ (1) bekezdésének hatályos szövege a következőképpen rendelkezik az életfogytig tartó szabadságvesztés esetén a felülvizsgálatról, a feltételes szabadságra bocsátásról: „Életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén a bíróság az ítéletében meghatározza a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját, vagy a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kizárja.” A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés bevezetését követően a Btk. miniszteri indoklása az életfogytig tartó szabadságvesztést határozatlan tartamúnak nevezte, ez esetben a határozatlanságot az elkövető előre nem meghatározható hátralévő élettartama adta.

Az erőszakos többszörös visszaeső fogalmát a 2009. évi LXXX. törvény vezette be a régi Btk.-ba. A módosítás szerint erőszakos többszörös visszaesőnek minősül az a többszörös visszaeső, aki legalább három alkalommal személy elleni erőszakos bűncselekményt követett el. Meghatározták azt is, hogy mik minősülnek személy elleni erőszakos bűncselekményeknek²⁷⁶, valamint az ilyen elkövetők ellen megemelték az erőszakos többszörös visszaesés alapjául szolgáló bűncselekmény büntetési tételének alsó határát. E módosítás tekinthető a három csapás előfutárának, mivel itt határozták meg először az erőszakos többszörös visszaeső fogalmát, valamint itt sorolták fel a személy elleni erőszakos bűncselekményeket.

hosszabb időtartamot határoztak meg, mint amilyen hosszú jelenleg a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés esetében a kötelező kegyelmi eljárásig előírt 40 év.

²⁷⁶ 1978. évi IV. törvény 137. §

A szűkebb értelemben vett három csapást a 2010. évi LVI. törvény vezette be. Ekkor már az erőszakos többszörös visszaesés alapjául szolgáló bűncselekmény büntetési tételének felső határát emelték kétszeresére. Ha ez a kétszeresre emelt felső határ meghaladja a 20 évet, vagy a bűncselekmény életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntethető, kötelező az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása.²⁷⁷ Az új szabályozás még tovább szigorította az erőszakos többszörös visszaesőkkel szembeni szankciókat azzal, hogy kimondta: ilyen elkövetők esetén kötelező kizárni a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét az életfogytig tartó szabadságvesztés esetén, azaz kötelező kiszabni a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést.²⁷⁸

A 2011. április 25-én megszületett Alaptörvény IV. cikkének 2. bekezdése kimondja, hogy tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés csak szándékos, erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt szabható ki. Ezzel párhuzamosan a 2011. évi CL. törvény 6.§-a egy új (3) bekezdést iktatott be az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét szabályozó 47/A §-ba. Ekkor a jogalkotó meghatározta, hogy a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége mely bűncselekmények esetén zárható ki. Ez a rendelkezés teremtette meg az összhangot a Btk. és az Alaptörvény hivatott rendelkezései között.

2013. július 1. napján lépett hatályba a 2012. évi C. törvény. A jelenleg is hatályos Btk. szerint a szabadságvesztés büntetés lehet határozott tartamú vagy életfogytig tartó. Utóbbit – a New York-i Egyezményvel is összhangban – csak olyan személyre lehet kiszabni, aki az elkövetés idején 20. életévét betöltötte.

Az új kódex megtartotta a régi Btk. koncepcióját az életfogytig tartó szabadságvesztés fenti szabályait illetően. A Btk. 42.§-a alapján az ítélező bíróság életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén meghatározza a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját, vagy a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kizárja.

²⁷⁷ 1978. évi IV. törvény 97/A. §

²⁷⁸ Ez a törvény egy új szabályozást is bevezetett, mely halmazati három csapás néven híresült el, és mely az Alkotmánybíróság döntését követően rövid életűnek bizonyult. A rendelkezés lényege szerint, ha az elkövető legalább három, személy elleni erőszakos bűncselekményt bűnhalmazatban valósít meg, a halmazatban álló súlyosabb bűncselekmény büntetési tételének felső határa a kétszeresére emelkedik. Ha a büntetési tétel így felemelt felső határa a húsz évet meghaladta, vagy a törvény szerint bármelyik bűncselekmény életfogytig tartó szabadságvesztéssel is fenyegette, az elkövetővel szemben életfogytig tartó szabadságvesztést kellett kiszabni. Kiemelendő, hogy a halmazati három csapással párhuzamosan mindvégig, illetve azóta is létezik a három csapás szabályok a szövegben bemutatott, erőszakos többszörös visszaesőkre érvényes változata. Az Alkotmánybíróság a 23/2014 (VII.15) AB határozatával a rendelkezést alaptörvény-ellenesnek ítélte, ezért azt hatálybalépésére visszaható hatállyal megsemmisítette. Az indítványozó bírói tanács többek között arra hivatkozott, hogy a kötelező életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása nem teszi lehetővé a büntetéskiszabási szempontok vizsgálatát és érvényesülését, valamint a jogszabály az egyenlő elbánás elvét is sérti amennyiben az azonos cselekményeket elkövető személyek közül egyeseket előnyösen, másokat hátrányosan érint az, hogy cselekményeiket egy, vagy több eljárásban bírálják el.

A 44.§ (1) bekezdése sorolja fel azt a 18 bűncselekményt, amelyeknél életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén lehetőség van a feltételes szabadság kizárására. Azonban a feltételes szabadságból való kizárás kötelező eseteit is rögzíti a törvény. Azt is előírja ugyanakkor a hatályos szabályozás – a Btk. 44.§ (2) bekezdésében – hogy milyen esetekben kell kizárni a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét. Akkor, ha az elkövető erőszakos többszörös visszaeső, vagy a 44.§ (1) bekezdésben meghatározott bűncselekményt bünszervezetben követte el. Hasonló korlátozást a régi Btk. 47.§-a a határozott ideig tartó szabadságvesztésre ítélték feltételes szabadságra bocsátásával összefüggésben tartalmazott.²⁷⁹

2000. április 26-án született meg az első TÉSZ ítélet Magyarországon²⁸⁰. A terhelt féltékenységből élettársát és két kiskorú gyermekét számos fejszecsapással, illetőleg fojtással, tehát kombinált módon, a túlélés lehetőségét kizárva különös kegyetlenséggel megölte. A Legfelsőbb Bíróság helybenhagyó végzésében az alábbiakat írta: „A társadalomra veszélyes cselekmények között vannak olyanok, amelyek absztrakt veszélyessége a védeni kívánt jogtárgy jelentőségét tekintve a legsúlyosabb büntetéssel való fenyegetést indokolja, e büntetés a tényleges életfogytig tartó fegyházbüntetés. E büntetést akkor indokolt kiszabni, ha a büntetés célja más büntetéssel, így a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének biztosításával, időtartamának meghatározásával nem érhető el. A cselekmény konkrét tárgyi súlya, az elkövető fokozott személyi társadalomra veszélyessége miatt a társadalom védelme az elkövető végleges elszigetelését teszi szükségessé. E büntetés kiszabása kivételes, és csak a legsúlyosabb, több minősítő körülményt magába foglaló cselekmények elkövetőivel szemben indokolt”.

5.2. Viharfelhők a hazai TÉSZ szabályozás felett

Látható, hogy a hazai jogász társadalom érintett köre a halálbüntetés eltörlését követő évtizedben mindent megtett az új jogintézmény kiegyensúlyozott, megbízható integrálásáért a jogrendszerünkbe. A Legfelsőbb Bíróság, majd a Kúria az ítélezés egységének biztosítása körében fokozott figyelmet fordított a büntetés-kiszabási gyakorlat egyöntetűségére, annak kiszámíthatóságára, az alkalmazhatóság szempontjaira. A

²⁷⁹ „Nem bocsátható feltételes szabadságra az, akit többszörös visszaesőként, erőszakos többszörös visszaesőként ítélték el, valamint az, aki a szabadságvesztés letöltését önhibájából nem kezdte meg. A (4) bekezdés d) pontját fiatalkorúval szemben nem lehet alkalmazni.”

²⁸⁰ A Hajdú-Bihar Megyei Bíróság 1999.09.07-én hozott elsőfokú ítéletét hagyta helyben a Legfelsőbb Bíróság.

büntetéskiszabás egységesítésére törekedve a legfőbb bírói fórum a rendes majd rendkívüli perorvoslatok tárgyában hozott döntéseivel, testületi állásfoglalásaival irányt mutasson az alsóbb bíróságok számára annak érdekében, hogy a bírósági jogalkalmazás egységes legyen. Az LB Büntető Kollégiuma az 1990-től 1998-ig terjedő időszakban számos konkrét ügyben hozott érdemi határozatával munkálkodott azon, hogy a halálbüntetés alkotmánybírósági döntést követő megszűnése miatt a büntetéskiszabás körében országosan tapasztalt kedvezőtlen jelenség megszűnjön és stabilizálódjon az ítélkezési gyakorlat.²⁸¹

A TÉSZ viszonylatában a jelen kor legnagyobb kihívásának a jogharmonizáció bizonyul, tekintve, hogy az EJEB ítélkezési gyakorlata alapján az életfogytig tartó szabadságvesztés esetén amennyiben nincs meg a felülvizsgálat lehetősége, illetve az elítélt már a büntetése megkezdésekor nincs tisztában annak módjával, lehetséges legkorábbi időpontjával és azzal, hogy milyen feltételeknek kell addigra megfelelnie, úgy ezt a Bíróság az Egyezmény 3. cikkének sérelmeként ítéli meg. Abban, hogy a felülvizsgálat milyen formában zajlik (természetesen a megfelelő jogi garanciák figyelembevételével) és a büntetés megkezdésétől számítva mennyi időn belül történhet meg legkorábban az államoknak széles mérlegelési jogkörük van, azonban a Bíróság előtt lévő összehasonlító és nemzetközi jogi anyagok egyértelműen támogatják egy olyan mechanizmus létrehozását, mely garantálja az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását követő huszonöt éven belül történő felülvizsgálatot, majd az ezt követő időszakos felülvizsgálatokat.

5.2.1. Törköly kontra Magyarország ügy

Az első olyan eset, melyben az EJEB a 3. cikk sérelmét vizsgálta hazánk joggyakorlata kapcsán.²⁸² Ennek az ügynek a kérelmezőjét nem zárták ki a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből, annak lehetséges időpontját 40 évben határozták meg.

Törköly Tibort mint többszörös visszaesőt 2005. január 11-én a Bács-Kiskun Megyei Bíróság súlyos testi sértés kísérletéért és különös kegyetlenséggel elkövetett emberölésért ítélte el. A bíróság megállapította, hogy a kérelmező súlyosan bántalmazta élettársát, majd három nap múlva, miközben fát gyűjtöttek egy erdőben, ismét ütötte és rúgta, majd kilenc késszúrással megölte. A büntettet feltékenységből követte el. A bíróság

²⁸¹ Kónya István: Érzelmek és indulatok az életfogytig körül (MJ, 2017/3., 129-140.o.)

²⁸² *Törköly v. Hungary*, ECtHR, application no. 4413/06, judgment of 5 April 2011.

a kérelmezőre életfogytig tartó szabadságvesztést szabott ki, azzal, hogy csak 40 év után helyezhető feltételes szabadságra, tehát esetében nem zárták ki annak lehetőségét. A kérelmező az Egyezmény konkrét rendelkezésére való hivatkozás nélkül azt állította, hogy ítélete embertelen büntetésnek minősül.

Az EJEB álláspontja szerint életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását nagykorú személyre önmagában az Egyezmény 3. cikke nem tiltja, azonban a nem csökkenthető életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása a szabadulás lehetőségének reménye nélkül már kérdéseket vet fel.

A Bíróság megállapította, hogy a kérelmező legkorábban 2044-ben, 75 éves korában bocsátható feltételes szabadságra, ami egy távoli, de valós szabadulási lehetőség. A Bíróság figyelembe vette a köztársasági elnöki kegyelem lehetőségét is, így megállapította, hogy a kérelmező feltételes szabadon bocsátására de jure lehetőség létezik és de facto is csökkenthető a büntetés.

5.2.2. Magyar László kontra Magyarország

A TÉSZ bevezetését követően, az éppen, hogy megnyugodott bírói gyakorlatot bontotta meg és váltott ki indulatokat a Magyar László ügyében hozott Strasbourgi határozat és az annak nyomán született ítélet.²⁸³

Magyar László 1966-ban született. A kérelmező és társai sorozatban követtek el rablásokat idős emberek sérelmére. Megverték a sértetteket, így csikarva ki, hogy hol tartják az értékeiket. Végül megkötözve sorsukra hagyták őket, közülük többen belehaltak a támadásba. A bíróság a vádlottat emberölés, rablás és számos más bűncselekmény elkövetésében találta bűnösnek, a megyei bíróság az ítéletábla által 2009. december 16-án jogerőre emelkedett ítéletével társtettesként, nyereségvágyból és több emberen elkövetett emberölés büntette, 21 rendbeli rablás büntette és más bűncselekmények miatt halmazati büntetésül – mint többszörös visszaesőt – életfogytig tartó fegyházbüntetésre és 10 évi közügyektől eltiltásra ítélte²⁸⁴ azzal, hogy feltételes szabadságra nem bocsátható. A Legfelsőbb Bíróság 2010. szeptember 28-án kelt határozatával a megtámadott határozatokat fenntartotta és az életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazásával

²⁸³ *Magyar László v. Hungary*, ECtHR, application no. 73593/10, judgment of 20 May 2014.

²⁸⁴ 8.B.184/2006/385.

összefüggésben rámutatott, hogy „a büntetés mértéke megfelelt a bűncselekmények minősítésének, és a büntetőjog más szabályaiba sem ütközik”.²⁸⁵

A terhelt 2010. december 9-én kérelmet nyújtott be a Magyar Köztársaság ellen a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságához (EJEB), az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. cikkének megsértése, a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége nélküli életfogytig tartó büntetés kiszabása miatt, valamint sérelmezte a 6. cikk megsértését is. Rámutatott, hogy a Kafkaris-ügyben²⁸⁶ vizsgált kegyelemmel ellentétben a magyar szabályozás értelmében a köztársasági elnök kegyelme csak az igazságügyért felelős miniszter ellenjegyzése mellett érvényes. Az így hozott döntés merőben diszkrecionális és politikai megfontoláson nyugszik, amely mellőz minden jogi biztosítékot a kérelem érdemének vizsgálatára vonatkozóan. Így megállapítható, hogy a büntetés de jure nem mérsékelhető. Arra figyelemmel pedig, hogy a köztársasági elnök ez idáig egyetlen TÉSZ-es elítéltet sem részesített kegyelemben, a büntetés de facto sem mérsékelhető.

A magyar kormány álláspontja szerint azonban a büntetés de facto és de jure is mérsékelhető. A kormány utalt a Törköly ügyre, ahol az EJEB elfogadta a magyar elnöki kegyelmet, mint a remény biztosítékát. A kormány hangsúlyozta, hogy a kegyelmi kérvényeket minden esetben az egyéni körülmények gondos mérlegelését követően bírálják el. Hasonlóan a Vinter üggyhöz²⁸⁷ a magyar kormány is azzal érvelt, hogy a TÉSZ-szel fenyegetett súlyos bűncselekmények elkövetőinek mindenképpen számolnia kell a hosszú idejű szabadságvesztéssel, így a konkrét esetben eltelt 10 év nem valósított meg egyezményesértést.

Az EJEB felhívta a Kafkaris - és Vinter ügyekben lefektetett elveket, és elvégezte a vizsgálatot. Megállapította, hogy a felek által hivatkozott Törköly ügy lényegében tért el a vizsgált esettől abban, hogy ott a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége biztosított volt. Jelen ügyben viszont kizárólag a köztársasági elnöki kegyelem jelentheti a szabadulás lehetőségét, azonban a köztársasági elnököt nem köti jogszabály, ami világos szempont - és kritériumrendszert állítana fel, továbbá az igazságügyi miniszternek nincs indoklási kötelezettsége, így nincs biztosítva, hogy a kegyelemért folyamodók számára világos legyen, hogy milyen feltételeknek kell megfelelniük a szabadulásuk reményében. Mindezek alapján az EJEB egyhangúlag megállapította, hogy a magyar TÉSZ nem tekinthető a testület felfogása szerint mérsékelhető büntetésnek, így sérti az EJEE 3. cikkét.

²⁸⁵ Bf.II.292/2009/56.

²⁸⁶ Az EJEB ítélezési gyakorlatával foglalkozó fejezetben részletesen ismertetem az esetet

²⁸⁷ Az EJEB ítélezési gyakorlatával foglalkozó fejezetben részletesen ismertetem az esetet

Az EJEB a konkrét ügy keretein túlmutatóan azt is megállapította, hogy a TÉSZ olyan rendszerszintű problémát jelent, amit az államnak – lehetőleg jogalkotás útján – orvosolnia kell.

5.3. Az EJEB ítélet hatásai a hazai ítélkezésben

5.3.1. A 2013. évi CCXL törvény

A Magyar László ügyében hozott strasbourgi ítéletet hazánkban sokan bírálták, a miniszterelnök az ügy kapcsán az Indexnek adott interjújában²⁸⁸ egyenesen felháborítónak tartotta azt. A kormányzó párt frakciójának közleménye szerint „A Fidesz ragaszkodik a tényleges életfogytiglanhoz, mert a bűnözőknek a börtönben a helyük. A súlyos, emberellenes bűncselekményeket elkövetőknek pedig egy életre a börtönben a helyük. A tényleges életfogytiglan a magyar emberek döntő többségének akaratával került az Alaptörvénybe: 2011-ben, az alkotmányozást előkészítő nemzeti konzultáción ugyanis a magyarok 94%-a támogatta a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés lehetőségét.”²⁸⁹

Az EJEB döntésére figyelemmel a 2014. évi LXXII. törvény 93-162. §-ai módosították a 2013.évi CCXL. törvényt (Bv. tv.) és a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből kizárt tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés esetére 2015. január hó 1. napjával bevezette a kötelező kegyelmi eljárás jogintézményét. A kötelező kegyelmi eljárással részletesen – annak érdekében, hogy ne szakítsam meg a felvázolt idővonalat - egy későbbi fejezetben részletesen is foglalkozom, itt csak röviden ismertetem a legfontosabb változásokat:

Tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén e feltételes szabadságra bocsátásból való kizárás kötelező felülvizsgálata 40 év. Emellett a köztársasági elnöki kegyelem megadásának szabályai is módosultak, mert az igazságügy-miniszter az eseti jelleggel megalakuló kegyelmi bizottság döntéséhez kötötten írja meg felterjesztését a Köztársasági Elnök részére, mely az állásfoglalás indoklását is tartalmazza.

5.3.2. Az Alkotmánybíróság 3013/2015 (I. 27) AB végzése

²⁸⁸ Index, 2014.05.20.

²⁸⁹ A Fidesz frakció közleménye. 2014.05.20. MTI-OS.

A korábban már bemutatott Vinter kontra Egyesült Királyság ügyben a marasztaló ítélet meghozatala után a Szegedi Ítéltábla előtt BF. II.10/2014. számon folyamatban volt büntetőügyben az I. r. vádlott védője, Geller Balázs indítványozta a Szegedi Ítéltáblánál, hogy az ítéltábla forduljon az ügyben az Alkotmánybírósághoz, mert a hazai jogrendszer nem biztosítja a TÉSZ kiszabásánál az EJEB által megfogalmazott követelményeknek megfelelő felülvizsgálati eljárást és ezáltal a magyar jog nincs összhangban a nemzetközi joggal, ami pedig az Alaptörvény Q cikkébe ütközik. Az indítvány benyújtására 2013. november 19.-én került sor.

A Szegedi Ítéltábla 2014. április 3.-án meghozott 33/II. számú végzésével az indítványnak helyt adott, kezdeményezte az Alkotmánybírósági eljárást, és felfüggesztette a büntetőeljárást annak döntéséig. Az Alkotmánybíróság az eljárást megszüntető végzést 2015. január 20.-án hozta meg, tekintettel arra, hogy az indítvány benyújtását követően az Országgyűlés törvényt alkotott a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény és ehhez kapcsolódóan más törvények módosításáról. A 2014. évi LXXII. törvény 93-162. paragrafusai módosították a Bv. törvényt. Ezzel lényegesen módosult az indítvány benyújtásakor fennállt az a jogi helyzet, mely az indítványra okot adott.

Az alkotmánybíróság döntéséhez írt párhuzamos indoklásában Dr. Czine Ágnes alkotmánybíró egy, a témám szempontból nagyon fontos saját álláspontot tesz közzé: „Mindezek alapján úgy látom, hogy a 25 évhez közelítő időpont lenne elfogadható az első felülvizsgálat időpontjaként, és alapvető garanciális kérdés, hogy a kegyelmi döntést megalapozó indokok ismertek és hozzáférhetőek legyenek, hiszen ennek hiányában az elítélteknek nem lesz módjuk felismerni a megfelelő magatartáshoz vezető utat, így reszocializációjuk megnehezül.”

Dr. Lévy Miklós alkotmánybíró különvéleményében pedig már tulajdonképpen előre vetíti a későbbi EJEB ítéleteket: „... Mivel tehát a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés továbbra is része a magyar szankciórendszernek, és hazai szabályzásnak az Egyezményvel való összhangja továbbra is megkérdőjelezhető, az indítvány nyilvánvalóan nem vált tárgytalanná.”

5.3.3. A Kúria ítélete a Magyar ügy felülvizsgálati eljárásában

Az EJEB 2014. május 20-án hozott, Magyarországot az Egyezmény 3. Cikkének megsértése miatt elmarasztaló határozatára figyelemmel a Legfőbb Ügyészség, valamint a

terhelt és védője felülvizsgálati indítványt nyújtottak be az egyezményesértés orvoslása érdekében, konkrétan a feltételes szabadságra bocsátásból kizárást kimondó rendelkezés mellőzése és annak a megállapítása iránt, hogy a terhelt a korábbi Btk. 47/A. §-ák (1) és (2) bekezdése alapján feltételes szabadságra bocsátható.

A legfőbb ügyész képviselője a nyilvános ülésen módosította az indítványt, és a megtámadott határozatok hatályban tartását indítványozta arra figyelemmel, hogy a magyar jogalkotás az EJEK előírásait szem előtt tartva kiküszöbölte az egyezményesértést a terhelte is kötelezően vonatkozó kötelező kegyelmi eljárás lefolytatásának Bv. törvényt módosító határozatában előírtaknak eleget tett, ezért a felülvizsgálati indítvánnyal megtámadott határozatnak az egyezményesértő jellege megszűnt.

E felülvizsgálati indítványokat elbírálv a Kúria Bfv.II.1812/2014/18. számú, 2015. június 11-én kihirdetett ítéletével a megyei bíróság, illetőleg az ítéletábla ítéletét M. László terhelt tekintetében megváltoztatta, a feltételes szabadságra bocsátásból kizárást kimondó rendelkezést mellőzte, és megállapította, hogy a terhelt az életfogytig tartó szabadságvesztésből legkorábban 40 év letöltése után bocsátható feltételes szabadságra.

5.3.4. A Kúria jogegységi határozata

A Kúria Büntető Kollégiumának vezetője a 2015. június 11.-én kelt indítványában az egységes ítélkezési gyakorlat biztosítása érdekében, elvi kérdésben a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény (Bszi.) 32.§ (1) bekezdés a) pontjának II. fordulatóban meghatározott okból, a Bszi. 33.§ (1) bekezdés a) pontjában megállapított jogkörében a 2013. évi CCXL. törvény 46/A. § alkalmazásának tárgyában jogegységi eljárás lefolytatását és jogegységi határozat meghozatalát indítványozta annak kimondása végett, hogy:

Nemzetközi szerződéssel létrehozott emberi jogi szerv által megállapított egyezményesértés nem az azt feltáró határozat magyar bíróság általi közvetlen alkalmazásával, hanem az emberi jogi szerv döntésének a magyar jogrendbe beillesztésével, a Be. szerinti felülvizsgálati eljárás során hozott kúriai határozat alapján, vagy a Kúria határozatának következtében megismételt eljárás eredményeképpen küszöbölhető ki.

Az 1978. évi IV. törvény 47/A. §-a, valamint a 2012. évi C. törvény 42-44.§-ai alapján az életfogytig tartó szabadságvesztésből feltételes szabadságra bocsátást kizáró rendelkezést tartalmazó ítélkezési gyakorlat megváltoztatására- a hatályos jogi

szabályozásra, az EJEK esetjogára és az Alkotmánybíróság 2015. január 20-án hozott 3013/2015. (I.27) AB végzésére figyelemmel – tényleges ok nem állapítható meg.

Az indítványozó álláspontja szerint a Kúria Bfv.II.1812/2014/18. számú, 2015. június hó 11-én kihirdetett felülvizsgálati határozata megosztja az ítélkezési gyakorlatot, mivel a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt M. László terhelt ügyében mellőzte a jogerős ítélet feltételes szabadságra bocsátásból kizárást kimond rendelkezését, és megállapította, hogy a terhelt legkorábban 40 év kitöltése után bocsátható feltételes szabadságra.

Az indítványozó rámutatott, hogy az Alkotmánybíróság hivatkozott határozatára figyelemmel nincs olyan EJEK döntés, vagy alkotmánybírósági határozat, amely a magyar jogrend részét képező törvényi rendelkezés, a TÉSZ alkalmazását akadályozná vagy kizárná. Ezek hiányában a Kúria Bfv. II.1812/2014. számú felülvizsgálati határozata szembe helyezkedett a hatályos büntető anyagi joggal, és alaki szabályt is sértett, amikor az anyagi jogerőt felbontva mellőzte a feltételes szabadságra bocsátást kimondó rendelkezést, és kimondta, hogy a terhelt 40 év kitöltése után feltételes szabadságra bocsátható.

A legfőbb ügyész indítványában egyetértett a jogegységi eljárás lefolytatásának indokoltságával, és azzal is, hogy a Kúria fv.II.1812/2014. számú felülvizsgálati határozata nem állapíthatta volna meg egy konkrét jogszabálynak az Egyezménybe ütközését, és a magyar jogalkalmazó erre hivatkozással nem mellőzheti a hatályos magyar jog alkalmazását. Az egyezményisértés megállapítása az EJEK hatáskörébe tartozik. A legfőbb ügyész indítványozta, hogy a jogegységi tanács a Büntető Kollégium vezetőjének indítványával egyező tartalmú határozatot hozzon.

A jogegységi tanács megállapította, hogy az EJEK Magyarországot elmarasztaló határozata nem a bírósági jogalkalmazást, hanem a jogi szabályozás hiányosságát találta egyezményisértőnek, s döntésének címette ezért a magyar állam. Az EJEK határozata tehát felülvizsgálati okot eredményezett, ennek az oknak a megvalósulása azonban nem feltétlenül eredményezi a jogerős határozat megváltoztatását. Annál kevésbé, mert az EJEK döntésének meghozatalához képest az azóta eltelt időben a Magyar Állam jogalkotása az egyezményisértést kiküszöbölte, és nem történt olyan újabb nemzetközi szerv által elvégzett vizsgálat, amely a megváltoztatott szabályozást elégtelennek nyilvánította volna.²⁹⁰

²⁹⁰ Ez aztán alig egy évvel később megváltozott, amikor a T.P. és A.T. kontra Magyarország ügyben az EJEK nem találta megfelelőnek a kötelező kegyelmi eljárás intézményét, mint felülvizsgálati módot

A Kúria jogegységi tanácsa az indítványt és a legfőbb ügyész álláspontját alaposnak találva meghozta jogegységi határozatát, amely minden jogalkalmazó előtt világossá tette, hogy a TÉSZ kiszabása alkotmányos jogrendünk, hatályos büntetőjogunk része, alkalmazása nemzetközi szerződése nem ütközik, és az addig kialakult ítélkezési gyakorlattól eltérni nincs ok, s erre kúriai döntés folytán sincs indok.

„Az életfogytig tartó szabadságvesztésből feltételes szabadságra bocsátás kizárásának lehetősége az alkotmányos jogrend része, amelynek – törvényi előfeltételek megvalósulása esetén történő – bírósági alkalmazását nemzetközi szerződés nem tiltja.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés (TÉSZ) kiszabásának kialakult ítélkezési gyakorlatától eltérésére a hatályos jogszabályok, az EJEB esetjoga, alkotmánybírósági döntés és a Kúria Bfv.II.1812/2014/7. számú, 2015. június 11.-én kihirdetett felülvizsgálati határozata nem adna okot.

Nemzetközi szerződéssel létrehozott emberi jogi szerv döntése folytán, törvényben kihirdetett nemzetközi szerződésnek megfelelő határozat meghozatala nem közvetlenül, az Emberi Jogok Európai Egyezménye (továbbiakban: Egyezmény), mint ítélkezésre szolgáló anyagi vagy eljárási jogszabály alapján, hanem az emberi jogi szerv döntésének alapulvételével, annak magyar jogrendszerbe való beillesztésével, a büntetőeljárásról szóló törvény szerinti felülvizsgálati eljárás lefolytatásával, az egyezményesértéssel nem érintett hatályos jogszabályok alkalmazásával történik.”

Tóth Mihály az Élet-és Irodalomban a jogegységi határozattal kapcsolatos kritikáját eképpen fogalmazza meg: „Nem tudom, mit hoz a jövő a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozásával vagy akár létevel kapcsolatban sem. Azt azonban le kell írjam, hogy az ügyészség eredeti indítványában (függetlenül attól, mennyire volt átgondolt) és a Kúria M. László ügyében hozott első döntését bátor, helyes állásfoglalásnak tartom. A későbbi jogegységi döntéssel szemben mindkettő abból indult ki, hogy a jelenlegi megoldás nem kielégítő. Hiszem, hogy az idő ezt fogja igazolni”²⁹¹

5.4. Kötelező kegyelmi eljárás

5.4.1. A kötelező kegyelmi eljárás törvénybe iktatása

²⁹¹ TÓTH Mihály: Életfogytiglan, mindhalálíg. Szibéria – Európa közepén. Élet- és Irodalom, LIX. évfolyam, 31. sz. 2015 július 31. 5.o.

Hazánk Alaptörvényének III. cikke (1) bekezdése az Egyezményrel összhangban kimondja, hogy senkit nem lehet kínzásnak, embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni, valamint szolgaságban tartani.

A IV. cikk (1) bekezdése szerint mindenkinek joga van a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz, (2) senkit nem lehet szabadságától másként, mint törvényben meghatározott okokból és törvényben meghatározott eljárás alapján megfosztani. Tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés csak szándékos, erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt szabható ki.

A TÉSZ alaptörvénybe iktatásával a jogalkotó nyilvánvalóvá tette, hogy szándékai szerint ez a büntetés, mint ultima ratio tartósan a jogrend része marad.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának 2014. május 20-án meghozott ítélete azonban a Magyar László kontra Magyarország ügyben az Egyezmény 3. cikkének sérelmét mondta ki, továbbá azt is megállapította, hogy a TÉSZ olyan rendszerszintű problémát jelent, amit az államnak – lehetőleg jogalkotás útján – orvosolnia kell. Biztosítani kell az elítélt részére a felülvizsgálat lehetőségét (ennek időpontját az EJEB 25 évben javasolja, amely jelentős különbség lesz a bevezetésre kerülő 40 év utáni kötelező kegyelmi eljáráshoz képest), meg kell határozni, hogy mit kell tennie az elítéltnak annak érdekében, hogy a rehabilitációjához maga is hozzájáruljon, életbe kell léptetni az erre irányuló mechanizmust, mely a rehabilitáció elvein alapul és előkészíti a szabadulást. Az elítéltnak már a büntetése letöltésének megkezdésekor tisztában kell lennie azzal, hogy mit kell tennie annak érdekében, hogy szabadulhasson, illetve milyen feltételek mellett és mikor bírálják felül az ügyét.

Az EJEB döntése alapján fennálló nemzetközi kötelezettség teljesítése végett az Országgyűlés elfogadta a Bv. Kódexet²⁹² és más jogszabályokat módosító 2014. évi LXXII törvényt, mely a Bv. Kódexbe beiktatta a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt kötelező kegyelmi eljárását.

5.4.2. A kötelező kegyelmi eljárás lefolytatásának menete

A Bv. törvény 46/A. §-a rögzíti, hogy a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből kizárt, tényleges életfogytig tartó szabadságvesztését töltő elítélt esetében hivatalból kegyelmi eljárást kell lefolytatni, feltéve, ha az elítélt nyilatkozik, és ehhez

²⁹² A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény

hozzájárul. Ez a jogintézmény nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy az elítélt már ezt megelőzően is az általános szabályok szerinti kegyelmi kérelmet nyújtson be.

Első lépésként, 40 év elteltével az elítéltet fogva tartó bv. intézmény nyilatkoztatja az elítéltet arról, hogy a kötelező kegyelmi eljárás lefolytatásához hozzájárul-e vagy sem. Ezt követően értesíti az igazságügyért felelős minisztert, hogy az elítélt a büntetéséből negyven évet kitöltött, és megküldi részére a korábban a terhelt által aláírt hozzájáruló vagy hozzájárulást megtagadó nyilatkozatot, vagy amennyiben az elítélt a nyilatkozattételt megtagadja, úgy az erről szóló jegyzőkönyvet. Amennyiben az elítélt nem járul hozzá, vagy nem tesz nyilatkozatot a kötelező kegyelmi eljárás nem folytatható le.

Az igazságügyért felelős miniszter az értesítés beérkezését követő hatvan napon belül beszerzi a kötelező kegyelmi eljárás lefolytatásához szükséges személyes adatokat, illetve a kötelező kegyelmi eljárás lefolytatásához szükséges, a kegyelmi ügyben hozott döntéshozatal során megvizsgálandó előkészítő iratokat, különösen

1. a bv. intézet által összeállított, az elítéltről készült kockázatértékelési összefoglaló jelentést,
 - a. az elítéltről készült kockázatértékelési összefoglaló jelentést,
 - b. az elítélt biztonsági kockázati besorolásával kapcsolatos iratokat,
 - c. az elítéltről készült értékelő véleményeket,
 - d. az elítélttel szemben indított fegyelmi eljárásokkal kapcsolatos iratokat,
 - e. az elítélt egészségi állapotára vonatkozó dokumentációt, ideértve az elítélt mentális állapotára vonatkozó szakorvosi és pszichológusi véleményeket is,
2. az elítélttel szemben folyamatban volt büntetőeljárás ügyiratait,
3. a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelő által, az elítélt befogadó környezetéről készített környezettanulmányt,
4. ha az elítélt a bv. intézetet arról tájékoztatja, hogy szabadulása esetén foglalkoztatása biztosított lesz – a munkáltató által kiadott foglalkoztatási nyilatkozatot.

Amennyiben az igazságügyért felelős miniszter az előbb felsoroltakon túl egyéb iratok beszerzését látja indokoltnak, úgy megkeresést küldhet az illetékes állami és egyéb szervezetnek, melyek kötelesek a kért anyagot a miniszter rendelkezésére bocsátani.

Ezt követően az igazságügyért felelős miniszter legkésőbb az értesítés beérkezésétől számított három napon belül értesíti a Kúria elnökét a kötelező kegyelmi eljárás megkezdéséről.

A Kúria előke, a Kúria büntető kollégiumának javaslata alapján kijelöli a Kegyelmi Bizottságot, mely a kegyelmi eljárásban közreműködő öt tagú testület. Kegyelmi Bizottság eseti jelleggel, a tagok kijelölésétől állásfoglalásának megküldéséig működik. Tagjává a Kúrián vagy az ítéletábrán büntetőügyekben eljáró bíró jelölhető ki.

Nem jelölhető ki a olyan bíró, aki

- a kötelező kegyelmi eljárás alapjául szolgáló büntetőügyben vagy a szabadságvesztés végrehajtása során bíróként eljár,
- a kötelező kegyelmi eljárás alapjául szolgáló büntetőügyben vagy a szabadságvesztés végrehajtása során ügyészként eljár,
- a kötelező kegyelmi eljárás alapjául szolgáló büntetőügyben a nyomozó hatóság tagjaként eljár,
- az elítélt hozzátartozója,
- a kötelező kegyelmi eljárás alapjául szolgáló büntetőügy sértettje vagy a sértett hozzátartozója.

Fontos kiemelni, hogy a tagok feladatköre a törvényben felsorolt szempontok vizsgálatára terjed ki, nem ítélezhetnek az eljárás során.

A Kegyelmi Bizottság létrejöttét követően 8 napon belül az igazságügyért felelős miniszter továbbítja az eljárás kezdetekor begyűjtött, a későbbi döntést megalapozó anyagokat, ezek beérkezésétől a Bizottság 90 napon belül lefolytatja az eljárását.

Az eljárás kötelező eleme az elítélt meghallgatása. A Bizottság figyelembe veszi a beszerzett iratokat, valamint mérlegeli, az elítélt magatartását a bv. intézetben, azt, hogy milyenek a személyi és családi körülményei, milyen egészségi állapotban van és a további szabadságelvonás nélkül is elérhető-e a büntetés célja. A Kegyelmi Bizottság eljárása során további iratokat szerezhet be, szakértőt vonhat be, szakorvos vagy pszichológus szakértő közreműködését kérheti.

A Bizottság a megadott határidőn belül szótöbbséggel határoz, döntésüket indoklással kötelesek ellátni. Állásfoglalásukat a beszerzett iratokkal, szakértői véleményekkel együtt megküldik az igazságügyért felelős miniszternek, aki 15 napon belül küldi tovább – a bizottsági állásfoglalással tartalmában egyező – felterjesztését a köztársasági elnöknek, valamint az elítéltnak.²⁹³

²⁹³ Úgy vélem, hogy mind a Kegyelmi Bizottság döntését megalapozó szempontok, úgy, mint a végrehajtás során tanúsított magatartás, várható életmód, családi és egészségi körülmények vizsgálata, mind pedig az, hogy jogosult megismerni a Bizottság állásfoglalását nemzetközi jogharmonizációs célt szolgálnak, azért kerültek bele a jogszabályba, hogy egy EJEB eljárás során hivatkozni lehessen rájuk annak alátámasztásául, hogy a felülvizsgálati eljárásban az elítéltnak lehetősége van egyértelműen megismerni a vele kapcsolatos

Ezt követően a köztársasági elnök az alkotmányosság és a büntetőjogi végrehajthatóság kereteit tiszteletben tartva diszkrecionális döntés keretében bármilyen döntést hozhat. A döntés meghozatala után, végül az első fokon eljáró bíróság tanácsának elnöke kézbesíti a döntést az elítéltnak és a kérelem előterjesztőjének. Ha az elítélt kegyelmet kap, akkor a részére átadott értesítés tartalmazza a további jogkövetkezményeket, amennyiben pedig nem részesül kegyelemben, akkor az eljárást két évente meg kell ismételni, mindaddig, míg a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztését tölti.

5.5. A kötelező kegyelmi eljárás bevezetését követő EJEB döntések

Az EJEB Magyar-ügyben hozott ítélete, továbbá az ennek folyományaként létrejött törvénymódosítást követően újabb magyar életfogytiglanra ítélt kérelmezők jelentkeztek ügyeikkel a Bíróság előtt, és miután az első ügyben ismét kimondták a 3. cikk sérelmét, így a bevezetett kötelező kegyelmi eljárást felülvizsgálati szempontból nem találták elégségesnek, a későbbi ügyekben az EJEB ítélkezési gyakorlata ebben konzekvens maradt.

5.5.1. T.P. és Á.T. kontra Magyarország

Ez az első olyan ügy, mely a Magyar ügyben meghozott ítélet és a kötelező kegyelmi eljárás bevezetését követően került az EJEB elé, itt mérettetett meg a kötelező kegyelmi eljárás intézménye, mely az EJEB joggyakorlatában a 3. cikk védelme érdekében könnyűek találhatott.²⁹⁴

Pongrácz Tamás az első kérelmező 1981-ben született, és az ügy indításakor szabadságvesztés büntetését töltötte Sátoraljaújhelyen. A Nógrád Megyei Bíróság 2006. november 22-én különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés és lőfegyverrel való

elvárásokat. Álláspontom szerint azonban ez több pontos sem felel meg a valóságnak. Egyrészt a törvényben felsorolt, konkrétumokat nem tartalmazó szempontok nem válnak megismerhetővé az ítélet kihirdetésekor az elítélt számára, nem létezik olyan gyakorlat, melyben az erről szóló tájékoztatást akár a védő, akár a büntetésvégrehajtás számára kötelezővé tennék. Saját tapasztalatból mondhatom, hogy a fogvatartottak e kérdésben tájékozatlanok, beszéltem olyan TÉSZ-es elítélttel, aki az egyetlen fegyelmi intézkedése után úgy vélte, hogy minden esélye elszállt arra, hogy később kegyelmet kapjon. A TÉSZ fogvatartottak jelentős hányada HSR körleten éli mindennapjait, nincs lehetőségük reintegrációs programokban részt venni, készülni egy esetleges szabadulásra. Életkoruk alapján – ahogy az a 8. fejezetben kiderül – túlnyomó részük meg sem éli az eljárás kezdetét.

²⁹⁴ *T. P. és Á. T. kontra Magyarország*, ECtHR, application nos. 37871/14 és 73986/14, chamber judgment, 4 October 2016.

visszaélés büntette miatt ítélte el. A kérelmezőt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték, feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének kizárásával. Az elsőfokú ítéletet a Fővárosi Ítéltábla 2007. június 28-án helyben hagyta, azzal, hogy a bűncselekményt aljas szándékból követték el, mivel a kérelmező tekintetében megállapították, hogy az áldozatot különösen kegyetlen módon ölte meg, melynek célja annak megakadályozása volt, hogy elrablásának kísérletét és megkéselését feljelenthesse, az emberöléssel tehát egy azt megelőzően elkövetett bűncselekményt kívánt leplezni.

A legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálat iránti kérelmét 2008. február 05-én, a kegyelem iránti kérelmét pedig, mely arra irányult, hogy életfogytig tartó szabadságvesztés büntetését húsz év börtönbüntetésre változtassa a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségével a Köztársasági Elnök 2013. november 5-én utasította el.

Taliga Ádám a második kérelmező, 1985-ben született, az eljárás alatt Sátoraljaújhelyen töltötte szabadságvesztés büntetését. A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság 2010. május 14.-én két emberen elkövetett emberölés és lőfegyverrel való visszaélés büntette miatt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte, feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének kizárásával. A Debreceni Ítéltábla az elsőfokú ítéletet 2010. november 09-én helyben hagyta.

A Legfelsőbb Bíróság a második kérelmező felülvizsgálat iránti kérelmét 2011. szeptember 13-án, a Köztársasági Elnök a kegyelem iránti kérelmet, mely arra irányult, hogy életfogytig tartó szabadságvesztés büntetését húsz év börtönbüntetésre változtassa a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségével 2014. október 23-án utasította el.

A kérelmezők akként érveltek, hogy az általános kegyelmi eljárásban az új mechanizmus szerint a Köztársasági Elnök kegyelmi döntését az igazságügyi miniszternek is alá kell írnia. Így ez tisztán diszkrecionális és előre nem látható politikai döntés maradt. Az egész eljárás teljesen átláthatatlan volt, figyelemmel arra, hogy sem a Köztársasági Elnök, sem az igazságügy miniszter nem volt köteles döntését indokolni. Ennek kapcsán a kérelmezők kiemelték, hogy a Magyar László v. Hungary (7359/10 sz. 2014. május 20) ügyben a Bíróság kimondta, hogy az ítéleteket felülvizsgáló eljárásban az államnak biztosítania kell, hogy a döntések tartalmazzák az engedélyezés vagy éppen elutasítás indokait, valamint, hogy az elítélt számára ésszerűen előre látható legyen az a követelményrendszer, amely szerint kegyelmet kaphat. Az új eljárás azonban ezeket a követelményeket figyelmen kívül hagyta.

Mindemellett a kérelmezők azt is sérelmezték, hogy a fennálló rendszerben csupán negyven év után kérvényezhetik a feltételes szabadságra bocsátást, amely időtartam sérti a

Bíróság által a *Vinder and Others v. the United Kingdom* (66069/09, 130/10 és 3896/10, ECHR 2013) ügyben tett megállapítást. Ebben a Bíróság jelezte, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetéseket az államnak maximum huszonöt év elteltével felül kell vizsgálni, ezzel garantálva a feltételes szabadságra bocsátás *de iure* és *de facto* lehetőségét, amennyiben annak feltételei fennállnak. Ezzel ellentétben, az új eljárásban biztosított lehetőség csak negyven év embertelen büntetés letöltése után ad arra lehetőséget, hogy a szabadságra bocsátást mérlegeljék, és teljességgel figyelmen kívül hagyják az elítéltek személyében bekövetkezett változásokat, a társadalomra való veszélyességük alakulását, vagy azon törekvésüket, hogy megváltozzanak, és a társadalomba visszaintegrálódjanak.

A Kormány álláspontja szerint a bevezetett kötelező kegyelmi eljárás biztosítja az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés csökkentésének *de iure* és a *de facto* lehetőségét. Az új szabályozás szerint a hatóságoknak az életfogytig kiszabott büntetésből letöltött negyven év elteltével meg kell vizsgálniuk, hogy a szabadságvesztés büntetés folytatása indokolt-e. Minden egyes elítélt a büntetésének kezdetétől fogva tisztában van azzal, hogy mit kell tennie annak érdekében, hogy a szabadságra bocsátás megvalósuljon, és ennek milyenek a feltételei. Az új jogszabály lehetőséget adott arra, hogy az elítélt vonatkozásában a rehabilitáció irányába bekövetkezett változások, fejlődés megfelelő súllyal essen latba a döntés során, végső soron lehetővé téve a szabadságra bocsátást.

A kérelmezők azon érvére tekintettel, hogy a negyven év kitétel ellentétes a Bíróság joggyakorlatával, a Kormány hivatkozott a *Törköly v. Hungary* (4413/06, 2011. április 05) ügyben megállapított elfogadhatatlanságra, és azzal érvelt, hogy a szerződő államoknak a büntető igazságszolgáltatás és a büntetés kiszabása mérlegelési jogkörükbe tartozik, és a Bíróságnak nem feladata megszabni a felülvizsgálati eljárás formáját. Ugyanezen érv alapján, nem a Bíróság feladata annak meghatározása sem, hogy mikor kerüljön sor ezen felülvizsgálatra.

Mindenekelőtt, a negyven év időtartam az életfogytig tartó szabadságvesztés megtorlási fázisának felel meg, és arányos a bűncselekmény körülményeire tekintettel. Ilyen mértékű megtorlási fázis összehasonlítható az Európa Tanács más tagállamaiban alkalmazott hosszú (meghatározott idejű) szabadságvesztés büntetésekkkel, ahol ötven év is előfordul.

Másodszor a negyven éves időtartam meghatározásának jogpolitikai okai voltak. A magyar Büntető Törvénykönyv lehetővé tette, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésüket töltők feltételes szabadságot kapjanak, feltéve, hogy esetükben a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége fennállt, és a büntetésükből huszonöt-negyven

évet letöltötték. Amennyiben a kötelező kegyelmi eljárás határidejét negyven évnél rövidebb időben határozták volna meg a feltételes szabadságra bocsátás kizárásával elítéltek számára, ezek az elítéltek paradox módon előnybe kerülnének azokkal szemben, akiknél a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége fennáll.

A Kormány hangsúlyozta, hogy jelenleg nincs világos és egységes álláspont az Európa Tanács tagjai között a kérdés vonatkozásában. A Bíróság által a Vinter ügy kapcsán tendenciaként figyelembe vett 25 év nem tekinthető elfogadott standardnak.

Végül, a kérelmezők a negyven év lejártát megelőzően általános kegyelmi eljárást kezdeményezhetnek, ami különleges megítélést alátámasztó rendkívüli körülmények fennállása esetén lehetővé teszi a szabadon bocsátásukat. Bár korábban már elutasították a kegyelmi kérelmüket, de ez nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy minden korlátozás nélkül ismételten előterjesszenek ilyen tárgyú kérelmet, melyet az új adatok és dokumentumok alapján fognak elbírálni.

Az EJEB értékelésében kiemeli, hogy a Murray kontra Hollandia (2016. április) ügyben megismételte, egyúttal továbbfejlesztette a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének kizárásával kiszabott életfogytig tartó szabadságvesztés tényleges (de facto) csökkenthetőségének szükségességével kapcsolatos esetjogát.

Önmagában az a tény, hogy a kérelmezők számára csak azt követően lehet remény arra, hogy kiszabaduljanak, miután életfogytig tartó szabadságvesztés büntetésükből negyven évet letöltöttek, megfelelő alap a Bíróság számára annak megállapítására, hogy az új magyar jogszabály nem biztosítja a kérelmezők életfogytiglani szabadságvesztés büntetésének de facto csökkenthetőségét. Ilyen hosszú várakozási idő szükségtelenül késlelteti a nemzeti hatóságok által elvégzendő felülvizsgálatát annak, hogy vajon a büntetés letöltése során az életfogytig tartó börtönbüntetéssel sújtott fogvatartott életében beállott-e a rehabilitáció irányába mutató olyan jelentős változás, melynek következtében a legitim kriminológiai indokok alapján a továbbiakban fogvatartása nem indokolt. A Bíróság emlékeztet arra, hogy olyan mértékben, amennyiben a fogvatartott számára szükséges tudni, hogy mit kell tennie a szabadon bocsátása érdekében, és milyen feltételek mellett bocsáthatják szabadon, indoklási kötelezettség is előírható, és ennek érvényesülését a bírói felülvizsgálat lehetőségének biztosításával kell megvédeni.

Tekintettel az előbbiekre a Bíróság nincs meggyőződve arról, hogy jelenleg a kérelmezők életfogytiglani szabadságvesztés büntetése az Egyezmény 3. cikke szempontjából csökkenthetőnek minősül. Ennek folytán az Egyezmény 3. cikkét megsértették.

5.5.2. Kruchió és Lehoczki kontra Magyarország

Ahogy az várható volt a kötelező kegyelmi eljárás bevezetését követő elmarasztaló ítéletet követően egyre több hasonló ügy jut el Strasbourgba, ahol, amíg a nemzeti jogban nem történik meg az európai ajánlások alapján a jogharmonizáció az ítéletek tartalma előre látható.

Az első kérelmező Kruchió Tibor 1967-ben született, jelenleg Szegeden tartják fogva. A Csongrád Megyei Törvényszék 2003. szeptember 26-án elítélte szándékos emberölés, rablás és lőfegyverrel visszaélés büntetében. Életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték a szabadságra bocsátás lehetősége nélkül, mely ítéletet a Szegedi Ítéltábla 2004. május 25.-én helybenhagyott.

A Bíróság Vinter és társai kontra Egyesült Királyság ügyben hozott ítéletét követően a kérelmező felülvizsgálati kérelmet nyújtott be a Kúriához, azzal érvelve, hogy életfogytiglani börtönbüntetése az Egyezmény 3. cikkének megsértését jelenti. 2015. március 26-án a Kúria elutasította a kérelmet azzal az indokkal, hogy a Bíróság ítélete nem vonatkozott a kérelmező elleni határozatra vagy eljárásra, és Magyarország nem volt fél a Bíróság előtti eljárásban. Arra is felhívta a figyelmét, hogy a tényleges életfogytiglani börtönbüntetést töltő elítéltek esetében a kötelező kegyelmi eljárás bevezetésével megváltozott a hazai szabályozás.

A második kérelmező Lehoczki Lajos 1955-ben született és jelenleg Szegeden tölti börtönbüntetését. A Heves Megyei Törvényszék 2004. december 9.-én emberölés büntette miatt ítélte el. Egész életen át tartó szabadságvesztésre ítélték feltételes szabadlábra helyezés nélkül. 2006. április 21-én a Fővárosi Ítéltábla helyben hagyta az ítéletet.

A TP és AT kontra Magyarország ügyben az életfogytig tartó büntetés és a negyven év szabadságvesztés utáni kötelező kegyelmi eljárás volt az elsődleges vizsgálat tárgya. A Bíróság úgy ítélte meg, hogy az a tény, hogy a kérelmezők szabadlábon hagyását kötelező kegyelmi eljárás formájában csak az életfogytiglani büntetésük negyven évének letöltése után tudták mérlegelni, elegendő annak megállapításához, hogy az új magyar jogszabályok de facto nem biztosítanak csökkenthető szabadságvesztést. Ez a tényező, valamint az eljárás második részében az új jogszabály által előírt megfelelő eljárási biztosítékok hiánya arra készítette a Bíróságot, hogy megállapította az Egyezmény 3. cikkének megsértését.

5.5.3. Varga Sándor és társai kontra Magyarország

Az ügy négy kérelmezője magyar állampolgár, akiket súlyos, élet elleni bűncselekmény, illetve bűncselekmények miatt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték, kizárva a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét. A kérelmek szerint a kiszabott büntetések embertelen és megalázó büntetésnek minősülnek, a 2015-ben bevezetett kötelező kegyelmi eljárás nyomán pedig de facto továbbra sem csökkenthetők, éppen ezért sértik az Egyezmény 3. cikkét. A négy kérelmező három kérelmét az EJEB egyesítette és egy eljárásban bírálta el.

Az első kérelmezőt, Varga Sándort a Budapesti Környéki Törvényszék 2012. szeptember 7-én bünszervezetben, négy ember sérelmére előre kitervelten, nyereségvágyból elkövetett emberölés, többrendbeli fegyveresen elkövetett rablás miatt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte, többrendbeli fegyveresen elkövetett rablás miatt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte, kizárva a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét. A Budapesti Ítéltábla 2015. február 3.-án másodfokú ítéletében a bünszervezetben való minősítést mellőzte, egyebekben az elsőfokú ítéletet helybenhagyta.

Varga Sándor 2015. április 30-án alkotmányjogi panaszt nyújtott be a jogerős ítélettel szemben, amelyet azonban az EJEB ítéletének meghozatala előtt még nem bíralt el az Alkotmánybíróság.

A második és a harmadik kérelmezőt, Kiss Árpád Sándort és Kiss Istvánt a Budapest Környéki Törvényszék 2013. augusztus 6.-án bünszervezetben hat ember sérelmére – közöttük egy négy és fél éves gyermekkel szemben – előre kitervelten, különös kegyetlenséggel, aljas indokból (rasszista motívumból) elkövetett emberölés és más bűncselekmények (fegyveresen elkövetett rablás, löfegyverrel visszaélés) miatt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte, kizárva a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét. 2015. május 8-án a Budapesti Ítéltábla a kérelmezők bűnösségét négy rendbeli személyi szabadság megsértése bűncselekményében is megállapította, az elsőfokú bíróság ítéletét egyebekben fenntartotta. A Kúria, harmadfokú bírósággént 2016. január 12.-én az ítéletet helybenhagyta. Mindketten alkotmánybírósági panaszt nyújtottak be a jogerős ítélettel szemben, melyeket az EJEB ítéletének meghozataláig az Alkotmánybíróság nem bíralt el.

A negyedik kérelmezőt, Rostás Henriket a Fővárosi Törvényszék 2014 január 6-án több ember sérelmére, nyereségvágyból, különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés kísérlete, továbbá többrendbeli rablás és testi sértés bűncselekménye miatt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte, kizárva a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét. A

Budapesti Ítéltábla 2014. október 3.-án helybenhagyta az elsőfokú ítéletet. A negyedik kérelmező a jogerős ítélettel szemben nem nyújtott be alkotmányjogi panaszt.

A kérelmek elfogadhatóságával kapcsolatban a magyar kormány álláspontja szerint az első, második és harmadik kérelmezőnek nem elfogadható a kérelme, mert nem merítették ki a hazai jogorvoslati rendszert, hiszen alkotmányjogi panaszukról az Alkotmánybíróság még nem döntött. A negyedik kérelmező be sem nyújtott alkotmányjogi panaszt, ami a Kormány szerint szintén azt jelenti, hogy nem merítette ki a hazai jogorvoslati rendszert, tehát kérelme nem elfogadható.

Az EJEK nem fogadta el a Kormány álláspontját. A döntés alapja az Alkotmánybíróság felülvizsgálati jogkörének vizsgálata alkotmányjogi panasz esetén, valamint az Alaptörvény Tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről szóló IV. cikk (2) bekezdés második mondatának, és a 3/2015 BJE. vonatkozó megállapításának („az életfogytig tartó szabadságvesztésből feltételes szabadságra bocsátás kizárásának lehetősége az alkotmányos jogrend része”) a figyelembevétele. Az előzőek nyomán az EJEK arra a következtetésre jutott, hogy sem a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést tartalmazó bírósági ítéletek, sem a Btk. vonatkozó rendelkezéseinek alkotmányossági vizsgálatára nincs lehetőség. Ez pedig azt jelenti, hogy a Kormány által hivatkozott alkotmányjogi panasz intézménye nem tekinthető hatékony jogorvoslatnak a kérelmezők sérelmére, ezért kérelmüket nem lehet elfogadhatatlannak tekinteni arra hivatkozva, hogy a kérelmezők nem merítették ki az Egyezmény 35. cikk 1. pontja szerinti összes hazai jogorvoslati lehetőséget.

Az EJEK az elfogadhatóság tekintetében vizsgálata a hat hónapos határidő betartását is. Az első, második és harmadik kérelmező a jogerős (végleges) ítéletet követő hat hónapon belül nyújtotta be kérelmét, a negyedik kérelmező viszont a jogerős ítélet után több, mint három és fél év elteltével fordult a kérelmével az EJEK-hez. Ennek ellenére elfogadhatónak bizonyult, mivel ha folyamatos jogsértésről van szó a határidő valójában minden nap újrakezdődik és csak a helyzet megszűnése után jár le a hat hónapos végső határidő.

A kérelmezők azzal érveltek, hogy de facto megfosztották őket a szabadságuk visszanyerésének tényleges lehetőségétől, még akkor is, ha a Bíróság a Magyar László kontra Magyarország ügyben hozott ítéletét követő jogszabály-módosítások kötelező kegyelmi eljárást vezettek be az elítélt személy negyven év letöltése után. A felperesek továbbá előadták, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés nem igazolható legitim

büntetőjogi okokkal, mivel nem nyújt pozitív ösztönzőket az elítélteknek, és ennek következtében kizárja a rehabilitációt.

A kormány érvelt a kötelező kegyelmi eljárás bevezetésével, továbbá azzal, hogy a negyven éves időtartam arányos a bűncselekmény körülményeivel. A kötelező kegyelmi eljárás álláspontja szerint olyan eljárási garanciákat tartalmaz, melyek megfelelnek az EJEB elvárásainak.

A Bíróság megállapította, hogy a kormány által felhozott érvek hasonlóak a Pongrácz Tamás és Taliga Ádám kontra Magyarország ügyben már vizsgált és elutasított érvekhez. A kormány nem terjesztett elő olyan új körülményeket, amelyek arra készítenék a Bíróságot, hogy eltérjen korábbi megállapításaitól, miszerint a kérelmezők tényleges életfogytiglani büntetése nem tekinthető az Egyezmény 3. cikkének alkalmazásában csökkenthetőnek. Következésképpen e rendelkezés megsértésére került sor.

5.5.4. Bancsók József és Magyar László kontra Magyarország ügy

Az első felperest 2013. június 18-án a Budapest Környéki Törvényszéken bűnösnek találták szándékos emberölés vádjában. A bíróság megállapította, hogy negyven év letöltése után feltételes szabadságra helyezhető. Az ítéletet a Fővárosi Ítéletábra 2015. április 22.-én fellebbezés folytán helybenhagyta. 2015. július 24-én alkotmányjogi panaszt nyújtott be az ítélet ellen, a panaszt elfogadhatónak nyilvánították, az eljárás még folyamatban van.

A második felperes nevével ebben a fejezetben már több alkalommal is találkozhattunk, neve összefonódik a hazai tényleges életfogytiglani szabadságvesztés szabályozásának alakulásával. Magyar László ügyében korábban, 2014-ben az EJEB már kimondta az Egyezmény 3. cikkének megsértését.

Az ítéletet követően mind jogi képviselője, mind az ügyész a Kúriához fordult a jogerős ítélet felülvizsgálata iránt. Az ügyész kérte, hogy a Kúria a felperes ügyében a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját harminc év letöltése után állapítsa meg. Időközben azonban a magyar Országgyűlés megalkotta az ún. 2014. évi LXXII. törvényt, mely kötelező kegyelmi eljárást ír elő az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak esetében. Ennek megfelelően az ügyész a Kúria előtt módosította a kérelmet, és kérte a Kúriát, hogy az eredeti ítélet maradjon érvényben, az új jogszabálynak megfelelően a kötelező kegyelmi eljárás lehetőségével. A kérelmező ezzel szemben úgy érvelt, hogy a kötelező kegyelmi eljárás nem orvosolja a 3. cikk megsértését. végül a Kúria

helybenhagyta az életfogytig tartó szabadságvesztés ítéletet, ám úgy ítélte meg, hogy 40 év letöltése után szabadlábra helyezhető. A kérelmező alkotmányjogi panaszt nyújtott be, ez az eljárás még folyamatban volt.

A felperesek azt állították, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés, amely negyven év letöltése után feltételes szabadságra helyezés lehetőségével jár, a gyakorlatban egész életfogytig tartó szabadságvesztésnek felel meg. A felperesek rámutattak, hogy a szabadulás lehetősége nem tekinthető valósnak, ha az ilyen távoli.

A felperesek fenntartották, hogy a büntetés büntető jellege csak az ítélethozatal időpontjában releváns, míg az ilyen ítéletek felülvizsgálata során a reintegrációra vagy az elkövető által a társadalomra jelentett veszélyre kell összpontosítani.

A Bíróság álláspontja szerint az a tény, hogy a jelen ügyben a kérelmezők csak az életfogytig tartó szabadságvesztésük negyven évének letöltése után remélhetik, hogy a szabadulásuk felé vezető útvonalat felülvizsgálják, elegendő a Bíróság számára annak megállapításához, hogy a kérelmezők életfogytig tartó szabadságvesztése az Egyezmény 3. cikke értelmében nem tekinthető csökkenthetőnek. Egy ilyen hosszú várakozási idő indokolatlanul késlelteti a hazai hatóságok felülvizsgálatát annak tekintetében, hogy az életfogytiglani fogva tartott személyben bekövetkezett változások olyan jelentősek-e, és a büntetés során a rehabilitáció irányába tettek-e olyan előrelépést, hogy a további fogva tartás már nem igazolható legitim büntetőjogi indokokkal. Ennek megfelelően az Egyezmény 3. cikkének megsértése történt.

Az EJEB ítélkezési gyakorlatának változását szemléletesen példázza a hazánkat érintő első és utolsó ítélet. A Bíróság a Törköly-ügyben (2011) arra a következtetésre jutott, hogy nem történt meg a 3. cikk megsértése, mivel a kérelmező 40 éves szabadságvesztését töltötte, és nem volt kizárva a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből. A 2022 januárjában született döntésben ugyan egyik elítélt esetében sem volt kizárva a feltételes szabadságra bocsátás, az EJEB ennek ellenére megállapította a 3. cikk sérelmét.²⁹⁵

5.6. Alkotmányjogi panaszok

²⁹⁵ Érdekességként megjegyzendő, hogy a Magyar-ügyben a Kormány éppen erre az ítéletre hivatkozva próbálta alátámasztani érveit, a Bíróság azonban ezt azzal utasította el, hogy a Törköly-ügyben a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége nem volt kizárva.

Az alkotmányjogi panasz a TÉSZ elítéltek számára az utolsó – rendkívüli - jogorvoslati lehetőség, amely kizárólag alapjogi sérelem esetén alkalmazható. Ez zárja le a hazai jogorvoslati láncot.²⁹⁶

A dolgozat befejezéséig 12 alkotmányjogi panasz érkezett be az Alkotmánybírósághoz tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést töltő elítéltektől²⁹⁷, melyek elbírálása eddig az időpontig nem történt meg.

5.6.1. Jordán Bálint alkotmányjogi panasz

Az első alkotmányjogi panaszt Jordán Bálint nyújtotta be.²⁹⁸ A bűncselekménye elkövetésekor Jordán élettársával, egy 15 éves férfivel gyilkolta meg két áldozatát. A Debreceni Ítéltábla 2013. november 13-án tényleges életfogytiglani büntetésre ítélte.

Jordán Bálint 2015. április 30.-án nyújtott be alkotmányjogi panaszt, arra hivatkozva, hogy panaszos a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésből egyedül a Bv. törvény szerinti speciális kegyelmi eljárás keretében szabadulhat, legkevesebb 40 év elteltével. Ez olyan beláthatatlan időtartam, ami az elítélt számára irreális és semmilyen magatartásdetermináló erővel nem bír, tekintve, hogy az első felülvizsgálat időpontjában már eleve aggastyán lesz. A négy évtizedes szeparáció, ami legfeljebb a szabadon történő halál lehetőségét villantja fel, semmilyen valós büntetési célt nem tölt be, így nem alkalmas arra sem, hogy az elítéltet bűneinek megbánására sarkallja, ekként ebből a szempontból is súlyosan aránytalan alapjogi korlátozást jelent, mivel az Alaptörvény II cikk (1) bekezdésbe és a III. cikk (1) – (2) bekezdésébe ütközik. Nem véletlen, hogy a Vinter ügy egyik alaptételeként a Bíróság kimondta azt is, hogy összeegyeztethetetlen az emberi méltósággal ha a szabadulás reménye olyan távoli, hogy az csak az otthon vagy a hospiceházban történő elhalálozását teszi lehetővé. Ezt a lehetőséget a Bíróság egyszerűen nem is tekintette „szabadon bocsátásnak” és ugyanúgy az Egyezmény 3. cikk 1. bekezdésének sérelmét látta benne, mint a szabadon bocsátás lehetőségének teljes hiányában.

²⁹⁶ A Varga Sándor és társai kontra Magyarország ügyben a Kormány álláspontja szerint a kérelmezők nem merítették ki a hazai jogorvoslati rendszert, tekintettel arra, hogy hármuk esetében nem született még döntés a benyújtott alkotmányjogi panaszról, a negyedik kérelmező pedig még be sem nyújtott ilyent. Az EJEB úgy ítélte meg, hogy az alkotmányjogi panasz intézménye nem tekinthető hatékony jogorvoslatnak a kérelmezők sérelmére, ezért az nemzetközi fórumhoz fordulásnak ez nem feltétele.

²⁹⁷ 11 elítéltektől, tekintettel arra, hogy Magyar László két alkotmányjogi panaszt nyújtott be.

²⁹⁸ Az ügy száma: IV/01159/2015

5.6.2. Magyar László alkotmányjogi panasza

A panasz 2015. szeptember 28.-án érkezett az Alkotmánybírósághoz.²⁹⁹ Magyar László egy rablóbanda tagjaként 2001–2002-ben több idős embert támadott meg társaival Magyarországon. Az áldozatokat megkötözték, bántalmazták vagy fenyegették, hogy elárulják értékeik hollétét, majd magukra hagyták őket. Többen a támadás következtében életüket vesztették. Magyar 2002-ben, 36 éves korában fogták el. A Debreceni Ítéltábla tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte. Az EJEB-hez fordult mely 2014. május 14-én kel ítéletében elmarasztalta Magyarországot az Egyezmény 3. cikkének megsértéséért.³⁰⁰ A Bíróság ítélete nyomán a Be. kógens előírásainak megfelelően felülvizsgálat zajlott le a Kúria előtt. Az eljárás során az ügyészség indítványát megváltoztatta: kezdetben a felülvizsgálat időpontját a jogerőre emelkedést követően 30 évben kérte megállapítani, majd közvetlenül egy nappal a tárgyalás előtt ezt 40 évre módosította, tekintettel arra, hogy a kegyelmi eljárás alkalmazhatóságával a jogerős ítéletnek az Egyezménysértő jellege megszűnt. A Kúria 2015. június 11-én az ügyészi indítvánnyal egyező döntést hozott. A 2015. szeptember 28-án benyújtott alkotmányjogi panaszban ezen ítélet megsemmisítését kéri a panaszos.

Magyar 2015. október 20. napján ismét az EJEB-hez fordult kérelemmel³⁰¹. A Bíróság 2021. október 28. napján kihirdetett ítéletében ismételten megállapította, hogy Magyarország megsértette a panaszos az Egyezmény 3. cikkében foglalt jogát. Az ítélet alapján Magyar László védője 2022. március 17. napján terjesztette elő a felülvizsgálati beadványát, melyben indítványozta, hogy a Kúria változtassa meg a felülvizsgálatai ítéletet a kiszabott büntetésre kiterjedően oly módon, hogy a jogerős ítélet napjától számított 25 év elteltével a bíróságnak saját hatáskörben kelljen felülvizsgálnia a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét.

A Kúria 2022. november 21. napján kelt végzésével a felülvizsgálati kérelmet elutasította. Rögzítette, hogy a Kúria végzése ellen fellebbezésnek és felülvizsgálatnak nincs helye és ebben az ügyben az indítvány előterjesztője, valamint azonos tartalommal más jogosult újabb felülvizsgálati indítványt nem nyújthat be.

²⁹⁹ Az ügy száma: IV/02967/2015

³⁰⁰ Magyar László v. Hungary, *ECtHR* (Grand Chamber), application no. 73593/10, judgment of 20 May 2014.

³⁰¹ *Bancsók and László Magyar (No. 2) v. Hungary*, *ECtHR* (Chamber), application nos. 52374/15 and 53364/15, judgment of 28 October 2021.

Magyar László második alkotmányjogi panaszában kéri az Alkotmánybíróságot hogy a 2022. november 21. napján kelt Kúria által hozott végzést semmisítse meg, mint alaptörvény-ellenes bírósági döntést.

5.6.3. Taliga Ádám alkotmányjogi panasza

Taliga Ádámot a Debreceni Ítéltábla jogerős ítéletével³⁰² bűnösnek találta emberölés büntetében és lőszerezéssel visszaélés büntetében, ezért tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte. Az elkövető egy hitelezőjét lőtte fejbe közvetlen közről, majd miután észrevette, hogy áldozata magával hozta 10 éves kislányát vele is végzett. A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati indítványt elutasította.

Az EJEK a 2016. október 04-én kihirdetett T.P. és A.T. kontra Magyarország³⁰³ ügyben megállapította, hogy az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. cikkének tilalmát Magyarország megsértette.

A Kúria a 2017. szeptember 19-én kihirdetett végzésében elutasította Taliga ügyvédje által benyújtott felülvizsgálati indítványt.³⁰⁴

A panaszos 2018. 01.03.-i beadványában³⁰⁵ kéri, hogy az Alkotmánybíróság állapítsa meg az Alaptörvényben biztosított jogai megsértését, semmisítse meg a Kúria fenti döntését és kötelezze a Kúriát az egyezményesértést és az alaptörvényesértést megszüntetni hivatott felülvizsgálati eljárás lefolytatására.

5.6.4. Pongrácz Tamás alkotmányjogi panasza

Pongrácz Tamás 2005-ben elképesztő brutalitással végezte ki a 14 éves Hugyecz Violetát. A Fővárosi Ítéltábla³⁰⁶ 2007. június 28-án jogerős ítéletében bűnösnek mondta ki egy rendbeli, aljas indokból, különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés büntetében és lőszerezéssel visszaélés büntetében, ezért tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte.

³⁰² Ítélet száma: Bf.I.408/2010/8.

³⁰³ Ítélet száma: 73986/14.

³⁰⁴ Kúria Bfv.III.914/2017/13. számú határozat.

³⁰⁵ Alkotmánybíróság IV/00013/2018. számú ügy

³⁰⁶ Fővárosi Ítéltábla 2.Bf.48/2007/12. számú ítélet.

A Legfelsőbb Bíróság a 2008. február 14-én kihirdetett végzésében elutasította a felülvizsgálati indítványt.³⁰⁷

Az EJEB a 2016. október 04-én kihirdetett T.P. és A.T. kontra Magyarország³⁰⁸ ügyben megállapította, hogy az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. cikkének tilalmát Magyarország megsértette.³⁰⁹

A Kúria a 2017. szeptember 19-én kihirdetett végzésében elutasította a panaszos ügyvédje által benyújtott felülvizsgálati indítványt.³¹⁰

A panaszos 2018. 01.08.-i beadványában³¹¹ kéri, hogy az Alkotmánybíróság állapítsa meg az Alaptörvényben biztosított jogai megsértését, semmisítse meg a Kúria fenti döntését és kötelezze a Kúriát az egyezménysértést és az alaptörvényt sértést megszüntetni hivatott felülvizsgálati eljárás lefolytatására.

5.6.5. B. Pál alkotmányjogi panasza

B. Pál 2016. szeptember 2-án különös kegyetlenséggel ölte meg védekezésre képtelen áldozatát, ezért őt a Budapest Környéki Törvényszék a 2018. november 26. napján kelt ítéletében³¹² tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte, melyet a Fővárosi Ítéletőrtábla 2019. június 26-án helybenhagyott.

B. Pál arra hivatkozik, hogy a TÉSZ-ről a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága több alkalommal kimondta, hogy az sérti az EJEE 3. cikkében foglalt kínzás és embertelen bánásmód tilalmát. Ennek tükrében 2019. augusztus 26-án kelt alkotmányjogi panaszában³¹³ kéri az első- és másodfokú ítélet, mint Alaptörvény-ellenes bírói döntések megsemmisítését.

5.6.6. Rostás Elemér alkotmányjogi panasza

Rostás Elemér a hatfős ároktői banda tagjaként 2008-tól kezdődően idős, egyedülálló emberekre támadt otthonukban, hogy értékeiket elrabolja. A banda támadásait két idős ember nem élte túl. Rostást a Fővárosi Törvényszék 2014. január 06. napján

³⁰⁷ Legfelsőbb Bíróság Bfv.II.770/2007/6. számú határozat.

³⁰⁸ Ítélet száma: 73986/14.

³⁰⁹ *T. P. és Á. T. v. Hungary*, ECtHR, application no. 37871/14, judgment of 4 October 2016.

³¹⁰ Kúria Bfv.III.917/2017/11. számú végzés.

³¹¹ Alkotmánybíróság IV/00031/2018 számú ügy

³¹² Budapest Környéki Törvényszék 15.B.18/2018/43. számú ítélet

³¹³ Alkotmánybíróság IV/01848/2019 számú ügy

tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte³¹⁴, mely ítéletet a Fővárosi Ítéltábla 2014. október 03-án helybenhagyott.³¹⁵

Rostás a jogerős ítélettel kiszabott TÉSZ büntetés egyezményesértő jellegével összefüggő kérelmet terjesztett be az EJEB-nél. A Bíróság két további kérelemmel együttesen, 2021. június kihirdetett ítéletében megállapította, hogy Magyarország megsértette a panaszosok Egyezmény 3. cikkében foglalt jogát.³¹⁶ A Legfőbb Ügyészség és a védő felülvizsgálati indítványt terjesztett elő.

A Kúria a 2023. december 13. napján kelt végzésével³¹⁷ az elítélt védője által előterjesztett felülvizsgálati indítványt részben alaptalannak, részben törvényben kizártnak találta. A Legfőbb Ügyészség felülvizsgálati indítványát alaposnak találta. A Kúria végzésében részletesen áttekintette a Varga Sándor és mások kontra Magyarország ügyben hozott EJEB határozatot, melynek vonatkozásában jogi következtetése szerint az EJEB ítélete olyan jogszabályi hiányosságot kifogásolt, mely nem az ítéletet hozó bíróságok eljárásra és nem a jogerős, vádról rendelkező ügydöntő határozatra vonatkozik. Megállapította, hogy a kötelező kegyelmi eljárás szabályainak egyezményesértő volta jogalkotás és nem jogalkalmazás útján orvosolható, a hiányzó szabályt továbbra sem pótolhatja az Egyezmény közvetlen alkalmazása. A Kúria végzésével a benyújtott indítványokat elbírálv a felülvizsgálattal támadott határozatot hatályában fenntartotta.

Rostás Elemér jogi képviselője 2023. április 03-án kelt alkotmányjogi panaszában³¹⁸ kéri a fenti Kúriai ítélet, mint alaptörvény-ellenes bírósági döntés megsemmisítését.

5.6.7. Varga Sándor alkotmányjogi panasza

Varga Sándort előre kitervelten, nyereségvágyból, aljas indokból, több emberen elkövetett emberölés miatt tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte a Budapest Környéki Törvényszék 2012. szeptember 07-én³¹⁹, az ítéletet a Fővárosi Ítéltábla 2015. február 03-án helybenhagyta.³²⁰

³¹⁴ Fővárosi Törvényszék 5.B.1112/2011/433. számú ítélet.

³¹⁵ Fővárosi Ítéltábla 11.Bf.196/2014/40. számú ítélet.

³¹⁶ Sándor Varga és társai kontra Magyarország, *ECtHR (Grand Chamber)*, application nos. 39734/15, 35530/16 és 26804/18, judgment of 17 June 2021.

³¹⁷ Kúria Bfv.I.288/2022/19. számú végzés.

³¹⁸ Alkotmánybíróság IV/00875/2023 számú ügy

³¹⁹ Budapest Környéki Törvényszék 24.B.131/2011.115. számú ítélet

³²⁰ Fővárosi Ítéltábla 2.Bf.250/2013/103. számú ítélet

Varga a jogerős ítélettel kiszabott TÉSZ büntetés egyezményesértő jellegével összefüggő kérelmet terjesztett be az EJEB-nél. A Bíróság két további kérelemmel együttesen, 2021. június kihirdetett ítéletében megállapította, hogy Magyarország megsértette a panaszosok Egyezmény 3. cikkében foglalt jogát.³²¹

A Kúria 2023. január 12.-i döntése³²² szerint az EJEB döntése jelen esetben nem azt állapította meg, hogy az eljáró bíróságok által alkalmazott valamely jogszabály egyezményesértő, hanem azt, hogy az új, kötelező kegyelmi eljárás szabályozása nem felel meg az Egyezménynek. Ebből viszont nem következik feltétlenül az, hogy a bíróság által alkalmazott jogszabály, vagy annak ítéleti rendelkezésben kimondása egyezményesértő. Ehhez képest hangsúlyozza a Kúria, hogy az Ítélet kiváltotta kötelező felülvizsgálatban kizárólag a konkrét ügyben a konkrét bírósági ítéleteket, azok rendelkezéseit vizsgálja, vizsgálhatja felül. Ekként a Btk. és a Be. rendelkezéseinek a perbíróság általi alkalmazását, azt, hogy ennek során történt-e az Egyezmény megsértése vagy sem? A Kúria nem végez, nem végezhet normakontrollt és nem alkothat jogot. Az EJEB ítélete jelen esetben ténylegesen nem a perbíróság ítéleteit tartotta sérelmesnek, hanem az új végrehajtási szabályokat (a kötelező kegyelmi eljárást). Ha jogalkotásra van szükség, akkor valójában nem keletkezik felülvizsgálati döntési jogkör, mert a hiányzó szabályt a Kúria nem alkothatja meg, s nem pótolhatja azt az Egyezmény közvetlen alkalmazásával. Jogszabálynak az Egyezménybe ütközését a hazai bíróságok és a Kúria sem állapíthatja meg. Az egyezményesértés megállapítása az EJEB hatáskörébe tartozik.

Varga 2023. május másodikán kelt alkotmányjogi panaszában³²³ kérte a Kúria fenti ítéletének megsemmisítését.

5.6.8. Kiss Árpád Sándor alkotmányjogi panasza

Kiss Árpád Sándor és társai 2008-ban és 2009-ben összesen kilenc helyszínen hajtottak végre fegyveres támadást romák otthonai ellen. A bűncselekmény-sorozat következtében hat ember, köztük egy gyermek halt meg, míg további öt ember szenvedett súlyos sérüléseket. A Fővárosi ítéletábra 2015. május 8-án jogerősen tényleges életfogytig

³²¹ Sándor Varga és társai kontra Magyarország, *ECtHR (Grand Chamber)*, application nos. 39734/15, 35530/16 és 26804/18, judgment of 17 June 2021.

³²² Kúria Bfv.493/2022/9. számú végzés.

³²³ Alkotmánybíróság IV/00917/2023. számú ügy.

tartó szabadságvesztésre ítélte.³²⁴ A Kúria 2016. január 12. napján a korábban meghozott ítéleteket hatályukban fenntartotta.³²⁵

Kúria a 2018. február 26. napján meghozott végzésével az Indítványozó védőjének felülvizsgálati indítványát elbírálva mind a Törvényszék, mind az Ítéltábla, mind a korábbi Kúriai döntést hatályában fenntartotta.³²⁶

Kiss a jogerős ítélettel kiszabott és hatályában fenntartott TÉSZ büntetés egyezményesértő jellegével összefüggő kérelmet terjesztett be az EJEB-nél³²⁷, mely két további kérelemmel együttesen, 2021. napján kihirdetett ítéletében³²⁸ megállapította, hogy Magyarország megsértette a panaszosnak az Egyezmény 3. cikkében foglalt jogát.

A Legfőbb Ügyészség az EJEB döntésére tekintettel kötelező törvényi hatáskörében eljárva felülvizsgálati indítványt terjesztett elő.³²⁹ Kiss javára védője terjesztett elő felülvizsgálati indítványt.

A Kúria a 2023. április 20.-án kelt végzésében³³⁰ a védő által előterjesztett felülvizsgálati indítványt nem találta alaposnak, míg a Legfőbb Ügyészség indítványát igen, majd az indítványokat elbírálva a felülvizsgálattal támadott határozatot hatályában fenntartotta.

Kiss Árpád Zsolt 2023. július 18-án kelt alkotmányjogi panaszában³³¹ kéri az Alkotmánybíróságot, hogy a fenti Kúriai határozatot, mint alaptörvény-ellenes döntést semmisítse meg.

5.6.9. C.G. Florin alkotmányjogi panasz

A magyarul jól beszélő, de román állampolgárságú férfi egy 8 fős banda tagjaként 14 bűncselekményt követett el. Támadásaikat 2010 októbere és 2011 januárja között hajtották végre, kivétel nélkül idős, védtelen embereket szemeltek ki célpontjuknak, közülük öten belehaltak a bántalmazásba. A Fővárosi Ítéltábla 2015. szeptember 22.-én jogerősen tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte.³³²

³²⁴ Fővárosi Ítéltábla 5.Bf.399/2014/61. számú ítélet.

³²⁵ Kúria Bhar.I.1320/2015/47. számú határozat.

³²⁶ Kúria Bfv.III.1.365/2017/18. számú végzés.

³²⁷ EJEB kérelem száma: 35530/16.

³²⁸ Sándor Varga és társai kontra Magyarország, *ECtHR (Grand Chamber)*, application nos. 39734/15, 35530/16 és 26804/18, judgment of 17 June 2021.

³²⁹ Legfőbb Ügyészség Bf.841/2022/6. számú, a Kúriához benyújtott felülvizsgálati indítvány.

³³⁰ Kúria Bfv.II.858/2022/28. számú végzés.

³³¹ Alkotmánybíróság IV/01658/2023. számú ügy.

³³² Fővárosi Ítéltábla 1.Bf.36/2015/62. számú ítélet.

Florin a jogerős ítélettel kiszabott és hatályában fenntartott ítélet 40 éves legkorábbi feltételes szabadságra bocsátás lehetőségével kiszabott büntetés egyezményesértő jellegével összefüggő kérelmet terjesztett be az EJEK-nél. A Bíróság a kérelmet további kilenc kérelemmel egyesítette, és 2022. december 06. napján kelt ítéletében megállapította, hogy Magyarország megsértette az elítelt az Egyezmény 3. cikkében foglalt jogát.

A Legfőbb Ügyészség – az EJEK döntésre tekintettel kötelező törvényi hatáskörében eljárva -, és a terhelt védője is felülvizsgálati indítványt terjesztett elő.

A Kúria az indítványozó védője által előterjesztett felülvizsgálati indítványt nem találta alaposnak, míg a Legfőbb Ügyészség felülvizsgálati indítványát alaposnak találta. 2024. március 07. napján kelt végzésével a benyújtott indítványokat elbírálván a felülvizsgálattal támadott határozatot hatályában hagyta.³³³

C. G. Florin 2024. június 04-én kelt alkotmányjogi panaszában³³⁴ kéri az Alkotmánybíróságot, hogy a fenti Kúriai határozatot, mint alaptörvény-ellenes döntést semmisítse meg.

5.6.10. Kabai Csaba alkotmányjogi panasz

Kabai Csaba 2009. június 15-én különös kegyetlenséggel ölt meg egy idős házaspárt, ezért őt a Debreceni Ítéltábla 2012. április 25-én jogerős határozatával tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte.³³⁵

Az elítelt a jogerős ítélettel kiszabott és hatályában fenntartott feltételes szabadságra bocsátásának lehetőségének kizárásával a büntetésével egyezményesértő jellegével összefüggő kérelmet terjesztett elő az EJEK-nél.³³⁶ A Bíróság hat további kérelemmel egyesítetten, 2022. október 13. napján kihirdetett ítéletében megállapította, hogy Magyarország megsértette a panaszosnak az Egyezmény 3. cikkében foglalt jogát.³³⁷

A Legfőbb Ügyészség az EJEK döntésére tekintettel törvényi hatáskörében eljárva, az elítelt javára pedig a védője terjesztett elő felülvizsgálati indítványt. A Kúria a 2024. február 13-án kelt végzésével³³⁸ az indítványozó védője által előterjesztett felülvizsgálati indítványt nem találta alaposnak, meg a Legfőbb Ügyész felülvizsgálati indítványát

³³³ Kúria Bfv.II.630/2023/12. számú végzés.

³³⁴ Alkotmánybíróság IV/02509/2024 számú ügy.

³³⁵ Debreceni Ítéltábla Bf.I.110/2012/6. számú ítélet

³³⁶ Kérelem száma: 5882/20

³³⁷ Coman és társai kontra Magyarország, *ECtHR (First Section judgment)*, application nos. 49006/18, 17943/19, 25908/19, 25916/19, 47596/19, 54087/19, 2614/20, **5882/20**, 13783/20, judgment of 12 January 2023, S. v. Hungary (No. 2)

³³⁸ Kúria Bfv.I.618/2023/7. számú végzés.

alaposnak találta. Végzésével a benyújtott indítványokat elbírálva a felülvizsgálattal támadott határozatot hatályában fenntartotta.

Kabai Csaba 2024. május 24-én kelt alkotmányjogi panaszában³³⁹ kéri az Alkotmánybíróságot, hogy a fenti Kúriai határozatot, mint alaptörvény-ellenes döntést semmisítse meg.

5.6.11. Ismeretlen nevű elítélt alkotmányjogi panasza

Ismeretlen személy erőszakos többszörös visszaeső. Utolsó szabadságvesztés büntetéséből történő feltételes szabadságra bocsátását (2014. augusztus 14.) követően hajléktalan életmódot folytatott, és ennek során támadta meg hajléktalan-társát, akinek mellkasi szúrt sérülése életveszélyes volt, a gyors orvosi beavatkozás mentette meg az életét. Az elkövetőt a Fővárosi Ítéltábla 2017. február 28. napján tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte.³⁴⁰

Az elítélt a jogerős ítélettel kiszabott és hatályában fenntartott feltételes szabadságra bocsátásának lehetőségének kizárásával a büntetésével egyezményesítő jellegével összefüggő kérelmet terjesztett elő az EJEB-nél.³⁴¹ A Bíróság nyolc további kérelemmel egyesítetten, 2022. december 06. napján kihirdetett ítéletében megállapította, hogy Magyarország megsértette a panaszosnak az Egyezmény 3. cikkében foglalt jogát.

A Legfőbb Ügyészség az EJEB döntésére tekintettel törvényi hatáskörében eljárva, az elítélt javára pedig a védője terjesztett elő felülvizsgálati indítványt. A Kúria a 2024. június 07-én kelt végzésével³⁴² az indítványozó védője által előterjesztett felülvizsgálati indítványt nem találta alaposnak, meg a Legfőbb Ügyész felülvizsgálati indítványát alaposnak találta. Végzésével a benyújtott indítványokat elbírálva a felülvizsgálattal támadott határozatot hatályában fenntartotta.

Az elítélt 2024. augusztus 06-án kelt alkotmányjogi panaszában³⁴³ kéri az Alkotmánybíróságot, hogy a fenti Kúriai határozatot, mint alaptörvény-ellenes döntést semmisítse meg.

³³⁹ Alkotmánybíróság IV/02681/2024 számú ügy.

³⁴⁰ Fővárosi Ítéltábla I.Bf.265/2016/22. számú ítélet.

³⁴¹ Kérelem száma: 25916/19

³⁴² Kúria Bfv.III.635/2023/7. számú végzés.

³⁴³ Alkotmánybíróság IV/02681/2024 számú ügy.

5.6.12 Az Alkotmánybíróság döntéshozatali passzivitása a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kapcsán

Az alkotmányjogi panasz a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték számára a hazai jogorvoslati lánc utolsó, rendkívüli lehetőségét jelenti. E jogorvoslat kizárólag alapjogi sérelem esetén alkalmazható, és célja annak vizsgálata, hogy az egyedi ügyben az alkalmazott jogszabály vagy bírói döntés sérti-e az Alaptörvényben biztosított jogokat. A dolgozat lezárásáig tizenkét ilyen panasz érkezett az Alkotmánybírósághoz TÉSZ-t töltő elítéltektől, az első 2015. április 30-án, azonban egyetlen ügyben sem született érdemi döntés. Ez a tény felveti annak kérdését, vajon milyen okok állhatnak a döntéshozatal elmaradása mögött egy olyan büntetési nem esetében, amelyet az Európai Emberi Jogi Bíróság következetes gyakorlata az emberi méltóság sérelmével összefüggésbe hozott. Az eljárások elhúzódása mögött részben intézményi óvatosság és jogpolitikai megfontolás sejthető, hiszen az Alkotmánybíróság döntése ebben a kérdésben nem csupán egyedi ügyekre, hanem a teljes magyar büntetőpolitika egyik alappilléreire hatna ki. Ugyanakkor a határozathozatal elmaradása maga is értelmezhető jogállami dilemmaként: ha a testület tartósan nem nyúl hozzá egy alapjogi sérelmet valószínűsítő jogintézményhez, azzal éppen azt a jogvédelmi funkciót gyengíti, amely az alkotmányos panasz intézményének létjogosultságát adja. A kérdés így túlmutat a TÉSZ-en: az Alkotmánybíróság hallgatása az emberi méltóság és a jogállami kontroll közötti feszültség látványos példájává vált.³⁴⁴

³⁴⁴ Lukács Krisztina és Tóth Tamás Antal 2024-es tanulmányában, mely a TÉSZ alkotmányjogi vonatkozásaival foglalkozik maga is rámutat erre a problémára: „A TÉSZ-szel kapcsolatos alkotmányos diskurzus hazai szinten az Alkotmánybíróság előtt zajlik, mivel ez a fórum jogosult az Alaptörvény hiteles értelmezésére. Az Alkotmánybíróság mindmáig nem foglalt érdemi álláspontot a TÉSZ kapcsán. Így a jövő feladata lesz számára kialakítani azt a modus vivendi-t döntéseiben, amely egyrészt összhangban áll a III. cikkhez kapcsolódó gyakorlataival, másrészt megfelel a nemzetközi — köztük a strasbourgi — standardoknak, és egyúttal nem ütközik az Alaptörvény IV. cikk (2) bekezdésének rendelkezésébe.” (LUKÁCS Krisztina – TÓTH Antal Tamás: *The Prisoners of Hope: Reflections on the Constitutional Aspects of Life Imprisonment*. Hungarian Yearbook of International Law and European Law, 12 (2024), pp. 179–202.)

6. Nemzetközi kitekintés

Dirk van Zyl Smit, a Nottinghami Egyetem összehasonlító és nemzetközi büntetőjog professzora, valamint Catherine Appleton, a Jogi Kar vezető kutatója 2019-ben elsőként készítettek átfogó, globális felmérést az életfogytig tartó szabadságvesztés intézményéről. Munkájuk különböző országok szabályozási megoldásait, a fogvatartás körülményeit és a szabadulási lehetőségeket is részletesen vizsgálta, így e fejezet során elsősorban az általuk feltárt összefüggésekre, adatokra és következtetésekre építünk.³⁴⁵

6.1. Az alapjogok növekvő jelentősége a nemzetközi jogban

Bár az emberi jogok tiszteletben tartásának mély gyökerei voltak mind a természetjogi gondolkodásban, mind a felvilágosodás eszméiben, igazán a második világháború után virágzott fel, amikor a fasizmus legyőzését követően határozott erőfeszítéseket tettek egy olyan új világrend kialakítására, amelyben az egyének emberi jogait elismerik és a nemzetközi jogban érvényesítik.³⁴⁶ Ez, az alapjogok iránti fokozott figyelem jelentős hatást gyakorolt az egyes államok büntetőpolitikájára. Az emberi jogok védelmét célzó, kötelező erejű nemzetközi és nemzeti normák világos iránymutatást adtak, amelyeket az igazságszolgáltatás működésére éppúgy alkalmazni kellett, mint az állam által szabályozott egyéb társadalmi és közigazgatási területekre.

1946-ban az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata elismerte az emberi méltóság fontosságát (1. cikk), valamint számos más jogot, beleértve a kínzás és a kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés tilalmát (5.cikk).

A regionális emberjogi egyezmények hasonló tilalmakat fogalmaztak meg az embertelen és megalázó bánásmód vagy büntetés ellen: az Emberi Jogok Európai Egyezményének 3. cikke (1950), az Amerikai Emberi Jogi Egyezmény 5. cikke (1969), valamint az Afrikai Emberi és Népek Jogainak Kartája 3. cikke (1981). Nemzetközi szinten az emberi méltósághoz való jog és a kapcsolódó kínzás, illetve kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetés tilalma alapvető jelentőséget nyert a

³⁴⁵ VAN ZYL SMIT, Dirk – APPLETON, Catherine: *Life Imprisonment: A Global Human Rights Analysis*. Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts) – London (England), 2019, pp. 1–34, 35–85, 86–103.

³⁴⁶ Whitman megjegyezte, hogy a felvilágosodásnak az emberi méltóság iránti aggályai már azelőtt enyhítő hatással voltak az európai büntetőgyakorlatra, hogy ezeket (az emberi jogi) jogszabályokba foglalták volna. James Q. Whitman, *Harsh Justice: Criminal Punishment and the Widening Divide between America and Europe* (New York: Oxford University Press, 2003).

börtönkörülmények szabályozásának elvi alapjaként az 1976-ban hatályba lépett Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában (ICCPR).

Az ICCPR fontos volt mind a halálbüntetés alkalmazásának szigorú korlátozása szempontjából (6.cikk) mind pedig a fogvatartottak jogainak elismerése szempontjából. Az egyezmény kimondja, hogy „minden, szabadságától megfosztott személyt emberi módon, és az emberi személy veleszületett méltóságának tiszteletben tartásával kell kezelni” (10. cikk (1)), továbbá, hogy „senkit sem lehet kínzásnak vagy kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni” (7.cikk). Ez utóbbi tilalom később központi eleme lett az ENSZ kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódok és büntetések elleni egyezményének, mely 1987-ben lépett hatályba. Az ICCPR további olyan rendelkezéseket is tartalmaz, melyek a börtönkörülményekre vonatkoznak. Különösen fontos ebből a szempontból a 10. cikk (3) bekezdése, amely kimondja, hogy „a büntetés-végrehajtási rendszernek magában kell foglalnia az elítéltek olyan kezelését, amelynek alapvető célja a társadalmi reintegrációjuk”.

Az alapjogok nemzetközi fejlődése bizonyos addig általánosan alkalmazott büntetési formák esetében kihívásokhoz vezetett. ez a leglátványosabban a halálbüntetés esetében figyelhető meg, ahol Hood és Hoyle megjegyezte: „Az új hullámú abolicionizmus mozgatórugója a nemzetközi emberi jogi jog fejlődése volt”.³⁴⁷ Ebben a légkörben alakult ki az a politikai folyamat, amely átalakította a halálbüntetés korábbi státuszát, az egyik legsúlyosabb emberi jogi jogsértéssé téve azt, mely nemcsak az élethez való jogot, hanem a túlzott, elnyomó és kínzó büntetésektől való mentességhez való jogot is sérti.

Az életfogytig tartó szabadságvesztés és az emberi jogi normák közötti fejlődő kapcsolat összetettebb volt, mint a halálbüntetés esetében, mivel az életfogytiglan egy sokrétű büntetési forma, amely nem kínál olyan „könnyen támadható” célpontot az emberi jogi aktivizmus számára. Az általános emberi jogi alapelvek közül az első az az elképzelés, hogy minden ember rendelkezik emberi méltósággal, amelyet védeni kell. Ez vonatkozik azokra is, akik büntetés alatt állnak: bár a büntetés szükségszerűen korlátozza az elítéltek emberi jogait, nem tagadhatja meg alapvető méltóságukat. A halálbüntetést sikeresen támadták azon az alapon, hogy az alapvetően ellentétes az emberi méltósággal. Ez nemcsak azt eredményezte, hogy az életfogytiglan egyre inkább a halálbüntetés kötelező alternatívjaként jelent meg, hanem azt is, hogy a vita áthelyeződött arra a kérdésre, vajon az életfogytiglani büntetés nem sérti-e szintén az emberi méltóságot.

³⁴⁷ Hood, R., & Hoyle, C. (2015). *The death penalty: A worldwide perspective* (5th ed.). Oxford University Press. 18.p.

2014 októberében a pápa is hozzájárult morális tekintélyével ehhez a vitához, amikor az életfogytiglani büntetés teljes eltörlését sürgette azon az explicit alapon, hogy az sérti az emberi méltóságot.³⁴⁸

6.1.1. Nemzetközi büntető igazságszolgáltatás

Azt követően, hogy a második világháború után a nemzetközi katonai törvényszékek befejezték munkájukat, a nemzetközi jog ellen elkövetett bűncselekmények megfelelő büntetésnek kérdése negyven évig nem került újra napirendre. Csak az 1990-es évek elején kezdett újra foglalkozni a témával a Nemzetközi Jogi Bizottság (ILC), amikor kidolgozta az Emberiség békéje és biztonsága elleni bűncselekmények kódexének tervezetét.³⁴⁹ A kódex célja volt egyértelműen kodifikálni a nemzetközi büntetőjog alapvető bűncselekményeit, megteremteni az elméleti és jogi alapját egy állandó nemzetközi büntetőbíróság felállításának, továbbá rögzíteni az egyéni büntetőjogi felelősség elvét a nemzetközi jog megsértése esetén – mely alapján nemcsak államokat, hanem személyeket is felelőssé lehet tenni.

Az ILC-ben folytatott vita tükrözte az emberi jogi normák által inspirált szemléletváltást egy olyan korszakban, amikor sok ország eltörölte a halálbüntetést, és a nemzetközi jog általában is sokkal kritikusabbá vált azzal szemben.

Kezdetől fogva egyetértés volt abban, hogy a törvényesség elve, amely az arányos büntetés hangsúlyozásával jár együtt, megköveteli, hogy az emberiség békéje és biztonsága elleni bűncselekmények kódexében szereplő bármely büntető rendelkezés túlmutasson a Nürnbergnél alkalmazott kártán, és pontosan határozza meg a büntetéseket.

Az első kísérlet, amely 1990-ben született egy büntető rendelkezés megfogalmazására a tervezett kódexhez, még tartalmazott egy halálbüntetésre vonatkozó részt, de hamar világossá vált, hogy nem lesz konszenzus ennek támogatására.³⁵⁰

³⁴⁸ Pope Francis. (2014, October 23). *Address of Pope Francis to the delegates of the International Association of Penal Law*. Vatican.va. https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2014/october/documents/papa-francesco_20141023_associazione-internazionale-diritto-penale.html (Letölve: 2025.06.29)

³⁴⁹ William A. Schabas, "War Crimes, Crimes against Humanity and the Death Penalty," *Albany Law Review* 60 (1997): 733-770, 742-743.

³⁵⁰ UN International Law Commission. (1990). Summary record of the 2157th meeting. *Yearbook of the International Law Commission*, 1990(Vol. 1), 50–61. UN Doc A/CN.4/SER.A/1990. file:///C:/Users/timim/Downloads/A_CN.4_SR.2157-EN.pdf (Letöltve: 2025.06.29)

Az 1991-ben előterjesztett tervezet már teljesen elhagyta a halálbüntetést, és azt javasolta, hogy a kódexben meghatározott bűncselekmények bármelyikében bűnösnek talált vádlottakat életfogytig tartó szabadságvesztésre kell ítélni.

Ha enyhítő körülmények állnak fenn, az ítélet tíztől húsz évig terjedő határozott idejű szabadságvesztésre csökkenthető.³⁵¹

Nem férhet kétség ahhoz, hogy már a viták korai szakaszában – amikor arról folyt a diskurzus, hogy mely büntetéseket kellene engedélyezni – a résztvevő szakértők felismerték, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés potenciális problémát jelenthet.³⁵² A vita egyik sajátossága volt, hogy számos biztos elvi, emberi jogokra alapozott ellenérvet fogalmazott meg az életfogytig tartó szabadságvesztéssel szemben. Különösen hangsúlyosak voltak több latin-amerikai biztos nézetei, ahol sok ország belső joga tiltja ezt a büntetési nemet. Az első ellenvetés az volt, hogy ez a büntetés még a legsúlyosabb bűncselekmények esetében sem tekinthető megfelelő szankciónak egyes államok belső jogában.³⁵³

A második ellenvetés pedig az volt, hogy aláássa a fogvatartottak emberi jogait azáltal, hogy megtagadja tőlük a rehabilitáció a reintegráció lehetőségét, amely révén később szabad állampolgárként élhetnének a társadalomban.³⁵⁴

Az életfogytig tartó szabadságvesztés támogatóinak érvei – akik egyúttal ellenezték a halálbüntetést – három hagyományos büntető igazságszolgáltatási megfontolásra épültek: a megfelelő megtorló büntetés szükségességére, az általános elrettentésre, valamint az elkövetők ártalmatlanná tételére.

Az ILC 1991-es vitája jól mutatja, hogy a biztosok milyen mértékben tartották szükségesnek az emberi jogi elvek figyelembevételét az életfogytig tartó szabadságvesztés melletti és elleni érvek megfogalmazásánál. Összességében a vita nagyban hozzájárult annak megerősítéséhez, hogy ha a nemzetközi közösség komolyan kívánja venni az emberi

³⁵¹ UN International Law Commission. (1991). Ninth report on the draft code of crimes against the peace and security of mankind. *Yearbook of the International Law Commission*, 1991(Vol. 2, Part 1), 37–44. pp UN Doc A/CN.4/SER.A/1991/Add.1. <https://digitallibrary.un.org/record/125578?v=pdf> (letöltve: 2025.06.29.)

³⁵² UN International Law Commission. (1990). Summary record of the 2157th meeting. *Yearbook of the International Law Commission*, 1990(Vol. 1), 50. UN Doc A/CN.4/SR.2157. <https://legal.un.org/docs/?symbol=A/CN.4/SR.2157> (letöltve: 2025.06.29)

³⁵³ UN International Law Commission. (1991). Summary record of the 2210th meeting. *Yearbook of the International Law Commission*, 1991(Vol. 1), 26. UN Doc A/CN.4/SR.2210. <https://legal.un.org/docs/?symbol=A/CN.4/SR.2210> (letöltve: 2025.06.29)

³⁵⁴ UN International Law Commission. (1991). Summary record of the 2208th meeting. *Yearbook of the International Law Commission*, 1991(Vol. 1), 10. UN Doc A/CN.4/SR.2208. <https://legal.un.org/docs/?symbol=A/CN.4/SR.2208> (letöltve: 2025.06.29)

jogokat, akkor nem feltételezheti egyszerűen azt, hogy az életfogytiglani szabadságvesztés nem vet fel alapvető emberi jogi kérdéseket.

Az ILC viszonylag nyugodt ütemű vitáit azonban gyorsan felülírták a jugoszláviai és ruandai események.

Amikor 1993-ban és 1994-ben az ENSZ Biztonsági Tanácsa úgy döntött, hogy ad hoc nemzetközi törvényszékeket hoz létre az ezen országokban elkövetett nemzetközi jog elleni bűncselekmények elkövetőinek bíróság elé állítására, közvetlenül szembesült azzal a ténnyel, hogy nem áll rendelkezésre kidolgozott nemzetközi büntetőjogi keretrendszer.

Hamar világossá vált, hogy bármilyen büntetést is engedélyeznek ezeknek a törvényszékeknek, a halálbüntetés nem lehet közöttük, mivel azt a Biztonsági Tanács több állandó tagja megvétózná.³⁵⁵ Ugyanakkor az életfogytig tartó szabadságvesztés mint tényleges végső büntetés kérdését a Biztonsági Tanács elkerülte, amikor létrehozta a volt Jugoszlávia Nemzetközi Törvényszékét (ICTY) és a Ruandai Nemzetközi Törvényszékét (ICTR).

Ruanda esetében jogilag nem jelentett problémát, hogy az ítéletkiszabási rendelkezés nem említette az életfogytig tartó szabadságvesztést, mivel Ruanda belső joga biztosította az ilyen ítéleteket, így az ICTR egyértelműen kiszabhatta volna, ha úgy döntött. A volt Jugoszlávia jogában azonban csak harminc évig terjedő határozott idejű szabadságvesztés vagy halálbüntetés szerepelt. Az ICTY ezt a hiányosságot úgy kezelte, hogy gyakorlatilag figyelmen kívül hagyta az alapokmányának azon egyértelmű rendelkezését, amely előírta, hogy „figyelembe kell venni” a Jugoszláviában addig alkalmazott általános ítélkezési gyakorlatot a szabadságvesztés vonatkozásában. Nemcsak 30 évnél hosszabb szabadságvesztést szabott ki, hanem életfogytiglani szabadságvesztést is alkalmazott.

Az ICTY és az ICTR alapokmányaival ellentétben a Római Statútum kifejezetten foglalkozik az életfogytig tartó szabadságvesztéssel, mint a legsúlyosabb bűncselekményekre alkalmazható „megfelelő büntetések” egyikével³⁵⁶, így egyértelműen

³⁵⁵ Dirk van Zyl Smit, "International Imprisonment," *International and Comparative Law Quarterly* 54(2005):357-386,366.

³⁵⁶ A Római Statútum kifejezetten megengedi az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását, mint a legsúlyosabb nemzetközi bűncselekményekre alkalmazható megfelelő büntetések egyikét. A 77. cikk (1) bekezdése szerint a Nemzetközi Büntetőbíróság a bűnösség megállapítása esetén legfeljebb harmincévi, vagy – ha a bűncselekmény rendkívüli súlyossága és az elítélt egyéni körülményei ezt indokolják – életfogytig tartó szabadságvesztést szabhat ki. A 78. cikk részletesen rögzíti, hogy a büntetés mértékének meghatározásakor figyelembe kell venni a bűncselekmény súlyosságát, az elítélt szerepét és egyéni körülményeit, míg a 110. cikk kimondja, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztést töltő elítélt büntetését huszonöt év elteltével kötelezően felül kell vizsgálni, annak érdekében, hogy a Bíróság mérlegelhesse a büntetés esetleges enyhítését. A Statútum ezzel a szabályozással egyértelműen kijelöli az életfogytig tartó szabadságvesztés helyét a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás rendszerében: kivételesen alkalmazható, de

megerősítve annak helyét a nemzetközi jogban és egyfajta legitimitást is kölcsönözve neki.³⁵⁷

A Római Statútum tisztázta az életfogytig tartó szabadságvesztésből való szabadulásra vonatkozó jogot is nemzetközi szinten. Előírta, hogy minden életfogytig tartó ítéletet felül kell vizsgálni, miután a fogvatartott letöltött huszonöt évet.³⁵⁸

Ez a huszonöt éves felülvizsgálati idő nagy jelentőséget kapott az életfogytig tartó szabadságvesztés ítéletek minimális letöltési idejéről szóló vitákban. Az Emberi jogok Európai Bírósága és a Holland Legfelsőbb Bíróság is úgy értelmezte, mint egy meggyőző, nemzetközi jogi alapú jelzést arra vonatkozóan, hogy legkésőbb mikor kell megtörténnie egy életfogytig tartó szabadságvesztés ítélet felülvizsgálatának.³⁵⁹

Összességében az életfogytig tartó szabadságvesztés nemzetközi szinten történő elismerése, mint a legsúlyosabb bűncselekményekre kiszabható végső büntetés, jelentősen növelte ennek a büntetési formának a nemzetközi elismertségét. Ezt a büntetési nemet nemcsak a halálbüntetés nemzetközi alternatívájaként fogadták el, hanem a nemzetközi törvényszékeiben és bíróságokon való bevezetése fontos hozzájárulást jelentett ahhoz a vitához is, hogy milyen típusú életfogytiglani szabadságvesztés tekinthető olyannak, amely megfelel a nemzetközi emberi jogi normáknak.

6.1.2. Változások a nemzetek jogában

A nemzetközi emberi jogok hatása a nemzeti büntetési rendszerekre különösen erőteljesen érződött azokban az országokban, amelyek az 1990-es évek elején a büntető igazságszolgáltatási rendszerük reformjairól vitáztak.

Európában a volt keleti blokk országainak határozottan megmondták, hogy ha csatlakozni akarnak az Európa Tanácshoz, akkor el kell törölniük a halálbüntetést, és javítaniuk kell börtöneik emberi jogi helyzetén. Belarusz kivételével mindegyikük eltörölte a halálbüntetést az 1990-es évek végére, hogy ennek a feltételnek megfeleljen.

nem korlátlanul végrehajtható büntetésként, amelynek célja a legsúlyosabb bűncselekmények szankcionálása, ugyanakkor az emberi jogi garanciák megőrzése mellett.

³⁵⁷ Római Statútum, 77. cikk

³⁵⁸ Római Statútum, 110. cikk

³⁵⁹ EJEB, *Vinter és mások kontra Egyesült Királyság*, 2013. július 9., 120. bekezdés, EJEB, *Murray kontra Hollandia*, 2016. április 26., 99. bekezdés, Holland Legfelsőbb Bíróság, 15/00402. számú ítélet, ECLI:NL:HR:2016:1325, 2016. július 5.

Emellett nagyrészt elfogadták az Emberi Jogok Európai Bíróságának két releváns jegyzőkönyvét is: a 6. jegyzőkönyvet, amely békeidőben tiltja a halálbüntetést, valamint a 13. jegyzőkönyvet, amely teljesen betiltja azt.³⁶⁰

A halálbüntetés eltörlése gyakorlati problémát vetett fel az alternatív végső büntetések kérdésében: a Szovjetunió ebben nem különbözött jelentősen Jugoszláviától, mivel egyik jogrendszerben sem szerepelt az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetése. Hasonlóképpen, az 1990-es évek elején a szovjet szövetségesek, például Lengyelország és Csehszlovákia is a halálbüntetés lehetőségét tartalmazták a büntetési rendszerükben, de nem szerepelt bennük az életfogytiglani szabadságvesztés.

2000-re Oroszország és a Szovjetunió többi európai utódállama – Belarusz kivételével – azaz Örményország, Azerbajdzsán, Észtország, Grúzia, Lettország, Litvánia, Moldova és Ukrajna is bevezette az életfogytig tartó szabadságvesztést mint végső büntetést. Ugyanez történt Lengyelországban, Csehországban és Szlovákiában, valamint Albániában, Bulgáriában és Romániában is.³⁶¹

A volt Jugoszlávia utódállamai szintén mind eltörölték a halálbüntetést az 1990-es évek elején. Ugyanakkor csak Macedónia vezette be azonnal az életfogytig tartó szabadságvesztést a halálbüntetés helyettesítésére. Bosznia, Horvátország, Montenegró, Szerbia és Szlovénia mind új, hosszabb, határozott idejű szabadságvesztéseket vezettek be a halálbüntetés helyett végső büntetésként, miközben meghagyták azokat a viszonylag rövidebb határozott idejű büntetéseket is, amelyeket a jugoszláv kódex a súlyos bűncselekményekre előírt, ha nem került sor halálbüntetés kiszabására.

A keleti blokk országain kívül is egyre nagyobb hatást gyakoroltak a nemzetközi emberi jogok az 1990-es években. Ennek egyik példája Dél-Afrika volt, mely valóban törekedett arra, hogy évtizedes elszigeteltség után méltó helyet foglaljon el a nemzetközi közösségben. Olyannyira, hogy a demokratikus Dél-Afrika első, 1993-ban elfogadott alkotmánya kifejezetten előírta a bíróságok számára, hogy az Alapjogi Charta értelmezésekor „figyelembe kell venniük az emberi jogok védelmére vonatkozó nemzetközi jogot”.

³⁶⁰ Az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez csatolt 6. kiegészítő jegyzőkönyv, ETS 114, 1983. április 28.; valamint a 13. kiegészítő jegyzőkönyv, ETS 187, 2002. május 3.

³⁶¹ Van Zyl Smit, D., & Reichstein, A. (2018). Life imprisonment as an alternative to the death penalty in a period of political transition: Choices and consequences in the Balkans and elsewhere. In M. Kilchling et al. (Eds.), *Mapping the penological landscape of the Balkans: A regional survey on sentencing and imprisonment realities in Southeast Europe* (forthcoming). Berlin: Duncker & Humblot.

A frissen létrehozott Dél-afrikai Alkotmánybíróság első ítéletében, 1995-ben meg is semmisítette a halálbüntetést, bőségesen hivatkozva a nemzetközi emberi jogi joganyagra, és jelezve, hogy helyette az életfogytiglani szabadságvesztés alkalmazható.³⁶²

Bár akkoriban a dél-afrikai jog ismerte az életfogytig tartó szabadságvesztést, azt ritkán szabták ki közvetlenül. A halálbüntetés eltörlésének közvetlen következménye azonban az életfogytig tartó szabadságvesztés ítéletek drasztikus növekedése lett. Ezt követte a szabadlábra helyezési eljárások felülvizsgálata, melynek célja az volt, hogy azok jobban megfeleljenek az emberi jogi jogállamiság követelményeinek.³⁶³

6.1.3. Emberi jogok és az Egyesült Államok

Az Egyesült Államokban – hasonlóan Nyugat-Európához – a halálbüntetés eltörlésére irányuló mozgalom nagyrészt belső ügy volt, és az egyes államok abolicionista történetei olyan helyi mintákat követtek, amelyek ugyanolyan sokfélék voltak, mint Európában. Országos szinten az amerikai Legfelsőbb Bíróság játszott vezető szerepet.

Az 1972-es *Furman kontra Georgia* ügyben hozott ítéletben³⁶⁴, amely végül kimondta, hogy az akkori halálbüntetésre vonatkozó jogszabály alkotmányellenes, a döntés nemzeti értelmezéseken alapult, különösen az eljárásjog és az emberi méltóság tekintetében, és az Egyesült Államok alkotmányának nyolcadik és tizenegyedik kiegészítésére épült.

Ami az Egyesült Államokat megkülönböztette az olyan országoktól, mint az Egyesült Királyság és Franciaország – ahol nagyjából ugyanebben az időszakban törölték el a halálbüntetést – az az volt, hogy az amerikai szövetségi rendszerben az egyes államok törvényhozásai rendkívül határozottan reagáltak erre a döntésre, és új halálbüntetési törvényeket fogadtak el.

Több, mint harminc állam módosított halálbüntetési jogszabályokat vezetett be, és néhányuk emellett beemelte a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést a törvénykönyvébe, mivel attól tartottak, hogy a javított halálbüntetési törvényeket ismét alkotmányellenesnek nyilvánítják majd.³⁶⁵

³⁶² Mujuzi, J. (2009). Life imprisonment in South Africa: Yesterday, today and tomorrow. *South African Journal of Criminal Justice*, 22, 1–38.pp.

³⁶³ South Africa. (1998). *Correctional Services Act 111 of 1998*, § 73.

³⁶⁴ *Furman kontra Georgia*, 408 U.S. 238 (1972), az amerikai Legfelsőbb Bíróság ítélete

³⁶⁵ Note: „A Matter of Life and Death: The Effect of Life-without-Parole Statutes on Capital Punishment”, *Harvard Law Review*, 119 (2006), 1838–1854 pp.

A halálbüntetés azonban nem az egyetlen tényező volt a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés elterjedésének hátterében az Egyesült Államokban. Az 1970-es évektől kezdődően a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés térnyerését erősítette az általános „törvény és rend” retorika, valamint az a növekvő amerikai szkeptizizmus, amely a rehabilitációval és a feltételes szabadlábra helyezéssel szembe3n alakult ki ugyanebben az időszakban, és amely szintén hosszabb büntetéseket sürgetett. E tényezők és a halálbüntetéssel kapcsolatos kérdések kölcsönhatása kulcsfontosságú annak megértéséhez, hogy miért maradt továbbra is ilyen hangsúlyos a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés az Egyesült Államokban.³⁶⁶

A halálbüntetés azonban továbbra is kulcstényező maradt. 1976-ban az amerikai Legfelsőbb Bíróság úgy találta, hogy egyes újra bevezetett halálbüntetést szabályozó törvények – amelyek előírták, hogy a halálbüntetés csak mérlegelésen alapuló – ítélet lehet, és csak akkor szabható ki, ha világos szempontok alapján mérlege3lik a súlyosító és enyhítő körülményeket – megfelelnek a szövetségi alkotmány eljárásjogi követelményeinek. A Legfelsőbb Bíróság döntésének gyakorlati hatása az volt, hogy a halálbüntetés teljes eltörléséről szóló vita az állami szintre helyeződött át, és a szövetségi szintű kihívások a büntetési eljárásokra, valamint arra az évrre korlátozódta, hogy egyes csoportokra nézve a halálbüntetés aránytalanul súlyos lenne.

Ezek a halálbüntetésre vonatkozó jogszabályi változások három módon hatottak az életfogytig tartó szabadságvesztés fejlődésére az Egyesült Államokban.

Az egyik jelentős fejlemény az volt, hogy a halálbüntetés ellenzői állami szinten elkezdtek azzal érvelni, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés elfogadható alternatíva a halálbüntetés helyett. Ez az érv alapvetően pragmatikus volt. Az a nézet vezérelte, hogy a közvélemény-kutatások szerint a lakosság majdnem fele támogatná a halálbüntetés eltörlését, ha az alternatíva a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés lenne.³⁶⁷ Ironikus módon az Egyesült Államokban éppen akkor jelent meg ez a fajta támogatás a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kapcsán, amikor Európában éppen megkezdődött az élethosszig tartó, csökkenthetetlen ítéletek emberi jogi alapú megkérdőjelezése. Ez a

³⁶⁶ Seeds, Christopher: „Disaggregating LWOP: Life without parole, capital punishment, and mass incarceration in Florida, 1972–1995”, *Law and Society Review*, 52 (2018), 172–205.

³⁶⁷ Steiker, Carol S. – Steiker, Jordan M.: „Opening a Window or Building a Wall? The Effect of Eighth Amendment Death Penalty Law and Advocacy on Criminal Justice More Broadly”, *University of Pennsylvania Journal of Constitutional Law*, 11 (2008–2009), 155–205; Uők: *Courting Death: The Supreme Court and Capital Punishment*, Cambridge (MA): Harvard University Press, 2016; Garrett, Brandon L.: *End of Its Rope: How Killing the Death Penalty Can Revive Criminal Justice*, Cambridge (MA): Harvard University Press, 2017.

pragmatikus érv a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés mellett azóta is az amerikai büntetőpolitika egyik jellemző eleme maradt.

Másodszor, az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága elé több arányossági alapú kifogás is került, amelyek felnőttekre kiszabott különböző típusú életfogytiglani ítéleteket vitattak. Ezek közül azonban csak egy bizonyult sikeresnek. A későbbi ügyekben az arányossági tesztet továbbra is elismerték az amerikai jogban mint az életfogytiglani szabadságvesztés alkotmányosságának vizsgálatára szolgáló eszközt, de olyannyira kiüresítették, hogy gyakorlatilag megszűnt hatékony korlátként működni a felnőttekre kiszabott életfogytiglani büntetések alkalmazásával szemben.

Harmadszor, és a jelen téma szempontjából ez a legjelentősebb fejlemény, az amerikai Legfelsőbb Bíróság egyre nagyobb hangsúlyt fektetett az utóbbi időben a nemzetközi emberi jogi normákra, amikor a halálbüntetés egyes aspektusait vizsgálta. Ez az új megközelítés 2002-ben jelent meg, amikor a bíróság kimondta, hogy az „szellemi fogyatékos” személyek kivégzése sérti a civilizált erkölcsi normákat, többek között azért, mert „a nemzetközi közösségben a szellemi fogyatékos elkövetők kivégzését elsöprő többséggel elutasítják”³⁶⁸

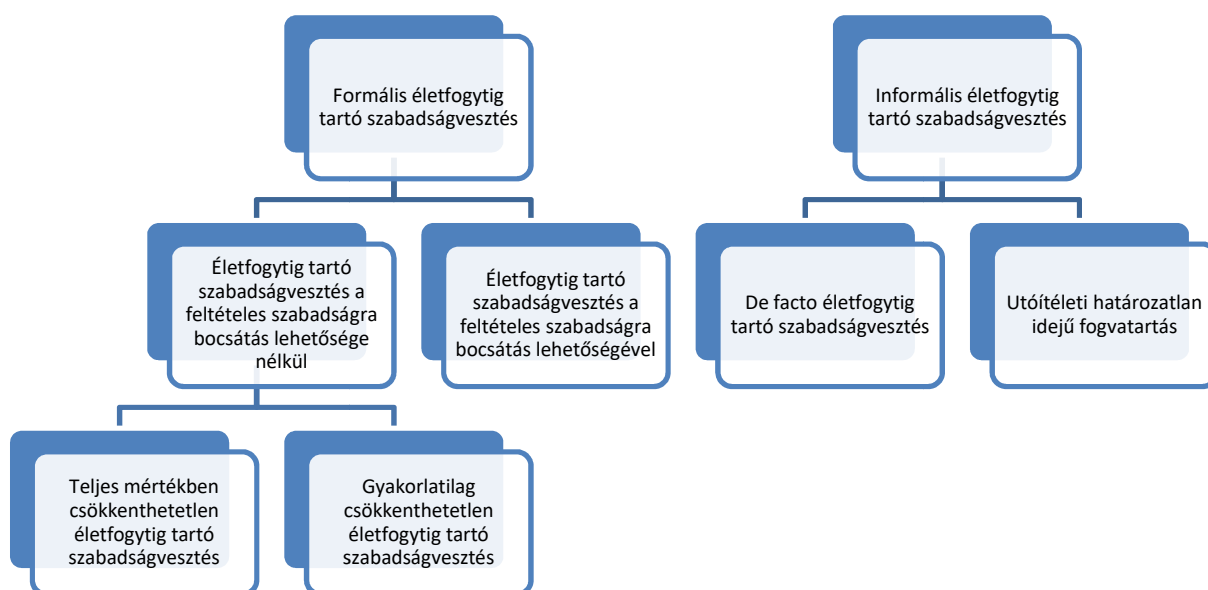
6.2. Az életfogytig tartó szabadságvesztés fogalmi meghatározása

Az életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatos adatok gyűjtésének, összehasonlításának és értékelésének előfeltétele a jogintézmény pontos fogalmi tisztázása. Ez különösen indokolt, mivel az egyes államok eltérő szabályozással rendelkeznek a büntetési nem tekintetében: előfordulhat, hogy ugyanazt a büntetést más-más néven említik, vagy éppen azonos elnevezés alatt eltérő tartalmú büntetést alkalmaznak. A fogalom egyértelmű meghatározása tehát elengedhetetlen a nemzetközi összehasonlíthatóság és a tudományos elemzés megalapozásához.

Dirk van Zyl Smit és Catherine Appleton kutatásukban a formális és informális életfogytig tartó szabadságvesztés kategóriái mentén rendszerezik és csoportosítják az e körbe tartozó különböző büntetéstípusokat. Dolgozatomban mindegyik kategóriát bemutatom, ugyanakkor részletes elemzést elsősorban az életfogytig tartó

³⁶⁸ Atkins v. Virginia, 536 U.S. 304, 316 (2002). Az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága ebben a döntésben kimondta, hogy a mentálisan sérült (intellektuálisan fogyatékos) elkövetők kivégzése ellentétes az Egyesült Államok Alkotmányának VIII. kiegészítésével, amely tiltja a „kegyetlen és szokatlan büntetéseket”. Az ítélet mérföldkőnek számít a büntetés arányosságának és az emberi méltóság védelmének alkotmányos értelmezésében, és jelentősen befolyásolta a halálbüntetés, valamint az életfogytig tartó szabadságvesztés arányosságának vizsgálatát az amerikai gyakorlatban.

szabadságvesztés azon két alkategóriájában folytatok, melyek esetében a feltételes szabadság lehetősége nem biztosított.

1. ábra: Az életfogytig tartó szabadságvesztés fajtái Dirk van Zyl Smit és Catherine Appleton kategóriái alapján

6.2.1. Formális életfogytig tartó szabadságvesztés

E körbe tartoznak azok a büntetések, melyeket az ítéletben kifejezetten életfogytig tartó szabadságvesztésként nevesítenek, és ekként szerepelnek a hivatalos statisztikákban is. A formális életfogytig tartó szabadságvesztés két további csoportra osztható: azokra az esetekre, melyekben lehetőség nyílik feltételes szabadságra bocsájtásra, illetve arra a büntetéstípusra, melyben ezt kizárják. Sok országban – többek között hazánkban is – mindkét büntetéstípus egyszerre van jelen a büntetési palettán.

6.2.1.1. Feltételes szabadságra bocsátás nélküli életfogytig tartó szabadságvesztés

Ez a büntetéstípus a halálbüntetés legszigorúbb alternatívájának tekinthető, amelynek elsődleges célja, hogy az elkövetőt – a halálbüntetés végső céljával megegyezően – végleg kivonja a társadalomból, ezáltal megszüntesse a közösségre jelentő veszélyt. E szankció gyakran képezi bírálat tárgyát, mivel nem felel meg az emberi jogi

normáknak: az elítéltek számára rendkívül korlátozott vagy egyáltalán nem biztosított a szabadulás lehetősége, így a büntetés ténylegesen életfogytig tart, megfosztva az elítéltet a társadalomba való visszailleszkedés esélyétől. Elsősorban a korábban említett bírálatok nyomán alakult ki az a gyakorlat, amely e büntetési kategóriát két további alkategóriára osztja. Egyes államok jogszabályai kategorikusan kizárják a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét, így az elítéltek számára semmilyen formában nem biztosított a szabadulás esélye. Más országok ezzel szemben, látszólag igazodva a nemzetközi standardokhoz, formálisan ugyan lehetőséget biztosítanak a szabadon bocsátásra, azonban e mechanizmusok oly mértékben korlátozottak, hogy azok ténylegesen nem nyújtanak reális esélyt a szabad élethez való visszatérésre.

6.2.1.1.1. Teljes mértékben csökkenthetetlen életfogytig tartó szabadságvesztés

A teljes mértékben csökkenthetetlen életfogytig tartó szabadságvesztés kizárja annak lehetőségét, hogy a fogvatartott feltételes szabadságra bocsátásban részesüljön. Ebben a kategóriában szintén kizárt az államfő vagy más, hasonló hatáskörrel rendelkező végrehajtói személy kegyelmi joga, amely lehetővé tenné a szabadon bocsátást, akár közvetlenül, akár azáltal, hogy az életfogytig tartó büntetést határozott idejű szabadságvesztéssé változtatják át.

6.2.1.1.2. Gyakorlatilag csökkenthetetlen tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés

Ezekben az esetekben léteznek ugyan szabadon bocsátási jogkörök, azonban azok oly mértékben korlátozottak, hogy még azok gyakorlása esetén is a büntetések lényegében csökkenthetetlenek maradnak.³⁶⁹ E büntetéstípust számos állam büntetőpolitikai megfontolásokból tartja fenn jogrendszerében, alapját pedig az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélkezési gyakorlata képezi. Az EJEB több döntésében is hangsúlyozta, hogy a csökkenthetetlen, tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazása sértheti az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. cikkében foglalt, embertelen vagy megalázó büntetés tilalmát. Az ítéletek indokolásában az EJEB rendre kifejti, hogy a valódi szabadulási perspektíva hiánya sérti az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték emberi

³⁶⁹ Ilyen például Nagy Britanniában az a nagyon szűk körű kivételes eljárás, amely lehetővé teszi, hogy egy életfogytig tartó büntetés alatt álló elítélt szabaduljon, ha olyan egészségügyi állapotba kerül, ami miatt halálosan beteg, vagy fizikailag teljesen munkaképtelen és már nem jelent veszélyt a társadalomra.

méltóságát, és ezáltal e büntetések embertelen vagy megalázó büntetésnek, illetve bánásmódnak minősülnek.³⁷⁰

6.2.1.2. Életfogytig tartó szabadságvesztés a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségével

A feltételes szabadlábra helyezéssel járó életfogytig tartó szabadságvesztés során az elítéltek szabadulásának lehetőségét rendszeresen mérlegelik, rendszerint a bíróság vagy egy feltételes szabadságra bocsátást tárgyaló bizottság előtt, de egyes esetekben ennek mérlegelését a végrehajtó hatalom végzi.

Ide értjük azokat az életfogytig tartó szabadságvesztéseket is, ahol a szabadon bocsátás nem kifejezetten mérlegelés alapján történik, hanem automatikusan, egy meghatározott időszak után. Ez az életfogytig tartó szabadságvesztés szinte mindig szabadulással végződik azok számára, akikre kiszabják. Ezt a büntetési formát Van Zyl Smit és Catherine Appleton szimbolikus életfogytig tartó szabadságvesztésként nevesíti, utalva arra, hogy tartalmában nem egyezik meg az életfogytig tartó szabadságvesztés elnevezésből adódó kritériumoknak.³⁷¹ ³⁷² Ez a büntetés hivatalosan életfogytig tartó szabadságvesztésként jelenik meg, vagyis a bíró az ítélethirdetéskor ilyen elnevezésű büntetést szab ki, ennek ellenére ezekhez az ítéletekhez a gyakorlatban egy meghatározott maximális időtartam társul, amelynek letelte után a szabadulás automatikusan megtörténik.³⁷³

A kutatópáros által azonosított 183 ország közül, ahol valamilyen formális életfogytiglan létezik, 144-ben biztosították a szabadulás lehetőségét. Ez a világon a leggyakrabban alkalmazott életfogytig tartó szabadságvesztés típus, ez is jól mutatja a

³⁷⁰ Nivette kontra Franciaország, EJEB (44190/98), 2001. július 3.; Einhorn kontra Franciaország, EJEB (71555/01), 2001. október 16.; Stafford kontra Egyesült Királyság, EJEB (73299/01), 2002. december 12.; valamint Wynne kontra Egyesült Királyság, EJEB (67385/01), 2003. május 22.

³⁷¹ van Zyl Smit, D., & Appleton, C. (2019). *Life imprisonment: A global human rights analysis*. Cambridge, MA: Harvard University Press. 64.p.

³⁷² Ez a büntetéskategória jól szemlélteti egy globális szintű tudományos elemzés sajátos nehézségeit. Bizonyos nemzeti jogrendszerekben ugyanis életfogytig tartó szabadságvesztésként határoznak meg valójában határozott időtartamú szabadságvesztéseket, míg más országokban eltérő elnevezéseket alkalmaznak olyan szankciókra, amelyek ténylegesen életfogytig tartó fogvatartást eredményeznek.

³⁷³ Ez a büntetési forma többnyire volt brit gyarmatokon fordul elő, ahol a büntető törvénykönyvek, büntetőjárási kódexek és börtönszabályzatok a gyarmati brit jogrendszerekből származnak. Ilyen országok például: Banglades, India, Irak, Malajzia, Maldív-szigetek, Mianmar, Nepál, Pakisztán, Szudán és Uganda. Ezekben az államokban a jogrendszer felépítését nagyrészt a brit gyarmati múlt határozta meg. A kiindulópont az 1870-es Indiai Büntető Törvénykönyv volt, amely arra törekedett, hogy egységesítse, mennyi időt kell ténylegesen letölteniük az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt személyeknek a szabadulás előtt.

rendszeres szabadon bocsátási mérlegelés fontosságát, mint a legtöbb modern, formális életfogytiglan-rendszer meghatározó jellemzőjét.

Az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt szabadulásának rendszeres mérlegelésére szolgáló jogi alap jellemzően két formában jelenik meg. A leggyakoribb, hogy a jogszabály közvetlenül kimondja: az életfogytiglan kiszabását követő – törvényben meghatározott - időszak után rendszeres mérlegelés következik a szabadulás lehetőségéről, vagy legalábbis az elítéltnak joga van kérelmezni a szabadon bocsátását. Alternatív megoldásként az ítélkező bíróság előírhatja azt a minimális időtartamot, amelyet az elítéltnak le kell töltenie, mielőtt az első, jogszabályban előírt felülvizsgálatra sor kerülhet. Vannak hibrid változatok is, ahol a bíróság ugyan meghatározhatja a minimum időtartamot, de ez jogszabályi korlátoknak van alávetve. Ennek a büntetési formának további jellemzője, hogy függetlenül attól, hogyan határozzák meg az első felülvizsgálat időpontját, elő van írva, hogy ha a fogvatartott nem szabadul az első felülvizsgálat során, akkor további felülvizsgálatok következnek.

6.2.2. Informális életfogytig tartó szabadságvesztések

Ebbe a kategóriába sorolható minden olyan büntetési forma, mely lehetővé teszi az állam számára, hogy az elítélteket, az életfogytig tartó szabadságvesztés megnevezése nélkül halálukig fogva tartsa. Ezek az intézkedések az érintettekre ugyanazt a hatást gyakorolják, mint a formális életfogytig tartó büntetések, azonban az ítéletben kimondva nem szerepel az életfogytig kifejezés. E büntetés típus további két alcsoportra bontható.

6.2.2.1. De facto életfogytig tartó szabadságvesztések

A rendkívül hosszú, meghatározott időtartamú szabadságvesztésnek – például egy százéves büntetés – az informális életfogytig tartó szabadságvesztés egyik típusát képezik.³⁷⁴ Noha az ilyen büntetésre ítélt fogvatartottak számára létezik egy elméleti időpont, amikor először mérlegelhetik a szabadon bocsátást, a gyakorlatban azonban elkerülhetetlen, hogy még azelőtt elhunynak a börtönben, mielőtt ez bekövetkezne. Ilyen rendkívül hosszú, fix idejű szabadságvesztéseket olyan rendszerekben is kiszabhatnak, ahol a formális életfogytiglani ítéletekhez elvileg mindig társul a feltételes szabadságra

³⁷⁴ van Zyl Smit, D., & Appleton, C. (2019). *Life imprisonment: A global human rights analysis*. Cambridge, MA: Harvard University Press. pp. 71-76

bocsátás lehetősége, ám az ítéletet kiszabó bíró gyakorlatilag teljesen ki akarja zárni a szabadulást.³⁷⁵

6.2.2.2. Utóítéleti határozatlan idejű fogvatartás

Az informális életfogytig tartó szabadságvesztés utolsó típusa az utóítéleti határozatlan idejű fogvatartás. Ez olyan büntetőítéletet követő intézkedések körét öleli fel, amelyek következtében a személyt határozatlan ideig bent tarthatják a börtönben. Az utóítéleti határozatlan idejű fogvatartás tehát nem határozott idejű szabadságvesztés, és nem is formális életfogytig tartó szabadságvesztés. A joggyakorlatban különböző elnevezések alatt szerepelhet, így például ítéletként, szankcióként, intézkedésként vagy polgári fogvatartásként. A fogalom szándékosan tág, hogy minden olyan határozatlan idejű fogvatartási formát lefedjen, amelyet eltérő célokkal – például rehabilitáció vagy megtorlás – alkalmaznak. Leggyakoribb célja azonban a bűnismétlés megelőzése, az elkövető ártalmatlanná tétele és rehabilitációs kezelése, de fennáll annak a veszélye, hogy rejtett módon megtorló célokra is alkalmazzák.³⁷⁶

6.3. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozása az egyes országokban

6.3.1. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozása Európában

E büntetési nem tiszta formája megtalálható az Egyesült Államok egyes részein, Mexikóban, valamint Hondurasban, Haitin és Izraelben. Az Egyesült Államokban a szövetségi alkotmány lehetővé teszi az államok számára, hogy szabályozzák a kegyelmi jogot az állami bűncselekmények elítéltei felett. Egyes államok alkotmányai kifejezetten

³⁷⁵ A dél-afrikai *S v. Silulale és társai* ügyben (1999) az elsőfokú bíróság kumulatív, határozott tartamú, 155 és 115 évnyi szabadságvesztésre ítélete az elkövetőket, akik több rendbeli emberölés és rablás miatt álltak bíróság előtt. Az akkori szabályozás szerint a fix időtartamú büntetésekből csak akkor lehetett szabadulni, ha a büntetés kétharmadát már letöltötték. Silulale esetében ez legalább 70 év börtönt jelentett volna, mielőtt egyáltalán megfontolhatták volna a szabadlábra helyezését.

A Fellebbviteli Legfelsőbb Bíróság azonban hatályon kívül helyezte ezeket az ítéleteket, és helyettük formális életfogytiglani büntetést szabott ki, amely lehetővé tette a feltételes szabadlábra helyezés mérlegelését. Az indoklás szerint az életfogytiglani szabadságvesztést szabott ki, amely lehetővé tette a feltételes szabadságra bocsátás mérlegelését. Az indoklás szerint az életfogytiglani szabadságvesztés Dél-Afrikában a legsúlyosabb kiszabható büntetés, amelyhez elismert eljárások kapcsolódnak a szabadulás lehetőségének vizsgálatára. A bíróság hangsúlyozta: „olyan hosszú idejű szabadságvesztés kiszabása, amely az elkövető számára minden körülmények között kizárja a szabadulás reményét, nem illeszkedik egy civilizált jogrendszerhez”.

³⁷⁶ ³⁷⁶ van Zyl Smit, D., & Appleton, C. (2019). *Life imprisonment: A global human rights analysis*. Cambridge, MA: Harvard University Press. pp. 76-85

lehetővé teszik az állami törvényhozás számára, hogy törvényben kizárja a kormányzók alkotmányosan biztosított kegyelmi jogát bizonyos bűncselekmények esetében.^{377 378}

Mexikóban, amely szintén szövetségi állam, harmincegy állam közül csak ötben létezik életfogytig tartó szabadságvesztés.³⁷⁹ Ugyanakkor legalább kettőben – Puebla és Quintana Roo államban – az állami alkotmány által a kormányzónak biztosított kegyelmi jogot a büntető törvénykönyv vagy a büntetések végrehajtásáról szóló jogszabály korlátozza.

Hondurasban, amely azon ritka országok közé tartozik, ahol az alkotmány kifejezetten rendelkezik életfogytig tartó szabadságvesztésről, az alkotmány szintén biztosítja az elnök kegyelmi jogát. A hondurasi jog – a 2013-as Kegyelemi Törvény formájában – azonban tartalmaz egy olyan bűncselekmény-listát, amelyek esetében soha nem adható kegyelem. Ez átfedésben van az életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntethető minősített emberölési formákkal. A törvény kifejezetten kizárja a kegyelem lehetőségét humanitárius okokra hivatkozva is.³⁸⁰

Haitin, ahol az alkotmány szintén biztosítja az elnök számára a kegyelem vagy ítélet enyhítésének jogát, ugyanazon alkotmány egy másik rendelkezése kimondja, hogy a hazaárulásért kiszabott életfogytig tartó szabadságvesztés nem enyhíthető.³⁸¹ Mivel nincs más szabadon bocsátási lehetőség az életfogytig tartó szabadságvesztésből, csak az elnöki

³⁷⁷ Például Wyoming állambndoklás szerint az életfogytiglani an a jogszabályok kizárják az alkotmányos kegyelmi jogot a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt személyek esetében, kivéve egy szűk körű kivételt az ártatlanság bizonyítására vonatkozó kérelmek körében. Wyoming állam törvénykönyve (WY Stat. Ann.) 6-10. § (2017); valamint Wyoming állam alkotmánya (Wyo. Const.) 3. cikk, 53. § (2017), „A büntetőjogi szankciók megalkotása nem tartozik a kormányzó kegyelmi jogkörébe”

³⁷⁸ Georgia államban a kegyelmi jogot teljesen megvonták a kormányzótól, feltehetően azért, mert nem bíztak abban, hogy a kormányzó ezt a funkciót tisztességesen tudja ellátni. Georgia állam törvénykönyve (Ga. Code Ann.) 17-10-16. § (2017); Bullock III, Charles S. – Buchanan, Scott E. – Gaddie, Ronald Keith: *The Three Governors Controversy: Skullduggery, Machinations, and the Decline of Georgia's Progressive Politics*, Athens: University of Georgia Press, 2015, 38. Ehelyett az állam alkotmánya a kegyelmi jogot, beleértve a halasztások, kegyelmek és feltételes szabadlábra helyezések jogát a Kegyelemi és Feltételes Szadlára Helyezési Bizottságra ruházza át. a Georgia Állami Kegyelemi és Feltételes Szadlára Helyezési Bizottság honlapja: <https://pap.georgia.gov/about> (Letöltve: 2025.06.30); Azonban a Bizottság jogköre a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés tekintetében korlátozott: „A törvény más rendelkezéseitől függetlenül, bármely személy, akit olyan bűncselekmény miatt ítélték el, amelyért halálbüntetés is kiszabható, és akit életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték feltételes szabadlábra helyezés lehetősége nélkül, nem jogosult semmilyen feltételes szabadlábra helyezésre természetes élete során, kivéve, ha a Kegyelemi és Feltételes Szadlára Helyezési Bizottság vagy az állam valamely bírósága értesítést és nyilvános meghallgatást követően megállapítja, hogy az illető ártatlan az adott bűncselekmény elkövetésében, amelyért a feltételes szabadlábra helyezés nélküli életfogytig tartó büntetést kapta. Az ilyen személy nem jogosult semmilyen munkavégzési programban, eltávozásban vagy más olyan programban való részvételre, amelynek célja az ítélete tényleges letöltési idejének csökkentése.” Georgia állam törvénykönyve (Ga. Code Ann.) 17-10-16. § (2017).

³⁷⁹ Chihuahua állam büntető törvénykönyve, 29. cikk; Puebla állam büntető törvénykönyve, 41. cikk; Quintana Roo állam büntető törvénykönyve, 22. cikk; Mexikó állam büntető törvénykönyve, 23. cikk; Veracruz állam büntető törvénykönyve, 48. cikk.

³⁸⁰ A Kegyelemi törvény (2013), 7. cikk, amely a kegyelemből kizárt bűncselekményeket sorolja fel, valamint 10. cikk, amely ezekre a humanitárius kegyelmet is kizárja. (Decreto No. 31-2013. Ley de Indulto)

³⁸¹ Haiti alkotmánya, 146. cikk, összefüggésben a 21.1. cikkel.

kegyelem, a hazaárulásért kiszabott életfogytig tartó szabadságvesztés Haitin csökkenthetetlen.

Izraelben a kegyelmi jog még szűkebb. A 2001-es Fegyelmi Szabadrólra Helyezési Törvény 30A. szakasza megdönthetetlen vélelmet állít fel arra az esetre, ha valakit ideológiai okból elkövetett miniszterelnök-gyilkosság miatt ítélnék életfogytiglanra: ebben az esetben a Különleges Szabadrólra Helyezési Bizottságnak el kell utasítania azt a kérelmet, amely a köztársasági elnöknél az ítélet enyhítésére irányuló javaslatlételre vonatkozna.³⁸²

Ami közös Izraelben és Haitin, az a szűken meghatározott, csökkenthetetlen tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés, amely kifejezetten azokkal az államigazgatási problémákkal függ össze, amelyekkel ezek az egyébként nagyon különböző országok szembesültek.

6.3.2. A gyakorlatilag csökkenthetetlen életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozása Európában

Az Emberi Jogok Európai Bírósága több döntésében is hangsúlyozta, hogy a csökkenthetetlen, tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazása sértheti az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. cikkében foglalt, embertelen vagy megalázó büntetés tilalmát. Az ítéletek indokolásában az EJEB rendre kifejti, hogy a valódi szabadulási perspektíva hiánya sérti az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt ember méltóságát, és ezáltal e büntetések embertelen vagy megalázó büntetésnek, illetve bánásmódnak minősülnek.³⁸³ A Bíróság hangsúlyozza: annak meghatározása, hogy milyen szerv és milyen időnként végzi a felülvizsgálatot, a tagállamok hatáskörébe tartozik, azonban a 25 éves határidőt mint irányadó, nemzetközileg javasolt minimumot fogalmazza meg, amit az államoknak figyelembe kell venniük. Az EJEB következetes döntési gyakorlata e kérdésben előrevetíti egy olyan egységes európai joggyakorlat kialakulását, melyben megszűnik ez a büntetési forma.

³⁸² Izrael Feltételes Szabadrólra Helyezéséről szóló törvénye (Release from Prison on Parole Law, 2001), 30A.

§.

³⁸³ Nivette kontra Franciaország, EJEB (44190/98), 2001. július 3.; Einhorn kontra Franciaország, EJEB (71555/01), 2001. október 16.; Stafford kontra Egyesült Királyság, EJEB (73299/01), 2002. december 12.; valamint Wynne kontra Egyesült Királyság, EJEB (67385/01), 2003. május 22.

Ezt a hosszú távú változást támasztja alá, hogy Dirk Van Zyl Smit és Catherine Appleton 2014-ben készült átfogó kutatásában Európában 7 ország jogrendszerében volt megtalálható olyan szabadságvesztés büntetés, melyben a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kizárták. Anglia és Wales, valamint Törökország mellett – ahol az EJEB szerint az ítéletek a hatóságok korlátozott szabadon bocsátási jogköre miatt visszavonhatatlannak minősülnek, a 2014-es tanulmány elkészültekor a feltételes szabadulás lehetőségét kizáró életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés létezik Bulgáriában, Magyarországon, Litvániában, Máltán és Hollandiában.

Angliában és Walesben továbbra sincs változás ezen a területen, létezik feltételes szabadságra bocsátás nélküli életfogytig tartó szabadságvesztés, melyből különösen ritka esetben, emberieségi okból van lehetőség szabadításra abban az esetben, ha az elkövető haldoklik, teljesen munkaképtelen.

Bulgáriában szintén kizárja egyes esetekben a szabadságra bocsátás lehetőségét, míg hazánkban jelenleg 40 év után indul kötelező kegyelmi eljárás mely a fogvatartott szabadításához vezethet.

Törökországban 2025. június 4-én elfogadták a számos szakmai és társadalmi vitát kiváltó 10. igazságügyi reformcsomagot. A módosítás tervezetében ugyan szerepelt, hogy a „súlyosított” életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt személyek esetében — akiknél korábban teljes mértékben kizárt volt a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége — 39 év elteltével megnyílik a szabadulás kérelmezésének joga, de ezt nem fogadták el.

Hollandia az EJEB 2014-as döntésére reagálva³⁸⁴ bevezette, hogy 25 év után a kegyelmi eljárásnak és a felülvizsgálatnak meg kell nyílni – de a feltételes szabadság még akkor sem automatikus, csak feltételes. A gyakorlatban ez úgy működik, hogy 25 év letöltése után kezdődhet el a herbeoordeling, azaz a kegyelmi eljárás és szakértői felülvizsgálat, de a végső döntést a király adja.

Litvániában 2019 márciusában hoztak olyan törvénymódosítást,³⁸⁵ amely lehetővé teszi az életfogytiglani elítéltek számára, hogy legalább 20 év letöltése után kérjenek bírósági felülvizsgálatot, mely lehetőséget kínál aztán egy határozott idejű büntetésre. A módosított törvény és az új eljárás szigorú feltételeket szab: csak akkor indítják meg a felülvizsgálati eljárást, ha úgy ítélik meg, hogy a fogvatartott magatartása jelentősen javult, és már nem jelent veszélyt a társadalomra.

³⁸⁴ Európai Emberi Jogok Európai Bírósága. (2013. július 9.). *Vinter and Others v. the United Kingdom* [GC], Ügyszámok: 66069/09, 130/10, 3896/10.

³⁸⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 68 ir 281 straipsnių pakeitimo bei papildymo 281¹ straipsniu įstatymas”, más néven 2019:03.15 d. įstatymas TĄR 859

Végül Máltán a változás jelenleg zajlik. Az EJEB ítéletei nyomán Málta Alkotmánybírósága is arra a következtetésre jutott, hogy szükség van a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt esetében felülvizsgálatra. 2018 márciusában egyértelműen kimondta, hogy a szabályozást felül kell vizsgálni és legalább 25 év után biztosítani kell a felülvizsgálat lehetőségét. Jelenleg Málta még nem fogadott el ezzel kapcsolatos törvénymódosítást, azonban a jogalkotás napirenden van.

6.3.3. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozása az Egyesült Államokban

Az Egyesült Államokban az 1970-es évek óta a feltételes szabadságra bocsátás nélküli életfogytig tartó szabadságvesztés kiemelkedő büntetési formává vált. Ez egyrészt a halálbüntetés folyamatos alkalmazásával kapcsolatos viták és bizonytalanságok következménye. Másrészt a „kemény fellépés a bűnözéssel szemben” mozgalom egyik meghatározó eleme az 1980-as és 1990-es években az volt, hogy a bűncselekményekre válaszul szigorúbb büntetéseket követeltek, ennek egyik eredménye a feltételes szabadságra bocsátás eltörlése volt. A szövetségi kormány 1987-es döntését követően, mely megszüntette a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét, közel egy tucat állam követte ezt a példát, köztük Florida, Illinois, Iowa, Louisiana, Pennsylvania, Dél-Dakota és Washington.

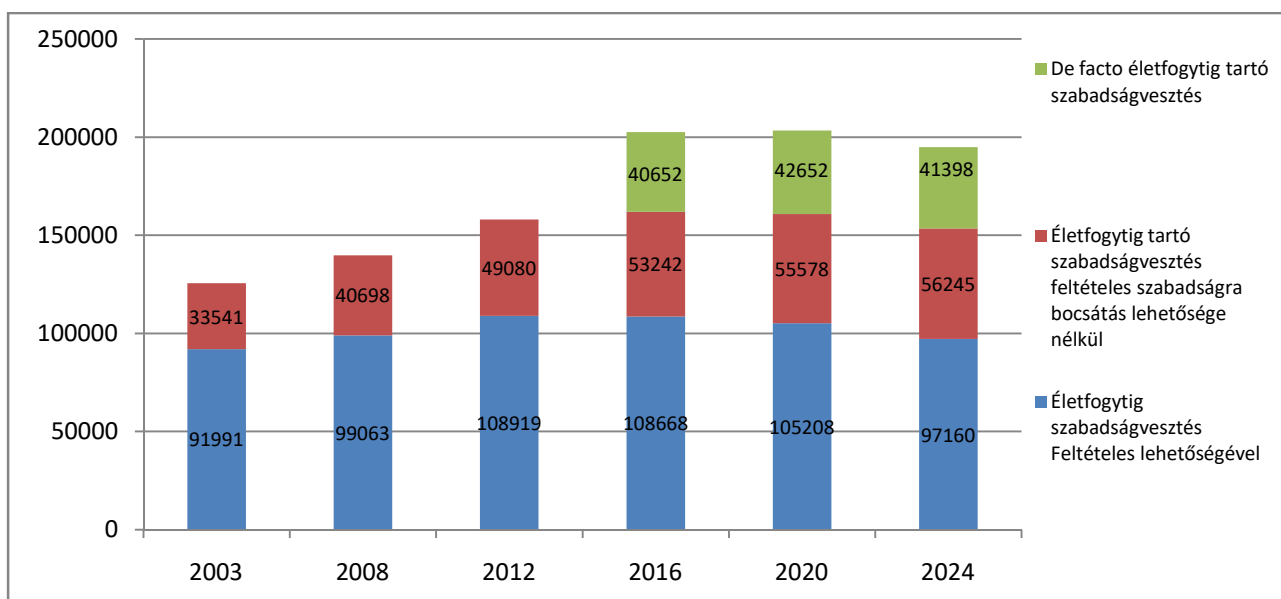
Alaszka kivételével minden államban engedélyezett a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kizáró életfogytig tartó szabadságvesztés, és az államok több, mint felében kötelező ezt a büntetést kiszabni bizonyos bűncselekmények esetén, általában elsőfokú gyilkosság³⁸⁶ miatt. Olyan államokban, mint Louisiana és Pennsylvania, az első- és másodfokú gyilkosság miatti elítélés esetén is kötelező a feltételes szabadulás lehetősége nélküli életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása.³⁸⁷

Ahhoz, hogy valós képet kapjunk arról, hogy hányan töltik szabadságvesztésüket a remény nélkül a szabadulásra, figyelembe kell vennünk azokat az ítéleteket is, melyek formálisan ugyan nem életfogytig tartó szabadságvesztésként jelennek meg, azonban funkcionálisan annak tekinthetők, mivel hosszúságuk és a szabadulás korlátozott lehetősége miatt gyakorlatilag kizárják az elítéltek szabadon bocsátását. Az Egyesült

³⁸⁶ Az elsőfokú gyilkosság az Egyesült Államokban a szándékosan, előre megfontoltan és tudatosan elkövetett emberölést jelenti

³⁸⁷ Ghandnoosh, N., Stamen, E., & Budaci, C. (2022). *Felony murder: An on-ramp for extreme sentencing*. Washington, DC: The Sentencing Project.

Államokban elterjedt ez a látszólag határozott időre kiszabott, azonban de facto életfogytig tartó büntetési forma.

2. ábra: A The Sentencing Project közvetlenül az egyes tagállamok büntetés-végrehajtási hatóságaitól és a Szövetségi Büntetés-végrehajtási Hivaltól gyűjtött adatokat az életfogytig tartó szabadságvesztést töltő személyek számáról 2003-ban, 2008-ban, 2012-ben, 2016-ban, 2020-ban és 2024-ben. Megjegyzés: a de facto életfogytiglani büntetéseket töltők számbavétele 2016-tól kezdődött.

A The Sentencing Project által készített legfrissebb (2025-ös) szakmai jelentés³⁸⁸ szerint 2024-ben közel 200.000 ember töltött életfogytig tartó szabadságvesztést, ide értve a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségével, vagy anélkül életfogytiglanra ítélteteket illetve a de facto életfogytiglanra ítélteteket is. Ez összesen 194.803 főt jelent, a fogvatartottak közül minden hatodik embert, és azt, hogy a teljes börtönpopuláció 16%-a az életfogytig tartó szabadságvesztés valamely formáját tölti.

2024-ben többen töltöttek életfogytig tartó szabadságvesztést a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége nélkül az Egyesült Államokban, mint valaha: 56.245 embert érintett ez a büntetési nem, ami 68%-os növekedést jelentett 2003 óta. Ugyanakkor a hagyományos, feltételes szabadságra bocsátás lehetőségével kiszabott életfogytig tartó büntetések száma 2020 és 2024 között 4%-al csökkent, miközben az államok közel felében 2024-ben többen töltöttek életfogytig tartó szabadságvesztést, mint 2020-ban.

Azok az államok, ahol a legtöbb életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartott van: Kalifornia (37.022 fő), Texas (18.358 fő) és Florida (15.366 fő).

³⁸⁸ The Sentencing Project. (2025). *A Matter of Life: The Scope and Impact of Life and Long-Term Imprisonment in the United States* [PDF]. Washington, DC: The Sentencing Project. <https://www.sentencingproject.org/app/uploads/2025/01/A-Matter-of-Life-The-Scope-and-Impact-of-Life-and-Long-Term-Imprisonment-in-the-United-States.pdf> (letöltve: 2025.07.17)

A teljes börtönpopulációhoz viszonyítva a legnagyobb arányban a következő államokban vannak életfogytiglant töltő fogvatartottak: Kalifornia (39%), Utah (35%), Alabama (29%) és Massachusetts (29%).

Az Egyesült Államok a világ népességének körülbelül 4%-át teszi ki, ugyanakkor a világ életfogytig tartó szabadságvesztést töltő elítélteinek becslések szerint 40%-át tartják itt fogva, a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége nélkül, tehát tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltnek pedig 83%-át.³⁸⁹

2020 óta a feltételes szabadság nélküli életfogytiglant töltők száma 1,2%-al nőtt, ami 667 fővel több elítéltet jelent az elmúlt négy év során.

2024-ben 30 állam tartott fogva több tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést töltő elítéltet, mint 2020-ban. Tizenhat államban az ilyen büntetést töltő személyek száma több, mint 10%-al nőtt csupán négy év alatt.

Az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának azon ítéleteit követően, amelyek korlátozták a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazását fiatalok esetében, egyre több törekvés indult el arra, hogy ezt a büntetést szélesebb körben is csökkentsék vagy eltöröljék. A reformok hatására az elmúlt négy évben néhány joghatóságban jelentősen csökkent az ilyen büntetést töltő fogvatartottak száma. Louisianában, Michiganben, Pennsylvániában és a szövetségi rendszerben – ahol több ezer tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést töltő elítélt van – ma lényegesen kevesebben töltik ezt a büntetést, mint korábban. Louisianában például több száz olyan személyt, aki a bűncselekmény elkövetésekor még nem töltötte be a 18. életévét, újraminősítettek és feltételes szabadságra bocsátással járó életfogytiglanra ítélték a jogszabályi reformok eredményeként. Továbbá, még mielőtt leköszönt volna hivatalából, Louisiana kormányzója, John Bel Edwards több, mint 100 életfogytig tartó szabadságvesztést töltő fogvatartott esetében az eredeti ítélettel szemben megadta a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét. Az olyan büntetésreformok, amelyek lehetővé tették a feltételes szabadságra bocsátást nem erőszakos bűncselekmények miatt elítélt életfogytosok számára, szintén hozzájárultak a számok csökkentéséhez ebben a kategóriában.

A feltételes szabadságra bocsátás lehetősége nélküli életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt valós számát akkor kapjuk meg, ha a számításnál figyelembe vesszük a de facto életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt eseteket is. Ezek az esetek az összes életfogytiglanra ítélt fogvatartott 21%-át tette ki 2024-be. Az állami

³⁸⁹ Van Zyl Smit, D. & Appleton, C. (2019). Life imprisonment: A global human rights analysis. Harvard University Press.

börtönrendszerek és a Szövetségi Büntetés-végrehajtási Hivatal összesen 41.398 főt jelentett, akik ilyen típusú büntetést töltöttek. A legtöbb ilyen elítélt Texasban (8.872 fő) Indianában (3.794 fő), Pennsylvániában (2.981 fő) Illinoisban (2.134 fő) és Tennessee államban (1.905 fő) volt. Texasban az állam életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottjainak közel fele de facto életfogytiglanra ítélt fogvatartott volt.

Bár a szövetségi kormány és számos állam együttesen mérsékelte a de facto életfogytiglanra ítélt fogvatartottak számát, több állam jelentősen növelte azoknak az egyéneknek a számát, akik 50 évre vagy annál hosszabb időre szóló büntetést töltenek.

6.3.4. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozása más joghatóságokban

Európán kívül kevés emberi jogi alapú kritika érte a feltételes szabadságra bocsátás nélküli életfogytig tartó szabadságvesztést. Ausztráliában például, ahol több államban létezik ez a büntetés, az ilyen kritikák rendre elbuktak amiatt, hogy nincs alkotmányos alapjog-katalógus, és ez a helyzet nagyon óvatossá teszi az ausztrál bíróságokat abban, hogy beavatkozzanak az elsődleges törvényhozás által elfogadott szabályozásba.³⁹⁰

Ezzel szemben 2016-ban a Zimbabwei Legfelsőbb Bíróság a gyakorlatilag az összes életfogytig tartó szabadságvesztése ítélt fogvatartott esetében a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségével járó formára váltotta fel. Ez a döntés a nemzetközi emberi jogokra és Zimbabwe alkotmányának rendelkezéseire épült.³⁹¹

Más joghatóságokban a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés bevezetése – válaszul a halálbüntetés alkalmazásának változásaira – komoly gyakorlati zavart okozott, különösen ott, ahol a törvénymódosításnál nem vették figyelembe az életfogytig tartó szabadságvesztésből történő szabadulásra vonatkozó korábbi szabályokat. Ugandában például, ahol az Ugandai Legfelsőbb Bíróság 2009-ben vezette be ezt a büntetési nemet, a bíróság figyelmen kívül hagyta azt a korábbi gyakorlatot, amely automatikus szabadon bocsátást biztosított az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték számára. Ez nemcsak jogi zavart okozott, hanem komoly nehézséget a büntetés-végrehajtás számára is, amelynek

³⁹⁰ Dyer, A. (2016). Irreducible life sentences: What difference have the European Convention on Human Rights and the United Kingdom Human Rights Act made? *Human Rights Law Review*, 16(3), 541–584.

³⁹¹ Constitutional Court of Zimbabwe. (2016, July 13). *Makoni v. Commissioner of Prisons and another*, CCZ 8/16.

meg kellett különböztetnie azokat az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltet, akik jogosultak az automatikus szabadításra azoktól, akik nem.³⁹²

Hasonló módon Kazahsztánban, miután 2003-ban de facto eltörölték a halálbüntetést, a halálos ítéleteket tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre változtatták. Ugyanakkor a büntető törvénykönyv új büntetésként bevezetett egy olyan életfogytiglant, amely esetén huszonöt év után megfontolható a feltételes szabadlábra helyezés. Ennek következtében a kazah büntetés-végrehajtási rendszernek két párhuzamos büntetési formát kellett működtetnie az életfogytiglanra ítélt fogvatartottak számára, anélkül, hogy világos jogi különbségek lettek volna közöttük.³⁹³

6.4. Az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartási körülményei

A CPT (Kínzást és az Embertelen vagy Megalázó Bánásmódot vagy Büntetést Megelőzni Hivatott Európai Bizottság) legújabb kutatásai rámutattak arra, hogy Európa bizonyos részein az életfogytiglanra ítélt fogvatartottak szigorúbb rezsimekben élnek, mint más fogvatartottak, továbbá kizárják őket a börtönmunkából, vagy a rehabilitációs lehetőségekből a büntetésük alapján. A PRI (Penal Reform International)³⁹⁴ által közzétett jelentések szintén azt mutatják, hogy az életfogytiglanra ítélt fogvatartottakat gyakran rendszerszinten sújtják fokozott biztonsági intézkedések és rosszabb körülmények, mint más fogvatartotti csoportokat. Ugyanez tapasztalható az Egyesült Államokban és az Egyesült Királyságban is, ahogy az életfogytiglani büntetésüket töltő fogvatartottak gyakran a büntetésük kezdetén maximális biztonsági intézményekbe kerülnek, ahol alig, vagy egyáltalán nem férnek hozzá rehabilitációs lehetőségekhez.³⁹⁵

Két olyan terület van, melyben szignifikáns eltérés mutatkozik a határozott idejű és az életfogytiglanra ítélt fogvatartási körülményei között. Az első, hogy az

³⁹² 2009-ben az ugandai Legfelsőbb Bíróság (Uganda Supreme Court) a Susan Kigula & 416 Others v. Attorney General ügyben (a felperes neve alapján gyakran „Kigula-ügyként” emlegetik) hozott döntést, amikor kimondta, hogy: a kötelező halálbüntetés alkotmányellenes, a három évnél hosszabb időn át végrehajtás nélkül maradt halálbüntetéseket automatikusan életfogytiglani büntetéssé kell enyhíteni, felülvizsgálat vagy kegyelem nélkül

³⁹³ Penal Reform International, *The Abolition of the Death Penalty and Its Alternative Sanction in Central Asia: Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan* (London: Penal Reform International, 2012), 11.p.

³⁹⁴ A szervezet a halálbüntetés eltörlésének irányába mutató folyamatokat vizsgálja Közép-Ázsiában, a Közel-Keleten, Észak-Afrikában és Kelet-Afrikában.

³⁹⁵ Johnson, R., & McGunigall-Smith, S. (2008). *Life without parole: America's other death penalty. The Prison Journal*, 88(2), 328–349; Liebling, A., Arnold, H., & Straub, C. (2011). *An exploration of staff-prisoner relationships: 12 years on*. London: Ministry of Justice; Appleton, C., & Walker, C. (2015). The penology of terrorism. In G. Lennon & C. Walker (Eds.), *Routledge handbook of law and terrorism* (pp. xx–xx). London: Routledge.

életfogytiglanra ítélt fogvatartottakat gyakran szisztematikusan elkülönített, kifejezetten magas biztonsági szintű intézményekbe helyezik, ahol el vannak választva a többi fogvatartottól, és fokozott biztonsági megszorításoknak vannak kitéve. A második, hogy gyakran szegényesebb börtönrezsimekben vannak, nem biztosítanak számukra megfelelő életkörülményeket, csökkentettek a lehetőségeik az emberi kapcsolatokra, vagy a rehabilitációs fejlesztő programokra. Sok esetben az életfogytig tartó szabadságvesztés központi célja a bosszú, és az ártalmatlanná tétel, míg a rehabilitációnak, ha egyáltalán van, kisebb szerep jut.

6.4.1. Speciális rezsimek

A CPT jelentéseiből világosan kiderül, hogy bizonyos államok rendszerszerűen elkülönítik az életfogytiglani rabokat a többi fogvatartottól, és magas biztonsági szintű egységekben tartják őket a bűncselekmény súlyosságára hivatkozva. Egyes esetekben ezt jogszabály írja elő, más esetekben pedig a börtönigazgatóságok rendszeresen hozzárendelik az életfogytiglani rabokat ezekhez az egységekhez anélkül, hogy erre jogi kötelezettségük lenne.

Oroszországban például a halálbüntetés eltörlése után speciális rezsimek jöttek létre javítókolóniaként, ahol a korábbi halálsoron lévő rabokat, illetve az újonnan elítélt gyilkosokat elkülönítették a többi fogvatartottól, kemény feltételek és fokozott biztonsági intézkedések mellett.³⁹⁶ Oroszországban az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték automatikusan „szigorú rezsim” alatt vannak, és ítéletük első tíz évét legalább elkülönítve, más fogvatartottaktól elszigetelten kell tölteniük.³⁹⁷

Hasonló gyakorlatot folytatnak több volt szovjetuniós országban is, köztük Örményországban³⁹⁸, Azerbajdzsánban³⁹⁹, Grúziában⁴⁰⁰, Kazahsztánban⁴⁰¹,

³⁹⁶ European Court of Human Rights, *Khoroshenko v. Russia*, Application no. 41418/04, Grand Chamber, Judgment of 30 June 2015: A bíróság kimondta, hogy az elítélt életfogytig tartó teljes és évekig tartó látogatási tilalma, különösen családtagokkal szemben, megsérti a magán- és családi élethez való jogot (EJEE 8. cikk). Ez az ügy kulcsfontosságú precedens az életfogytig tartó szabadságvesztés körülményeinek emberi jogi megítélésében, különösen a hosszú távú elkülönítés és családi kapcsolattartás tekintetében.

³⁹⁷ European Court of Human Rights, *Khoroshenko v. Russia*, Application no. 41418/04, Grand Chamber, Judgment of 30 June 2015; see also Russian Federation, *Code of Execution of Criminal Sentences* (1997), arts. 126–127.

³⁹⁸ CPT/Inf (2024) 13. *Report to the Armenian Government on the visit to Armenia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 6 to 17 December 2023*. A jelentés részletesen beszámol az életfogytig tartó szabadságvesztésüket töltő fogvatartottak helyzetéről, külön megemlítve a Nubarashen, Armavir és Artik börtönökben elhelyezettek számát, fogvatartási körülményeit, a korlátozott családi kapcsolattartási lehetőségeket, valamint az egészségügyi és pszichológiai ellátás hiányosságait. A CPT súlyos kritikát

Kirgizisztánban⁴⁰², Lettországon⁴⁰³, Litvániában⁴⁰⁴, Tádzsikisztánban⁴⁰⁵ és Ukrajnában⁴⁰⁶.

Egy 2011-es látogatás során.

fogalmaz meg a börtönkórház állapotával kapcsolatban, és felhívja a figyelmet a sürgős reformok szükségességére. Elérhető: <https://rm.coe.int/1680b257b2> (Letöltve: 2025.07.19.)

³⁹⁹ CPT/Inf(2024) 23: Jelentés az Azerbajdzsánban tett 2022. decemberi ad hoc látogatásról. A jelentés hangsúlyozza, hogy az életfogytig tartó ítélettel élők (többek között Gobustan börtön lakói) 23 órát töltenek naponta zárkában, szervezett tevékenység nélkül, és többük sérelemről, bántalmazásról számolt be a személyzet részéről. A CPT javasolja tevékenységi programok (munka, oktatás, sport) bevezetését, valamint azt, hogy ne különítsék el automatikusan ezeket az elítélteket a többi fogvatartotttól. Letölthető a CPT honlapjáról (mellékelt PDF): <https://rm.coe.int/1680b08fa3> (Letöltve: 2025.07.19)

⁴⁰⁰ CPT/Inf (2007) 42. Jelentés a Grúziában 2007. március 21. és április 2. között végzett periódusos látogatásról. A jelentés szerint az ellenőrzött büntetés-végrehajtási intézetekben 46 életfogytig tartó szabadságvesztésüket töltő elítélt volt elhelyezve. A CPT súlyos aggályokat fogalmazott meg a fogvatartási körülményekkel kapcsolatban, ideértve a túlszűfoaltságot, a napi tevékenységek teljes hiányát, valamint az egészségügyi és pszichológiai ellátás elégtelenségét. A Bizottság ajánlásokat fogalmazott meg a szociális és rehabilitációs programok (pl. munka, oktatás, sport) bevezetésére, valamint az elítéltek elszigetelésének csökkentésére. Elérhető: https://www.ecoi.net/en/file/local/1229710/470_1194963004_2007-42-inf-eng.pdf (Letöltve: 2025.07.19)

⁴⁰¹ ENSZ Kínzás-mentességi Bizottság (Committee against Torture, CAT): *Concluding observations on the fourth periodic report of Kazakhstan (CAT/C/KAZ/CO/4)*, 2023. június 8. A jelentés rögzíti, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztést töltő rabok mindössze napi 1–2 órát tölthetnek a cellán kívül, továbbá nem részesülnek sem foglalkoztatási, sem oktatási, sem rehabilitációs programokban. A dokumentum letölthető PDF formátumban: <https://www.ecoi.net/en/file/local/2093853/G2310421.pdf> (Letöltve: 2025.07.19)

⁴⁰² World Organisation Against Torture (OMCT) közreműködésével készített alternatív jelentés, melyet a Kínzás-mentességi Bizottság (Committee against Torture, CAT) részére nyújtottak be: *CAT third/fourth periodic report – Kyrgyzstan* (dátum: körülbelül 2020). A dokumentum szerint az életfogytig tartó szabadságvesztést töltő rabok elkülönítve vannak a többi fogvatartotttól, sokkal szigorúbb szabályok szerint élnek („stringent conditions”), amely nem biztonsági okokra, hanem kizárólag a büntetésük súlyára vezethető vissza. Az elkülönítés mellett a jelentés olyan problémákra hívja fel a figyelmet, mint az orvosi és pszichológiai ellátás, a rehabilitáció és kapcsolattartás hiányosságai. Letölthető PDF: <https://www.omct.org/site-resources/legacy/CAT-Alternative-Report-Kyr-EN.pdf> (Letöltve: 2025.07.19)

⁴⁰³ CPT/Inf(2024) (jelentés a 2024. november 4–8. között Lettországon végzett periódusos látogatásról). A dokumentum megállapítja, hogy Lettországon ekkor 69 életfogytig tartó büntetésüket töltő elítélt volt fogva; bár némelyek részben zárt intézetben kevés tevékenységi lehetőséget kaptak, a jelentős részük – különösen a „low-regime” kategória – továbbra is napi 23 órát töltött zárkában szervezett, hasznos program nélkül. A CPT ismételten kifogásolja a rendszeres bilincselést és a megfelelő egyéni biztonsági értékelés hiányát. Elérhető PDF-ben: <https://rm.coe.int/1680b47e65> (Letöltve: 2025.07.19)

⁴⁰⁴ CPT/Inf (2019) 18. Jelentés a Litvániában 2018. április 20–27. között végzett *ad hoc* látogatásról. A CPT a dokumentumban kifejezetten bírálja azt a gyakorlatot, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésüket töltő elítélteket automatikusan elkülönítik a többi fogvatartotttól, biztonsági értékelés nélkül. A Bizottság hangsúlyozza, hogy az ilyen szeparáció nem igazolható pusztán az ítélet típusa alapján, és felszólít a fogvatartottak fokozatos integrációjára a börtönközösségbe. Letölthető: <https://rm.coe.int/1680952130> (Letöltve: 2025.07.19)

⁴⁰⁵ Penal Reform International – *The abolition of the death penalty and its alternative sanction in Central Asia* (2013). A jelentés részletesen feltárja, hogy a halálbüntetés helyett alkalmazott életfogytig tartó szabadságvesztés gyakran rendkívül szigorú és diszkriminatív rezsime keretében valósul meg: az elítéltek elkülönítettek, gyakran magányosan vagy dormitoriális egységekben helyezik el őket, és minimális rehabilitációs vagy reintegrációs lehetőséghez jutnak. A dokumentum hangsúlyozza az orvosi és pszichológiai ellátás hiányát, valamint a rendszer igazságtalan, büntetésközpontú jellegét — letölthető PDF: https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/2013/05/Central-Asia-research-report-on-death-penalty-and-life-imprisonment_ENGLISH.pdf (Letöltve: 2025.07.19)

⁴⁰⁶ CPT/Inf(2024) 20 – *Report on the periodic visit to Ukraine (October 2023)*. A jelentés rögzíti, hogy az életfogytig tartóan elítélteket gyakran napi 23 órában zárják cellába, szervezett tevékenységi lehetőség és más cellák fogvatartottaival való közösségi kapcsolódás nélkül. A CPT aggályosnak tartja a rezsime rendkívüli elszegényedését (“impoverished regime”), valamint azt, hogy az első tíz évben automatikusan szeparálják őket. A dokumentum hangsúlyozza, hogy az elhelyezési döntéseknek egyedi, kockázat- és szükségletalapú

Dirk van Zyl Smit professzor 2011. április 24-én tereplátogatást végzett egy kutatás keretében a UK 161/3 jelű büntetés-végrehajtási intézetben, Kosanay városában Kazahsztánban⁴⁰⁷. Megfigyelte, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottakat az első tíz évben gyakorlatilag félig elkülönített állapotban tartják: nem engedik őket dolgozni, és a börtön személyzetén kívül legfeljebb két-három fogvatartottal kommunikálhatnak a fogdájukban. A cellán kívüli idő napi másfél órára korlátozódik, amikor is elválasztják őket a többi rabtól. A testmozgás egy kis udvaron történik, amely rossz idő esetén még tovább korlátozott lehet. Alternatívaként egy kisméretű, cella nagyságú „edzőterem” áll rendelkezésre. Tájékoztatás szerint a fogvatartottak olvashatnak és hozzáférhetnek orvosi és pszichológiai szolgáltatásokhoz. Mindezek ellenére a rezsím összességében nem a rehabilitációt célozza, hanem keményebb, mint amennyi szükséges lenne a biztonság fenntartásához ebben a rendkívül elszigetelt börtönkolóniában.

Európában bizonyos országok – például Bulgária⁴⁰⁸, Moldova⁴⁰⁹, Románia⁴¹⁰, Szlovákia⁴¹¹ és Törökország⁴¹² – speciális rezsímet vezettek be az életfogytig tartó

értékelésen kellene alapulniuk, nem csupán az ítélet típusa alapján. Elérhető: <https://rm.coe.int/1680af632a> (Letöltve: 2025.07.19)

⁴⁰⁷ Dirk van Zyl Smit, visit to colony UK 161/3 in Kosanay, Kazakhstan, 24 April 2011, cited in Penal Reform International. (2012). *The abolition of the death penalty and its alternative sanction in Central Asia: Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan* (p. 16). London: PRI.

⁴⁰⁸ CPT/Inf (2018) 15. Jelentés a Bolgár Köztársaságban 2017. május 31. és június 13. között végzett periódusos látogatásról. A dokumentum szerint az életfogytig tartó szabadságvesztésüket töltő fogvatartottak jelentős része napi 22–23 órát zárkában tölt, minimális lehetőséggel a szociális kapcsolattartásra vagy értelmes tevékenységre. A CPT különösen kritizálja az automatikus bilincselést, a reintegrációs programok hiányát és a túlzott elszigetelést, amely hosszú távon káros pszichológiai hatásokkal járhat. Letölthető: <https://rm.coe.int/1680a88ec1> (Letöltve: 2025.07.19)

⁴⁰⁹ CPT/Inf(2016) 16 – *Report on the periodic visit to the Republic of Moldova (1–10 June 2015)*. A jelentésben szerepel, hogy a Rezina börtönben 97 életfogytig tartó szabadságvesztést töltő rab élt, és bár részt vehettek kétórás napi testmozgáson, heti kétszeri társasági tevékenységen (pl. sport, videójáték), és vallási foglalkozásokon, nagyrésztük nem kapott oktatási vagy képzési lehetőséget, csupán egy kis asztalosműhelyben végezhettek munkát. A Chişinău börtönben töltött életfogytig elítéltek viszont napi maximum két órát tölthettek cellán kívül, ráadásul zárkánként elkülönítve, teljes inaktivitással. Elérhető: https://www.ecoi.net/en/file/local/1214420/1226_1467786135_2016-16-inf-eng.pdf (Letöltve: 2025.07.19)

⁴¹⁰ CPT/Inf(2019) 8 – *Report on the ad hoc visit to Romania (May 2019)*. A dokumentum rögzíti, hogy az életfogytig tartó ítélettel élő rabokat kezdetben maximális biztonsági rezsímben ("maximum-security regime") tartják, ami automatikusan vonatkozik az ilyen elítéltekre a 13 év feletti szabadságvesztési időtöltésük során. Bár egyesek részt vehetnek oktatási vagy pszichológiai programokon, a többség továbbra is napi 22–23 órát zárt cellában tölt, csoportos tevékenységek nélkül. A CPT felismeri a fogvatartás egyediségének szükségét, de hangsúlyozza, hogy az automatikus, ítélet-alapú rezsím nem igazolható, és az egyéni biztonsági értékelést kellene követni ([turn0search4]). A jelentés letölthető PDF formátumban: <https://rm.coe.int/1680939162> (Letöltve: 2025.07.19)

⁴¹¹ CPT/Inf(2019) 20 – *Report on the periodic visit to the Slovak Republic (April 2019)*. A jelentés rögzíti, hogy a fogvatartottak szisztematikusan elkülönítve voltak más raboktól, kizárólag korlátozott napi cellán kívüli időt (kb. 1 óra), valamint minimális foglalkoztatási és társas program lehetőségeket kaptak. A CPT elítéli az automatikus bilincselést és a szigorított rezsímet, hangsúlyozva, hogy az elhelyezésnek és biztonsági intézkedéseknek egyéni kockázatelemzésen kellene alapulniuk. Letölthető: <https://rm.coe.int/168094fd71> (Letöltve: 2025.07.19)

⁴¹² CPT/Inf (2011) 13 – *Jelentés a Törökországban 2009-ben végrehajtott periódusos látogatásról*. A dokumentum szerint a „súlyosított életfogytig” (aggravated life imprisonment) elítélteket egyénileg, zárt

szabadságvesztést töltő fogvatartottak számára, amely szintén rendszerszerűen elkülöníti őket a többi fogvatartottól. Szlovákiában például a törvény kimondja, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottakat kijelölt intézményben, külön cellában kell elhelyezni, ahol általában egyedül kell lakniuk és dolgozniuk.⁴¹³ Hasonlóan Bulgáriában az életfogytig tartó büntetésüket speciálisan erre a célra épített börtönökben vagy ilyen hiányában a többi börtön elkülönített egységeiben töltik le a fogvatartottak.⁴¹⁴

Az életfogytig tartó szabadságvesztést töltő fogvatartottak elkülönítésének biztosítása érdekében sok joghatóság fokozott belső és külső biztonsági intézkedéseket vezetett be. Gyakran előfordul, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztést töltő rabok kéz- és lábbilincset viselnek, amikor elhagyják cellájukat. Ez kiterjedhet az orvosi és fogorvosi látogatásokra, ahol a börtönőrök jelen lehetnek, néha pedig viselniük kell a telefonhívások, vagy akár a börtön udvarán történő szabad testmozgás közben is.⁴¹⁵⁴¹⁶

A magas biztonsági szintű börtönökben elhelyezett életfogytig tartó szabadságvesztést töltő rabokat rendszeresen átvizsgálják minden mozgásuk alkalmával, rendszeres testi átvizsgálásnak, cellaellenőrzéseknek, 24 órás videó megfigyelésnek és szigorú mozgáskorlátozásnak vetik alá őket. Liebling és munkatársai 2011-ben végzett tanulmánya az Egyesült Királyság egyik magas biztonsági fokozatú börtönében arról számolt be, hogy a rabok – akiknek 75%-a életfogytiglani büntetést töltött – a fogvatartás legmélyebb szintjét tapasztalták meg, amely „nagyon magas biztonsági intézkedéseket tartalmaz, ideértve a mozgások minden alkalmával történő átvizsgálását, rendszeres testi átvizsgálást, cellaellenőrzéseket, cellakamerákat, és szoros mozgáskorlátozást”.⁴¹⁷

Gyakran az ilyen szélsőséges biztonsági intézkedéseket a kormányok azért vezetik be, mert automatikusan feltételezik, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztést töltő

cellákban tartják, napi egy órás szabadtéri mozgás engedélyezett, és csak korlátozott közösségi kontaktus lehetséges, csupán ugyanazon egységhez tartozó rabokkal. A CPT felhívta a figyelmet, hogy az elszigetelés automatikus alkalmazása kizárólag az ítélet alapján nem indokolt, a rezsimek egyéni kockázatelemzésen kellene alapulnia. Letölthető: <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/05/08/2015-06-inf-eng.pdf>

⁴¹³ *Law on the Execution of Prison Sentences*, § 79(2), and Ministry of Justice Decree No. 368/2008, § 78(4), Slovak Republic.

⁴¹⁴ Republic of Bulgaria, *Execution of Punishments and Pre-Trial Detention Act*, § 197(1), 2009.

⁴¹⁵ See, for example: Armenia – Council of Europe, CPT/Inf (2011) 24 and CPT/Inf (2015) 10; Ukraine – Council of Europe, CPT/Inf (2015) 21 and CPT/Inf (2017) 15.

⁴¹⁶ A 2023. szeptemberi, Örményországban történt periódikus CPT-látogatásról készült jelentés szerint több életfogytiglanra ítélt személyt áthelyeztek zártabb rezsimből enyhébb körülmények közé (pl. félzárt vagy félnyílt rezsimbe), és a jelentés hangsúlyozza az egyéni kockázatelemzés, pszichoszociális támogatás és csoportos tevékenységek szükségességét. Vö.: Council of Europe, *European Committee for the Prevention of Torture (CPT), Report to the Armenian Government on the periodic visit to Armenia carried out from 12 to 22 September 2023* (published 13 November 2024), CPT/Inf (2024) 31.

⁴¹⁷ Liebling, A., Arnold, H., & Straub, C. (2011). *An exploration of staff-prisoner relationships at Whitemoor: 12 years on* (p. 28). London: Ministry of Justice.

fogvatartottak nagyobb valószínűséggel próbálnak megszökni, vagy veszélyesek lehetnek a személyzetre, vagy más rabokra. A kutatási eredmények azonban azt igazolják, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak nem jelentenek nagyobb veszélyt a börtön biztonságára, mint a többi fogvatartott és az integrációjuk sem jelent gondot a teljes börtönpopulációba.⁴¹⁸ A vizsgálatok kimutatták, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt, vagy hosszú távú szabadságvesztésre ítélt rabok gyakran a legkönnyebben kezelhető fogvatartottak közé tartoznak, hiszen hosszú távon érdekeltek a stabil, konfliktusmentes környezet fenntartásában.⁴¹⁹

További aggodalomra ad okot, hogy rutinszerű intézkedés az egy, maximum két személyes zárkában történő elhelyezés az életfogytiglani büntetés végrehajtása során. Sok fogvatartott így nem csak elkülönítve van más fogvatartottaktól a magas biztonságú intézményekben, hanem rendszeresen a cellájukban (egyedül vagy párosával) töltenek akár huszonhárom vagy huszonnégy órát naponta. Törökországban például az életfogytiglanra büntetettek egy alcsoportja automatikusan magányos cellás rezsimnek van alávetve a büntetése letöltésének kezdetétől fogva. A halálbüntetés eltörlése után a törvény világosan elkülönítette a „normál” és a „súlyosbított” életfogytiglani büntetésben részesülő személyeket. A normál életfogytiglani büntetésre ítélt rabok nincsenek elkülönítve a többi fogvatartottól, és elvileg ugyanolyan rezsimben részesülnek, mint a határozott idejű büntetést töltő rabok. Ezzel szemben a „súlyosbított” életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottakat sokkal szigorúbb, speciális rezsimben helyezik el, egyszemélyes cellákban és az egyetlen számukra biztosított cellán kívüli tevékenység napi egy óra szabadtéri testmozgás.⁴²⁰

Az Egyesült Államokban is előfordulnak hasonló gyakorlatok, ahol a feltételes szabadulás lehetősége nélkül életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottakat rendszeresen maximális vagy supermaximális biztonsági egységekben helyezik el, illetve az sem ritka, hogy a büntetésük első éveiben egyszemélyes zárkákban tartják fogva őket.

⁴¹⁸ Weisberg, R., Mukamal, D., & Segall, J. (2011). *Life in limbo: An examination of parole release for prisoners serving life sentences with the possibility of parole in California* (p. 16). Stanford, CA: Stanford Criminal Justice Center; Toch, H., & Adams, K. (2002). *Acting out: Maladaptive behavior in confinement*. Washington, DC: American Psychological Association.

⁴¹⁹ Flanagan, T. J. (1981). Dealing with long-term confinement. *Criminal Justice and Behavior*, 8(2), 201–222; Toch, H., & Adams, K. (2002). *Acting out: Maladaptive behavior in confinement*. Washington, DC: American Psychological Association; Johnson, R., & Dobranska, A. (2005). Mature coping among life-sentenced inmates. *Imprisonment Today and Tomorrow: International Perspectives on Prisoners' Rights and Prison Conditions*, 180–205; Johnson, R., & McGunigall-Smith, S. (2008). Life without parole: America's other death penalty. *The Prison Journal*, 88(2), 328–349.

⁴²⁰ Republic of Turkey, *Turkish Penal Code*, § 47.

Bár az intézmények között eltérések vannak,⁴²¹ az ilyen rezsimek lényegi jellemzői közé tartozik az elkülönítés, az intenzív megfigyelés és szigorú óvintézkedések a támadás és szökés megelőzésére minden olyan esetben, amikor a fogvatartottak elhagyják a zárkájukat. A fogvatartottak mozgása erősen korlátozott; kutatások megerősítik, hogy kézbilincsből vezetik és őrzik őket például zuhanyozáshoz, sportoláshoz. Gyakran még testedzés közben is egyedül vannak, rácsokkal elzárt területen, ahol nem találkozhatnak más fogvatartottakkal.⁴²²

Bizonyos régiókban az életfogytiglani büntetésüket töltők biztonsági szintje évekkel később felülvizsgálható. Bulgáriában például minden életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt személyt „különleges rezsim” alá helyeznek a büntetés kezdetekor, de ez a rezsim enyhébbé tehető, ha a fogvatartott legalább öt évet letöltött és jó magatartást tanúsított. A különleges rezsimben élőket azonban folyamatosan zárt cellában és fokozott felügyelet alatt tartják.⁴²³ Romániában az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt rabok automatikusan maximális biztonsági rezsimben töltik büntetésüket, és nincs hivatalos vagy strukturált folyamat az általános börtönpopulációba történő integrálásukra. Ezt a rezsimet hat és fél év után vizsgálják felül.⁴²⁴ Végül Oroszországban (és a volt Szovjetunió legtöbb országában) az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltet automatikusan „szigorú rezsimbe” helyezik, és át lehet helyezni őket normál rezsimbe, miután legalább 10 évet letöltöttek a büntetésükből. Ezt követően további tíz év „normális rezsim” után áthelyezhetik őket „könnyített rezsimbe” a viselkedésük javulása alapján.⁴²⁵

6.4.2. Szegényes börtönrezsimek és strukturális hiányosságok

Nemzetközi szervezetek aggodalmukat fejezték ki amiatt, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak gyakran szegényes körülmények között élnek, ide értve a rossz anyagi feltételeket, a korlátozott emberi kapcsolatokat, valamint a rehabilitációs lehetőségek korlátozottságát vagy teljes hiányát. Néhány európai országban

⁴²¹ Rhodes, L. A. (2004). *Total confinement: Madness and reason in the maximum security prison* (pp. 23–24). Berkeley: University of California Press.

⁴²² Liem, M. (2016). *After life imprisonment: Reentry in the era of mass incarceration* (p. 75). New York: New York University Press.

⁴²³ Republic of Bulgaria, *Execution of Punishments and Pre-Trial Detention Act*, § 61(1), 2009. In Bulgaria, prisons apply three distinct regimes: the special regime, the severe regime, and the general regime.

⁴²⁴ Council of Europe, European Committee for the Prevention of Torture (CPT), *Report to the Romanian Government on the visit to Romania carried out from 5 to 17 June 2014*, CPT/Inf (2015) 31, paras. 71, 76, 104, 106.

⁴²⁵ European Court of Human Rights, *Khoroshenko v. Russia*, Application no. 41418/04, Grand Chamber, Judgment of 30 June 2015.

az életfogytig tartó szabadságvesztésüket töltő rabok életkörülményeit kifejezetten rossznak, sőt sokszor az általános fogvatartotti állapotnál is rosszabbnak találták.⁴²⁶ Bulgáriában például a CPT kiritkával illetve az életfogytiglani fogvatartottak helyzetét, amelyet „többé-kevésbé előrehaladott állapotú leromlás és egészségkárosító körülmények” jellemeztek, beleértve a penészt a falakon, vízszivárgást a padlónk, rosszul felszerelt és tisztátlan mosdóhelyiségeket, valamint nagyon rossz természetes fényhez jutást.⁴²⁷ Hasonló helyzettel szembesülnek az oroszországi életfogytiglani rabok is. Franchetti 2014-ben arról számolt be, hogy az életfogytiglani büntetésüket töltőket „egy sor, leromlott szovjet kori épületben” tartják, „megfelelő szennyvízrendszer nélkül”, ami azt jelenti, hogy a fogvatartottaknak „vödröket kell használniuk a celláikban, amelyeket csak naponta egyszer ürítenek ki”.⁴²⁸

A kirgizisztáni életfogytiglani fogvatartottak elhelyezési körülményeit is erősen bírálták helyi és nemzetközi emberi jogi szervezetek, akik embertelek körülményekként írták le azokat.⁴²⁹ A Penal Reform International szerint az életfogytiglani szabadságvesztésre ítéltet előzetes letartóztatási központokban, a föld alatti cellákban vannak elhelyezve, ahol elégtelen a világítás, a szellőzés, és rosszak a higiéniai viszonyok. A túlszűfolttság miatt a két személyes cellákban három-hat fogvatartott él, néhányan a földön kénytelenek aludni. Az életfogytiglani fogvatartottak kisebb élelmezési adagokat kapnak, mint más rabok. Emellett a rossz higiéniai állapot, különösen a mosdóhelyiségek miatt a fogvatartottak körében terjed a tuberkulózis, és más egészségügyi problémák.⁴³⁰ A kirgiz nemzeti méltóság és becsület védelméért felelős bizottság elnöke arra a

⁴²⁶ Az Európa Tanács Kínzás Elleni Bizottsága (CPT) több tagállamban is vizsgálta az életfogytig tartó szabadságvesztés körülményeit. A legfrissebb releváns jelentések az alábbiak: Örményország: CPT/Inf (2015) 10 – a Nubarashen börtönben tapasztalt izolációs rendszer és szűkös tevékenységi lehetőségek; Azerbajdzsán: CPT/Inf (2016) 29 – a Gobustan börtön napi 23 órás zárkás elhelyezéséről és a szociális interakciók hiányáról; Bulgária: CPT/Inf (2015) 12 – a reintegrációs programok hiányosságairól és az automatikus bilincselés gyakorlatáról; Ciprus: CPT/Inf (2014) 31 – említésszerű megállapítások az életfogytosok elhelyezéséről; Ukrajna: CPT/Inf (2024) 20 – a 2023-as látogatás alapján megállapított izolált rendszer és a szociális interakciók minimális lehetőségei.

⁴²⁷ European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), *Report to the Bulgarian Government on the visit to Bulgaria from 24 March to 3 April 2014*, CPT/Inf (2015) 12, § 86. Elérhető: <https://rm.coe.int/168069d59b> (Letöltve: 2025.07.19)

⁴²⁸ Franchetti, M. (2014, October 12). Killing time. *Sunday Times Magazine*, 41.

⁴²⁹ Stokes, R. (2008). A fate worse than death? The problems with life imprisonment as an alternative to the death penalty. In J. Yorke (Ed.), *Against the death penalty: International initiatives and implications*. Farnham, UK: Ashgate Publishing.

⁴³⁰ Penal Reform International. (2012). *The abolition of the death penalty and its alternative sanction in Central Asia: Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan* (p. 32). London: Penal Reform International.

következtetésre jutott, hogy „Ahelyett, hogy ilyen elfogadhatatlan körülmények között tartjuk, emberibb lenne, ha halálra ítélnénk őket.”⁴³¹

A PRI beszámolt a Közel-Kelet és Észak-Afrika „kemény és diszkriminatív” börtönkörülményeiről is, amelyek súlyos aggodalmakat vetnek fel az embertelen és megalázó bánásmód miatt mind a halálsoron, mind az életfogytig tartó büntetést töltő rabok esetében: „Súlyos problémák a túlszűfolttság, elégtelen életkörülmények, higiéniai problémák, megfelelő orvosi ellátás hiánya (ideértve a mentálhigiénés szolgáltatásokat is), valamint az elégtelen táplálkozás és tiszta víz hiánya, amelyek mind a nemzetközi szabványoknak való meg nem felelést jelentik.”⁴³²

Hasonlóképpen Kenyában és Ugandában is a halálsoron lévő és életfogytiglani büntetésüket töltő rabokat szegényes és diszkriminatív bánásmód éri más fogvatartottakhoz képest. A PRI megállapítása szerint: „A túlszűfolttság, a nem megfelelő életkörülmények, a rossz orvosi ellátáshoz való hozzáférés és a halálsoron vagy életfogytiglani büntetésüket töltők rehabilitációjának hiánya súlyos emberi jogi aggályokat vet fel.”⁴³³

Az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak esetében a külső világgal való kapcsolattartás is erősen korlátozott lehet; gyakran nemcsak, hogy kevesebb látogatást engedélyeznek nekik, mint a rövid távú fogvatartottaknak, hanem bizonyos esetekben a fizikai kontaktust is megtilthatják. Örményországban míg az általános fogvatartottak havonta legalább egy rövid (legfeljebb négy órás) és két évente egy hosszabb (legfeljebb háromnapos) látogatást fogadhattak, addig az életfogytiglani rabok évente csak három rövid és egy hosszú látogatást kaptak. Ráadásul az életfogytiglani rabok csak zárt körülmények között fogadhattak rövid látogatást, üvegfal mögött, amely megakadályozta a fizikai kontaktust látogatóikkal.⁴³⁴

Hasonló a helyzet Tádzsikisztánban, ahol az életfogytiglanra ítélt fogvatartottakat napi szintű magánzárka vagy „szigorú elkülönítés” mellett tartják, évente legfeljebb három rövid és két hosszú látogatásra jogosultak.⁴³⁵ Törökországban a „súlyosbított

⁴³¹ Abdymen, K. (2007, September 24). Central Asia, abolition close but spectre of death remains. *IPS News*, cited in Stokes, R. (2008). A fate worse than death? In J. Yorke (Ed.), *Against the death penalty: International initiatives and implications* (p. 288). Farnham, UK: Ashgate Publishing.

⁴³² Penal Reform International. (2013). *Towards the abolition of the death penalty and its alternative sanctions in the Middle East and North Africa: Algeria, Egypt, Jordan, Lebanon, Morocco, Tunisia and Yemen* (p. 9). London: Penal Reform International.

⁴³³ Penal Reform International. (2013). *The abolition of the death penalty and its alternative sanction in East Africa: Kenya and Uganda* (p. 7). London: Penal Reform International.

⁴³⁴ Council of Europe, European Committee for the Prevention of Torture (CPT), *Report to the Armenian Government on the visit to Armenia carried out from 2 to 12 October 2013*, CPT/Inf (2015) 10, para. 20.

⁴³⁵ Penal Reform International. (2012). *The abolition of the death penalty and its alternative sanction in Central Asia: Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan* (pp. 7, 46). London: Penal Reform International.

életfogytiglani” büntetésüket töltő rabok kevesebb látogatást és telefonhívást kapnak, mint más fogvatartottak.⁴³⁶

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának Nagykamara által a 2015-ös Khoroshenko kontra Oroszország ügyben vizsgált bizonyítékok azt mutatták, hogy Oroszországban az életfogytiglanra ítélt rabok külső kapcsolattartásának korlátozása még szélsőségesebb.⁴³⁷ A szigorú rezsím szerinti az életfogytiglani rabok évente csak két rövid látogatást fogadhattak, amelyek legfeljebb négy órák voltak, és börtönőr jelenlétében zajlottak. A rabok és látogatóik többnyire üvegfallal vagy fémszárral voltak elválasztva.⁴³⁸ Telefonhívásokra csak kivételes személyes körülmények esetén volt lehetőség, amelyeket gyakran a börtön személyzete felügyelt is.⁴³⁹ Ezek a kivételes körülmények olyan esetekre korlátozódtak, mint „egy közeli hozzátartozó halála vagy súlyos, életveszélyes betegsége, illetve természeti katasztrófa, amely súlyos anyagi károkat okozott a fogvatartottnak vagy családjának.”⁴⁴⁰⁴⁴¹

A személyzet és a fogvatartottak közötti kapcsolat is kifejezetten fontos. Az emberi bánásmód, a hatékony kontroll és biztonság fenntartása, valamint a személyzet biztonságának megőrzése megkövetelik a jó belső légkör kialakítását a börtönökben, amely a személyzet és a fogvatartottak közötti pozitív viszonyon alapul. Ugyanakkor sok meglévő rendszerben kifejezetten tiltják a börtönben dolgozó személyzet számára, hogy megismerjék az életfogytiglanra ítélt rabokat. A fejlett kontrolltechnológiák minimálisra csökkentik az emberi kapcsolatot fogvatartott és személyzet között.

Az Egyesült Államokban még az életfogytig tartó büntetést töltő gyermekeket is egyéni elkülönítésnek vetik alá, akár védelemként, akár fegyelmi eszközként. A Human Rights Watch 2012-es jelentése leírta a feltételes szabadulás lehetősége nélküli életfogytig tartó szabadságvesztésüket töltő gyermekek „pusztító magányát”. Ezeket a gyermekeket gyakran 23 óránál is hosszabb időre elkülönítik, „napjaikat egyedül töltik, emberi kapcsolatok nélkül”, az egyetlen kivétel az, amikor egy börtönőr ételt ad át nekik az

⁴³⁶ Republic of Turkey, *Law on the Execution of Sentences and Security Measures*, § 25, Law No. 5275 (2005).

⁴³⁷ European Court of Human Rights, *Khoroshenko v. Russia*, Application no. 41418/04, Grand Chamber, Judgment of 30 June 2015.

⁴³⁸ European Court of Human Rights, *Khoroshenko v. Russia*, Application no. 41418/04, Grand Chamber, Judgment of 30 June 2015, § 37.

⁴³⁹ European Court of Human Rights, *Khoroshenko v. Russia*, Application no. 41418/04, Grand Chamber, Judgment of 30 June 2015, § 51.

⁴⁴⁰ European Court of Human Rights, *Khoroshenko v. Russia*, Application no. 41418/04, Grand Chamber, Judgment of 30 June 2015, § 54.

⁴⁴¹ A rendes végrehajtási rezsím alatt a helyzet kis mértékben javul: évente három rövid és három hosszú távú látogatás engedélyezett, míg az enyhébb (facilitált) rezsím alatt ez évi négy rövid és négy hosszú látogatásra nő.

ajtónyíláson keresztül, vagy amikor a személyzet a csuklójukat megfogva bilincseli meg őket, mielőtt az edzőterembe vagy a heti egyszeri zuhanyzáshoz kísérnék őket.⁴⁴²

Általánosságban sok életfogytig tartó szabadságvesztést töltő rab olyan rendszereknek van kitéve, amelyek kizárják őket a rehabilitációs lehetőségekből. A célzott tevékenységek és megfelelő büntetés-tervezés hiánya jellemző azokra az életfogytiglani büntetésrendszerekre, ahol a cellán kívüli idő, a külső világgal való kapcsolattartás és másokkal való interakció lehetősége rendkívül korlátozott. Az életfogytiglani rabok gyakran nem dolgozhatnak a cellájukon kívül, és általában kizárják őket minden olyan hasznos tevékenységből, mint az oktatási, szakmai vagy rehabilitációs programok. Kirgizisztánban az életfogytiglant töltő rabok nem jogosultak olyan oktatási vagy munkaprogramokra, amelyik más fogvatartottak számára elérhető, és nincs pszichológiai támogatás sem részükre.⁴⁴³ Hasonló a helyzet az Egyesült Államokban is, ahol sok a feltételes szabadulás lehetősége nélküli életfogytiglant töltő fogvatartott, köztük gyermekek is, akik meg vannak fosztva azoktól az oktatási és szakmai képzésektől, amelyek más rabok számára hozzáférhetők, azzal az indokkal, hogy ők megjavíthatatlanok és mivel sosem szabadulnak, így a képzésükre sincs szükség.⁴⁴⁴

Egyes országokban az életfogytiglani büntetésre ítélt raboknak egyáltalán nem engedik, hogy dolgozzanak, ami szintén súlyosan rontja a rehabilitáció vagy társadalmi reintegráció lehetőségét. Ebben az esetben a munka teljes hiánya maga is további büntetésként jelentkezik. Ukrajna esetében a CPT aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy a rabok napi huszonhárom órát töltenek zárkájukban „kényszerű tétlenség állapotában”, oktatási vagy munkaprogramokhoz való hozzáférés nélkül.⁴⁴⁵ Hasonló a helyzet Fehéroroszországban is, ahol az életfogytiglanra ítélt rabok legalább huszonhárom órát töltenek cellájukban oktatás, munka vagy bármilyen más rehabilitációs program nélkül.⁴⁴⁶ Oroszországban a Penal Reform International jelentése szerint „nagyon kevés

⁴⁴² Human Rights Watch. (2012). *Against all odds: Prison conditions for youth offenders serving life without parole sentences in the United States* (p. 21). New York: Human Rights Watch.

⁴⁴³ Penal Reform International. (2012). *The abolition of the death penalty and its alternative sanction in Central Asia: Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan* (p. 33). London: Penal Reform International.

⁴⁴⁴ Human Rights Watch. (2012). *Against all odds: Prison conditions for youth offenders serving life without parole sentences in the United States* (p. 32). New York: Human Rights Watch.

⁴⁴⁵ European Committee for the Prevention of Torture (CPT). (2011). *Report to the Ukrainian Government on the visit to Ukraine carried out by the CPT from 29 November to 6 December 2010* (CPT/Inf (2011) 29), § 90. Strasbourg: Council of Europe.

⁴⁴⁶ Penal Reform International. (2012). *The abolition of the death penalty and its alternative sanction in Eastern Europe: Belarus, Russia and Ukraine* (p. 21). London: Penal Reform International.

életfogytiglanra ítélt rab fér hozzá foglalkoztatási programokhoz, és rehabilitációs vagy társadalmi reintegrációs programok sincsenek.”⁴⁴⁷

Még azokban az intézményekben is, ahol viszonylag jó anyagi feltételek és előremutatóbb rendszerek vannak Európában, a CPT és más források jelentései szerint az életfogytiglani szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak jelentős része nehézségekkel szembesül a rehabilitációs lehetőségekhez való hozzáférés terén, például korlátozottak a programlehetőségek, kevés a munkalehetőség, illetve nincs mód egyéni büntetés-tervezésre és felkészülésre a szabad életre.⁴⁴⁸ Cipruson az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak kifejezetten kritizálták a céltudatos tevékenységekhez való hozzáférés hiányát. Más rabokkal ellentétben nem kaptak egyéni fogvatartási tervet, és pszichoszociális támogatási programok sincsenek számukra, amelyek segítenék őket a börtönben töltött idő feldolgozásában vagy az esetleges szabadulásra való felkészülésben.⁴⁴⁹ A CPT Máltán 2013-ban megállapította, hogy a legtöbb életfogytiglani rab ki van zárva a munkából, az oktatásból és más céltudatos tevékenységekből, ezért sürgős intézkedéseket kért a hatóságoktól specifikus programok kidolgozására és végrehajtására, amelyek támogatják az életfogytiglani és más hosszú távú büntetést töltő rabokat.⁴⁵⁰ Bár a CPT 2013-as jelentésében súlyos hiányosságokat tárt fel az életfogytiglani szabadságvesztésüket töltő fogvatartottak munkához, oktatáshoz és egyéb céltudatos tevékenységekhez való hozzáférést illetően, a legutóbbi, 2023-as látogatás alapján bizonyos előrelépések már érzékelhetők. A Bizottság pozitívan értékelte a pszichológiai támogatás bővülését és a reintegrációs programok megjelenését, ugyanakkor további strukturális fejlesztéseket sürgetett.⁴⁵¹ Lengyelországban is jellemző, hogy az életfogytiglani rabok meg vannak fosztva a munka- és oktatási programokhoz való hozzáféréstől, és hogy „a börtönbiztonsággal kapcsolatos aggodalmak előnyt élveznek a

⁴⁴⁷ Penal Reform International. (2012). *The abolition of the death penalty and its alternative sanction in Eastern Europe: Belarus, Russia and Ukraine* (p. 35). London: Penal Reform International.

⁴⁴⁸ Drenkhahn, K. (2014). Activities of the ECtHR. In K. Drenkhahn, M. Dudeck, & F. Dünkel (Eds.), *Long-term imprisonment and human rights* (p. 55). London: Routledge.

⁴⁴⁹ European Committee for the Prevention of Torture (CPT). (2014). *Report to the Cypriot Government on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 23 September to 1 October 2013* (CPT/Inf (2014) 31), § 65. Strasbourg: Council of Europe.

⁴⁵⁰ European Committee for the Prevention of Torture (CPT). (2013). *Report to the Maltese Government on the visit to Malta carried out by the CPT from 26 to 30 September 2011* (CPT/Inf (2013) 12), § 26. Strasbourg: Council of Europe.

⁴⁵¹ European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. *Report on the periodic visit to Malta carried out from 26 September to 5 October 2023* (CPT/Inf (2025) 20). Strasbourg: Council of Europe. Elérhető: <https://rm.coe.int/1680b6a535> (Letöltve: 2025.07.19)

rehabilitációs lehetőségekhez való hozzáférés kérdéseivel szemben” a börtön személyzetének szemében.⁴⁵²

A világ egyes részein a kényszermunka az életfogytiglani büntetés súlyosbító formájaként jelenik meg. Ahelyett, hogy a munkalehetőségek a rehabilitációs formájaként szerepelnének, a Karib-térség országaiban – különösen azok számára, akiknek halálbüntetését a Privy Council döntései alapján életfogytig tartó szabadságvesztésre enyhítették – a büntetés minimum 75 év munkával vagy akár életfogytiglani kemény munkával vált a végső büntetéssé.⁴⁵³ Gyakran számolnak be arról, hogy az ilyen életfogytiglani rabok inkább a halálbüntetést választanák a börtönkörülmények és az életfogytiglani büntetés súlyossága miatt.⁴⁵⁴ Egyéb országok, ahol az életfogytiglani büntetéshez kényszermunka vagy kemény munka kapcsolódik: India, Libanon, Jordánia és Japán, valamint néhány afrikai ország, például Benin, a Közép-afrikai Köztársaság, Csád, Elefántcsontpart, Madagaszkár és Mauritánia.⁴⁵⁵

Vannak országok, melyekben az életfogytiglani büntetésre ítélt rabokat különösen kegyetlen bánásmódban részesítik. Egy Azerbajdzsánban tett látogatás során a CPT delegációja több olyan panaszt kapott, amelyek életfogytiglanra ítélt rabok állítólagos szándékos testi bántalmazásáról és túlzott erőszak alkalmazásáról szóltak a börtönőrök részéről, beleértve a rugdosásokat, ütéseket botokkal, valamint botokkal elkövetett szexuális visszaéléseket is.⁴⁵⁶ A CPT tagjai szemtanúi voltak annak is, hogy börtönőrök megpróbálták megfélemlíteni és megfenyegetni az életfogytiglani rabokat, ha azok panaszt tettek a delegációnak, vagy más nemzetközi szervezeteknek.⁴⁵⁷ Tovább, a CPT számos látogatása során kiderült, hogy az életfogytiglani rabokat gyakran elkülönítik a többi fogvatartottól, és olyan „anachronisztikus szabályoknak” vetik alá őket, amelyeknek

⁴⁵² Ejchart-Dubois, M., Nielaczna, M., & Wilkowska-Plóciennik, A. (2016). The right to hope for lifers. In D. van Zyl Smit & C. Appleton (Eds.), *Life imprisonment and human rights* (p. 384). London: Hart.

⁴⁵³ *Roodal v. The State of Trinidad and Tobago* [2003] UKPC 78, [2005] 1 A.C. 328 (PC).

⁴⁵⁴ Hodgkinson, P., Kandelia, S., & Gyllensten, S. L. (2008). *Capital punishment: A review and critique of abolition strategies*. In J. Yorke (Ed.), *Against the death penalty: International initiatives and implications* (pp. 249–275). Farnham, UK: Ashgate

⁴⁵⁵ ^1 India: Penal Code, art. 53; Lebanon: Penal Code, art. 56; Jordan: Penal Code, art. 18; Japan: Penal Code, art. 10; Benin: Penal Code, art. 7; Central African Republic: Penal Code, art. 17; Chad: Criminal Procedure Code, art. 502; Côte d'Ivoire: Criminal Procedure Code, art. 689; Madagascar: Law 2014-035 on the abolition of the death penalty, art. 2; Mauritania: Penal Code, art. 7.

⁴⁵⁶ European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), *Report to the Azerbaijani Government on the visit to Azerbaijan carried out by the CPT from 5 to 15 December 2008*, CPT/Inf (2009) 28, § 11; and *Report to the Ukrainian Government on the visit to Ukraine carried out by the CPT from 29 November to 6 December 2016*, CPT/Inf (2017) 15, § 6.

⁴⁵⁷ European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), *Report to the Azerbaijani Government on the visit to Azerbaijan carried out by the CPT from 5 to 15 December 2008*, CPT/Inf (2009) 28, § 8. See also CPT, *Report to the Ukrainian Government on the visit to Ukraine carried out by the CPT from 29 November to 6 December 2016*, CPT/Inf (2017) 15.

kizárólagos célja további büntetésük és megalázásuk. Ilyen például az a szabály, amely megtiltja nekik, hogy a nap folyamán lefeküdjenek az ágyukra, az a kötelezettség, hogy az őr cellaajtó-nyitásokor azonnal sorba kell állniuk és fel kell sorolniuk azokat a büntetőtörvénykönyv cikkelyeket, amelyek alapján elítélték őket, illetve az, hogy jól megkülönböztethető színű egyenruhát kell viselniük. A CPT véleménye szerint az ilyen gyakorlatok egyértelműen dehumanizáló és megalázó hatásúak.⁴⁵⁸

A börtönhatóságok, válaszul a CPT által javasolt reformokra, megtettek néhány lépést az életfogytiglani rabok fogvatartási körülményeinek javítására, különösen azzal, hogy munkalehetőségeket és más céltudatos tevékenységeket kínálnak nekik. Ennek ellenére az életfogytiglani büntetések végrehajtására vonatkozó politikák még mindig „túl gyakran azon a feltételezésen alapulnak, hogy ez életfogytiglani rabok definíció szerint különösen veszélyesek, és hogy az alkalmazott rendszernek valamilyen módon büntető jellegűnek kell lennie.”⁴⁵⁹ A CPT 2016-ban kiadott 25 éves jelentésében⁴⁶⁰ felszólította az Egyezmény aláíró államait, hogy vizsgálják felül az életfogytiglani fogvatartottakkal való bánásmódot, és jelentősen javítsák a fogvatartási rendszereiket.

⁴⁵⁸ European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT). (2016). *25th General Report of the CPT on Activities during the Period 1 January–31 December 2015* (p. 71). Strasbourg: Council of Europe.

⁴⁵⁹ European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT). (2016). *25th General Report of the CPT on Activities during the Period 1 January–31 December 2015* (p. 72). Strasbourg: Council of Europe.

⁴⁶⁰ 25. jelentés (2015) külön szekciót szentelt az életfogytos fogvatartás körülményeinek, például az izolációnak, a tevékenység- és reintegrációs lehetőségek hiányának, de a 26. általános jelentés (2016) és az ezt követő 27–34. jelentések között (2017–2024) nincs olyan különálló fejezet vagy kiemelt rész, amely az életfogytig tartó rabokra fókuszálna.

7. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtásának körülményei és gyakorlata

7.1. A TÉSZ bevezetésének kihívásai a büntetés-végrehajtás szemszögéből

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés bevezetésének folyamatában aktív véleményezőként, tanácsadóként vettek részt a büntetésvégrehajtás szakemberei is, hiszen a változás jogalkalmazóként számukra is számtalan feladatot hozott. Fel kellett készülniük az új helyzetre, megvizsgálni annak várható következményeit és kidolgozni a leghatékonyabb hosszú távú stratégiát. Eddig ismeretlen kihívások elé állította őket a szabályozás, hiszen a TÉSZ elítéltek esetében a fogvatartottaknak semmi esélye nem nyílik a szabadulásra, így a fogvatartásnak esetükben elvben nem célja a reintegráció, pusztán csak a fogvatartás. Mindeközben elengedhetetlen annak felismerése, hogy a fogvatartottak évtizedeket töltenek majd a fegyház falai között. Nem elfogadható, ha megfosztják őket azoktól az önfejlesztő és foglalkoztató programoktól, amelyek más fogvatartottak számára a mindennapok részét képezik, és esetükben az életben tartás válik az egyetlen céljá. Ez a megközelítés nem csupán antihumánus, hanem kifejezetten kockázatos is, hiszen a pszichésen elhanyagolt, motiválatlan és veszíteni való nélküli elítéltek jelentős veszélyt hordoznak mind a büntetés-végrehajtás személyzetére, mind pedig társaikra nézve.

Az 1998. évi LXXXVII. törvény hatálybalépését követően a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága megalakította azt a szakmai bizottságot, mely a változások előkészítésére, a folyamatok szervezésére volt hivatott. Ez a bizottság pedig Csóti András vezetésével megkezdte együttműködését a Szegedi Fegyház és Börtön akkori vezetőivel, mint a TÉSZ elítéltek befogadására kijelölt intézménnyel.

A bizottság szakmai tapasztalatszeréket szervezett különböző országokba, tanulmányozta a témában megjelent szakirodalmat, illetve saját hosszuidős szabadságvesztést töltő fogvatartottakkal kapcsolatos tapasztalataiból kiindulva törekedett arra, hogy létrehozza az új szabályozást.⁴⁶¹

Első lépésként a korábbi statisztikai adatokra támaszkodva megalkották a várható TÉSZ elítéltek profilját: úgy ítélték meg, hogy elsősorban férfiakkal kell számolniuk, akik 25-35 év közöttiek és befejezett általános iskolai végzettséggel rendelkeznek. Feltételezhető volt, hogy kapcsolatuk a külvilággal törekény lesz, személyes kapcsolataik –

⁴⁶¹ CSÓTI András: A magyar börtönügy új kihívása: a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés. Börtönügyi Szemle, 2005/2, p. 25.

feltéve, hogy nem szakítják meg azokat bekerüléskor azonnal a szabadulás kilátástalansága okán – idővel elkopnak, házastársuk válása, családtagjaik halála miatt. Viselkedésük mind az elkövetett, a súlyos ítéletet indokló bűncselekmény, mind pedig a kilátástalanság hatására vélhetően szélsőséges és nehezen kezelhető lesz.

1999-ben Garami Lajos a BVOP Fogvatartási Ügyek Főosztályának főosztályvezetője a tapasztalatokra alapozva lefestette a várható új fogvatartotti populáció személyiségjegyeit.⁴⁶² Megállapításai szerint az elítéltek az ítélet kihirdetését követően alapvetően depresszív lelkiállapotban kerülnek a büntetés-végrehajtási intézetbe, amely állapot hosszú távon is fennmaradhat. Ehhez a tartós pszichés terheltséghez fokozott öngyilkossági hajlam társulhat, amely a büntetés-végrehajtás számára kiemelt kockázati tényezőt jelent.⁴⁶³ A szabadulás lehetőségének hánya alapvetően megbontja az élet addigi struktúráját, hiszen a tervezhetőség megszűnésével a fogvatartottak életvonalát a bizonytalan és végtelennek tűnő idő határozza meg. Ebben a helyzetben a saját halál időpontjának tudatos megválasztása egyfajta kontrollt és az önrendelkezés illúzióját jelentheti. Az öngyilkosságra való késztetés kialakulásának oka azonban nem csupán az élet és a döntések feletti kontroll elvesztése, hanem a gyászfolyamaté, amelyet a családtagok, a házastárs és a külső kapcsolatok elvesztése idéz elő. Emellett bizonyos fogvatartottak esetében az elkövetett bűncselekmény miatti büntudat is jelentős szerepet játszhat a pszichés terheltség fokozódásában.

Ekkoriban minden előrejelzés fokozott agresszióra figyelmeztetett ezen elítéltek esetében, ami vélhetően már az ítélet meghozatalakor is része volt személyiségüknek, hiszen a legszigorúbb büntetést a legkegyetlenebb elkövetők esetében szabják ki. Azonban esetükben ez az agresszió fokozódhat, hiszen egy új helyzet áll elő: az elítéltnak nincs vesztenivalója, nem kell későbbi tetteiért büntetőjogi felelősséggel számolnia. Éppen ezért kiemelten kell foglalkozni esetükben akár a túszejtés, a személyzet elleni támadás, az egymás elleni agresszió lehetőségével is. Ez különösen problémás lehet azok esetében, akik a hétköznapi felmerülő problémákra is agresszióval reagálnak, hiszen ez a börtön falain belül veszélyes a személyzetre, az elítélttársakra és a környezetre is.

⁴⁶² GARAMI Lajos: Élő halottak? A tényleges életfogytiglani szabadságvesztés végrehajtásának problémái. Börtönügyi Szemle, 1999/2, pp. 56–63.

⁴⁶³ A TÉSZ elítéltekre vonatkozóan ebben az időben jellemző volt a fokozott öngyilkossági arány prognosztizálása, ami aztán később tévesnek bizonyult. Tény, hogy ekkor ez a büntetés még valóban sűrű tartó szabadságvesztést jelentett minden elítélt számára.

Csapó József, a Szegedi Fegyház és Börtön volt parancsnoka szintén az új jogintézményből fakadó lehetséges biztonsági kockázatra hívta fel a figyelmet:⁴⁶⁴ Szerinte „a legsúlyosabb büntetéssel sújtott elítéltek esetében a büntetés-végrehajtás számára az adja a legnagyobb biztonsági kockázatot, hogy ezeknek az embereknek nincs vesztenivalójuk. Magatartásukkal ugyan veszélyeztethetik egyes börtönbeli kedvezményeiket, ám büntetőjogilag gyakorlatilag már nem vonhatók felelősségre semmiért (...) a jövőt nem láthatjuk előre: nem tudjuk, hogy mi lesz három, öt, vagy tíz év múlva, amikor az elítéltek személyiségváltozása révén tudatosulhat bennük a kilátástalanság.”

A bizottságnak a szegedi büntetés-végrehajtási intézettel szoros együttműködésben kellett lefektetni a fogvatartás módjának alapjait.

A reintegrációs funkció nélküli, pusztán fogvatartás megszervezése alapvető elvi és gyakorlati problémákat vetett fel. A büntetés-végrehajtás törvényben is előírt feladata, hogy elősegítse az elítélt társadalmi beilleszkedését és a jogkövető magatartás kialakulását.⁴⁶⁵ A reintegrációs és fejlesztési programok mellőzésével megvalósuló fogvatartás lényegében azt eredményezné, hogy a fogvatartottak számára csupán az alapvető szükségletek kielégítését biztosítanák, a szükséges biztonsági feltételek mellett, miközben életüket változatlan formában hagynák lefolyni egészen halálukig. Az ilyen mértékű depriváció mesterségesen fokozná a reménytelenség és a kilátástalanság érzését, amely végső soron a velük való bánásmódot is jelentősen megnehezítené.⁴⁶⁶

A létrejött bizottság e kérdésben egységes álláspontot foglalt el. Ezeket a fogvatartottakat is be kell vonni az oktatásba, szakképzésbe, a legkülönbözőbb terápiás programokba, tréningekbe. Ezek a foglalkozások lekötik a figyelmüket, elősegítik feszültségeik levezetését, segítik a mentális és fizikai egészségük megőrzését. Hangsúlyozták, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélteteket nem szabad kizárni a jutalmazási lehetőségekből sem. Esetükben a jutalmaknak elsősorban a személyes kapcsolatok erősítésére, valamint a személyes szükségleteik lehetőség szerinti kiegészítésére kell irányulniuk. Ugyanakkor kiemelték, hogy amennyiben indokolt és

⁴⁶⁴ PAPP László: *Mindörökké rács mögött. Szükség van-e a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre?* De Jure, 2007/2, pp. 22–25

⁴⁶⁵ 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról, 1. § (2).

⁴⁶⁶ GARAMI Lajos: *Élő halottak? A tényleges életfogytiglani szabadságvesztés végrehajtásának problémái.* Börtönügyi Szemle, 1999/2, pp. 56–63.

megalapozott, e fogvatartottakkal szemben ugyanúgy le kell folytatni a fegyelmi eljárásokat, és szükség esetén a fegyelmi fenytést is alkalmazni kell.⁴⁶⁷

A TÉSZ fogvatartottak esetében a fenti veszélyeket is figyelembe véve kiemelten fontos a személyre szabott kezelési és egyéni biztonsági utasítás. Elhelyezésük, fogvatartásuk szempontjából az első és legfontosabb, hogy az intézet biztosítsa azt, hogy a fogvatartottak, a többi elítélt, a személyi állomány, az intézet teljes biztonsága, az élet- és vagyonbiztonság megőrzése folyamatos legyen. Olyan biztonsági rendszert kell tehát kiépíteni és működtetni, ami ennek a célnak maradéktalanul megfelel. Túlnyomórészt egyszemélyes elhelyezésben gondolkodtak, egy olyan körlet rész kialakításában, ami minden funkciót magába foglal, megfelelő nagyságú mozgástérrel rendelkezik és biztosítja a speciális programok lebonyolítását, ezáltal csökkenti a fogvatartottak frusztrációját, de egyben maximális biztonságot garantál.⁴⁶⁸

7.2. Az első HSR körlet létrehozása

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtására a hosszútartamú szabadságvesztés végrehajtásában tapasztalattal rendelkező Szegedi Fegyház és Börtön lett kijelölve. Itt helyezték el az első TÉSZ fogvatartottat és itt jött létre elsőként HSR körlet is.⁴⁶⁹

Éles Éva (börtönpszichológus): „2000-ben érkezett az első TÉSZ-es elítélt. Úgy tartottuk, mint egy hímes tojást. Mi nem tudtuk, hogy mit kezdünk vele, bizonytalanok voltunk még az ilyen típusú fogvatartásban, ő pedig kihasználta ezt. Barátságtalan ember volt, mi kérdegettük, hogy van-e valamire szüksége. Nem én foglalkoztam vele, hanem a kollégám, de a lelkészünk is sokszor bejárt hozzá, ő vitt neki rádiót is, hogy tudja hallgatni. Elintéztük neki, hogy lemelessen a büfébe vásárolni, mert panaszkodott, hogy nem engedik neki. Utána jött a második. Elkezdtek egymással rivalizálni. Az egyik megtudta, hogy a másik hányszor ment le vásárolni, akkor ő is követelte, úgy érezte, hogy minden jár neki, ami a másik TÉSZ-esnek is.”⁴⁷⁰

⁴⁶⁷ CSÓTI András: A magyar börtönügy új kihívása: a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés. Börtönügyi Szemle, 2005/2, p. 28.

⁴⁶⁸ i.m.

⁴⁶⁹ Később Szeged mellett Sátoraljaújhelyen, Tiszalökön és Budapesten is létesültek ilyen körletek

⁴⁷⁰ Az időközben nyugdíjba vonult pszichológusnőtől az általam készített interjúból idézek.

2003 végétől zajlott az előkészítő bizottsági munka a Szegedi Fegyház és Börtönben, a korábban létrejött bizottság támogatásával. A hosszúidős fogvatartottakkal végzett büntetés-végrehajtási tapasztalatok azt mutatták, hogy e csoport, a viselkedésbeli hasonlóságok ellenére, lényegesen eltér az addig ismert fogvatartotti állománytól. A különbségek elsősorban reakcióikban voltak megfigyelhetők: elutasító válaszok esetén gyakran jelentkeztek szélsőséges verbális megnyilvánulások, önmaguk vagy mások elleni agresszív tartalmú fenyegetések, valamint fokozott hajlam az izolációra. E megfigyelések egyértelműen alátámasztották az önálló részleg kialakításának szükségességét.⁴⁷¹

Kezdetben több verzió is felvetődött: a kor biztonsági követelményeit biztosító új intézet létrehozása, illetve egy önálló épület kialakítása, valamint meglévő különálló épület, vagy épületrész átalakítása erre a célra.⁴⁷² Végül a büntetés-végrehajtás költségvetési kereteinek figyelembevételével megszületett a döntés: az ideiglenes TÉSZ körlet a Szegedi Fegyház és Börtön Csillag épületének harmadik emeletén, a 2. utcában kerül kialakításra. A kivitelezést 2005. január 17-én kezdtük meg, az elnevezés pedig az ott elhelyezendő elítéltek körére tekintettel Hosszúidős Speciális Rezsimű körlet, azaz HSR lett.⁴⁷³

Éles Éva: - börtönpszichológus: *Kezdetben a második emeleti C utcán voltak a hosszú időre elítélt különös odafigyelést igénylő fogvatartottak, ebből lett később a HSR. Bevontuk az elítélteket a körlet kialakításával kapcsolatos apróbb kérdésekbe, hogy ezzel csökkentsük a változással járó stresszt, ők dönthették el például, hogy milyen színűek legyenek a falak. Kidolgoztunk egy kezelési programot, amit elfogadott az országos parancsnokság és elkezdtek betelepíteni a körletet. Rengeteg ellenőrzés volt, és kezdetben nagyon szigorú biztonsági előírások, a fogvatartottak panaszolták is, hogy még a zuhanyzóig is mozgáskorlátozó eszközt tettek rájuk. Később, lassan engedett ebből a rendszer.*

A körletrész úgy lett kialakítva, hogy az épület többi részétől elkülönítették: a függőfolyosót összefüggő padlóvá alakították, és a folyosótól lemezborítású rácsozattal zárták el. Az elítéltek elhelyezésére a körleten 8 lakóegységes zárka és 2 kríziszárka került kialakításra. A zárkák térkialakítása sajátos megoldást alkalmaz, mivel két, kis alapterületű

⁴⁷¹ ÉLES Éva – MATOVICS Csaba – TIKÁSZ Sándor: *A Szegedi Fegyház és Börtön hosszúidős fogvatartási tapasztalatai*. Börtönügyi Szemle, 2018/2, p. 34.

⁴⁷² MATOVICS Csaba: *A Szegedi Fegyház és Börtön hosszúidős speciális rezsimű körletének működési tapasztalatai*. Börtönügyi Szemle, 2009/2, pp. 99-108.

⁴⁷³ i.m. p.101.

(7,81 m²) helyiségre tagolódik: egy nappali és egy éjszakai zárkára. Ez a felosztás lehetőséget biztosít az elítéltek számára, hogy életterületet funkcionálisan elkülönítsék, és azokat életmódjuknak, ízlésüknek, valamint egyéni szükségleteiknek megfelelően alakítsák. Az éjszakai zárka kialakítása hozzájárul az elítélt személyes, intim szférájának bővüléséhez, ezáltal fokozva az önállóság érzetét a börtönkörnyezeten belül.⁴⁷⁴

A zárkák fekhellyel, ülőkével, szekrénnel, lavórral, asztallal, szemetessel, hamutartóval, televízióval, tükörrel és takarító eszközökkel vannak felszerelve. A HSR körleten többletként jelentkezik a könyvespolc, továbbá egy olvasólámpa.

A Szegedi Fegyház és Börtön az első lépéseket úgy tette meg, hogy nem állt rendelkezésre korábbi tapasztalat vagy minta a „börtön a börtönben” modell kialakítására. Ennek hiányában a rendszer több, korábban már részleteiben kipróbált és garanciálisan működtethető elemből állt össze, amely egy nevelés-, kezelés-, ellátás- és gondozásközpontú, problémamegoldásra orientált repertoárt hozott létre. E komplex megközelítés egyik kiemelt szempontját a fogvatartás biztonságának következetes érvényesítése jelentette.⁴⁷⁵

A HSR körlet kialakításánál a bizottság célja egy ún. „lakóbörtön” létrehozása volt, melynek kettős küldetése van: a büntetés-végrehajtás keretei között a tartalmas élet feltételeinek lehetőség szerinti biztosítása a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték részére, és a börtön biztonságát sértő cselekmények, rendkívüli események bekövetkezésének megelőzése.

A körleten lakók heti rendszerességgel beszélnek pszichológussal, illetve látogatja meg őket orvos. Szakvizsgálatokra, fogászati ellátásra igény szerint, előzetesen egyeztetett időpontokban van lehetőség.

A szabadidős lehetőségek szervezésére fizikailag kevés tér áll rendelkezésre. A körlet kialakításánál említett többfunkciós foglalkoztató helyiségben főzősarok, sporteszközök, bordásfal, csocsó, asztalitenisz és filmsarok biztosítja a kikapcsolódás lehetőségét.⁴⁷⁶

7.3. A Szegedi Fegyház és Börtön HSR körletének tapasztalatai közvetlenül annak létrehozását követően

⁴⁷⁴ i.m. p.102.

⁴⁷⁵ i.m. p.103

⁴⁷⁶ i.m. p.104.

Egy, a HSR körleten szolgálatot teljesítő felügyelő így emlékszik a kezdetekre: „A beköltözésre kijelölt fogvatartottakkal már a beköltözés előtt évekig foglalkoztunk az intézetben, így azok viselkedését, magatartását ismertük. Az akkori intézményparancsnok a körletrészen szolgálatot teljesítő körletfelügyelők véleményét kikérte a behelyezendő elítéltekkel kapcsolatban. A vezetőink részéről segítséget kaptunk, hogy minél jobban megismerjük a HSR-re költöző fogvatartottakat. Mindenki részére kiállítottak egy egyéni kezelési utasítást, amelyek a mozgásukra, illetve más tevékenységükre vonatkozó szabályokat tartalmaztak. A felügyelői team jó és összetartó csapat volt az induláskor. Mindenki évek óta együtt dolgozott. Ismertük egymást és megbíztunk egymásban. Tudtuk, hogy számíthatunk egymásra. Pár év elteltével a kezdeti szigor a biztonsági intézkedésekkel kapcsolatban enyhült. A mozgáskorlátozó eszközök a körletrészen belül lassan minden fogvatartotttól lekerültek. (...) Épp olyan módon kezeltem a fogvatartottakat, mint egy sima körletrészen. Nyilván veszélyesebbek az elkövetett bűncselekményük miatt, de sosem lehet tudni mikor és mit hoz ki az emberből a bezártság, legyen az életfogytos, vagy egy bolti tolvaj. Egy dolog volt fontos számomra, hogy a nap végén mindenki hazamehessen, velem együtt.”⁴⁷⁷

Éles Éva – börtönpszichológus: „A Szegedi Fegyház és Börtönben speciális csoportot alkotnak a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést töltők. Többségük normál fegyház körülmények között él, kisebb létszám tartózkodik a HSR részlegen. A TÉSZ-es fogvatartottakkal végzett munka csak kismértékben különbözik a más típusú büntetést töltők pszichológusi foglalkozásától. A különbséget a foglalkozás megtartásának helyszíne adja, a fogvatartott meghallgatása a zárkában vagy a közösségi térben (foglalkoztató) történhet. A szociális tér speciális jellemzői a rácsok, elválasztó plexiüvegek, a terápiás teret pásztázó kamerák. E tárgyi környezetben kezdetben a pszichológus szokatlanul, mondhatni szorongással telve működik, csak lassan barátkozik meg a munkakörülményekkel és a fogvatartott személyiségével. Kritikus élethelyzetet teremthet a részlegen az új fogvatartott befogadása, a befejezett öngyilkosság, az elhalálozás, a súlyos gyógyíthatatlan beteg jelenléte és szenvedésének látványa, valamit a működéssel kapcsolatos intézeti változások. Az előzetes ház közösségi életével összehasonlítva a HSR-en minden lelassul, szinte megáll az idő, a napi program végrehajtása a legfontosabb. Külső szemlélőnek úgy tűnhet, hogy

⁴⁷⁷ ÉLES Éva – MATOVICS Csaba – TIKÁSZ Sándor: *A Szegedi Fegyház és Börtön hosszútávú fogvatartási tapasztalatai*. Börtönügyi Szemle, 2018/2, p. 32.

megszűnt a létezés, pedig csak nyugalom van, a csend az indulatok, belső viharok lecsendesítését segíti. Eleinte félelemkeltő ez a hangulat, de rövid idő elteltével a nyugalmat, a zajmentes környezetet megszokják, igénylik a fogvatartottak. A gyászhoz, a veszteségérzés feldolgozásához kell az ingerekben szegényebb világ. A kevés inger kevesebb vágyat ébreszt, talán könnyebb is elfogadni az életfogytig tartó szabadságvesztés tényét. A halálíg tartó bezártság tudatának, élményének elfogadására nincs külön érzékszervünk, szerencsénkre így a kezdeti reménytelen, depresszív hangulattal jellemezhető periódust felváltja a reménykedő, bizakodó szemlélet. Az évek múlásával a bizakodás alábbhagy, minél hosszabb ideje van bent valaki, annál inkább beletörődik helyzetébe, elfogadja otthonául a HSR részleget, és komfortosan kíván élni. Ha ezt az egyensúlyt valami veszélyezteti, akkor azonnal nyugtalanság, irreális gondolatok, bűnbakképzés, szuicid fantáziák jelennek meg. A pszichológusra hárul a félelmet kiváltó helyzetek feltárása, a negatív fantáziák, téveszmék felismerése, a realitás irányába való elmozdulás elősegítése, a kedélyállapot stabilizálása.

Említettem, hogy a HSR részlegre bekerülést a legnehezebb érzelmileg feldolgozni. Hosszú időszak után⁴⁷⁸ azt kell mondanom, hogy a most újonnan bekerültek felkészültebbek, több tudással rendelkeznek a körlet életéről, így szorongásuk nem annyira hangsúlyos.

A HSR részlegben büntetést töltő fogvatartottak a hosszú évek alatt elfogadják a bezártságot, a körlet többi részétől való izolációt. Zárkaelhelyezésük kényelmet nyújt, nem kell megküzdeni a társakkal, nem kell alkalmazkodni a változó körülményekhez. Az izoláció az alkalmazkodóképességet gyengíti, észlelhető, hogy komolyabb konfliktusok alkalmával nem kötnek kompromisszumot, kizárólag saját érdekeiket tartják szem előtt. A személyiségváltozás lassú vagy egyáltalán nem történik meg, gyakran azt látjuk, hogy a fogvatartott viselkedéskészlete a bekerülést megelőző személyiségjegyeket markánsan hordozza”⁴⁷⁹

Ami kezdetben még kérdés volt a büntetésvégrehajtás szakemberei számára⁴⁸⁰, az a HSR körlet első néhány évében bebizonyosodott: a tényleges életfogytig tartó

⁴⁷⁸ Ez a tanulmány 2019-ben készült.

⁴⁷⁹ ÉLES Éva: *A fogvatartottakkal kapcsolatos pszichológiai feladatok bemutatása, kiemelt témakörként ismertetve a tényleges életfogytiglanos fogvatartottakkal kapcsolatos kihívást.* Börtönügyi Szemle, 2019/2, pp. 5–11.

⁴⁸⁰ ÉLES Éva – MATOVICS Csaba – TIKÁSZ Sándor: *A Szegedi Fegyház és Börtön hosszútávú fogvatartási tapasztalatai.* Börtönügyi Szemle, 2018/2, p. 33: „Mivel a fogvatartotti körnél a reintegrálás nem lehet cél, kizárólagos törekvésünk a börtönszocializáció minél hatékonyabb, egyszerűbb megvalósítása lehet. Nagy kérdés tehát, hogy vajon képesek lesznek-e szocializálódni a HSR után egy nyitottabb börtönrendszerhez, illetve a társaikhoz az onnan érkező fogvatartottak.”

szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak egy része, csakúgy, mint az egyéb, hosszú ideig tartó szabadságvesztésre ítélték esetében tapasztalható, bizonyos idő elteltével gond nélkül integrálható a nagyobb, többszemélyes zárkákba, ahol számukra lényegesen több lehetőség és aktivitási forma válik elérhetővé.

Napjainkra a HSR körlet már nem azonos kizárólagosan a TÉSZ-re ítéltékkel, jóllehet tendencia, hogy ezen a körleten kezdik meg büntetésük letöltését. Nem bizonyítható, és nem is prognosztizálható, hogy egy extrém hosszú tartamú szabadságvesztés kizárólag ilyen szigorúan szabályozott keretek között hajtható végre. Ugyanígy nem igazolható az sem, hogy az egyes elítéltek ne lennének elhelyezhetők „normál” fegyházkörleten, különösen, mivel munkáltatásuk, oktatásuk és a kulturális programokon való részvételük a fegyház más nevelési csoportjaiban jóval zökkenőmentesebben megoldható. Fontos figyelembe venni, hogy az ítélet-végrehajtás folyamata során az elítéltek pszichés állapota dinamikusan változik: a lázadó, a reménykedő és a megnyugvó szakaszok váltakozva jelennek meg az egyéni börtönélet ívében.⁴⁸¹

A HSR részleg egyik meghatározó sajátossága az izolált elhelyezés, amelynek elsődleges célja, hogy az ide beosztott elítélt az ítélethozatal és az azt megelőző traumák feldolgozását szakmailag támogatott környezetben végezhesse el, valamint felkészülhessen a büntetés-végrehajtással való együttműködésre. E megközelítés összhangban áll a hosszúidős részleg eredeti koncepciójával, amely szerint a HSR a büntetés-végrehajtás kezdeti szakaszában felkészítő funkciót tölt be.

A részlegre kerülő elítéltek itt találkoznak először a speciális szabályrendszerrel, és megtapasztalják, hogy együttműködő magatartás esetén milyen többletjogosultságokhoz juthatnak, míg a szembeszegülő viselkedést következetes rezsimszigor és korlátozások követik. A részleg továbbá különböző terápiás lehetőségeket kínál, amelyek hozzájárulnak az elítélt pszichés stabilizációjához és a későbbi beilleszkedés elősegítéséhez.

E sajátosságok alapján a HSR részleg egyfajta „köztes rezsimként” értelmezhető, amely az időszakos felülvizsgálatok révén átmenetet biztosít a normál fegyházi reintegrációs részlegek irányába. A HSR-en eltöltött idő célja, hogy az elítéltet felkészítse arra, hogy büntetésének hátralévő részét az intézet más fegyházi vagy speciális reintegrációs részlegén, már egy nagyobb zárkaközösségben töltsse le.⁴⁸²

⁴⁸¹ KISZELY Pál – NAGY István: Az idő rabságában. *Börtönügyi Szemle*, 2012/3, p. 11.

⁴⁸² ÉLES Éva – MATOVICS Csaba – TIKÁSZ Sándor: *A Szegedi Fegyház és Börtön hosszúidős fogvatartási tapasztalatai*. *Börtönügyi Szemle*, 2018/2, p. 30.

TÉSZ fogvatartott: „Immáron tíz éve annak, hogy a „Csillag” kapui bezárultak mögöttem, így visszatekintve nem tűnik ennyinek. Anno egyből a HSR körleten helyeztek el, fogalmam sem volt, milyen lehet az élet egy „normál” körleten. Ebből kifolyólag semmiféle viszonyítási alappal sem rendelkeztem. Az addig megszokott, előzetes letartóztatásban töltött, „nagyzárkás életre” készülve léptem be ebbe a zárt világba, amit HSR néven ismerünk. Sokkoló volt, ugyanakkor megnyugtató is. Talán furcsán hangzik, de valóban így van.

Azt nem tudom, hogy a többi TÉSZ-re ítélt sorstársam miként fogadta a jogerős verdiktet, de én egy kicsit belehaltam. Abban az idegállapotban a lehető legjobb döntése volt a BV vezetésnek, hogy akkor nem helyeztek közösségbe. Más elítéltek közé zsúfolva feldolgozni a feldolgozhatatlant, lehetetlen feladatnak tűnt, hálás vagyok érte, hogy nem kellett megküzdennem ezzel a démonnal. Ennek ellenére az elmúlt évtizedben számtalan csatát vívtam ennek az életformának a lélekölő szörnyetegével. Az elsőket éppen ott, a HSR-en.

Abban a mesterségesen végletekig lelassított körletrészen olybá tűnhet az oda először belépő embernek, hogy megállt az idő. Bizonyos értelemben ez igaz is, de az ott leélt napok, hónapok majd évek ráébresztik az itt élőt, hogy ez korántsem igaz. Az első időkben még sokkolóan ható csend és nyugalom – ami az előzetes „pörgéséhez” képest szinte agyonnyomja az embert – lassan beleivódik az elítéltekbe, maguk is csendessé válnak, nyugodttá. Az ingerszegény környezet, a közösségi programok hiánya és az itt élők izoláltsága az évek alatt megölik a lelket, ugyanakkor védik is a HSR lakóit. Éppen ez a magány az, ami mégis lehetőséget teremtett számomra, hogy újrakalibráljam az életemet. Nehéz volt, sokáig tartott, de mára eljutottam arra a pontra, hogy tudom, mit akarok az élettől. Az első gyámoltalan lépéseket ezen az úton magammal viaskodva tettem meg, éppen ott abban a speciális mikrokörnyezetben. Türelnet, önkontrollt és önismeretet tanultam ott, és legfőképpen a sorsom elfogadását. Ez nem jelenti azt, hogy beletörődtem a helyzetembe, sokkal inkább azt, hogy az ítéletem alatt jobb emberré próbálok válni. Legfőképpen azért, hogy ha eljön az én időm – mert eljön, ebben biztos vagyok – akkor a jövőmről dönteni hivatott személyek azt mondhassák: ez az ember megérdemel egy második esélyt. Amikor ez tudatosodott bennem, akkor már négy éve éltem a HSR körleten. Ezután nagyon rövid idő alatt szűkké vált nekem ez az élettér, közösségbe vágytam, emberek közé, ahol megélhetem a közösségbe tartozás létben tartó folyamatát. Öt év után aztán lezárult életem legmagányosabb időszaka, normál körletre helyeztek.

Mintha újra megszülettem volna, emberek között éltem – élek a mai napig is – ezáltal embernek éreztem, érzem magam. Esélyt kaptam a vezetéstől, amellyel élek, azóta újabb impulzusok révén kitágult előttem ez a benti, zárt világ. Iskolába járok, megszerettem a tanulást, a tanáraimtól értékeket és elfogadást tanulok a tananyagon túl.”

8. Nemzetközi kutatások a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtásának körülményeiről és gyakorlatáról

A fogvatartás hatásainak vizsgálata hosszú múltra tekint vissza a börtönszociológia területén.⁴⁸³ A kutatások nagy része az életfogytig tartó vagy hosszú távú szabadságvesztésre ítéltre, illetve azokra az intézményekre fókuszál, ahol fokozott biztonsági intézkedések vannak érvényben, és az elítéltek gyakran határozatlan idejű büntetést töltenek.⁴⁸⁴ Az eredmények azonban messze nem egységesek. A skála az életfogytig tartó fogvatartás személyiségre gyakorolt teljesen romboló hatásától egészen annak teljes hatástalanságáig ível.⁴⁸⁵ Ez a különbség részben a kutatók eltérő megközelítéséből fakad: a szociológusok főként kvalitatív módszereket alkalmaznak, míg a pszichiáterek és pszichológusok általában kvantitatív módszereket használnak. Egy másik fontos tényező, hogy csak az egyes rabokra koncentrálnak.⁴⁸⁶ Ezek a különbségek elkerülhetetlenül megnehezítik az életfogytig tartó büntetés általános hatásainak összefoglaló értékelését.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést töltő elítéltek számára nem csupán az jelent kihívást, hogy hosszú éveket kell börtönben eltölteniük, hanem az a tudat is, hogy nagy valószínűséggel életük végéig ott maradnak. Egy 2013-ban, az Egyesült Államokban végzett felmérés szerint sokan éppen emiatt alternatív kivégzésként értékelik helyzetüket.

⁴⁸³ A fejezet a Dirk van Zyl Smit és Catherine Appleton által írt **Life Imprisonment: A Global Human Rights Analysis** című műben megfogalmazott gondolatokra és kutatási eredményekre támaszkodik (ZYL SMIT, Dirk – APPLETON, Catherine, **Life Imprisonment: A Global Human Rights Analysis**, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts – London, England, 2019.)

⁴⁸⁴ Lásd még: SYKES, Gresham: *The Society of Captives*. Princeton, Princeton University Press, 1958; GOFFMAN, Erving: *Asylums*. London, Penguin, 1961; COHEN, Stanley – TAYLOR, Laurie: *Psychological Survival: The Experience of Long-Term Imprisonment*. Harmondsworth, Penguin Books, 1972; FLANAGAN, Timothy (szerk.): *Long-Term Imprisonment: Policy, Science, and Correctional Practice*. London, Sage Publications, 1995.

⁴⁸⁵ RASCH, Wilfried: *The Effects of Indeterminate Detention: A Study of Men Sentenced to Life Imprisonment*. *International Journal of Law and Psychiatry*, 4 (1981), pp. 417–431; BANISTER, P. – SMITH, F. – HESKIN, K. – BOLTON, N.: *Psychological Correlates of Long-Term Imprisonment I: Cognitive Variables*. *British Journal of Criminology*, 13 (1973), pp. 312–323; BANISTER, P. – SMITH, F. – HESKIN, K. – BOLTON, N.: *Psychological Correlates of Long-Term Imprisonment II: Personality Variables*. *British Journal of Criminology*, 13 (1973), pp. 323–330; LIEBLING, Alison – MARUNA, Shadd: *Introduction*. In: LIEBLING, Alison – MARUNA, Shadd (szerk.): *The Effects of Imprisonment*. Cullompton, Devon, Willan, 2005.

⁴⁸⁶ LIEBLING, Alison: *Prisons and Their Moral Performance: A Study of Values, Quality and Prison Life*. Oxford, Oxford University Press, 2004.

Büntetésüket gyakran „a másik halálbüntetésként”, „lassú elsorvadásként” vagy „a halálnál is rosszabb sorsként” írják le, míg önmagukat „élő halottként” említik.⁴⁸⁷

Embertelennek tartják büntetésüket, mivel nem biztosítja számukra a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét, ami egyben a remény teljes elvesztését is jelenti:

*„Ez a remények állandó összetörése, amikor kérelmet kérelmet követően önkényesen utasítanak el, valamint egy állandó önbecsapási kísérlet, miközben megpróbálsz meggyőzni magad, hogy még van remény. Másodpercről másodpercre, percről percre, óráról órára pazarolod az életed, és évtizedeken át tartó lelki és érzelmi kínban élsz, ami a halálban végződik. Ez a bebörtönzés általi halál.”*⁴⁸⁸

Különösen érzékenyen érinti e fogvatartottakat a személyes kapcsolatok fokozatos megszakadása, amelyet gyakran a halál élményéhez hasonlítanak. Idővel jellemzően egyre kevesebb emberrel tartják a kapcsolatot, és a kommunikáció mértéke is folyamatosan csökken. Mély magányérzetről számolnak be, mivel a családi kötelek meggyengülnek, a hozzátartozók elhaláloznak, miközben ők változatlanul a börtön falai között maradnak.

*„El kell fogadnom, hogy soha nem megyek haza, és az ezzel járó gyászt... A legfájdalmasabb a gyermekeimtől való elválás feldolgozása volt. Az ő hiányuk az életemből teljesen kikészít. A gyászom hevében az egyetlen megoldás, amit el tudtam képzelni, amikor a gyermekeim és a szabadságom elvesztésére gondoltam, a halál volt. Részletes terveket szőttem az öngyilkosságomra. Intelligens, kreatív nőként tudtam, hogy képes leszek megtenni anélkül, hogy lebuknék...”*⁴⁸⁹

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést töltő elítéltek esetében a büntetés nemcsak pszichológiai, hanem jelentős fizikai megterheléssel is jár. A kutatások rámutatnak arra, hogy gyakran elégtelen orvosi ellátással szembesülnek, és ezen a téren teljes mértékben a büntetés-végrehajtási intézmény nyújtotta lehetőségeknek vannak kiszolgáltatva. Egy, az Egyesült Államokban végzett Leigey-féle vizsgálatban több idős

⁴⁸⁷ HARTMAN, Kenneth (szerk.): *Too Cruel, Not Unusual Enough: An Anthology Published by the Other Death Penalty Project*. Lancaster, The Other Death Penalty Project, 2013, pp. 173, 29, 125 és 147.

⁴⁸⁸ DOLE, Joseph: *The Meaning of Life*. In: HARTMAN, Kenneth (szerk.): *Too Cruel, Not Unusual Enough: An Anthology Published by the Other Death Penalty Project*. Lancaster, The Other Death Penalty Project, 2013, p. 124.

⁴⁸⁹ GEORGE, Erin: *A Woman Doing Life: Notes from a Prison for Women*. New York, Oxford University Press, 2010, pp. 31–32.

TÉSZ-es fogvatartott arról számolt be, hogy társaik olyan betegségek következtében haltak meg, amelyek a szabad társadalomban kezelhetők lettek volna.⁴⁹⁰

A börtönben bekövetkező halál perspektívája mind az egyéni beszámolók, mind az empirikus kutatások tanúsága szerint különösen nyomasztó az érintett fogvatartottak számára. Az idősebb elítéltek esetében ez a várható kimenet jelentős pszichés terhelést jelent, amely tovább erősíti a haldoklással kapcsolatos szorongásokat. Bár egyes intézményekben biztosított a hospice ellátás, azt gyakran nem tekintik kellően humánusnak, mivel a börtönkörnyezet keretei között valósul meg. Még abban az esetben is, ha az ellátás szakmailag megfelelő, az utolsó napokat súlyosbítja a családtagok hiánya, valamint az a belső meggyőződés, hogy a börtönben történő halál nemcsak az elítéltekre, hanem közvetetten hozzátartozóikra is stigmatizáló hatást gyakorol.^{491 492 493}

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést töltő fogvatartottak esetében további nehézséget jelent, hogy büntetésük természetéből adódóan nincs esélyük a társadalomba történő visszailleszkedésre, ezért számukra rendszerint nem biztosítanak rehabilitációs programokat. Az ilyen programokból való következetes kizárás olyan üzenetet hordoz számukra, amely szerint életük a társadalom szemében értéktelen, javulásuk esélytelen, és minden, önfejlesztésre irányuló erőfeszítésük eleve céltalan.⁴⁹⁴

A reménytelenség és a teljes kilátástalanság azok a tényezők, amelyek markánsan megkülönböztetik a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést töltő elítélteket a többi fogvatartottól. Victor Hassine, aki maga is ilyen büntetését töltötte, *Life without Parole: Living in Prison Today* című könyvének különböző kiadásaiban részletesen beszámolt az 1981-ben megkezdett életfogytiglani szabadságvesztéséről. Művében reflektált a büntetéshez kapcsolódó fájdalmakra és megfosztásokra, amelyek mindennapi

⁴⁹⁰ LEIGEY, Margaret: *The Forgotten Men: Serving a Life without Parole Sentence*. New Brunswick, Rutgers University Press, 2015, p. 127.

⁴⁹¹ BOLGER, Maggie: *Offenders*. In: OLIVIERE, David – MONROE, Barbara (szerk.): *Death, Dying and Social Differences*. New York, Oxford University Press, 2004, p. 139; Lásd még: ADAY, Ronald – WAHIDIN, Azrini: *Older Prisoners' Experiences of Death, Dying and Grief behind Bars*. *Howard Journal of Crime and Justice*, 55 (2016), pp. 312–327.

⁴⁹² HANDTKE, Violet – BRETSCHEIDER, Wiebke – ELGER, Bernice – WANGMO, Tenzin: *The Collision of Care and Punishment: Ageing Prisoners' View on Compassionate Release*. *Punishment and Society*, 19 (2017), pp. 5–22, p. 6.

⁴⁹³ Lásd még: ADAY, Ronald – WAHIDIN, Azrini: *Older Prisoners' Experiences of Death, Dying and Grief behind Bars*. *Howard Journal of Crime and Justice*, 55 (2016), pp. 312–327.

⁴⁹⁴ WILLIS, Anthony – ZAITZOW, Barbara: *Doing "Life": A Glimpse into the Long-Term Incarceration Experience*. *Laws*, 4 (2015), pp. 559–578; Lásd még: NELLIS, Ashley: *For Henry Montgomery – A Catch 22*. 2018. február 28. Elérhető: <https://www.themarshallproject.org/2018/02/28/for-henry-montgomery-a-catch-22> (Letöltés dátuma: 2025.07.29.).

tapasztalatként határozták meg életét a börtön falai között.⁴⁹⁵ Remélte, hogy azzal, hogy életét a börtönben mások segítésének és a börtönkörülmények javításának szenteli, végül a feltételes szabadságra helyezési bizottság a kegyelmi kérelmét pozitívan bírálja el. Huszonhét évnyi büntetés letöltése után kegyelmi kérvényt nyújtott be a bizottsághoz, de a tagok megfontolás nélkül elutasították. Nem sokkal azután, hogy tudomást szerzett a döntésről Hassine öngyilkosságot követett el a börtönben.⁴⁹⁶

Hasonló esetként említhető John MacKenzie ügye New Yorkban, akit életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték, és akinek ítélete 25 év elteltével lehetőséget biztosított a felülvizsgálatra. Annak ellenére, hogy példamutató magatartást tanúsított a börtönben, a bizottság rendre elutasította feltételes szabadságra bocsátását, kizárólag az általa elkövetett bűncselekmény súlyára hivatkozva. MacKenzie összesen 41 évet töltött rács mögött, majd 2016 júliusában öngyilkosságot követett el. Később a bíróság bírálta a bizottság gyakorlatát, amiért az nem vette figyelembe az egyéb releváns tényezőket, például az elítélt személyiségében bekövetkezett pozitív változásokat.⁴⁹⁷

Az ilyen típusú büntetést töltő elítéltek esetében gyakran előfordul, hogy szabadságvesztésük egy részét magánzárkában vagy maximális biztonságú körletekben kell letölteniük. E fogvatartottakat rendszerint elkülönítik a börtön többi lakójától, és napi 22–24 órán keresztül zárt cellában tartják őket, szigorú felügyelet mellett, az emberi kapcsolatok és az érzékszervi ingerek teljes hiányában.⁴⁹⁸ Ezeket az elkülönítéseket vagy azért alkalmazzák, mert veszélyesnek tartják ezeket a fogvatartottakat, vagy épp fordítva, úgy érzik, hogy valamilyen okból meg kell védeni őket más raboktól.⁴⁹⁹ Az Egyesült Államokban végzett kutatások kimutatták, hogy a tartós elszigeteltség, illetve a magánzárkában töltött idő rendkívül magas arányban idéz elő pszichológiai traumákat az

⁴⁹⁵ HASSINE, Victor: *Life without Parole: Living in Prison Today*. 2nd ed. Los Angeles, Roxbury Publishing Company, 1999; Lásd még: JOHNSON, Robert – TABIZ, Sonia (szerk.): *Life without Parole: Living and Dying in Prison Today*. New York, Oxford University Press, 2011.

⁴⁹⁶ SHAUER, Edward: *Book Review: Life without Parole: Living and Dying in Prison Today (5th ed.)*, by Victor Hassine, edited by Robert Johnson and Sonia Tabriz. *Southwest Journal of Criminal Justice*, 8 (2011), pp. 177–178.

⁴⁹⁷ MacKenzie v. Stanford, Index No. 2789/15, at 1*–2* (N.Y. Sup. Ct. 2016); *A Challenge to New York's Broken Parole Board*. *New York Times*, 2016. június 13., p. 18; GOLDSTEIN, Joseph: *Merciless End for a Long Island Cop Killer*. *New York Times*, 2016. október 28.

⁴⁹⁸ CASELLA, Jean – RIDGEWAY, James – SHOURD, Sarah (szerk.): *Hell Is a Very Small Place: Voices from Solitary Confinement*. New York, New Press, 2016; LIEM, Marieke: *After Life Imprisonment: Reentry in the Era of Mass Incarceration*. New York, New York University Press, 2016; RHODES, Lorna: *Total Confinement: Madness and Reason in the Maximum Security Prison*. Berkeley – Los Angeles, University of California Press, 2004.

⁴⁹⁹ SHALEV, Sharon: *Supermax: Controlling Risk through Solitary Confinement*. Cullompton, Willan, 2009.

elkülönítve tartott fogvatartottaknál.⁵⁰⁰ Haney rámutatott, hogy a magánzárka teljes izolációja és érzékszervi megvonása számos pszichiátriai tünetet okoz, köztük fokozott negatív érzelmeket és hozzáállásokat, álmatlanságot, szorongást, pánikot, visszahúzódást, túlérzékenységet, mániászerű gondolatokat, kognitív működési zavarokat, hallucinációkat, kontrollvesztést, ingerlékenységet, agressziót, paranoiát, reménytelenséget, depressziót, az érzelmi összeomlás érzését, öncsonkítást, valamint öngyilkossági gondolatokat és viselkedést.⁵⁰¹ Egyre több kutatás mutatja, hogy súlyos esetekben a magánzárka hatásai „szélsőséges öncsonkításokhoz” vezethetnek, és az öngyilkosságok aránya a magánzárkában messze meghaladja a normál börtönpopulációban tapasztaltakat.⁵⁰² Az öngyilkos rabok közel 50%-a magánzárkában követi el a tettét.⁵⁰³

Jelentős, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést töltő rabokat veszélyesebbnek tartják más fogvatartottaknál. Egyes vélemények szerint ezek a büntetések egy új fogvatartott-típust teremtenek, akik hajlamosak erőszakra, kontrollálhatatlanuk, hiszen nincs vesztenivalójuk.⁵⁰⁴ Empirikus kutatások viszont azt mutatják, hogy a TÉSZ-t töltő fogvatartottak többsége kevésbé hajlamos a börtönbeli rendbontásra vagy erőszakra, mint azok, akik feltételes szabadulás lehetőségével járó életfogytiglant töltenek.⁵⁰⁵ Johnson és McGunigall-Smith szerint sok tényleges életfogytos

⁵⁰⁰ HANEY, Craig: *Mental Health Issues in Long-Term Solitary and 'Supermax' Confinement*. *Crime and Delinquency*, 49 (2003), pp. 124–156; HANEY, Craig – LYNCH, Mona: *Regulating Prisons of the Future: The Psychological Consequences of Solitary and Supermax Confinement*. *New York University Review of Law and Social Change*, 23 (1997), pp. 477–570; SCHARFF-SMITH, Peter: *The Effects of Solitary Confinement on Prison Inmates: A Brief History and Review of the Literature*. *Crime and Justice*, 34 (2006), pp. 441–528; SHALEV, Sharon: *Supermax: Controlling Risk through Solitary Confinement*. Cullompton, Willan, 2009.

⁵⁰¹ HANEY, Craig: *Mental Health Issues in Long-Term Solitary and 'Supermax' Confinement*. *Crime and Delinquency*, 49 (2003), pp. 130–131.

⁵⁰² CASELLA, Jean – RIDGEWAY, James: *Introduction*. In: CASELLA, Jean – RIDGEWAY, James – SHOURD, Sarah (szerk.): *Hell Is a Very Small Place: Voices from Solitary Confinement*. New York, New Press, 2016, p. 11.

⁵⁰³ KABA, Fatos – LEWIS, Andrea – GLOWA-KOLLISCH, Sarah – HADLER, James – LEE, David – ALPER, Howard – SELLING, Daniel – MACDONALD, Ross – SOLIMO, Angela – PARSONS, Amanda – VENTERS, Homer: *Solitary Confinement and Risk of Self-Harm among Jail Inmates*. *American Journal of Public Health*, 104 (2014), pp. 442–447.

⁵⁰⁴ STEWART, Jim – LIEBERMAN, Paul: *What Is This New Sentence That Takes away Parole?*. *Student Lawyer*, 11 (1982), pp. 14–17, p. 16; Lásd még: BLAND, Archie: *Crime and Punishment: Why Throwing away the Key Doesn't Work*. *Independent*, 2014. március 13. Elérhető: <http://www.independent.co.uk/news/uk/crime/crime-and-punishment-why-throwing-away-the-key-doesnt-work-9039185.html> (Letöltés dátuma: 2025.08.02.).

⁵⁰⁵ REIDY, Thomas – CUNNINGHAM, Mark – SORENSEN, Joe: *From Death to Life: Prison Behaviour of Former Death Row Inmates*. *Criminal Justice and Behavior*, 28 (2001), pp. 67–82; CUNNINGHAM, Mark – SORENSEN, Jon: *Nothing to Lose? A Comparative Examination of Prison Misconduct Rates among Life-without-Parole and Other Long-Term High-Security Inmates*. *Criminal Justice and Behavior*, 33 (2006), pp. 683–705; APPLETON, Catherine: *Life without Parole*. In: *Oxford Handbooks Online*. Oxford, Oxford University Press, 2015; LEIGEY, Margaret: *The Forgotten Men: Serving a Life without Parole Sentence*. New Brunswick, Rutgers University Press, 2015.

rab igyekszik elkerülni a bajt a börtönben, tudván, hogy a megszerzett kiváltságokat könnyen elveszíthetik, és igyekeznek stabil, konfliktusmentes környezetet fenntartani. A kutatók így magyarázzák: „Bármilyen súlyos szabálysértés veszélyezteti azt az életritmust, amelyet ezek a fogvatartottak hosszú idő alatt kialakítottak. Egy erőszakos cselekmény – még akkor is, ha önvédelemből történik – felborítja az életfogytig tartó szabadságvesztést töltők megszokott életmódját. Ilyen esetben elkülönítésre kerülnek, és gyakorlatilag előlről kell kezdeniük a börtönéletet: új környezetben, új szomszédokkal, új személyzettel, kevés kiindulási alappal, de sok bizonyítandóval. A rutinjuk fenntartása révén képesek elkerülni a konfliktusokat, ezzel részben irányítani tudják mindennapjaikat a börtön bizonytalan világában, és biztonságosabbá tehetik azt.”⁵⁰⁶ Leo Lalonde, a Michigan Corrections Department munkatársa így nyilatkozott: „Néhány év után az életfogytosok lesznek a legjobb rabok. Általában alkalmazkodnak és egyszerűen kitöltik az idejüket. Nyugtató hatással vannak a fiatalabbakra, sokkal több probléma van a rövid büntetést töltőkkel.”⁵⁰⁷ Leigey szociológiai vizsgálata, amely huszonöt éves, tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést töltő fogvatartott helyzetét elemezte az Egyesült Államokban, arra a következtetésre jutott, hogy a résztvevők nem csupán képesek voltak túlélni a több évtizedes fogva tartást, hanem belső erőforrásaikra támaszkodva új készségeket sajátítottak el, és törekedtek arra, hogy hasznosan töltsék el idejüket a börtönben. Megküzdésük kulcsa abban rejlett, hogy szembenéztek személyes problémáikkal, új kompetenciákat alakítottak ki, valamint olyan tevékenységeket folytattak, amelyek számukra egyéni jelentőséggel bírtak. Ellenálló képességüket és a hosszan tartó fogvatartás szenvedéseinek elviselését „pozitív hozzáállásnak” tulajdonították, amely egyes esetekben kizárólag a kegyelemben vetett reményből táplálkozott, még annak csekély valószínűsége ellenére is.⁵⁰⁸

Bár a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés tapasztalataival kapcsolatos kutatások többsége az Egyesült Államokban zajlott, Liem és munkatársai Hollandiában végzett kis léptékű vizsgálata hasonló aggodalmakat vetett fel a hosszú távú fogvatartással kapcsolatban.⁵⁰⁹ A holland büntetőintézményekben végzett kutatások rámutattak arra, hogy

⁵⁰⁶ Lásd még: CULLEN, Eric – NEWELL, Tim: *Murderers and Life Imprisonment: Containment, Treatment, Safety and Risk*. Winchester, Waterside Press, 1999, p. 78.

⁵⁰⁷ DIETER, Richard C.: *Sentencing for Life: Americans Embrace Alternatives to the Death Penalty*. Washington, D.C., Death Penalty Information Center, 1993. Elérhető: [<https://deathpenaltyinfo.org/sentencing-life-americans-embrace-alternatives-death-penalty>] (Letöltés dátuma: 2025.08.02.).

⁵⁰⁸ LEIGEY, Margaret: *The Forgotten Men: Serving a Life without Parole Sentence*. New Brunswick, Rutgers University Press, 2015, p. 130.

⁵⁰⁹ LIEM, Marieke C. A. – VAN KUIJCK, Y. A. J. M. – RAES, B. C. M.: *Detentiebeleving van (levens)langgestraften. Een empirische pilotstudie. Delikt en Delinkwent*, 2 (2016), pp. 10–29.

a hosszú időtartamú szabadságvesztést töltő fogvatartottakhoz képest a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték körében a legfőbb aggodalmak a fokozott bizonytalanság, az élet értelmetlenségének érzése, a mentális leépüléstől való félelem, valamint a depresszív börtönklíma hatása köré összpontosultak. A vizsgálat szerint sok tényleges életfogytos az ítélet véglegességét a büntetés korai szakaszában még nem fogadta el, energiáját inkább a fellebbezési folyamatra összpontosította. Ez a kezdeti időszakban kulcsfontosságú megküzdési mechanizmusként szolgált, mivel az ítélet hatályon kívül helyezésének lehetőségébe vetett remény segített elnyomni a büntetés véglegességének tudatát.⁵¹⁰

A hollandiai vizsgálatokban részt vevő fogvatartottak szintén szembesültek a büntetés teljes kilátástalanságával, és gyakran hangsúlyozták a büntetés céljának érthetlenségét. Válaszaikból kirajzolódott, hogy amennyiben lett volna választási lehetőségük, a halálbüntetést előnyben részesítették volna az életfogytig tartó szabadságvesztéssel szemben.⁵¹¹

Éles kontraszt mutatkozott a határozott idejű szabadságvesztést töltő fogvatartottak és a tényleges életfogytig tartó büntetésre ítélték között Hollandiában. Utóbbiak többsége teljes mértékben megszakította kapcsolatait a külvilággal, miközben életük értelmetlensége és létezésük hiábavalósága miatt erős aggodalmakat fogalmaztak meg. Számos elítélt hiányolta az oktatási lehetőségekhez, a munkához és a rehabilitációs programokhoz való hozzáférést, valamint különösen tartott a mentális hanyatlás következményeitől. A kutatás szerint sokan közülük az öngyilkosság gondolatával is foglalkoztak.

Nemzetközi szinten a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést számos fogvatartott a halálbüntetés egyik formájaként éli meg. Bár kevésbé közvetlen és kényszerítő, mint a kivégzés, a börtönben bekövetkező halál elkerülhetetlensége alapvetően meghatározza mindennapi létezésüket. A feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének hiánya miatt sok elítélt úgy érzi, hogy megfosztották emberi méltóságától, az élet értelmének érzésétől és a remény lehetőségétől.

⁵¹⁰ i.m. p.17

⁵¹¹ i.m. p.19

9. A tényleges életfogytiglani szabadságvesztés ítélkezési gyakorlata Magyarországon

9.1. Bevezetés

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés a magyar igazságszolgáltatás legsúlyosabb szankciója, mely a halálbüntetés eltörlését követően vált hazánk jogrendszerének részévé. A jogalkotó szándéka egy olyan szankció megalkotása volt, mely továbbra is lehetővé teszi a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetőinek végleges kizárását a társadalomból, ugyanakkor megfelel a jogállamiság és az emberi jogok érvényesülésének követelményeinek.

A bevezetés óta⁵¹² eltelt 25 év elég hosszú idő ahhoz, hogy alkalmas legyen a bírósági gyakorlat elemzésére, valamint arra, hogy következtetéseket vonjunk le a TÉSZ alkalmazásának mintázatairól. Az eddigi hazai szakirodalom a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatos ügyeket többnyire elszórtan, esettanulmányok formájában dolgozta fel, így a rendelkezésre álló tudásanyag jellemzően egyedi esetek bemutatására és azok jogi vagy büntetőpolitikai értelmezésére szorítkozott. A jelen kutatás ezzel szemben az első olyan empirikus alapú feldolgozás, amely egységes szempontok mentén, adatbázisra építve vállalkozik arra, hogy az összes elérhető TÉSZ-es ítéletet átfogóan elemezze.

A vizsgálat célja nem pusztán deskriptív, hanem elemző és értelmező jellegű: törekszik feltárni azokat a háttérösszefüggéseket, amelyek az ítéletek mögött meghúzódnak, legyen szó az elkövetők személyiségéről, szociális helyzetéről vagy az általuk elkövetett bűncselekményekről.

A kutatás egyik fontos célkitűzése annak vizsgálata, hogy milyen szociodemográfiai jellemzőkkel rendelkeznek azok a személyek, akikkel szemben a bíróságok a legsúlyosabb büntetést alkalmazták. Ennek érdekében részletes adatgyűjtést végeztem az elítéltek életkoráról, családi hátteréről, iskolai végzettségéről, pszichés állapotáról, illetve az esetleges szenvedélybetegségeikről vagy korábbi büntetett előéletükről. A személyes és társadalmi jellemzők elemzése lehetőséget ad arra, hogy láthatóvá váljanak azok a mintázatok, amelyek az elkövetők körében ismétlődnek, illetve azonosíthatóak legyenek olyan közös vonások, amelyek gyakrabban előfordulnak TÉSZ-es elítéltek esetében.

⁵¹² Az 1998. évi LXXXVII. törvény vezette be annak lehetőségét, hogy már első bűntényesek esetében is lehetőség legyen a feltételes szabadságra bocsájtás kizárására

Emellett az ítéletek időbeli és területi eloszlásának vizsgálata lehetőséget kínál arra, hogy feltárjam az esetleges regionális eltéréseket, valamint megvizsgáljam, vajon az ítélkezési gyakorlat milyen mértékben követte a jogszabályi változásokat, illetve mennyiben maradt következetesen a bűncselekmény jellegéhez igazított.

Harmadrészt a kutatás kitér a bűncselekmények jellegének vizsgálatára is. Különösen fontos a bűncselekmények típusának, minősítésének feltárása, az elkövetés motivációja, az áldozatok száma, az elkövetés eszköze, az eljárás során történt esetleges beismerés, továbbá az, hogy az elkövetés hány a bíróság milyen enyhítő vagy súlyosító körülményeket vett figyelembe.

9.2. Módszertan és az adatgyűjtés folyamata

A kutatás megkezdését megelőzően az Országos Bírósági Hivatal (OBH) részére benyújtott kutatási kérelem – amely a teljes bírósági szervezetrendszerre vonatkozott – támogatásban részesült. Ennek eredményeként az OBH a jogerős ítéletek darabszámát éves bontásban, valamint bíróságokként részletezve rendelkezésre bocsátotta. Ezt követően külön kutatási kérelmek kerültek benyújtásra a Törvényszékekhez és az Ítéltáblákhoz, amelyek – kivétel nélkül – támogatásukról biztosították a kutatást, és megküldték a vonatkozó anonimizált ítéleteket. Öt ítélet az időmúlás következtében már kizárólag a levéltári rendszerben volt elérhető, ezek beszerzésére is sor került.

A kutatás tárgyát képező összesen 89 elsőfokú ítélet közül hat esetben nem sikerült a dokumentumok beszerzése. Három ügyben a törvényszék azzal indokolta az elutasítást, hogy az anonimizálás még nem történt meg, és azt kapacitáshiányra hivatkozva nem tudják elvégezni. Egy esetben a hozzáférést zárt tárgyalás ténye zárta ki, míg két ügyben a törvényszék azzal az indokkal tagadta meg a hozzáférést, további indoklás nélkül, hogy az adott határozat nem kutatható.

A vizsgált ügyek közül négy esetben nem került sor másodfokú eljárásra. A fennmaradó 86 ügyben született jogerős ítélet közül öt nem áll rendelkezésre az érintett ítélőtábla tájékoztatása szerint. Egy további esetben a hozzáférést zárt tárgyalás lehetetlennítette el.

A kiértékelés így 83 elsőfokú, 78 másodfokú, valamint 28 Kúria által hozott ítélet alapján indult. Összesen öt olyan terhelt szerepelt az adatbázisban, akik esetében sem első-, sem másodfokú döntés nem állt rendelkezésre. Ennek ellenére – figyelemmel arra, hogy ezek jellemzően közérdeklődésre számot tartó büntetőeljárások voltak – a terheltek

szociodemográfiai jellemzői és a tényállásokhoz kapcsolódó információk az esetek túlnyomó többségében így is hozzáférhetőek voltak.

9.3. A TÉSZ-ítéletek száma és bírósági fórumok szerinti eloszlása

9.3.1. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélek számának alakulása az elmúlt 25 évben, összehasonlításban a halálbüntetés korábbi ítélkezési gyakorlatával

A büntetés-végrehajtási szervezettől kapott adatok alapján 2023. december 31-ig összesen 86 jogerős tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről (TÉSZ) szóló határozat született, melyeket a kutatás során teljes körűen sikerült beazonosítani. Ezen felül a kutatás első szakaszának lezárásáig – 2024 folyamán – három további eset vált ismertté, amelyek szintén bekerültek az elemzett anyagba.

A TÉSZ eddigi történetének során két esetben történt meg, hogy az ítéletet később megváltoztatták, így ezek az elítéltek ma már nem TÉSZ büntetést töltenek.

Magyar László és társai sorozatban követtek el rablásokat idős emberek sérelmére. Megverték a sértetteket, majd megkötözték őket, így csikarva ki, hogy hol tartják az értékeiket. Végül megkötözve sorsukra hagyták a sértetteket, akik közül néhány meg is halt. A Debreceni Ítéltábla 2009. december 16-án jogerőre emelkedett ítéletével társtettesként, nyereségvágyból és több emberen elkövetett emberölés büntette, 21 rendbeli rablás büntette és más bűncselekmények miatt halmazati büntetésül – mint többszörös visszaesőt – életfogytig tartó fegyházbüntetésre és 10 évi közügyektől eltiltásra ítélte azzal, hogy feltételes szabadságra nem bocsátható⁵¹³. Magyar 2010. december 9-én kérelmet nyújtott be a Magyar Köztársaság ellen a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságához, az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. cikkének megsértése, a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége nélküli életfogytig tartó büntetés kiszabása miatt, valamint sérelmezte a 6. cikk megsértését is. Az EJEB megállapította, hogy hazánk TÉSZ szabályozása nem tekinthető a testület felfogása szerinti mérsékelhető büntetésnek, így sérti az EJE 3. cikkét⁵¹⁴. A döntésre figyelemmel a Legfőbb Ügyészség, valamint a terhelt és védője felülvizsgálati indítványt nyújtottak be az egyezményesértés orvoslása érdekében. E felülvizsgálati indítványokat elbírálv a Kúria⁵¹⁵ a korábbi ítéletet megváltoztatta, hogy a

⁵¹³ J. N. Sz. Megyei Bíróság 8.B.184/2006/385. számú ítélet, 2008.11.19.

⁵¹⁴ CASE OF LASZLÓ MAGYAR v. HUNGARY Application no. 73593/10 (2014.05.20)

⁵¹⁵ Bfv.II.1812/2014/7. (2015. június 11)

terhelt az életfogytig tartó szabadságvesztésből legkorábban 40 év letöltése után bocsátható feltételes szabadságra.

Kaiser Edét 2004-ben a Fővárosi Bíróság ítélte tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre⁵¹⁶, mely ítéletet 2005-ben a Fővárosi Ítéltábla helybenhagyott⁵¹⁷. A tényállásban szereplő bűncselekmények közül a móri Erste Bank fiókjában történt brutális rablógyilkosság indokolta a legszigorúbb büntetés kiszabását, mely során nyolc ember vesztette életét. Kaiser megkezdte büntetése letöltését, majd 2007-ben új bizonyítékok kerültek elő, a rendőrség elfogta Nagy Lászlót és Weiszdorn Róbertet, akik később ebben az ügyben beismerő vallomást tettek, és ennek következtében 2009 novemberében egy perújítási eljárás során a Fővárosi Bíróság felmentette Kaisert a móri bankrablás és gyilkosság vádjá alól. Az egyéb általa elkövetett bűncselekmények miatt végül a Fővárosi Ítéltábla jogerősen 2011-ben 15 év fegyházra ítélte⁵¹⁸. Kaiser a teljes büntetés letöltése után 2020-ban szabadult a börtönből.

Ez az eset máig hivatkozási alapként szolgál a halálbüntetés elleni érvrendszerben, mely jól mutatja, hogy a büntető igazságszolgáltatás hibái a visszafordíthatatlan szankciók esetében véglegessé és helyrehozhatatlanná válnak. Kaiser Ede a móri bankrablás során elkövetett nyolcszoros emberölés tényleges elkövetőjeként való téves azonosítása alapján a halálbüntetés létezése esetén reálisan számolhatott volna a legsúlyosabb büntetés kiszabásával. Az ügy ezért paradigmaticus esetté vált annak alátámasztására, hogy a halálbüntetés alkalmazása a jogalkalmazás esendősége miatt súlyosan veszélyezteti az igazságszolgáltatás helyrehozhatóságának és erkölcsi megalapozottságának követelményét.

Az általam készített kiértékelés a fenti két ügy ítéleteit is tartalmazza, mivel a bírói gyakorlat vizsgálata csak ezek bevonásával tekinthető teljesnek.

A bevezetés óta eltelt 25 évben kiszabott ítéletek száma az ítélkezési fórumrendszer szerinti megoszlásban az alábbiak szerint alakult:

	Első fokú ítélet	Másodfokú ítélet	Kúria
1999	1	0	
2000	0	1	
2001	1	0	

⁵¹⁶ Fővárosi Bíróság, 4.B.343/2004. (2004.12.23)

⁵¹⁷ Fővárosi Ítéltábla 1.Bf.564/2005/37. (2005.10.25)

⁵¹⁸ Fővárosi Ítéltábla 2.Bf.73/2010/17. (2011. január 18.)

2002	2	1	
2003	4	3	
2004	1	3	
2005	2	1	
2006	2	2	
2007	0	2	
2008	4	0	
2009	0	3	
2010	3	2	1
2011	2	1	1
2012	9	5	
2013	13	8	
2014	9	7	1
2015	3	13	2
2016	6	6	6
2017	5	4	3
2018	6	3	1
2019	1	5	
2020	5	2	2
2021	5	5	2
2022	2	3	1
2023	3	2	1
2024 első félév		3	3
Összesen:	89 ⁵¹⁹	85 ⁵²⁰	24 ⁵²¹

⁵¹⁹ Az adatok között nem szerepelnek azok az elsőfokú ítéletek, melyek esetében az Ítéletábrák nem hozott jogerős döntést, és azok az ítéletek sem, melyek esetében az ítéletábrák a döntést később megváltoztatta és biztosította az elítélt számára a feltételes szabadság lehetőségét.

⁵²⁰ Négy alkalommal fordult elő, hogy a terhelték nem éltek a fellebbezés lehetőségével, és elfogadták az elsőfokon kiszabott tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést. Különösen érdekes kérdés, hogy valaki miért dönt úgy, hogy nem él a másodfokú jogorvoslat lehetőségével, miután megkapta a legsúlyosabb kiszabható büntetést. Nagy János Dániel ügyében az ítélet egyértelmű választ ad erre a kérdésre: „I. r. vádlott tulajdonképpen apatikusan beletörődve viselte a büntetőeljárásban a rá váró büntetés kiszabását, a büntetőeljárás során végig az az egyetlen cél vezérelte, hogy a büntetőeljárás minél hamarabb befejeződjön az ő vonatkozásában.” Két másik eljárás során az elítéltek saját gyermekük életének kioltásáért feleltek, ami arra utal, hogy az ítélet elfogadásának hátterében lelkiismereti okok állhattak. Ezt támasztja alá Árvai Anikó esete is, aki a másodfokú tárgyalást megelőzően visszavonta fellebbezését, kifejezetten erkölcsi indokokra hivatkozva. A negyedik eljárás kapcsán sem az ítélet sem az esettel kapcsolatos híradások nem tartalmaznak információt arról, miért nem került sor fellebbezésre.

3. ábra: ítéletek száma az ítélkezési fórumrendszer szerinti megoszlásban

Négy esetben az elítélt lemondott a fellebbezési jogáról: közülük hárman közvetlenül az elsőfokú ítélet kihirdetését követően, egy fő pedig még a másodfokú tárgyalás előtt. Figyelemre méltó, hogy a négy ügyből kettőben szülő követte el a súlyosabb, életellenes bűncselekményt saját gyermeke ellen.

Árvai Anikó – aki az egyetlen jelenleg élő női TÉSZ-re ítélt fogvatartott - benyugtatózta és leitatatta gyermekét, majd több mint 100 késszúrással végzett vele. A 8 éves kislánynak azért kellett meghalnia, mert anyja így akart bosszút állni az apán.

Greskó László korábban többször is börtönben ült erőszakos bűncselekmények miatt. Legutolsó büntetéséből 2006 végén szabadult feltételesen, ekkor megpróbált visszatérni a családjához, sikertelenül, amiből azt feltételezte, hogy feleségének új párkapcsolata van. 2007 februárjában Greskó László előbb 18 éves fiát, Lászlót ölte meg, hogy ne tudjon segítséget hívni. Ezután 10 éves kislányát, Izabellát, majd feleségét, Erikát is meggyilkolta. A gyilkosságokat baltával követte el, áldozatai ágyban feküdtek, és nem mutattak ellenállást.

A vizsgálat keretében indokoltnak látszott a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabásának gyakoriságát összevetni a halálbüntetés alkalmazásának utolsó huszonöt évében tapasztalható ítélkezési gyakorlattal. Előfeltevésem az volt, hogy a TÉSZ-ítéletek száma jelentősen meghaladja majd a halálos ítéletek számát, mivel a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés – ellentétben a halálbüntetéssel – jobban összeegyeztethető a bírói lelkiismerettel és az alapjogi követelményekkel, továbbá az új szankció lehetőséget hagy a jogalkalmazási hibák későbbi korrekciójára.

Az empirikus adatok azonban nem támasztották alá ezt a feltételezést: 1964 és 1999 között összesen 103 alkalommal szabtak ki halálbüntetést⁵²¹, így ebben az időszakban több ilyen ítélet született, mint TÉSZ az azt követő első huszonöt évben. E különbség elsődleges oka valószínűsíthetően az, hogy a TÉSZ bevezetését követő kezdeti időszakban a bíróságok még visszafogottan éltek az új büntetési nem alkalmazásával. Az évek előrehaladtával azonban az ítélkezési gyakorlatot érezhetően alakította a szankció társadalmi elfogadottságának növekedése, valamint a jogszabályi környezet változása is.

⁵²¹ A többi ügy esetében harmadfokú döntést nem találtam; nem zárható ki, hogy egyes esetekben ilyen határozat született, ám azok nem hozzáférhetők, illetve az is valószínűsíthető, hogy bizonyos ügyekben jelenleg is folyamatban van az eljárás a Kúria előtt.

⁵²² A feldolgozás alapjául a halálbüntetések tekintetében a Nemzeti Emlékezet Bizottságának részvételével folyó kutatás során összeállított, az 1945. február 4-től az utolsó halálbüntetés végrehajtásáig, 1988. július 14-ig hazai bíróságok jogerős ítélete alapján kivégzettek névsora szolgált.

Utóbbi többek között a bűnszervezetben elkövetett bűncselekmények, illetve az erőszakos többszörös visszaesők esetében kizárta a bírói mérlegelés lehetőségét, és kötelezővé tette a súlyosabb büntetés, azaz a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását.

9.3.2 A TÉSZ-ítéletek számszerűsége és bírósági fórumok szerinti eloszlása

Az eddigi 89 esetben az elsőfokú ítéletet a törvényszékek az alábbi elosztásban hozták meg. A korábbi szervezetrendszer szerinti bíróságok ítéleteit az adott megyében/fővárosban hatáskörrel rendelkező illetékes bíróságnál tüntettem fel.

Fővárosi Törvényszék	16
Miskolci Törvényszék	9
Budapest Környéki Törvényszék	9
Kecskeméti Törvényszék	7
Pécsi Törvényszék	6
Szegedi Törvényszék	6
Szolnoki Törvényszék	6
Gyulai Törvényszék	5
Kaposvári Törvényszék	5
Veszprémi Törvényszék	5
Debreceni Törvényszék	4
Győri Törvényszék	2
Tatbányai Törvényszék	2
Balassagyarmati Törvényszék	2
Székesfehérvári Törvényszék	1
Egri Törvényszék	1
Szekszárdi Törvényszék	1
Szombathelyi Törvényszék	1
Zalaegerszegi Törvényszék	1
Nyíregyházi Törvényszék	0

4. ábra: Az elsőfokú ítéletek a törvényszékek szerinti eloszlásban

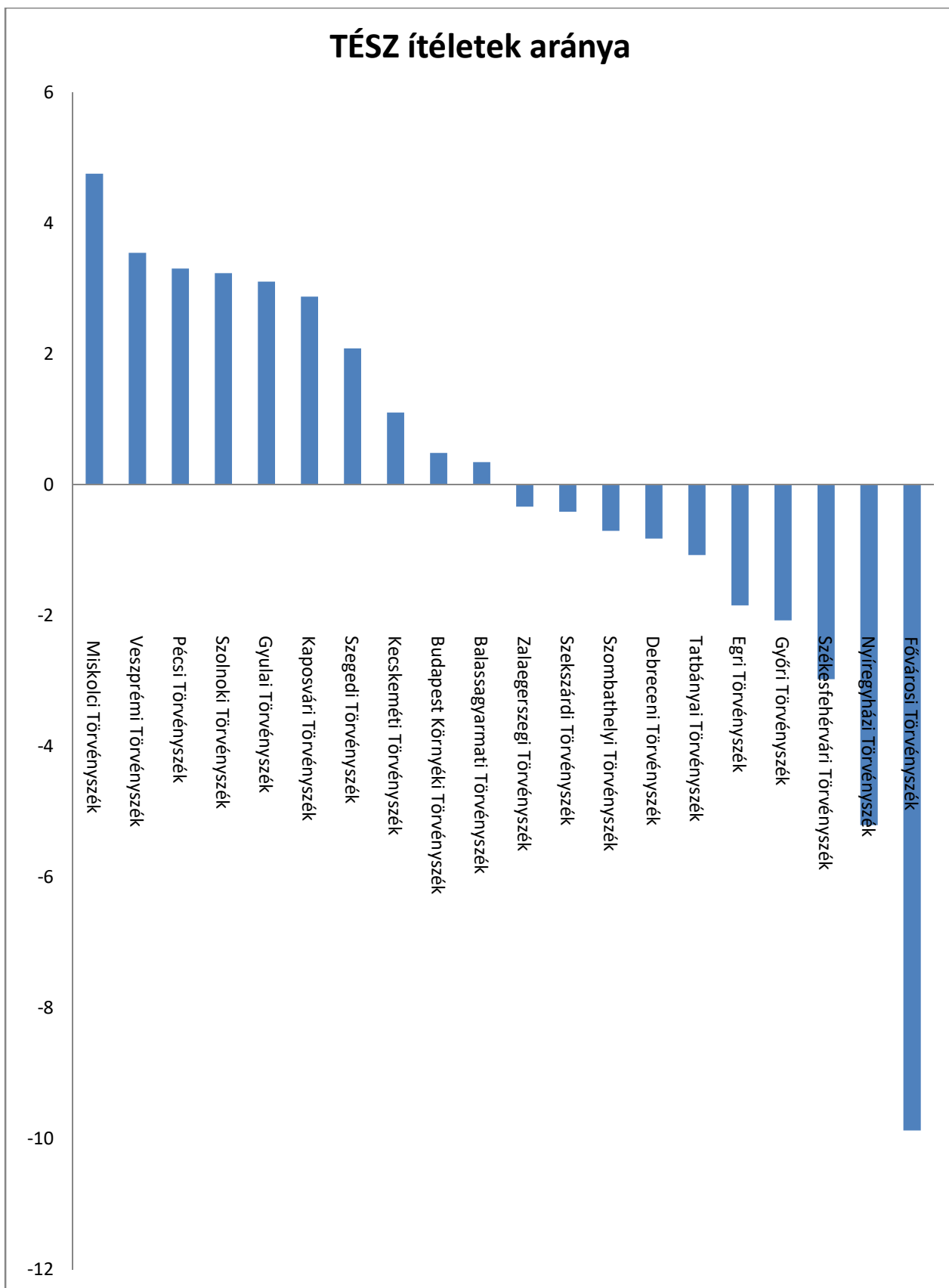
Érdekes lehet összevetni azt, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés ítéletét az összeshez képest milyen arányban hozták meg az egyes törvényszékeken,

valamint azt is, hogy az adott törvényszékek milyen arányban vesznek részt az ország teljes büntetőperes ügyforgalmában.⁵²³

	Ítéletek száma	TÉSZ ítéletek aránya	büntető ügyteher aránya országosan	Eltérés az ügyteherhez képest
Fővárosi Törvényszék	16	17,98%	27,85%	- 9,87
Miskolci Törvényszék	9	10,11 %	5,35 %	+ 4,76
Budapest Környéki Törvényszék	9	10,11 %	9,62 %	+ 0,49
Kecskeméti Törvényszék	7	7,87 %	6,76 %	+ 1,11
Pécsi Törvényszék	6	6,74 %	3,43 %	+ 3,31
Szegedi Törvényszék	6	6,74 %	4,65 %	+ 2,09
Szolnoki Törvényszék	6	6,74 %	3,5 %	+ 3,24
Gyulai Törvényszék	5	5,62	2,51 %	+ 3,11
Kaposvári Törvényszék	5	5,62	2,47 %	+ 2,88
Veszprémi Törvényszék	5	5,62	2,07 %	+ 3,55
Debreceni Törvényszék	4	4,49	5,31 %	- 0,82
Győri Törvényszék	2	2,25	4,32 %	- 2,07
Tatbányai Törvényszék	2	2,25	3,23 %	- 1,07
Balassagyarmati Törvényszék	2	2,25	1,9 %	+ 0,35
Székesfehérvári Törvényszék	1	1,12	4,09 %	- 2,97
Egri Törvényszék	1	1,12	2,96 %	- 1,84
Szekszárdi Törvényszék	1	1,12	1,53 %	- 0,41
Szombathelyi Törvényszék	1	1,12	1,82 %	- 0,7
Zalaegerszegi Törvényszék	1	1,12	1,45 %	- 0,33
Nyíregyházi Törvényszék	0	0	5,2 %	- 5,2

5. ábra: TÉSZ ítéletek és az országos ügyteher aránya Törvényszékenként

⁵²³ az OBH elmúlt 10 évet átfogó statisztikája alapján

6. ábra: A TÉSZ-ítéletek aránya az egyes törvényszékek büntetőügyi ügyterhének arányához viszonyítva (kezdve a legmagasabb arányban TÉSZ ítéletet hozó törvényszékekkel)

A fenti adatokból az alacsony minta okán még megalapozott következtetés nem vonható le az ítélkezési gyakorlat tekintetében, hiszen például a „Szita Bence gyilkosság” kapcsán egy eljárásban három terheltet is TÉSZ-re ítélték egy eljárásban, ami a Kaposvári Törvényszék ilyen ítéleteinek több, mint a felét teszi ki. Az azonban mindenképp figyelemfelkeltő, hogy van olyan törvényszék (Nyíregyházi Törvényszék), mely az országos ügyteher több, mint öt százalékát tárgyalja, ezzel a 20 törvényszék közül ügyteher tekintetében a hatodik helyen áll, azonban az elmúlt 25 évben még nem hozott tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel záruló ítéletet, továbbá két olyan törvényszék is van (Székesfehérvári Törvényszék és a Zalaegerszegi Törvényszék) melyek esetében az 1-1 ilyen ítélet esetében a terhelt erőszakos többszörös visszaeső minősítése a bírói mérlegelést kizárta.

Fontos megjegyezni, hogy nem minden büntetőeljárás zárult már első fokon ilyen tartalmú ítélettel. Az első fokú ítéletben 22 esetben nem került sor a feltételes szabadságra bocsátás kizárására. Az alábbi táblázat az ítélőtáblánként meghozott másodfokú határozatok számát mutatja be, valamint azt, hogy ezek milyen arányban végződtek az elsőfokú ítélet súlyosításával.

A kutatás ezen része ugyan rámutat arra, hogy a jogerős ítéletek milyen arányban dőltek el a legsúlyosabb büntetés irányába másodfokon, de az eredmény akkor lenne teljes, ha arra is lenne adatunk, hogy a másodfokú bíróságok milyen arányban enyhítették az első fokon kiszabott tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést, így az ítélőtáblák ítélkezési gyakorlata teljes körűen nem elemezhető.

	Jogerős ítéletek száma	Súlyosítások száma	Súlyosítások aránya
Fővárosi Ítélőtábla	27	8	29,62 %
Szegedi Ítélőtábla	21	8	38,09 %
Debreceni Ítélőtábla	14	2	14,28 %
Pécsi Ítélőtábla	11	4	36,36 %
Győri Ítélőtábla	10	0	0%
Legfelsőbb Bíróság	2	-	-
Nem volt másodfok	4	-	-

7. ábra: Jogerős ítéletek és a súlyosítások aránya az ítélőtáblák döntései szerint

Ahogy arról már korábban is szó volt a 89 ítélet nem 89 büntetőeljárás során született meg, több esetben is előfordult, hogy egy büntetőügy kapcsán több terhelt is megkapta a legsúlyosabb kiszabható ítéletet. Öt esetben 2 elkövetőt ítéletek tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre, három esetben pedig egy eljárásban 3-3 elkövetőt. Utóbbi három bűncselekmény kiemelkedő súlyú volt.

Az első ilyen esetben Bogdán Józsefet és a másodrendű Kertész Józsefet 14. életévét be nem töltött személy elleni, előre kitervelten, különös kegyetlenséggel, Bogdán esetében nyereségvágyból is elkövetett emberölésben társtettesként, a gyerek egykori nevelőanyját, Polcz Erikát a négyszeresen minősített emberölésre felbujtásban találta bűnösnek. Ő voltak azok, akik 2012. október 29-én, a Somogy megyei Sántos külterületén meggyilkolták a 11 esztendőes Szita Bencét.

A második eset romagyilkosságok néven került be a hírekbe: Kiss Árpád és testvére, Kiss István, valamint Pető Zsolt 2008-ban és 2009-ben összesen kilenc helyszínen hajtott végre fegyveres támadást romák otthonai ellen. A bűncselekmény-sorozat következtében hat ember, köztük egy gyermek halt meg, míg további öt ember szenvedett súlyos sérüléseket.

A harmadik bűncselekmény során összesen 71 illegális határátlépő veszítette életét. Az embercsempész sofőr már az út során észlelte, hogy a jármű rakteréből kiabálás és dörömbölés hallatszik, majd később – miután minden hang elcsendesedett – főnökei utasítására az A4-es autópálya leállósávjában hátrahagyta a járművet. A teherautóra a rendőrség egy nappal később talált rá, ekkor nyitották ki a rakteret is. Fontos kiemelni, hogy ez volt a legtöbb halálos áldozatot követelő bűncselekmény az elemzett esetek között. Ennek ellenére ez volt az egyetlen ügy, amelyben első fokon nem életfogytig tartó szabadságvesztést, hanem 25 év fegyházatot szabtak ki mindhárom vádlott esetében. Ezt súlyosította később a Szegedi Ítéltábla mindhárom elkövető esetében tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre.

Azon nyolc büntetőeljárás közül, amelyekben több elkövetőt is tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték, négy esetben az elítéltek rokoni kapcsolatban álltak egymással. Három ügyben testvérek, egy esetben pedig apa és fia kapták meg egyszerre a legsúlyosabb büntetést.

A rendelkezésemre álló és jelenleg elérhető határozatok alapján az elítéltek összesen 24 alkalommal terjesztettek elő felülvizsgálati indítványt a Kúriához. Ezek közül egy esetben két különböző határozat is született, mégpedig Magyar László ügyében, amelyet korábban már részletesen bemutatam. Első alkalommal a Kúria változatlanul

hatályban tartotta az első- és másodfokú bíróságok ítéleteit. A második döntés azonban az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) állásfoglalása nyomán született, és ebben a Kúria 40 évben határozta meg a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét.

További egy esetben a Kúria hatályon kívül helyezte az Ítéletábla ítéletét, és új eljárás lefolytatására kötelezte a másodfokú bíróságot. Az így született új másodfokú döntés — az eredetihez hasonlóan — tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre súlyosította a törvényszék ítéletét.

Egy alkalommal a Kúria elutasította a felülvizsgálati kérelmet, míg a fennmaradó 20 esetben az első- és másodfokú ítéleteket hatályukban fenntartotta.

9.3.3 A vizsgált fogvatartotti kör halálozásával kapcsolatos adatok

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt személyek száma az ítéletek megváltoztatása nyomán 89-ről 87-re módosult. E 87 fő közül a rendelkezésre álló adatok alapján heten hajtottak végre sikeres öngyilkosságot a fogvatartás ideje alatt, 2023 év végéig:

2007	1 fő	A jogerős ítéletet követő ötödik évben
2008	1 fő	A jogerős ítéletet követő negyedik évben
2012	1 fő	N.A.
2013	1 fő	A jogerős ítéletet követően egy hónappal
2015	1 fő	A jogerős ítéletet követő kilencedik évben
2016	2 fő	A jogerős ítéletet követő hatodik és tizenkettedik évben

8. ábra: A TESZ-re ítélt elkövetők befejezett öngyilkosságára vonatkozó adatok éves bontásban

Az öngyilkosságok számának alakulását vizsgálva megállapítható, hogy a 2014-ben bevezetett kötelező kegyelmi eljárás jelentős változást hozott a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt körében. Az eljárás bevezetését követően az öngyilkosságok száma radikálisan visszaesett: 2016 óta egyetlen ilyen eset sem fordult elő ebben a fogvatartotti csoportban.

A bevezetést követő három öngyilkosság hátterének vizsgálata arra utal, hogy ezekben az esetekben sem a büntetés véglegessége, hanem egyéb, elsősorban egzisztenciális tényezők játszottak meghatározó szerepet. Ezt erősíti meg az a körülmény is, hogy mindhárom elkövető esetében jelentős idő telt el az ítélet jogerőre emelkedése óta.

Mindannyian ugyanazon körleten töltötték büntetésüket a Szegedi Fegyház és Börtönben, és ismerték egymást. Elsőként Ember Zoltán követett el öngyilkosságot, aki a visszatérő megélhetési nehézségeire hivatkozott, bevétel hiányában nem tudott kávé és cigarettát vásárolni magának. Ezt követően, mintegy egy évvel később, Szabó Zoltán és Miklósi Viktor – akik cellatársak voltak – közös elhatározással vetettek véget életüknek.

Megállapítható tehát, hogy a kötelező kegyelmi eljárás rendszerbe iktatása pszichológiai szempontból is kedvező hatást gyakorolt, mivel hozzájárulhatott az öngyilkossági hajlam csökkenéséhez a TÉSZ-re ítélték körében.

Hat elítélt esetében természetes halál okán következett be a halálozás:

2014	1 fő	A jogerős ítéletet követő tizenharmadik évben
2017	1 fő	A jogerős ítéletet követő harmadik évben
2019	2 fő	A jogerős ítéletet követő ötödik évben
2022	1 fő	N.A.
2023	1 fő	N.A.

9. ábra: A TÉSZ-re ítélt elkövetők természetes halálozásának adatai éves bontásban

A fenti hat fogvatartott közül, akik természetes okból vesztették életüket, háromról már esett szó a tanulmányban: Szita Bence, a 11 éves kisfiú gyilkosai mindhárman az elkövetést követő öt éven belül hunytak el a büntetés-végrehajtási intézetben.

9.3.4. Kegyelmi kérelemmel kapcsolatos adatok

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága az adatigénylés alapján küldött tájékoztatója alapján 1999. március 01 és 2023. december 31. között 11 fő tényleges életfogytiglani szabadságvesztést töltött fogvatartott vonatkozásában került rögzítésre kegyelmi kérelem továbbítására vonatkozó kérelem. Ezen személyek közül 8 fő esetében egy, 3 fő vonatkozásában kettő alkalommal került rögzítésre ilyen bejegyzés.

9.4. Az elítéltek személyes és társadalmi jellemzői

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéletek vizsgálatakor nem csak a bűncselekmény jellege és az ítéleti indoklás hordoz releváns információt, hanem az is, hogy kik azok az emberek, akiket végül a legsúlyosabb büntetésre ítélték. A kutatásomban

célom volt közelebbről megismerni az elítéltek demográfiai és társadalmi hátterét, szociális viszonyaikat, valamint pszichés és pszichológiai jellemzőiket.

A fejezet első részében az életkori sajátosságokat vizsgálom az elkövetés időpontjában: milyen életkorban követték el a legsúlyosabb bűncselekményeket, és ennek alapján következtetéseket vonok le arra, hogy statisztikailag mennyi esélyük van megérni a kötelező kegyelmi eljárást. Ezt követően az állampolgárság, anyanyelv, a családi állapot és a gyermekek száma mentén mutatom be az elítéltek személyes hátterét.

A társadalmi státusz és szociális körülmények elemzése során külön figyelmet fordítok az iskolai végzettségre, a munkavállalásra, a jövedelmi helyzetre, valamint arra, hogy az elítéltek korábban voltak-e már büntetve, és amennyiben igen, úgy milyen típusú bűncselekmények okán van büntetett előéletük.

Végül külön alfejezetben foglalkozom a pszichés és pszichológiai jellemzőkkel, melyek a legtöbb esetben nemcsak az elkövető személyiségjegyeit mutatják be, hanem közvetlen hatással vannak az elkövetés motivációjára és módjára is. Itt az elítéltek kórtörténetében visszatérően megjelenő diagnózisok, mentális zavarok és viselkedési minták elemzésére kerül sor.

A fejezet célja tehát az, hogy a lehető legteljesebb képet adja arról a társadalmi és pszichológiai közegről, amelyből a TÉSZ-re ítélték többsége származik.

9.4.1. Az elkövetők életkora és a kötelező kegyelmi eljárás időpontjáig való túlélés valószínűsége

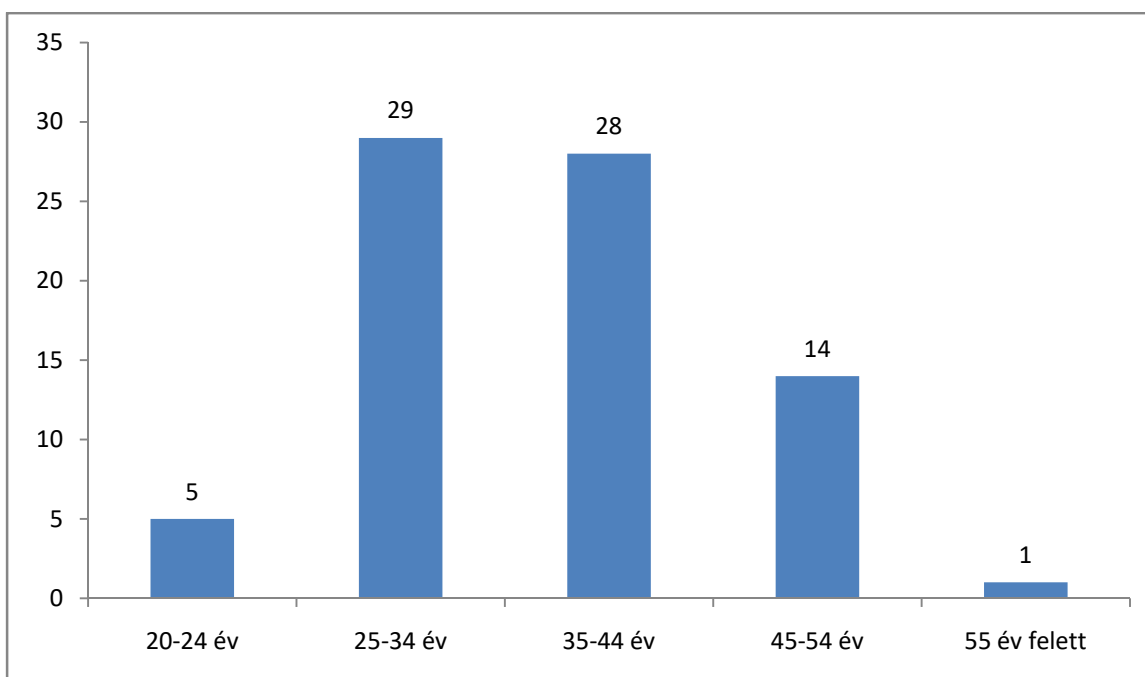
A fejezet célja kettős. Egyrészt arra kíván rámutatni, hogy a rendelkezésre álló adatok alapján az elkövetők jellemzően életük mely szakaszában jutnak el a legsúlyosabb büntetés kiszabását indokló bűncselekményük elkövetéséig. Másrészt az életkor vizsgálata egy további, kifejezetten gyakorlati szempontból is releváns: az elítéltek életkilátásai szoros összefüggésben állnak azzal, hogy tényleges eséllyel elérhetik-e a törvény által előírt, negyven év elteltével esedékes kötelező kegyelmi eljárás időpontját.

Noha a jogszabály⁵²⁴ a kegyelmi eljárás kezdeményezésének kezdő időpontját a büntetés végrehajtásának megkezdéséhez köti, ez az információ az ítéletek szövegéből rendszerint nem állapítható meg egyértelműen. Ugyanakkor az ilyen, kiemelkedő súlyú

⁵²⁴ 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról

bűncselekmények esetében általánosnak tekinthető, hogy az elkövető elfogása legkésőbb néhány hónappal a bűncselekmény elkövetését követően megtörténik. Ezért az elemzés során az elkövetéskori életkort vettem alapul.

A vizsgálat első lépéseként az érintett elítéltek elkövetéskori életkorát rögzítettem. Ezt az adatot túlnyomórészt az ítéletek személyi körülményeket ismertető részeiből lehetett kinyerni. Ugyanakkor néhány esetben – elsősorban az ítéletek anonimizálása következtében – ez az információ nem volt elérhető, illetve azokra az ügyekre vonatkozóan sem állt rendelkezésre, amelyekről a bíróságok nem küldtek ítéletet. Azokban az esetekben, melyekben az elkövetéskori életkor az ítéletből nem volt megállapítható, viszont volt elérhető, megbízható hírforrásból származó sajtóinformáció, az adatokat ezekből egészítettem ki. Ilyen esetekben elsősorban az ítélethirdetésről kiadott hivatalos bírósági sajtóanyagokra, illetve hiteles hírportálokon megjelent tudósításokra támaszkodtam, amelyek tartalmazták az elítéltek életkorára vonatkozó adatokat, lehetővé téve így az elkövetés időpontjában betöltött életkor meghatározását. A rendelkezésre álló adatok elemzése alapján az elkövetés idején betöltött életkor tekintetében az alábbi megállapítások tehetők:

10. ábra: A TÉSZ-re ítélt elkövetők életkorának jellemzői

Tekintettel arra, hogy a hatályos jogi szabályozás szerint TÉSZ csak arra a terheltre szabható ki, aki a bűncselekmény elkövetésekor a 20. életévét betöltötte a legfiatalabb

kategóriába a 20-24 éves korosztályt soroltam. Ez az időszak az identitáskeresés, önállósodás és a felnőtt szerepekbe való belépés időszaka. Az egyének gyakran kísérleteznek különböző életstílusokkal és karrierlehetőségekkel.⁵²⁵ Ebben az életkori sávban az útkeresés jellemző élethelyzete miatt az egyének fokozottan kitettek a deviáns magatartásformák kialakulásának. Bár ebben az időszakban megjelenhetnek az első bűnelkövetések, ezek jellemzően kisebb súlyú cselekmények, és ritka, hogy valaki azonnal a legsúlyosabb bűncselekményekkel kezdi meg a bűnözői pályát. Inkább egy fokozatos, lépcsőzetes súlyosbodás figyelhető meg az elkövetett cselekmények súlyosságában.⁵²⁶ Ezt a tendenciát támasztja alá az a kutatási eredmény is, miszerint a vizsgált 89 tényleges életfogytiglanra ítélt személy közül mindössze öt tartozott ebbe a fiatal felnőtt korosztályba az elkövetés időpontjában.

Bár árnyalatnyi a különbség, a kutatás mégis azt mutatja, hogy a legtöbb elkövető, akit tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélnék, a 25-34 éves korosztályból kerül ki. A statisztikai adatok alapján a bűnelkövetők számában a 25. életév után fokozatos visszaesés figyelhető meg. A legtöbben ebben az időszakban munkát vállalnak, családot alapítanak, stabilizálódik az élethelyzetük. Azok esetében viszont, akiknél megmarad a bűnelkövetés, gyakran súlyosabb formát ölt. A bűnözői karriert építők esetében ez az időszak már a korábbi bűnözői életút folytatása, gyakran már visszaesőként. Ebben az életkorban gyakrabban fordulnak elő erőszakos vagy vagyon elleni súlyosabb bűncselekmények, amelyek már nem impulzívok, hanem tudatos elhatározásból fakadnak.

527

Egyetlen különbséggel ugyanannyi TÉSZ büntetést töltő elítélt van a 35-44 éves korosztályban. A kriminológiai statisztikák és életút kutatások egybehangzóan azt mutatják, hogy ebben a korban a bűnelkövetés általános gyakorisága tovább csökken⁵²⁸, ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy ebben a korosztályban ne fordulnának elő súlyos bűncselekmények, sőt, az életkorral jellemzően változik a bűnelkövetés jellege. Az ebbe a korosztályba tartozó bűnelkövetők jelentős része visszaeső, sok esetben már hosszabb

⁵²⁵ Erikson, E. H. (1991): *Az emberi fejlődés nyolc korszaka*. In: Buda Béla (szerk.): *Pszichológiai szemelvények*. Tankönyvkiadó, Budapest, 359–370.

⁵²⁶ Csúri, A. (2018). *A fiatal felnőtt életszakasz büntetőjogi szabályozásának lehetőségei*. In M. Lévay & V. László (Eds.), *A büntetőjog dogmatikája és gyakorlata* (pp. 193–209). ELTE Eötvös Kiadó

⁵²⁷ Borbíró, A., Gönczöl, K., Kerecsi, K., & Lévay, M. (Eds.). (2020). *Kriminológia* (2., átdolgozott kiadás, p. 262). Wolters Kluwer Hungary Kft.

⁵²⁸ A magyarországi adatok szerint a bűnelkövetők aránya a 35–44 éves korosztályban jelentősen alacsonyabb, mint a fiatalabb korcsoportokban. A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) 2007-es adatai alapján a 35–39 éves férfi elkövetők aránya 13,0%, míg a 40–44 éveseké 9,7% volt. Ezzel szemben a 20–24 éves korosztályban ez az arány 17,4%, a 25–29 éveseknél pedig 18,3% volt.

bűnelkövetői múlttal rendelkezik. Az ilyen személyeknél a bűnelkövetés nem impulzív, hanem életvitelszerű. A „kriminálkarrier” ekkorra éri el a legsúlyosabb stádiumát. Az emberölések esetében nem ritka, hogy az elkövető a 35-44 éves korosztályhoz tartozik. Ezek az esetek sokszor kapcsolati erőszakhoz, családon belüli konfliktushoz vagy féltékenységhez kapcsolódnak.

A következő korosztályban látványos visszaesés tapasztalható az ítéletekből kinyert adatokban, az ilyen korú elítéltek száma az előző korosztályhoz képest a felére csökken. Ez az adat is egybeesik a kriminológiai kutatások életkori sajátosságokra mutató eredményeivel, melyek a 45 év felettek körében jelentősen csökkenő bűnelkövetési gyakoriságot mutatnak.⁵²⁹ A 45-54 éves életkori szakaszra a társadalmi normákkal való fokozott azonosulás, a stabil életvezetés, valamint a kriminológiából való „kikopás” jellemző.

Végül egyetlen olyan elkövető volt, aki az 55 év feletti korosztályba sorolható, ő 57 évesen követte el a bűncselekményét mely miatt tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték, ez egybeesik a klasszikus kriminológiai modell, az ún. „age-crime curve” megállapításával, miszerint az 55 év feletti korosztályban a bűnelkövetés aránya jelentősen alacsonyabb, mint a fiatalabb életciklusokban. A hazánkban eddig elítélt legidősebb elkövető, Bogdán József a fogvatartásnak ötödik évében természetes halállal elhalálozott.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték életkorának ismeretében következtetést vonhatunk le arról, hogy statisztikailag mennyi esélyük van arra, hogy a 40 év utáni kötelező kegyelmi eljárást megérjék. Ehhez szükséges ismernünk kell a férfiak tekintetében⁵³⁰ születéskor várható átlagéletkort, ami 2024. január 01-jén 73,62 év.

Amennyiben abból a hipotetikus feltevésből indulunk ki – ez feltételezhetően nincs így, de tudományosan igazolható adat ezzel kapcsolatban nem áll rendelkezésre, így feltételezzük most ezt az idealizált állapotot –, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak várható élettartama nem tér el jelentősen a szabad életet élő népesség átlagos élettartamától, úgy a kötelező kegyelmi eljárás megindítását statisztikailag kizárólag azok élhetik meg, akik az elítélésük alapjául szolgáló bűncselekményt 34 éves korukban vagy annál fiatalabban követték el.

⁵²⁹ Központi Statisztikai Hivatal. (2007). *Az ismertté vált bűncselekmények és elkövetők Magyarországon*. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/orsz/ismertbun.pdf> (Letöltve: 2025.05.31)

⁵³⁰ Tekintettel arra, hogy egyetlen élő női elítélt van a nemek szerinti bontást nem végeztem el

Ez az elméleti küszöbérték a vizsgált mintában 35 elítéltet érint: közülük 5 fő a 24 év alatti, 29 fő pedig a 25–34 éves korcsoportba tartozik. Figyelemfelkeltő, hogy az összesen 7 öngyilkosságot elkövető elítélt közül öten e két korosztályból került ki, ráadásul a legmagasabb arány a 20–24 éves korosztályban jelentkezik, ahol az 5 főből ketten követtek el öngyilkosságot. Az öngyilkosságok e korcsoporthoz való koncentrálódása mögött feltételezhetően az a pszichológiai felismerés áll, hogy a rendkívül hosszú, szabadulás lehetősége nélküli élet kilátása elviselhetetlennek tűnik a fiatalabb elítéltek számára. Ezt a következtetést támasztja alá az is, hogy a vizsgált esetek közül csupán egy elkövető hajtottá végre tettét a kötelező kegyelmi eljárás bevezetését követően, vagyis a többség döntése még abban a jogi környezetben született, amelyben a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés valóban semmiféle szabadulási perspektívát nem kínált.

Fentiek alapján kijelenthető, hogy míg az idősebb korú - különösen 40 éves kor feletti elkövetők esetében - a kötelező kegyelmi eljárást követő szabadulás lehetősége szinte kizárható. Mindez jogpolitikai szempontból is releváns kérdéseket vet fel, különösen az emberi méltósághoz való jog tükrében.

9.4.2 Egyéb szociodemográfiai jellemzők

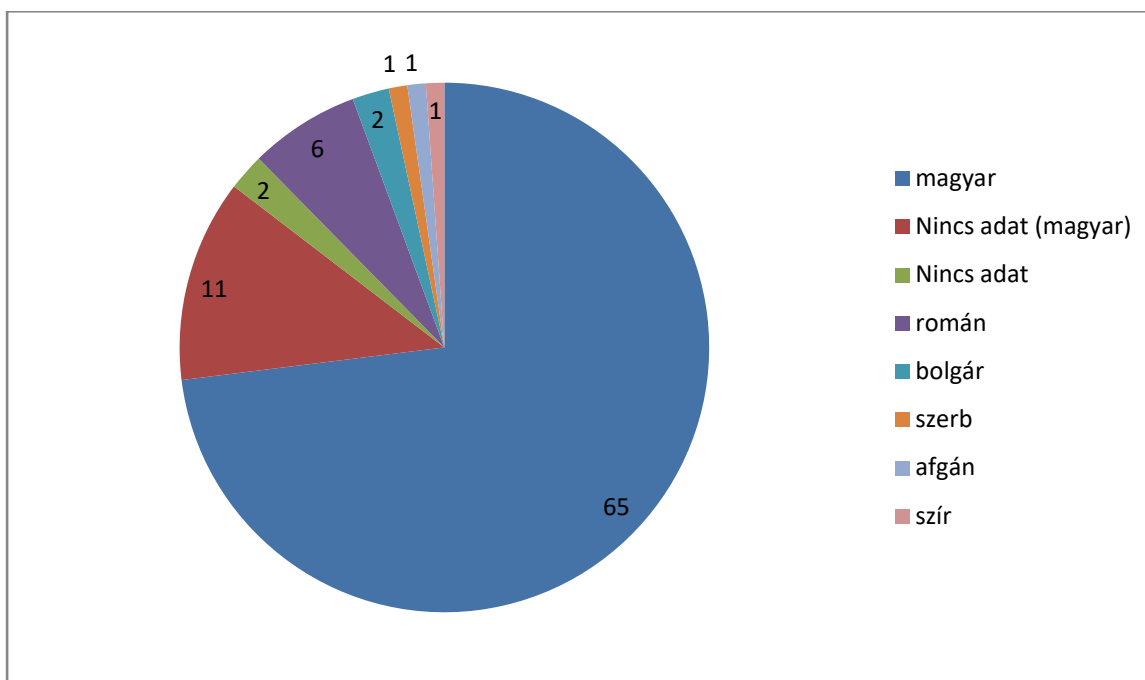
A vizsgált 89 tényleges életfogytiglanra ítélt személy között csupán két női elkövető szerepel, ami az összes elítélt 2,24%-át teszi ki. Ez az arány nem csupán alátámasztja, hanem még az általános kriminológiai trendekhez képest is megerősíti azt a megfigyelést, hogy az erőszakos bűncselekmények elkövetői oldalán markáns férfi dominancia figyelhető meg. Az ismertté vált emberölések 81–84%-át férfiak követik el, így a vizsgált minta még az általános arányokhoz képest is alacsonyabb női jelenlétet mutat. Mindez arra enged következtetni, hogy a kiemelten súlyos, tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel szankcionált emberölések esetében a női elkövetők aránya az átlagosnál is kisebb.⁵³¹

A női elkövetők esetében az emberölések hátterében jellemzően érzelmi indíttatás áll, ezek gyakran családi vagy párkapcsolati konfliktusokból erednek. Tipikus mintázat, hogy az áldozat közvetlen hozzátartozó – házastárs, élettárs vagy saját gyermek –, amely a tett személyes, intenzív érzelmi motivációját tükrözi. Ez a tendencia a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt nők esetében is megfigyelhető.

⁵³¹ Borbíró, A., Gönczöl, K., Kerecsi, K., & Lévy, M. (Eds.). (2020). Kriminológia (2., átdolgozott kiadás, p. 377). Wolters Kluwer Hungary Kft.

Árvai Anikó és Polcz Erika bűncselekményét korábban már bemutattam: mindketten a rájuk bízott – első esetben saját, második esetben nevelt - gyermeket ölték meg azért, hogy ezzel az édesapára hatást gyakoroljanak. Az esetek egyértelműen a gyermekek eszközként való felhasználásáról tanúskodnak, és jól illusztrálják, hogy bár a női elkövetők aránya alacsony a legsúlyosabb emberölések között, az elkövetési módok a férfiakhoz hasonlóan különösen kegyetlenek lehetnek.

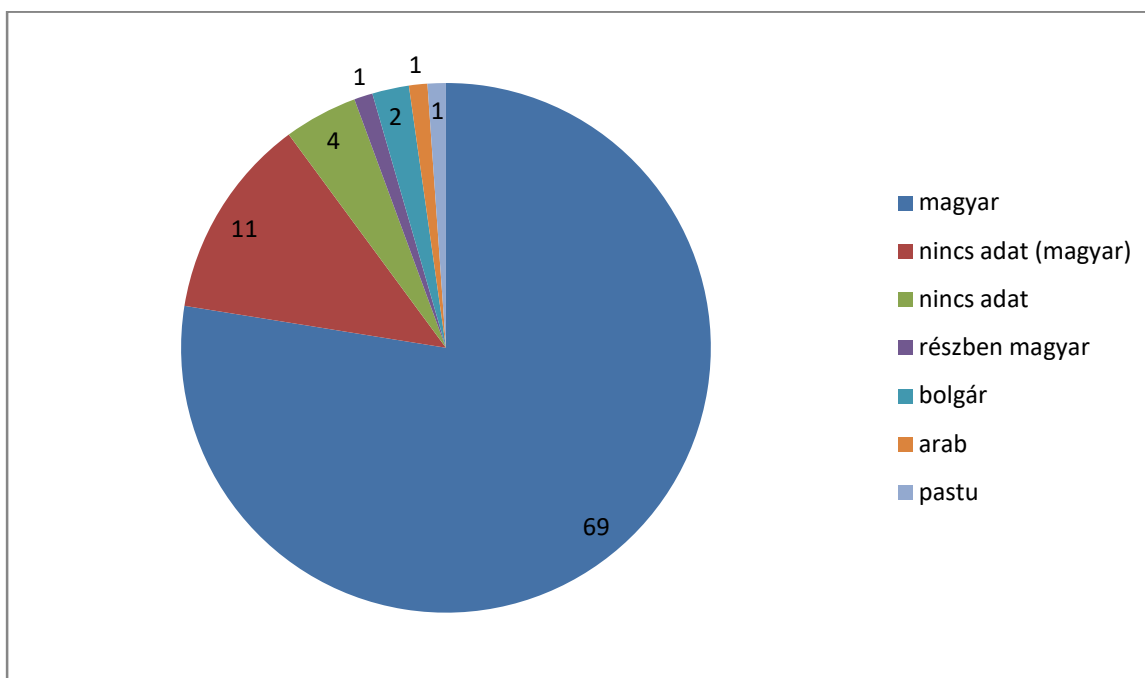
Az elítéltek többsége magyar állampolgár: 65 fő esetében ez az ítéletből egyértelműen megállapítható. További 11 esetben a bírósági határozat ugyan nem tartalmaz kifejezett utalást az állampolgárságra, azonban az ügy körülményei alapján valószínűsíthető, hogy a terhelték magyar állampolgárok. Mindössze két olyan eset szerepel az adatbázisban, amelyekben az állampolgárság sem a döntésből, sem közvetett módon nem állapítható meg. A külföldi állampolgárok között hat román, két bolgár, valamint egy-egy szerb, afgán és szír állampolgár szerepel.

11. ábra: A TBSZ-re ítélt elkövetők állampolgársága

Az elkövetők többsége magyar anyanyelvű: 69 fő esetében ez egyértelműen megállapítható. További 11 esetben az ítéletben ugyan nem esik kifejezett szó erről, azonban az ügyek összes körülménye alapján valószínűsíthető ugyanez a megállapítás. Egy ítélet a részben magyar anyanyelvű megállapítást teszi. Négy elkövető esetében sem az ítélet, sem az eljárás során feltárt adatok nem utalnak egyértelműen az anyanyelvre. A

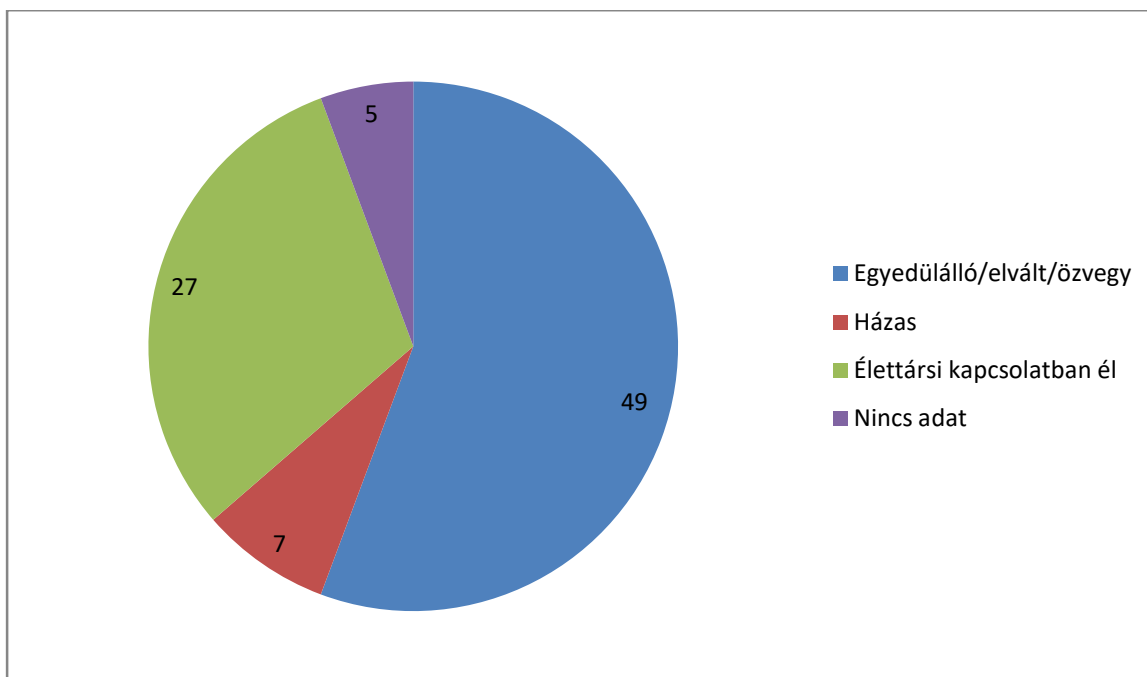
fennmaradó esetek között két bolgár, egy pastu, valamint egy arab anyanyelvű személy szerepel.

12. ábra: A TKSZ-re ítélt elkövetők anyanyelve

A családi állapot tekintetében az ítéletek megfogalmazása nem egységes: az „egyedülálló”, „nőtlen”, „elvált” és „özvegy” kategóriák használata nem következetes. Emiatt nem állapítható meg egyértelműen, hogy az adott elkövető valóban soha nem élt házasságban, korábban házasságot bontott, vagy – ahogyan több esetben is előfordul – éppen azért szerepel egyedülállóként, mert a vele szemben indult eljárás a házastársa vagy élettársa megölése miatt folyik. A kiértékelés során ezért azt vizsgáltam, hogy az elkövetők milyen arányban kezdik meg szabadságvesztésük letöltését úgy, hogy kapcsolatukat még fennállónak tekintik.

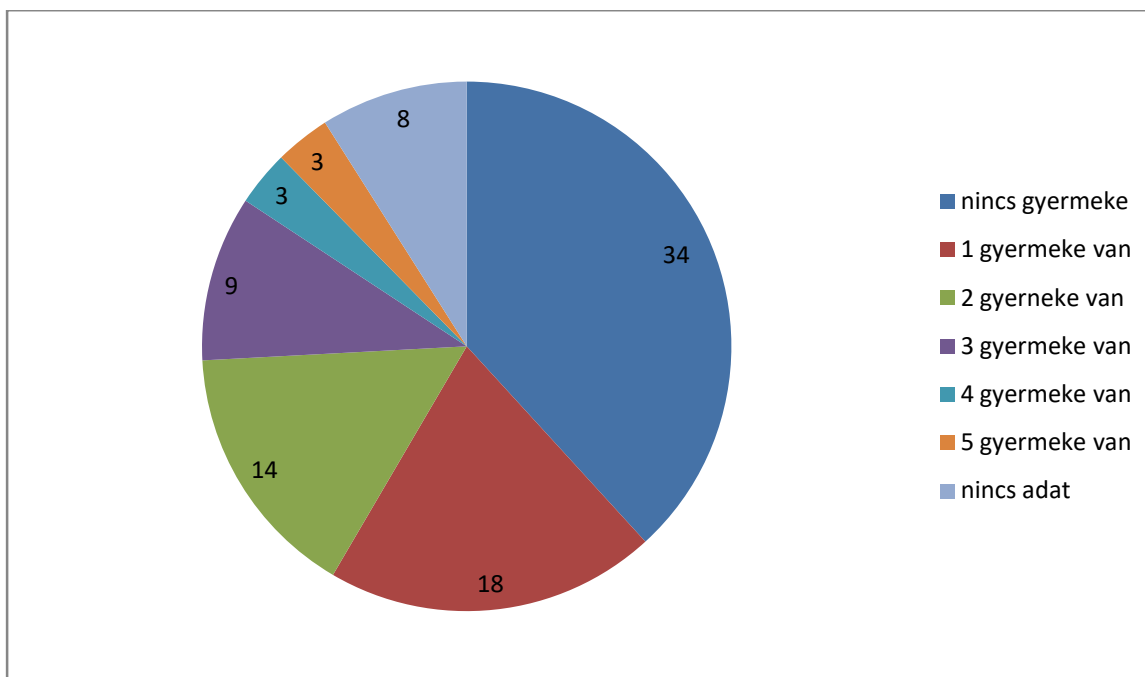
Az elítéltek több mint fele – összesen 49 fő – az egyedülálló, elvált vagy özvegy kategóriába sorolható. Hét esetben a büntetőeljárás megindításakor házasságban éltek, míg 27 elítéltnak élettársi kapcsolata volt. Öt fő esetében a családi állapotra vonatkozóan nem állt rendelkezésre információ.

13. ábra: A TÁSZ-re ítélt elkövetők családi állapota

A gyermekek számának feltüntetése tekintetében sem mutatnak az ítéletek egységes gyakorlatot. A legtöbb esetben kizárólag azok a gyermekek szerepelnek, akik az adott döntés szempontjából relevánsak: például akik után tartásdíjat állapítanak meg, vagy akik szülői felügyeleti joggal kapcsolatos eljárásban érintettek. Ugyanakkor több ítéletből az ügy összes körülménye alapján kikövetkeztethető, hogy a bíró figyelembe vette a nagykorú gyermekeket is. Előfordul továbbá öt olyan eset is, melyekben a gyermekeket ennél az adatnál feltüntetik, holott az eljárás éppen az ő meggyilkolásuk miatt indult. Tekintettel arra, hogy a tényleges körülmények pontosítása az elérhető információk alapján nem volt lehetséges, a tanulmányban az ítéletekben szereplő számadatokat vettem alapul.

A vizsgált adatok alapján 34 elítéltnak nincs gyermeke. Egy gyermekkel 18 fő, kettővel 14 fő, hárommal 9 fő rendelkezik. Négy, illetve öt gyermegről 3-3 elítélt esetében van információ. Nyolc esetben nem állt rendelkezésre adat a gyermekek számára vonatkozóan.

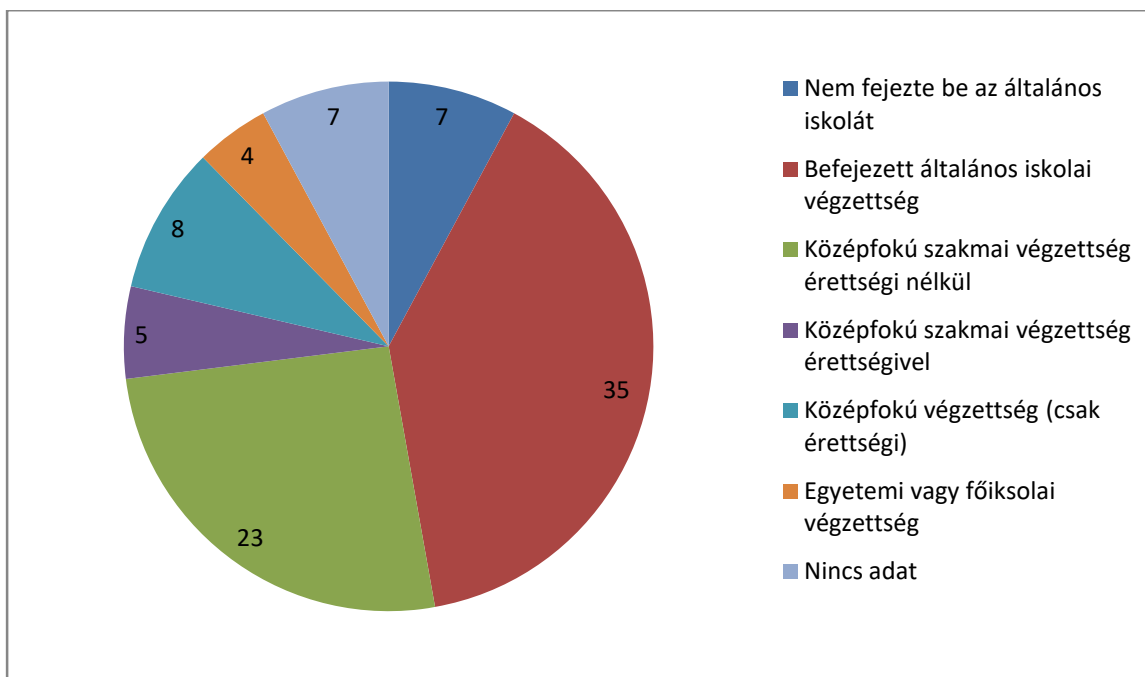
14. ábra: A TÉSZ-re ítélt elkövetők gyermekeinek száma

9.4.3. Az elkövetők szociális háttere

A bűnözői életmód kialakításában meghatározó szerepet játszik az elkövető szociális háttere, amit számos kriminológiai kutatás is alátámaszt. A KSH adatai szerint⁵³² a bűnelkövetők között magas arányban találhatók alacsony iskolai végzettségű személyek. Az iskolázatlanság később a biztos munkahely és stabil jövedelem hiányához vezet, mely jelentős mértékben hozzájárul a bűnözői életmód kialakításához.

TÉSZ-bűncselekmény miatt elítéltek 7,86%-a (7 fő) nem végezte el az általános iskolát, míg 39,32%-uk (35 fő) esetében ez volt a legmagasabb befejezett iskolai végzettség. A vizsgált személyek 25,84%-a (23 fő) rendelkezik középfokú szakmai képesítéssel érettségi nélkül, 8,98%-uk (8 fő) érettségizett, további 5,6% (5 fő) pedig érettségi mellett szakképesítéssel is bír. A minta 4,49%-a (4 fő) felsőfokú végzettséggel rendelkezik. Különösen figyelemre méltó, hogy a diplomás elítéltek mindegyike büntetlen előéletű volt a bűncselekmény elkövetése előtt. Az elítéltek 7,86%-a (7 fő) esetében nem áll rendelkezésre információ az iskolai végzettségről.

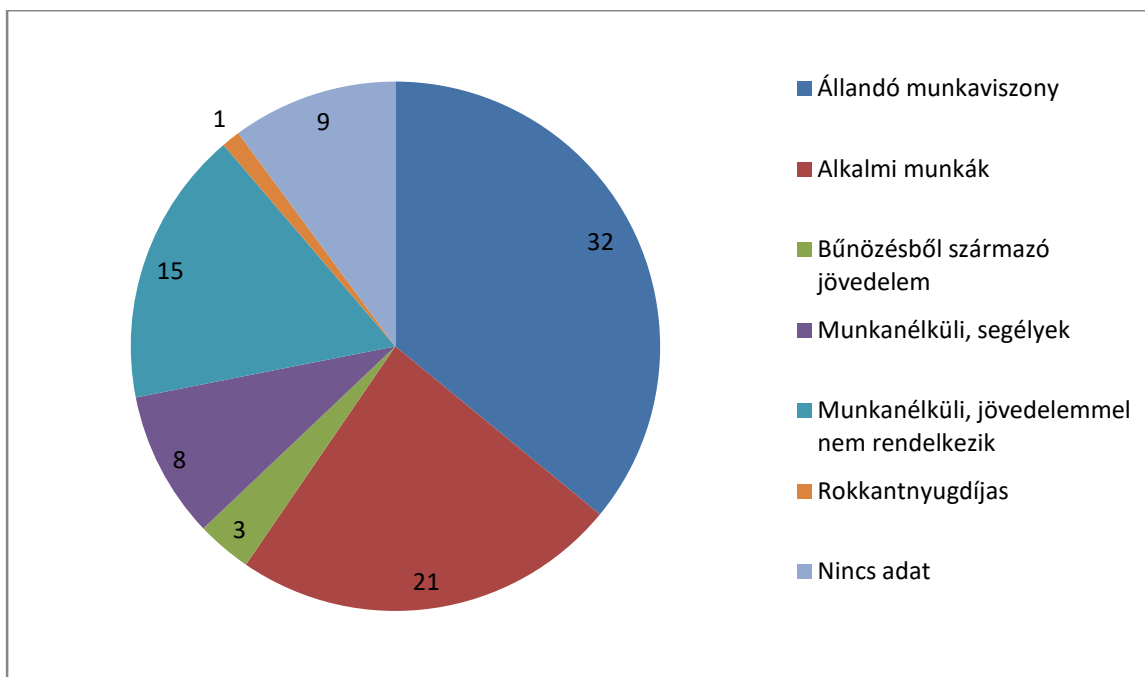
⁵³² Központi Statisztikai Hivatal. (2018). *Szociális statisztikai évkönyv*, 2017. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.

15. ábra: A TÁSZ-re ítélt elkövetők iskolázottságának jellemzői

A munkahelyi és jövedelmi viszonyokra vonatkozóan az elítéltek közül 32 fő nyilatkozott úgy, hogy letartóztatása előtt rendelkezett állandó munkaviszonnyal és rendszeres jövedelemmel. További 21 esetben a foglalkoztatás és a bevétel csupán alkalmi jellegű volt. Három elkövető úgy nyilatkozott, hogy megélhetését bűncselekményekből fedezte. Nyolcan nem dolgoztak, azonban szociális ellátásban vagy munkanélküli támogatásban részesültek, míg egy fő rokkantnyugdíjasként élt. Tizenötön azt jelezték, hogy sem munkaviszonnyal, sem jövedelemmel nem rendelkeztek. Kilenc esetben az ítéletek nem álltak rendelkezésre, vagy azokról nem volt megállapítható ez az információ. Összességében megállapítható, hogy – levonva azokat az eseteket melyekben nem áll rendelkezésre információ - a rendelkezésre álló információk alapján számítva a TÁSZ büntetést kapó elkövetők 60%-a nem rendelkezett stabil munkaviszonnyal és rendszeres jövedelemmel.

A legnagyobb életszínvonalbeli különbséget vélhetően Bereczki Sándor élte meg, aki a pécsi sörgyár logisztikai igazgatójaként 2011-ben nettó 600.000 Ft hivatalos, bejelentett jövedelemmel rendelkezett, továbbá a cég háromszintes családi házat és szolgálati autót is biztosított számára.

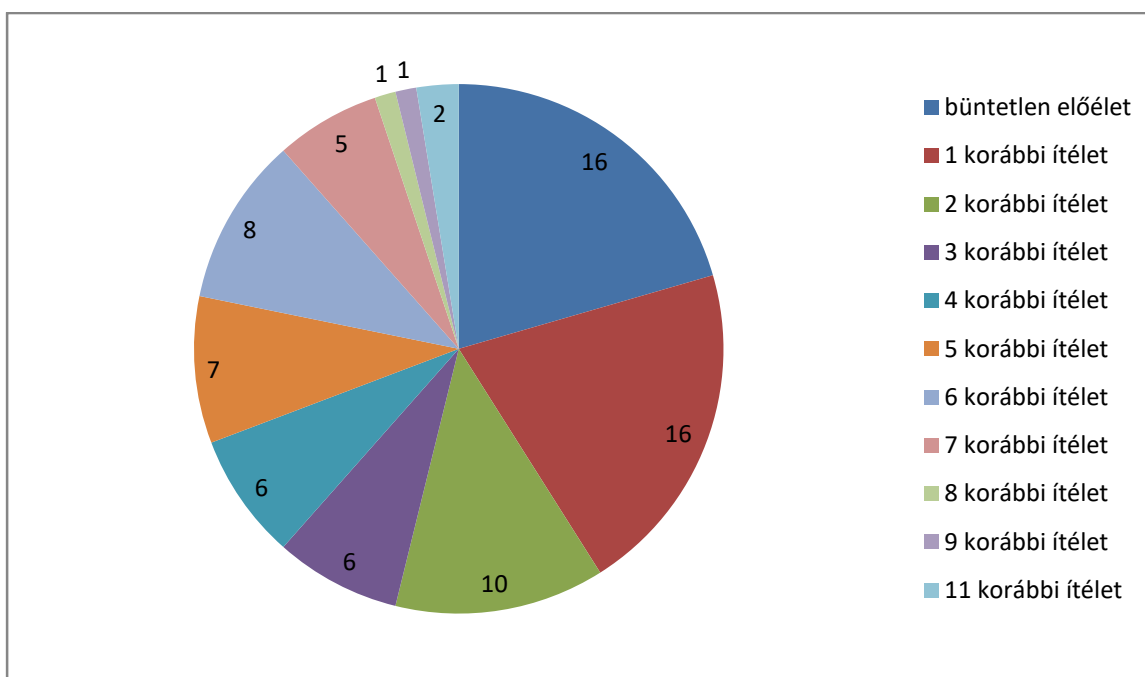
16. ábra: A TÁSZ-re ítélt elkövetők jövedelmi adatai

A korábbi bűnelkövetések vizsgálata különösen fontos annak megértéséhez, hogy az elítéltek milyen előzmények után jutnak el ahhoz a bűncselekményhez, amelyért a legsúlyosabb büntetést szabják ki rájuk. A vizsgálat során egyrészt azt elemeztem, hogy az elkövetőket hány alkalommal ítélték el korábban, másrészt azt, hogy milyen típusú bűncselekmények szerepeltek ezekben az előzményekben, és ezek milyen gyakorisággal fordultak elő.

A korábbi ítéletek számára vonatkozóan összesen 11 esetben nem állt rendelkezésre pontos adat. Ezek az esetek három csoportba sorolhatók: egyrészt ide tartoznak azok, amelyekben az elsőfokú ítélet nem volt hozzáférhető; másrészt azok, amelyekben az elkövetőt korábban külföldön ítélték el, és erre vonatkozóan a feldolgozott ítélet nem tartalmazott konkrétumokat; harmadrészt pedig azok, amelyekben ugyan utalás történt a többszöri büntetett előéletre, de az ítélet kizárólag az ügy érdemi elbírálása szempontjából releváns előéleti döntéseket ismertette, a korábbi büntetések teljes körű dokumentálása nélkül.

Az eredmények alapján meglepően magas azok aránya (20,51%), akik a bűncselekmény elkövetése előtt büntetlen előéletűek voltak. Ez különösen azért figyelemre méltó, mert a vizsgálat kiinduló hipotézise az volt, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel sújtott elkövetők jellemzően egy fokozatosan súlyosbodó bűnözői

pálya végén követik el azt a cselekményt, amely miatt a legsúlyosabb szankciót alkalmazzák velük szemben.

17. ábra: A TÉSZA-re ítélt elkövetők büntetett előéletének jellemzői

A korábban elkövetett bűncselekmények listája nem teljeskörű, mert bár a külföldi ítéletek esetében is felsorolja azokat a bíróság, azonban 18 esetben is előfordul, hogy ítéletnél csak egy bűncselekményt emel ki és az „és más bűncselekmények” fordulatot használja. Emellett azokban az esetekben, ahol csak az elítélt utolsó ítéleteit sorolja fel az ítélet értelemszerűen a korábbi bűncselekményeket nem tudtam feldolgozni.

Öt esetben nem állt rendelkezésre információ az elítélt korábbi bírósági előéletéről, további 16 esetben pedig az elkövetők büntetlen előéletűek voltak. A fennmaradó 68 személy korábban az alábbi táblázatban felsorolt bűncselekményeket követte el; a második oszlop azt jelöli, hogy az adott bűncselekmény közülük hány elítélt előéletében fordult elő.

Lopás büntette	35
Lopás vétsége	22
Garázdaság vétsége	19
Súlyos testi sértés büntette	19
Rablás büntette	17
Emberölés büntette	11
Garázdaság büntette	10

Személyi szabadság megsértésének büntette	9
Testi sértés büntette	9
Könnyű testi sértés vétsége	8
Járművezetés ittas állapotban vétsége	7
Magánokirat-hamisítás vétsége	6
Csalás büntette	5
Közokirat-hamisítás büntette	5
Lopás vétségének kísérlete	5
Súlyos testi sértés büntettének kísérlete	5
Testi sértés vétsége	5
Egyedi azonosító jel meghamisításának büntette	4
Kényszerítés büntette	4
Közokirattal visszaélés vétsége	4
Lopás büntettének kísérlete	4
Magánlaksértés vétsége	4
Rongálás vétsége	4
Zsarolás büntette	4
Életveszélyt okozó testi sértés kísérlete	3
Hivatalos személy elleni erőszak büntette	3
Jármű önkényes elvétele büntette	3
Kábítószerrel visszaélés vétsége	3
Közfeladatot ellátó személy elleni erőszak büntette	3
Lőfegyverrel vagy lőszerrel visszaélés büntette	3
Csalás vétsége	2
Emberölés büntettének előkészülete	2
Szexuális erőszak büntette	3
Hamis vád büntette	2
Készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel visszaélés vétsége	2
Kifosztás büntette	2
Orgazdaság vétsége	2
Pénzhamisítás büntettének kísérlete	2
Rablás büntettének kísérlete	2
Sikkasztás vétsége	2
Testi sértés büntettének kísérlete	2
szemérem elleni erőszak büntette	2
Zsarolás büntettének kísérlete	2
Büntetőeljárást eredményező hamis vád büntette	1
Csődbüntett	1
Életveszélyt okozó testi sértés büntette	1
Embercsempészés büntette	1
Emberölés büntettének kísérlete	1
Fogolyszökés kísérletének büntette	1

Fogolyszökés vétsége	1
Hamis tanúzásra felhívás vétsége	1
Hatóság félrevezetésének vétsége	1
Hatósági eljárás megzavarásának vétsége	1
Kábítószerrel visszaélés büntette	1
Kábítószerrel visszaélés büntettének kísérlete	1
Katonai szolgálatban kötelességszegés vétsége	1
Katonai szolgálat alól kibúvás büntette	1
Készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel visszaélés vétségének a kísérlete	1
Könnyű testi sértés büntette	1
Közhatalom elleni bűncselekmények	1
Közlekedés biztonsága elleni büntett	1
Közveszélyt okozás	1
Lopás büntettséghez nyújtott bűnsegédi bűnrészesség	1
Magánlaksértés büntette	1
Orgazdaság büntette	1
Önbíráskodás büntette	1
Önbíráskodás vétsége	1
Sikkasztás büntette	1
Természet elleni erőszakos fajtalanság büntette	1
Tartási kötelezettség elmulasztásának vétsége	1
Zaklatás vétsége	1
Zsarolás büntettséghez nyújtott bűnsegédi bűnrészesség	1

18. ábra: Az elkövetők által korábban elkövetett bűncselekmények

A táblázat jól szemlélteti az elítéltekre jellemző erőszakos előéletet: a felsorolt 74 korábbi bűncselekmény-típus közül az első tíz között a legsúlyosabb erőszakos cselekmények szerepelnek, köztük az emberölés és a súlyos testi sértés. Az adatok alapján a 68 elkövető közül 11 már követett el korábban emberölést, 19 főt pedig vontak már felelősségre súlyos testi sértés miatt.

9.4.4. Pszichés és pszichológiai jellemzők

A TÉS-re ítélt elkövetők pszichés jellemzői az ítéletekben szereplő igazságügyi szakértői vélemények alapján jól körvonalazhatók. A vizsgált 89 esetből 80-ban rendelkezésre álltak pszichológiai vagy pszichiátriai szempontból értékelhető adatok, így ezek alapján lehetőség nyílt a főbb mintázatok bemutatására.

A beszámíthatóság kérdésében a szakértők túlnyomó többsége azt állapította meg, hogy az elítéltek tudata tiszta volt, elmebetegség nem állt fenn, és tetteik következményeit fel tudták mérni. Csak három esetben merült fel részleges beszámíthatóság, jellemzően valamilyen indulati krízishelyzet miatt.

A személyiségzavarra utaló megállapítások a vizsgált esetek több mint felében (54%) megjelentek. A leggyakrabban antiszociális vagy kevert antiszociális-narcisztikus személyiségprofil említettek a szakértők. Ezekre az elkövetőkre jellemző volt az empátia hiánya, a manipuláció, a normák semmibevétele és az agresszív viselkedés. Előfordultak paranoid, borderline és hisztrionikus típusú zavarok is, amelyek gyakran torzult énképpel, fokozott érzékenységgel vagy kapcsolati zavarokkal jártak együtt.

Szintén gyakori volt az érzelmi labilitás és az indulati kontroll problémája. Több esetben utaltak a szakértők arra, hogy az elkövetők nem voltak képesek higgadtan kezelni a feszültséget vagy konfliktusokat, és jellemzően impulzívan, erőszakosan reagáltak. Ezt a mintázatot gyakran megfigyelhetjük kapcsolati bűncselekményeknél, ahol féltékenység, családi viszály vagy elhagyástól való félelem állt a háttérben.

Az ítéletekben visszatérően megjelenik az empátiahiány és az áldozat szenvedésének semmibevétele. Többen közönyösen vagy érzelemmentesen beszéltek a cselekményről, néhányan kifejezetten szükségesnek vagy elkerülhetetlennek nevezték a gyilkosságot. Ez különösen az előre kitervelt, illetve többszörös emberölések esetén volt hangsúlyos.

A szociális kapcsolatok zavarai szintén jellemzőek voltak: a többség rendezetlen családi háttérrel, bántalmazásos gyermekkori múlttal vagy intézeti neveltetéssel rendelkezett. Ezek gyakran párosultak rosszul működő párkapcsolatokkal, elszigeteltséggel vagy az intimitástól való félelemmel.

A kognitív képességek tekintetében az elítéltek egy részénél (19%) alacsony IQ vagy enyhe értelmi fogyatékoság szerepelt, ami beszűkült gondolkodással és csökkent belátási képességgel társult. Ugyanakkor 14,5%-uk kifejezetten jó értelmi képességeket mutatott: ők gyakran verbálisan ügyesek, manipulatívak voltak, és képesek voltak saját helyzetüket torzított, de meggyőző módon előadni.

Szenvedélybetegségek ritkán jelentek meg a szakvéleményekben: alkohol- vagy drogfüggőség csak elszórtan, és jellemzően nem mint közvetlen motiváció. Az esetek döntő többségében a bűncselekmény nem szerhasználat hatása alatt történt.

Összességében a vizsgált elítéltek többsége pszichésen ép, de torzult személyiség szerkezettel és alacsony érzelmi kontrollal rendelkező személy. A szakértői

vélemények egyértelművé tették, hogy a TÉSZ-re ítélték jelentős részénél olyan pszichés mintázatok figyelhetők meg, amelyek bár nem zárják ki a büntetőjogi felelősséget, mégis komoly jelentőséggel bírnak a bűncselekmény motivációjának, dinamikájának és az elkövető társadalmi beilleszkedési esélyeinek megítélése szempontjából.

9.5. Az elkövetett bűncselekmények típusa és körülményei

9.5.1. tényállások típusai

A tanulmány elkészítése során mind a 89 tényállás rendelkezésemre állt. Azokban az esetekben, ahol az elsőfokú bíróság nem küldte meg az ítéletet, több alkalommal sikerült azt másodfokú határozatból pótolni az információt, illetve – tekintettel arra, hogy ezek az ügyek szinte kivétel nélkül jelentős közérdeklődést váltottak ki – a sajtóbeszámolókból is releváns információkat tudtam kinyerni.

A feldolgozás során az egyes bűncselekményeket tartalmi jellemzőik alapján kategóriákba soroltam, annak érdekében, hogy az elkövetés mögötti motivációs tényezőket jobban értelmezni és összehasonlítani tudjam. Ez alapján végül a tényállásokat az alábbi hat kategória szerint csoportosítottam:

9.5.1.1. Érdekvezérelt elkövetés

Ebbe a kategóriába tartozik a 89 eset több mint a fele (55%), összesen 49 elkövető. Azokat az eseteket soroltam ide, amelyeket a terhelt valamilyen közvetlen személyes előny megszerzése érdekében követett el. Az előny lehet anyagi (pl. örökség, tartozás elkerülése, rablás), de lehet vagyoni természetű is (pl. munkahelyi pozíció, kapcsolati befolyás). A közös jellemző, hogy az események mögött egy tudatos, célirányos motiváció áll, amelyben a másik ember halála eszközként jelenik meg egy kívánt előny eléréséhez.

Ebbe a kategóriába tartozik Ember Zoltán esete, aki csúszóhurkos gyilkos néven híresült el, és hozzá köthető a magyar kriminalisztika egyik legaljasabb módon végrehajtott sorozatgyilkossága. Ember Zoltán 2002. július 7-én, 2003. június 22-én, majd 2004. március 7-én hatolt be egyedül élő, idős emberekhez és egy filmekből ellesett módszerrel gyilkolta meg őket. A nyakukra és lábukra hurkot kötött, a kényszeredett testhelyzetből szabadulni akaró áldozatok pedig saját magukat fojtották meg.

Szintén ebbe a kategóriába sorolható Varga Sándor esete is, akinek neve a sajtóban a 'Bonnie és Clyde'-ként elhíresült bűnözőpáros egyik tagjaként vált ismertté. 2008 és 2010 között többfős csoportot szervezett, amelyet halálbrigádnak nevezett el, és velük rablások és emberölések sorozatát követte el. A bűncselekmények elkövetésében barátnője is részt vett. Az ítéleti tényállás szerint Varga módszeresen, előre kiásott sírgödörbe lőtte le áldozatait, akik az életükért könyörögtek, mielőtt kivégezte őket.

9.5.1.2. Szerelmi indíttatású vagy párkapcsolati konfliktusból eredő emberölések

A második leggyakoribb elkövetési ok, 17 esetben volt ez az elkövető motivációja, ami az összes esetszám 19,10 %-a. Ebbe a kategóriába tartoznak azok az esetek, melyekben a bűncselekmény háttérében féltékenység, birtoklási vágy, párkapcsolati vagy családon belüli feszültség, szakítás, vagy elhanyagolástól való félelem áll. A gyilkosság motivációja jellemzően érzelmi túlfűtöttséghez köthető, és sok esetben indulati, illetve krízishelyzetben történik. A tettes és áldozat között általában korábbi vagy fennálló érzelmi-kapcsolati viszony áll fenn. (házastárs, élettárs, volt partner).

Bereczki Sándor esete jól illeszkedik az érzelmi indíttatású, párkapcsolati konfliktushoz köthető gyilkosságok kategóriájába. A Pécsi Sörgyár logisztikai igazgatójaként dolgozó, sikeres férfi 2011. augusztus 31-én magához vette engedéllyel tartott Beretta típusú maroklőfegyverét, valamint 150 darab lőszert, majd lelőtte ügyvédként dolgozó volt élettársát és annak új partnerét. Az emberölést követően maga értesítette a rendőrséget.

Ugyanezen kategóriába sorolható Tarsoly Lajos is, aki gyakran és szívesen nyilatkozik a fogvatartása során. Jelenleg Bereczkivel azonos körleten tölti büntetését a Szegedi Fegyház és Börtönben. Tarsoly az ellene folyamatban lévő gyermek-elhelyezési perhez kapcsolódó pszichológiai szakértői vélemény elkészülte után hajtotta végre tettét: lelőtte gyermeke édesanyját, annak szüleit és új élettársát. A támadás következtében két áldozat a helyszínen életét veszítette, míg az anya és annak édesapja a gyors orvosi beavatkozásnak köszönhetően életben maradtak.

9.5.1.3. Indulati alapon elkövetett emberölések

A harmadik leggyakoribb elkövetési ok az indulat volt, amely 12 esetben, az összes ügy 13,48%-ában fordult elő. Ebbe a kategóriába azok az emberölések tartoznak, melyek

közvetlen érzelmi feszültség, hirtelen indulat vagy konfliktus hatására következnek be. Az elkövetőt többnyire nem vezeti tudatos tervezés, a bűncselekmény spontán módon, egy adott szituációban kialakult vita, sérelem vagy frusztráció nyomán történik meg. Ezek az esetek gyakran utcai vagy alkalmi összeszólalkozásokhoz kapcsolódnak, és jellemző rájuk az elkövető érzelmi túlfűtöttsége, alacsony impulzuskontrollja.

Makula György és Raffael Lajos esetében szintén az indulat vezérelte az elkövetést. A két férfi a váci börtönben közös zárkában töltötte korábbi bűncselekménye miatt kiszabott szabadságvesztését, amikor 2010 szilveszterének éjszakáján szóváltásba keveredtek egy idősebb zárkatársukkal. A sértett nem reagált provokációjukra, mire Makula és Raffael brutálisan bántalmazni kezdték. Az áldozat a bántalmazás következtében életét vesztette. Az elkövetők ezt követően öngyilkosságot kíséreltek meg, azonban mindkettőjük életét sikerült megmenteni.

9.5.1.4 Motiválatlan emberölések

A negyedik leggyakoribb elkövetési kategóriát – meglepő módon – azok az emberölések képezik, amelyek esetében a büntetőeljárás során nem sikerült egyértelműen feltárni a bűncselekmény indítékát. Figyelemre méltó, hogy ezek száma meghaladja például a szexuális motivációval elkövetett emberöléseket. Az ítéletek között öt ilyen bűncselekmény szerepel, mely az összes elkövetés 5,62 százaléka.

Egyértelműen ebbe a kategóriába sorolható Bódi Zsolt esete, akire az elsők között – negyedikként – szabták ki a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés ítéletét. Az elkövető az „oktogoni lövöldöző” néven vált ismertté, miután 2000. június 4-én este, egy barátnőjével történt veszekedést követően, az utcán egy hangoskodó társasággal találkozott, ami feszültséget váltott ki belőle. Nem sokkal később betért az Oktogonnál található McDonald's étterembe, ahol felismerte a korábban látott három fiataalt. Rövid idő múltán odament az asztalukhoz, és közvetlen közlről két személyt fejbe, egy harmadikat mellkason lőtt. Két áldozat a kórházban belehalt sérüléseibe. Ezt követően Bódi egy számára ismeretlen, 17 éves járókelőre is tüzet nyitott; a sértett életét a gyors orvosi beavatkozás mentette meg.

9.5.1.5. Szexuális kontextusú emberölés

A szexuális indíték az utolsó helyen áll a legsúlyosabb büntetést eredményező bűncselekmények elkövetésében, megosztva az ezt követően bemutatásra kerülő ideológiai vagy meggyőződés alapú emberölésekkel. Ilyen motiváció a tényállásokból négy esetben derül ki, ami az összes elkövető 4,49 %-a. Ebbe a kategóriába azok az emberölések sorolhatók, amelyekben a bűncselekmény közvetlen előzményeként vagy közben szexuális aktus történik, akár beleegyezésen alapuló, akár erőszakkal kikényszerített, és az emberölés az ehhez kapcsolódó motivációk (például lelepleződéstől való félelem, az aktus elutasítása) mentén következik be.

Ilyen például Pongrácz Tamás esete, aki elképesztő brutalitással gyilkolta meg a 14 éves Hugyecz Violetta-t, aki a közeledését visszautasította. A végig védekező sértettet végül a szennyvízgödörbe dobta és ott rendkívüli kegyetlenséggel szurkálta, ahol csak érte, mindaddig, míg életjelt adott.

A 33 éves Éberling Józsefet ismerősei tisztességes, kisgyermekes családapának gondolták. Azt azonban nem tudták róla, hogy nemcsak igénybe vette örömlányok szolgáltatását, hanem egy esetben gyilkolt is. Éberling – az aktus sikertelenségének titokban tartása miatt – ököllel, majd gépkocsi emelővel verte agyon a 18 éves nőt. Második, szintén prostituált sérelmére elkövetett gyilkossági kísérletét követően kapták el és vonták felelősségre.

9.5.1.6. Ideológiai vagy meggyőződés alapú emberölések

A négy ilyen eset az összes vizsgált ügy 4,49%-át teszi ki, így – a szexuális indítékú emberölésekkel együtt – ez a kategória fordul elő a legritkábban. Ide tartoznak azok az emberölések, amelyeket az elkövető valamilyen vallási, politikai, etnikai vagy világnézeti meggyőződésből követ el. A bűncselekmény célja ilyenkor nem személyes haszonszerzés, hanem az elkövető saját eszméjének vagy identitásának kifejezése, megerősítése, illetve gyakran az általa ellenségnek vélt csoport tagjainak megfélemlítése vagy megbüntetése.

Ide tartozik például az a támadássorozat, melyben Kiss Árpád és testvére, Kiss István, valamint Pető Zsolt 2008-ban és 2009-ben összesen kilenc helyszínen hajtott végre fegyveres támadást románok otthonai ellen. A bűncselekmény-sorozat következtében hat ember, köztük egy gyermek halt meg, míg további öt ember szenvedett súlyos sérüléseket. Mindhárom elkövetőt tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték.

9.5.2. Az ítéletek alapjául szolgáló bűncselekmények

A következőkben azt vizsgálom, hogy milyen bűncselekmények miatt szabták ki első fokon a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést. Három esetben nem állt rendelkezésemre ítélet és azt a másodfokú határozatból sem tudtam megismerni, így ezek az adatok a kiértékelésben nem szerepelnek.

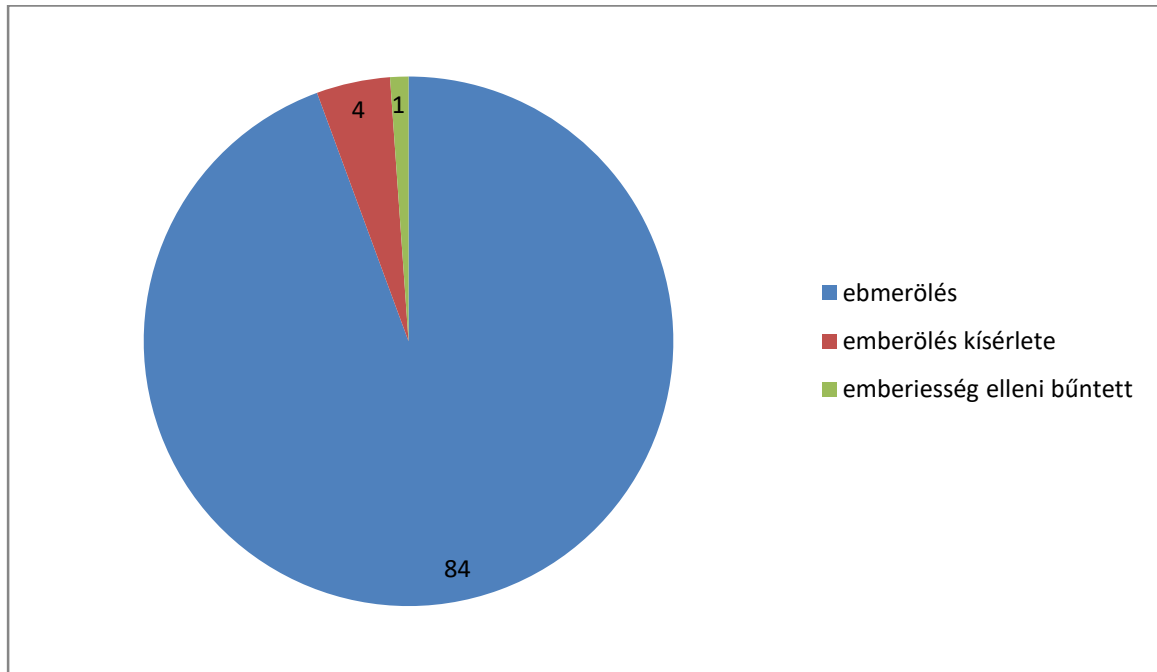
Elsőként azokat a legsúlyosabb bűncselekményeket összesítettem, melyek a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabásának alapját képezhették.

A jelenleg hatályos Büntető Törvénykönyv 44. § (1) bekezdése meghatározza azon bűncselekmények körét⁵³³, amelyek esetén a bíróság kizárhatja a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét. A köznyelvben „három csapásként” emlegetett, a szankciórendszer szigorítását célzó reform előzményeként már a 2009. évi LXXX. törvény bevezette az erőszakos többszörös visszaeső kategóriáját. Ez a jogszabály kimondta, hogy az ebbe a körbe tartozó elkövetők – valamint a bűnszervezetben elkövetők – esetében a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége kizárt. Egyúttal rögzítésre került az is, hogy mely bűncselekmények minősülnek személy elleni erőszakos bűncselekménynek⁵³⁴. Ez a változás jelentős hatással volt a TÉS-re ítélt elkövetői kör meghatározására, hiszen ettől kezdve nem kizárólag a korábban tételesen felsorolt esetekben volt kiszabható a legsúlyosabb szankció, hanem lehetővé vált annak alkalmazása bármely személy elleni erőszakos bűncselekmény esetén is, amennyiben az elítélt ebből a körből harmadik alkalommal követett el bűncselekményt.

⁵³³ Népiirtás, emberiesség elleni bűncselekmény, apartheid, hadikövet elleni erőszak súlyosabban minősülő esete, védett személyek elleni erőszak, nemzetközi szerződés által tiltott fegyver alkalmazása, egyéb háborús bűntett, emberölés súlyosabban minősülő esete, emberrablás súlyosabban minősülő esete, emberkereskedelem és kényszermunka súlyosabban minősülő esete, alkotmányos rend erőszakos megváltoztatása, rombolás súlyosabban minősülő esete, fogolyzendülés súlyosabban minősülő esete, terrorcselekmény, jármű hatalomba kerítése súlyosabban minősülő esete, közveszély okozása súlyosabban minősülő esete, zendülés súlyosabban minősülő esete, előljáró vagy szolgálati közeg elleni erőszak súlyosabban minősülő esete, ha azt személy elleni vagy dolog elleni erőszakkal követik el.

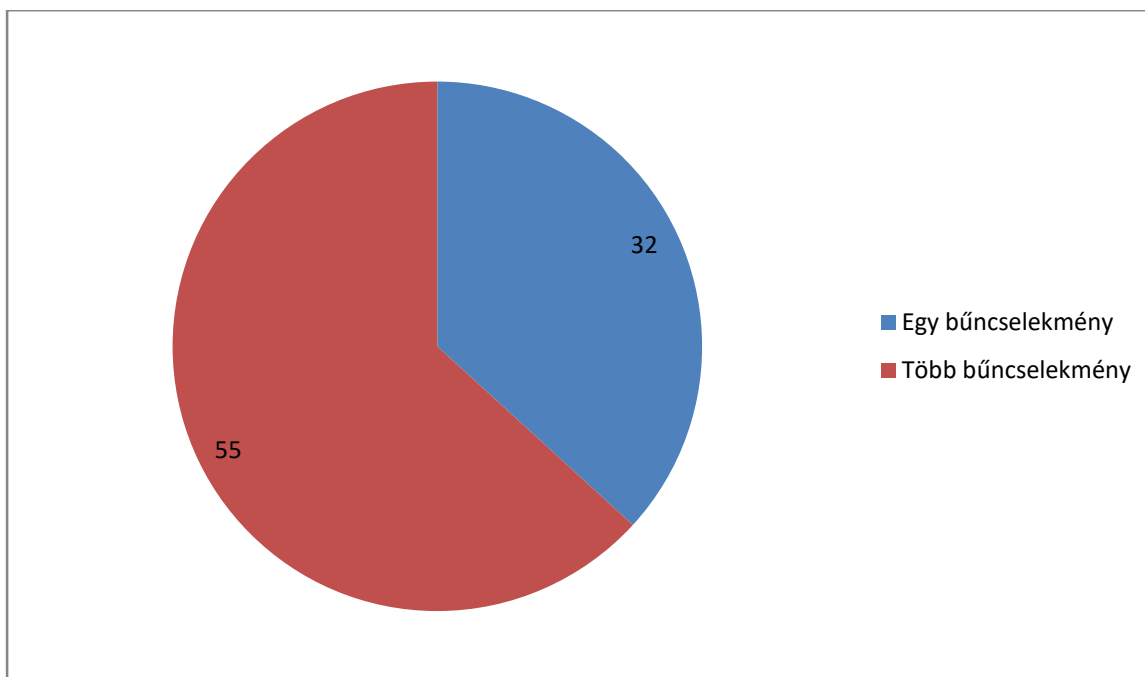
⁵³⁴ Az alkotmányos rend elleni erőszakos szervezkedés, a lázadás, a népiirtás, az apartheid, a polgári lakosság elleni erőszak, a bűnös hadviselés, a hadikövet elleni erőszak, az egyéb háborús bűntett, az emberölés, az erős felindulásban elkövetett emberölés, a testi sértés, a kényszerítés, a lelkiismeret és vallásszabadság megsértése, a közösség tagja elleni erőszak, az egyesülési, a gyülekezési szabadság, valamint a választási gyűlésen való részvétel jogának megsértése, a személyi szabadság megsértése, az emberrablás, az emberkereskedelem, az erőszakos közösülés, a szemérem elleni erőszak, a bántalmazás hivatalos eljárásban, a hivatalos személy elleni erőszak, a közfeladatot ellátó személy elleni erőszak, a hivatalos személy támogatója elleni erőszak, a nemzetközileg védett személy elleni erőszak, a terrorcselekmény, a légijármű, vasúti, vízi, közúti tömegközlekedési vagy tömeges áruszállításra alkalmas jármű hatalomba kerítése, az önbíráskodás, a rablás, a zsarolás, a zendülés minősített esetei és az előljáró vagy szolgálati közeg elleni erőszak

A 89 vizsgált ítélet közül 84 esetben (94,38%) a bíróság befejezett emberölés büntette miatt szabott ki tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést. Négy esetben (4,49 %) az emberölés kísérlete minősült a legsúlyosabb bűncselekménynek, egy esetben (1,12%) pedig emberiség elleni bűntett képezte az ítélet alapját.

19. ábra: A legsúlyosabban értékelt bűncselekmény az egyes eljárásokban az elsőfokú T&SZ-ítéletek alapján

Második lépésként azt vizsgáltam, hogy az ítéletek milyen arányban tartalmazznak egyetlen bűncselekményt – függetlenül attól, hogy azt az elkövető hány alkalommal és milyen minőségben valósította meg. Ebben a körben a kiértékelt ítéletek száma eggyel bővült, így összesen 87 esetet elemeztem. Az egyik ügyben ugyan nem állt rendelkezésre a teljes határozat, de az elkövető legsúlyosabb cselekménye más források alapján egyértelműen azonosítható volt. Az adatok szerint 32 olyan eset volt, amelyben a legsúlyosabb bűncselekmény önállóan szerepelt az ítéletben, vagyis nem társult hozzá más bűncselekmény. ez az összes ítélet 36,78 %-a.

20. ábra: Az egy eljárásban értékelt megvalósított bűncselekmények száma az elsőfokú TÉSZ-ítéletek alapján

Ezt követően, mivel az elítéltek jelentős többsége – 55 ítélet, 63,22 % - nem csupán egyetlen bűncselekmény miatt került bíróság elé, hanem több, egymással összefüggő vagy egymást követő cselekmény is szerepelt az eljárásban – arra is kitértem, hogy a leg súlyosabb bűncselekmény mellett jellemzően milyen további tényállások fordulnak elő, és ezek milyen gyakorisággal jelennek meg.

A TÉSZ-ítéletet megalapozó leg súlyosabb – jellemzően emberöléses – bűncselekmények mellett összesen 39 különböző bűncselekmény-típus fordult elő.

A több-bűncselekményes ítéletek felében – 28 esetben, ami az összes ilyen ítélet 50,1%-a – szerepelt a rablás az elkövetett bűncselekmények között, ami megerősíti a korábbi megállapítást, miszerint az elkövetők motivációja túlnyomórészt a haszonszerzés volt. A második leggyakoribb bűncselekménytípus a lőfegyverrel vagy lőszerrel visszaélés büntette, ami 19 esetben (34,55%) fordult elő – nem meglepő módon, tekintettel arra, hogy ezek az ítéletek gyakran fegyveres cselekményekhez kötődnek. A harmadik leggyakoribb kísérő tényállás a testi sértés, amely 15 ítéletben (27,27%) jelent meg. Az 55 ítélet vizsgálata alapján az egyes bűncselekménytípusok az alábbi eloszlásban voltak jelen:

Rablás büntette	28
lőfegyverrel vagy lőszerrel visszaélés büntette	19
Testi sértés büntette	15
Magánlaksértés büntette	14
Személyi szabadság megsértése büntette	12
Kifosztás büntette	10
Közokirat-hamisítás büntette	5
Lopás vétsége	5
Lopás büntette	4

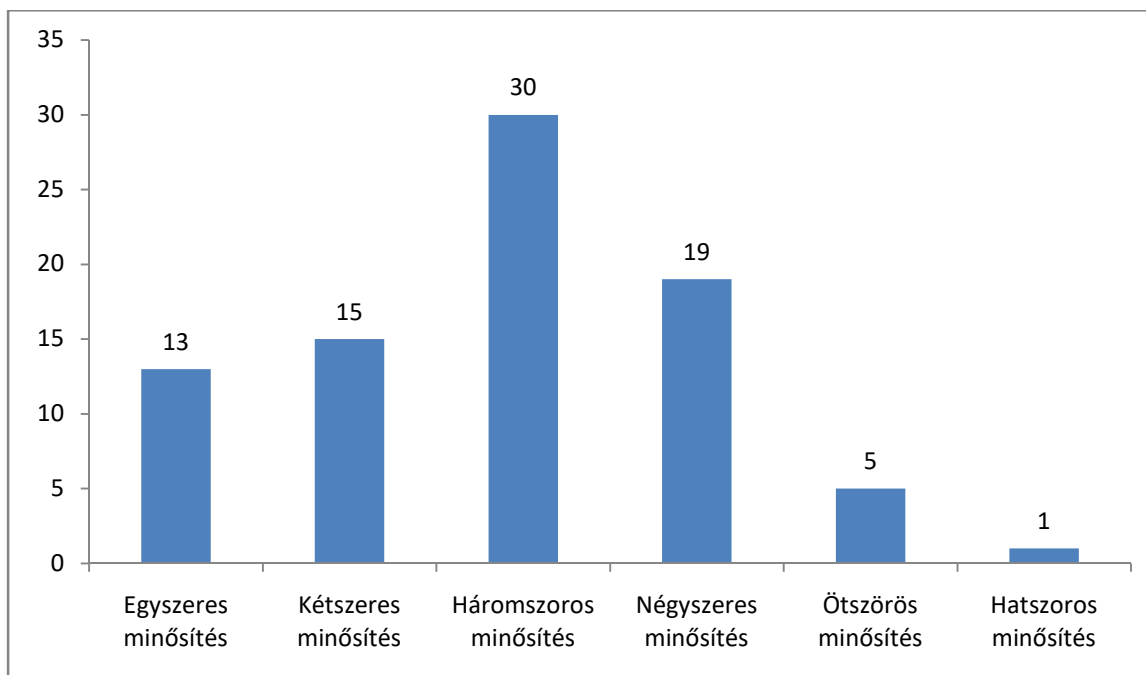
Okirattal visszaélés vétsége	4
Embercsempészség büntette	3
Emberölés előkészületének büntette	3
Haditechnikai termékkel visszaélés büntette	3
Kiskorú veszélyeztetése büntette	3
Lopás vétségének kísérlete	3
Rablás büntettségének kísérlete	3
Rablás előkészületének vétsége	3
Szemérem elleni erőszak büntette	3
Testi sértés büntettségének kísérlete	3
Erőszakos közöszlítés büntettségének kísérlete	2
Magánokirat-hamisítás vétsége	2
Állatkínzás vétsége	1
Bűnpártolás vétsége	1
Csalás vétsége	1
Fogolyszökés büntette	1
Garázdaság vétsége	1
Információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás büntette	1
Jármű önkényes elvételének büntette	1
Kábítószer birtoklás büntette	1
Kábítószer-kereskedelem büntette	1
Kábítószerrel visszaélés büntette	1
Kényszerítés büntette	1
Készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel visszaélés vétségének kísérlete	1
Készpénzt helyettesítő fizetési eszközzel visszaélés vétsége	1
Közokirattal visszaélés vétsége	1
Rongálás büntette	1
Tiltott pornográf felvétellel visszaélés büntette	1
Zaklatás vétsége	1
Zsarolás büntettségének kísérlete	1

21. ábra Egyéb bűncselekmény-típusok a legsúlyosabb bűncselekmény mellett a TÉSZ-ítéletekben

9.5.3. A minősített emberölések jellemzői a vizsgált esetekben

A kiértékelés során vizsgálat tárgyát képezte az is, hogy az emberölések esetében milyen és mennyi minősítő körülmény jelent meg az ítéletekben. Az elemzés alapjául 82 olyan eset szolgált, amelyekben e szempontból rendelkezésre álltak az adatok. Tekintettel arra, hogy a hatályos büntetőjogi szabályozás az emberölés minősített eseteihez kapcsolódóan lehetőséget biztosít a feltételes szabadságra bocsátás kizárására, elviekben már egyetlen minősítő körülmény fennállása is elegendő lehet a TÉSZ-ítélet megalapozásához. A vizsgált ügyek alapján azonban az egyszeres minősítés viszonylag ritka: mindössze 13 esetben (15,85%) fordult elő. Érdekes adat, hogy az egyszeri minősítések esetében az esetek több mint felében (7 ítélet, 53,84%) a minősítés a különös

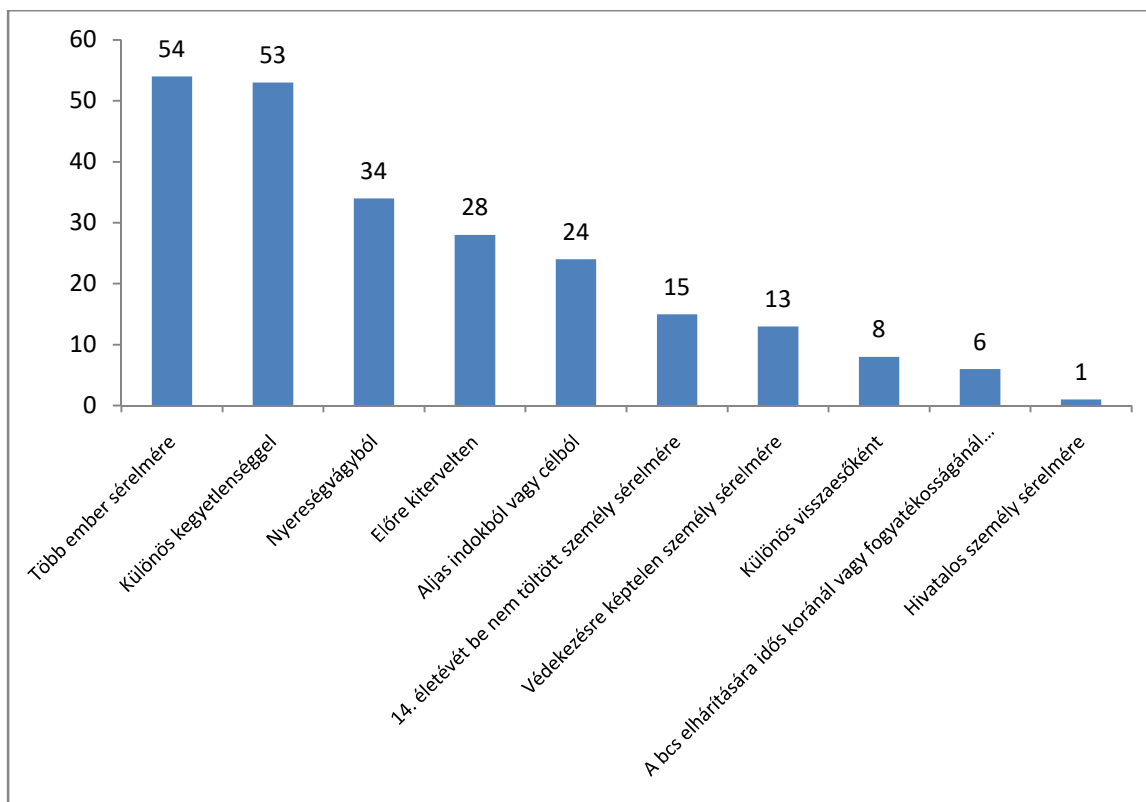
kegyetlenséggel történt elkövetés. A leggyakoribb a háromszoros minősítés volt, amely 30 ügyben, azaz az esetek 36,58 %-ában jelent meg.

22. ábra: Az emberölések minősítés szerinti megoszlása

A legtöbb, hatszoros minősítés egyetlen esetben fordult elő és a szerb származású Bojic Draganhoz köthető, aki szerb állampolgárként vált ismertté Magyarországon, miután a csepeli hajléktalanbanda vezéréként több emberölést is elkövetett. 2007 szilveszterén megszökött egy szerb börtönből, majd Budapestre érkezve a Boráros tér környékén csatlakozott egy hajléktalan közösséghez. A csepeli eperföldek közelében vertek tanyát, ahol kábítószer – elsősorban marihuánát – termesztettek, miközben különféle kisebb bűncselekményekből éltek. A banda több gyilkosságot is elkövetett. Bajicot végül öt ember megölése miatt ítélték el. Egy börtöninterjúban később azt nyilatkozta, hogy nem bánja, amit tett, és ha újra dönthetne, ismét ölné. Azt is hozzátette, hogy számára a gyilkosság nem jelent lelkiismereti terhet, és nem is tudja, hány emberrel végzett pontosan.

A minősítő körülmények közül a leggyakrabban a több ember sérelmére történő elkövetés (54 eset, az összes vizsgált ügy 65,85%-a), valamint a különös kegyetlenség (53 eset, 64,63%) fordult elő.

23. ábra A minősítések vizsgálata az elsőfokú TÉSZ-ítéletek alapján

9.5.4. TÉSZ ítéletek megoszlása a visszaesők arányában

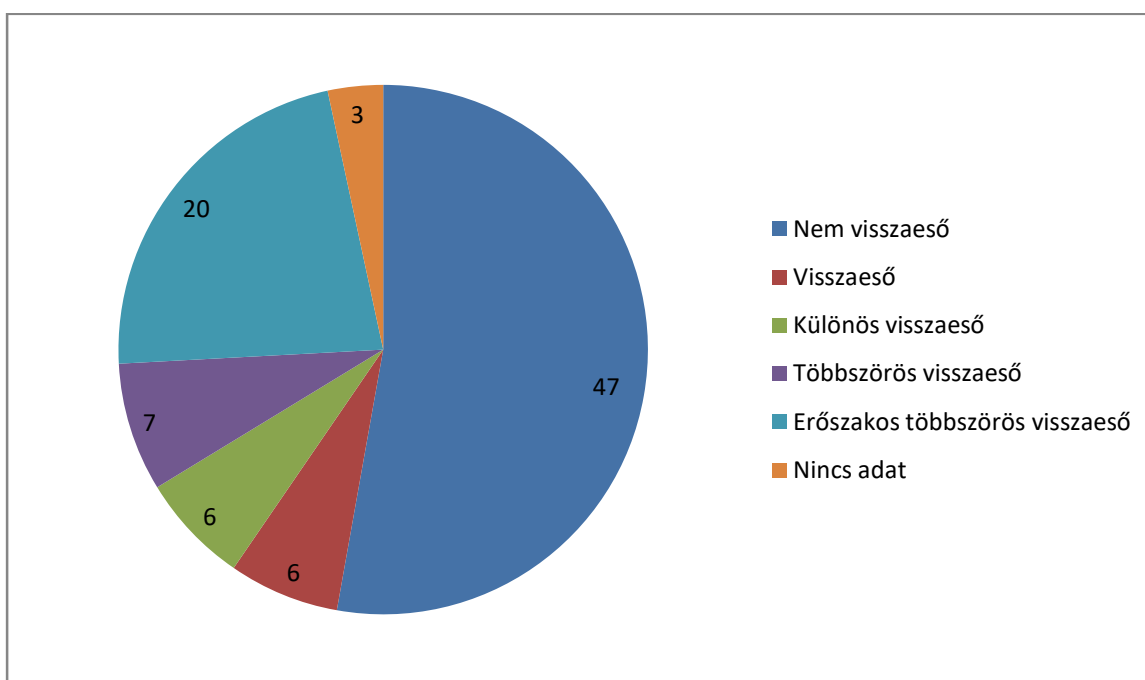
Az ítéletek kiértékelése során minden büntetőjogi kutatás esetében lényeges szempont a visszaesők arányának vizsgálata. A jelen vizsgálat során értékelt 89 jogerős ítéletből 3 esetben nem állt rendelkezésre adat az elkövető előéletéről. A fennmaradó 86 esetből 47 elkövető (52,80%) nem minősült visszaesőnek. Hat elítélt (6,47%) visszaesőként, további hat fő (6,47%) különös visszaesőként szerepelt az ítéletben. Hét esetben (7,86%) többszörös visszaesést állapított meg a bíróság, míg 20 elkövető (22,47%) esetében az erőszakos többszörös visszaeső minősítést alkalmazták.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés elemzésekor két visszaesői csoport is kiemelt jelentőséggel bír. Az első a különös visszaeső esete, amelybe az az elkövető tartozik, akit korábban szándékos bűncselekmény miatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, és a büntetés letöltésétől vagy végrehajthatósága megszűnésétől számított három éven belül újabb, az előzővel azonos vagy hasonló jellegű bűncselekményt követ el. Ez a kategória azért bír jelentőséggel a TÉSZ-ítéletek vonatkozásában, mert a jogszabály értelmében a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabásának előfeltétele a minősített emberölés megállapítása, és a különös visszaesői státusz egyike annak a tizenkét minősítő körülménynek, amely önmagában is megalapozhatja a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását.

Az erőszakos többszörös visszaeső fogalmát a 2009. évi LXXX. törvény vezette be a korábbi Büntető Törvénykönyvbe. A módosítás értelmében erőszakos többszörös visszaesőnek minősül az a többszörös visszaeső, aki legalább három alkalommal személy

elleni erőszakos bűncselekményt követett el. Ugyanezen törvény rendelkezik arról is, hogy az erőszakos többszörös visszaeső feltételes szabadságra nem bocsátható, vagyis ilyen esetben a bíróság nem élhet mérlegelési jogkörrel: életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén az ítélet automatikusan tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést jelent.

A vizsgált ítéletek közül 20 esetben a bíróság éppen ezen okból nem mérlegelhette a feltételes szabadság lehetőségét. Amennyiben azonban figyelembe vesszük, hogy az erőszakos többszörös visszaesői minősítést megállapító törvényi rendelkezés csak 2009. augusztus 2-ától hatályos, és az összes esetből kivonjuk azokat, amelyekben az elkövetés e dátum előtt történt – ez 19 esetet jelent –, úgy az látható, hogy a jogintézmény bevezetését követően a TЭСZ-ítéletek 28,57%-ában ezen minősítés alapján, mérlegelés nélkül hozta meg a bíróság a döntést.

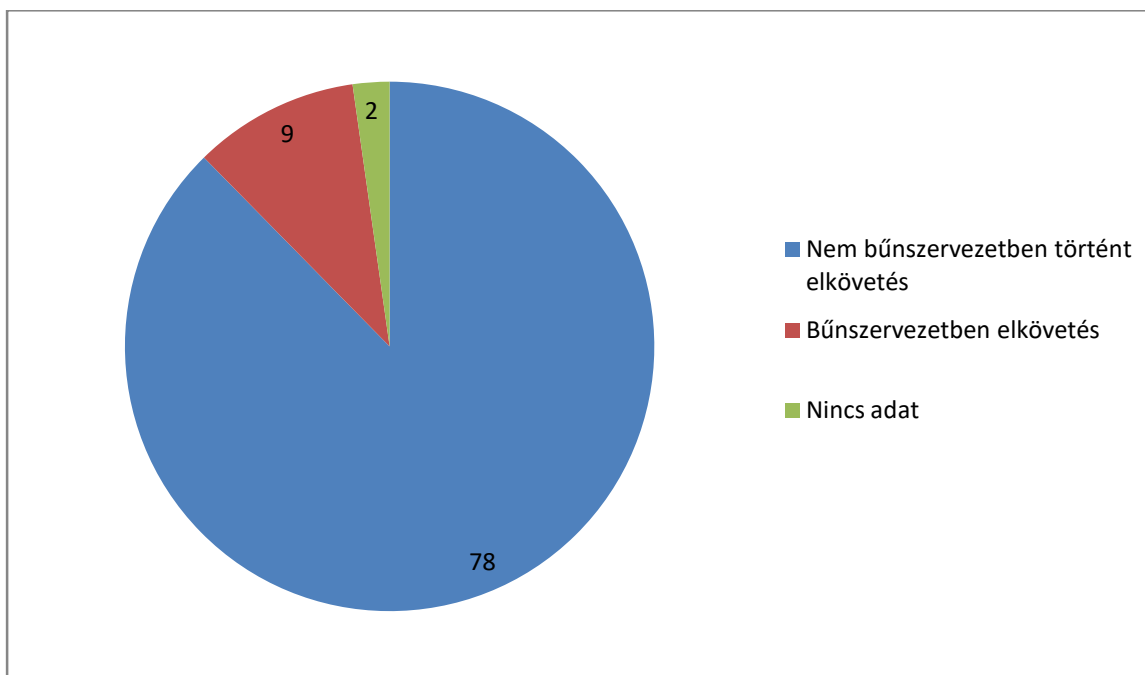

24. ábra: A visszaesők arányának vizsgálata az elsőfokú TЭСZ-ítéletek alapján

9.5.5. A TЭСZ ítéletek megoszlása a bűnszervezetben elkövetés szempontjából

A bűnszervezetben elkövetett bűncselekmények kiemelt jelentőséggel bírnak a büntetéskiszabás során, mivel a szervezett elkövetési forma önállóan is súlyosító körülménynak minősül. A jogalkotó a bűnszervezetben történő elkövetést nem csupán a bűnismétlés fokozott veszélyeként kezeli, hanem olyan elkövetési módként, amely rendszerszintű fenyegetést jelent a társadalomra nézve. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel végződő ügyek szempontjából ez a második olyan esetkör, melynek megvalósulása kizárja a bírói mérlegelés lehetőségét, és automatikusan a feltételes

szabadságra bocsátás kizárását vonja maga után. A vonatkozó ítéletekben 9 ilyen eset szerepel.⁵³⁵

25. ábra: A bűnszervezetben történt elkövetés arányának vizsgálata az elsőfokú TÉSZ-ítéletek alapján

9.5.6. Társtettség megállapítása a TÉSZ ítéletekben

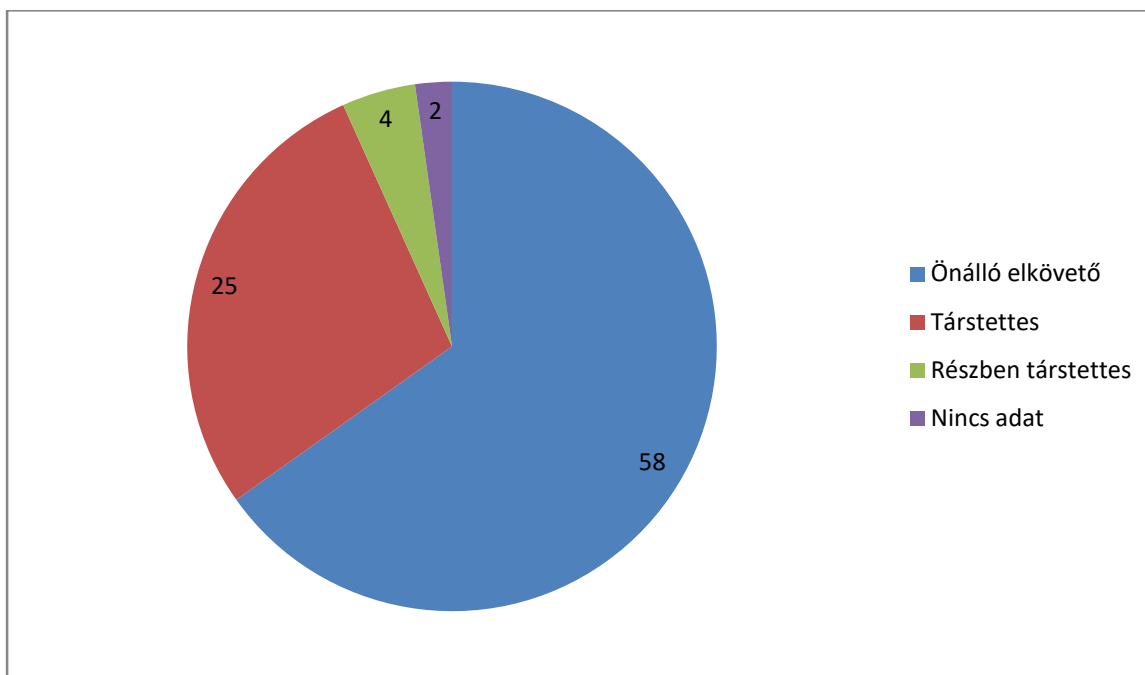
A társtettség jogintézményének célja, hogy azok is felelősségre vonhatók legyenek a bűncselekmény egészéért, akik saját magatartásukkal annak csupán egy részét valósították meg. Amennyiben a cselekményt nem egyedül, hanem több személy közreműködésével követik el, a tettesek szándékerősítő hatással lehetnek egymásra, és a közösen végrehajtott bűncselekmény a sértett szempontjából is fokozottabb veszélyt jelent. A társtettesek a jog szerint azonos módon felelnek a teljes bűncselekményért, függetlenül attól, hogy az elkövetési magatartást ki milyen mértékben valósította meg. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel záruló ügyek jelentős részében társtettesi alakzat is megállapítást nyert⁵³⁶, amely a szervezettség, az előkészület és a közös szándék szempontjából is súlyosító körülményként értékelhető.⁵³⁷

⁵³⁵ További 20 esetben az erőszakos többszörös visszaesés szolgált alapul a mérlegelés nélküli büntetéskiszabáshoz. Mivel egyetlen ítélet sem tartalmazta egyszerre a bűnszervezetben elkövetés alapján történt kötelező büntetéskiszabást és az erőszakos többszörös visszaesést, így összesen 29 olyan ügy azonosítható, ahol a bírónak nem állt rendelkezésére mérlegelési lehetőség. Tekintettel arra, hogy a 2009. évi LXXX. törvény jogszabályi rendelkezései 2009. augusztus 2-től hatályosak, és kizárólag az ezt követően elkövetett bűncselekményekre alkalmazhatók, a releváns 70 ítélet alapján megállapítható, hogy az esetek 41,42%-ában a bíróság kötött volt a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabásában.

⁵³⁶ A társtettesi alakzatot kizárólag a TÉSZ ítéletet megalapozó legsúlyosabb bűncselekmények esetében vizsgáltam

⁵³⁷ az 56. BKv. szerint a társtettség általában súlyosító körülmény arra tekintettel, hogyha a bűncselekményt több személy együttesen követi el, akkor egyrészt egymás szándékát erősítik, másrészt a több elkövetővel szembeni védekezést is megnehezítik.

A vizsgált ítéletek közül 25 esetben a bíróság társtetteskénti elkövetést állapított meg, további 4 ügyben pedig az elkövetés részben társtettesi formában valósult meg.

26. ábra: A társtettesként történt elkövetés arányának vizsgálata az elsőfokú TÉSZ-ítéletek alapján

9.5.7. Részesi alakzat a TÉSZ ítéletekben

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel végződő ügyekben nem minden esetben önálló tettesként valósult meg az elkövetés. A vizsgált ítéletek között több alkalommal is megállapítást nyert részesi magatartás – így különösen felbujtás vagy bűnségély –, melyek esetén a büntetőjogi felelősség alapját nem a közvetlen elkövetés, hanem a tettesi cselekmény előidézése vagy elősegítése képezte. Az alábbiakban e részesi alakzatok előfordulásának arányait mutatom be.⁵³⁸

9.5.7.1. Bűnségédként történő elkövetés

A bűnségéd esetében – hasonlóan a felbujtóhoz – a büntetőjogi jogkövetkezményeknél a parifikáció elve érvényesül, azaz ugyanaz a büntetési tétel irányadó, mint a tettesek esetében. Mégis, az elmúlt huszonöt év joggyakorlatát áttekintve az állapítható meg, hogy a bíróságok a bűnségédre inkább a törvény által rendelt büntetési tétel alsó határához, mintsem annak középértékéhez közeli büntetést szabnak ki⁵³⁹. Így azon büntetőeljárásokon belül, melyekben TÉSZ ítéletet hoztak is kiemelkedő súlyúak azok az esetek, ahol ezt az ítéletet az elkövetőre bűnségédi minőségben szabták ki.

⁵³⁸ A részesi alakzatot kizárólag a TÉSZ ítéletet megalapozó legsúlyosabb bűncselekmények esetében vizsgáltam

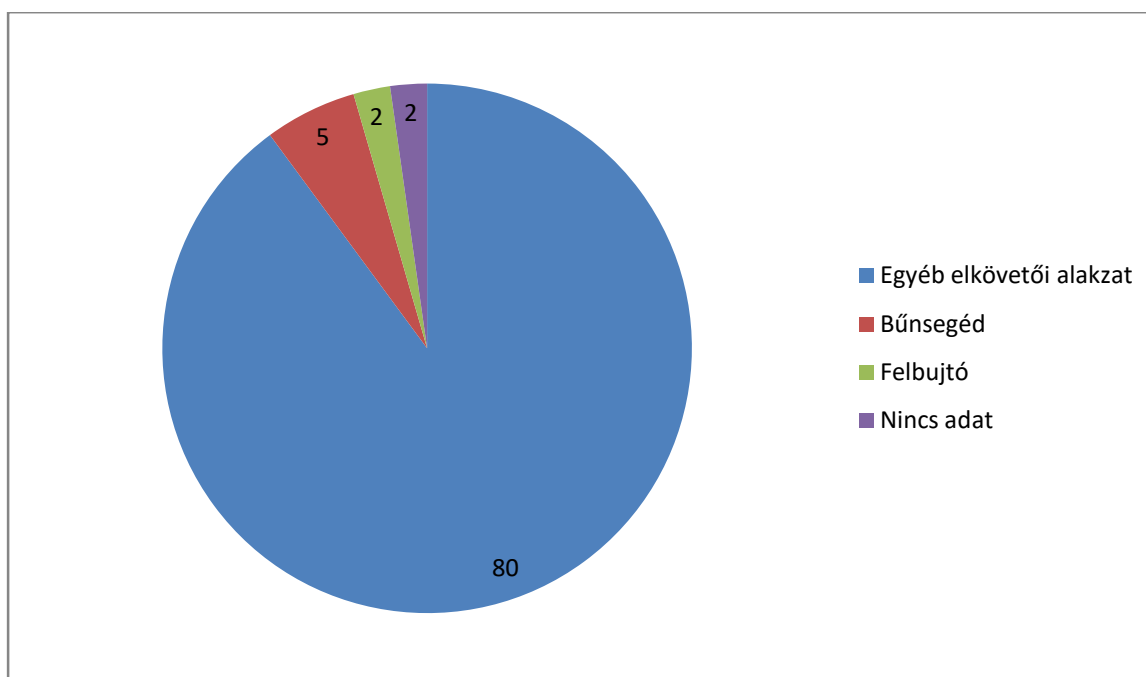
⁵³⁹ Mészáros, Á. (2003). A részesség járulékoságának és a részesek büntetésének törvényi szabályozásáról de lege ferenda. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2003(4), 28–33.

Az első három esetben a bíróság az elkövetői magatartást részben bűnsegélyként, részben társtettesként értékelte; ezek az ítéletek a romák ellen elkövetett, országos visszhangot kiváltó támadássorozathoz kapcsolódnak. A második ügy, amelyre a tanulmány korábban már szintén utalást tett, a 71 áldozattal járó embercsempészettel összefüggő bűncselekményhez köthető: ebben az eljárásban a bíróság egy személyt tettesként, két másik vádlottat pedig bűnsegédként ítélte el az életellenes cselekmény miatt.

9.5.7.2. A felbujtóként történő elkövetés

A 89 ítélet közül összesen két esetben található olyan, melyben felbujtó kapott tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést. Az első ilyen eset Polc Erika esete, aki felbérelt két hajléktalant a 11 éves Szita Bence meggyilkolásához, a második eset pedig Magyar Róbert esete, aki „Fekete Sereg” néven több száz fős bűnözői bandát szervezett és irányított.

Közismert TÉSZ ítélettel záródó eset a „csepeli kettős gyilkosság” története, melyben Deme Gábor, az iskola korábbi igazgatóhelyettese, akit sikkasztás miatt felfüggesztett az iskolaigazgató, Takács László, felbujtotta Kun Tamást, az iskola egykori gondnokát, hogy ölje meg Takácsot és segítsen a sikkasztással kapcsolatos bizonyítékok eltüntetésében. A gyilkosság napján az igazgató nem egyedül érkezett az iskolába, hanem vele tartott egy fiatal tanár, Papp László is, így mindketten Kun Tamás áldozatává váltak. A gyilkosságok elkövetésénél Deme végig jelen volt, a bizonyítékok eltüntetésében is segédkezett. Ebben az esetben azonban míg Kun Tamás tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést kapott, Deme Gábor esetében 36 év után fennáll a feltételes szabadulás lehetősége. Ekkor 75 éves lesz.

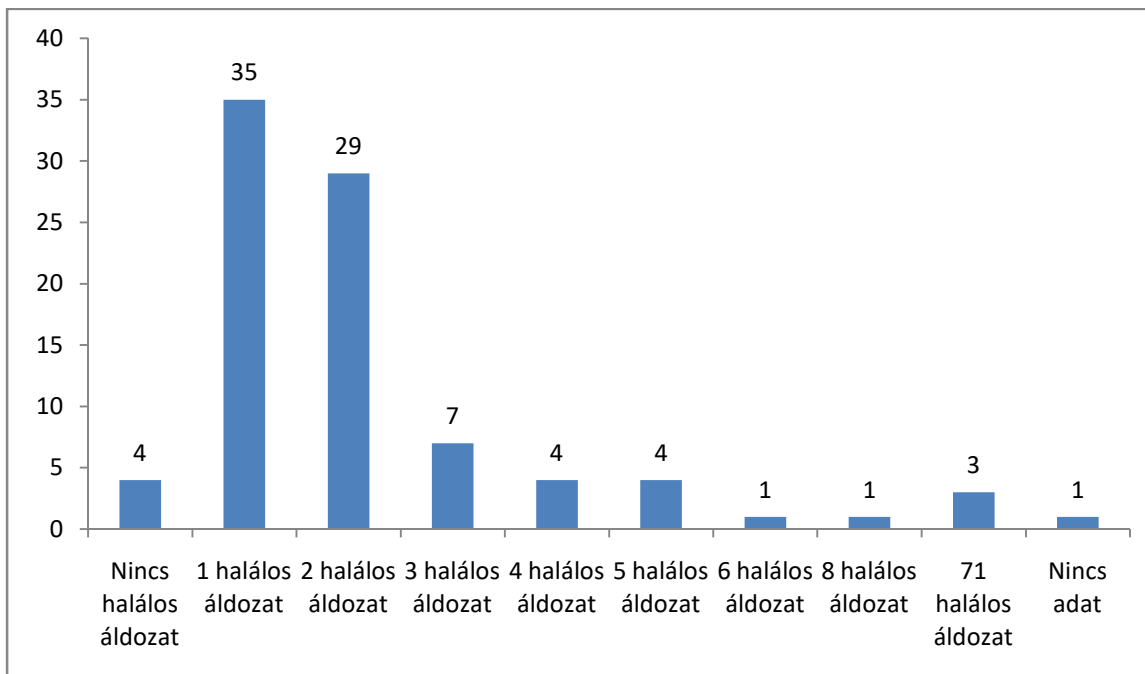

27. ábra: A részesként történt elkövetés arányának vizsgálata az elsőfokú TÉSZ-ítéletek alapján

9.5.8. Az ítéletek megoszlása a halálos áldozatok száma alapján

A vizsgálat során az elemzésem kiterjedt arra is, hogy az egyes esetek hány halálos áldozattal jártak. A sértettek számának elkövetőnkénti vizsgálata fontos szempontot jelentett a cselekmények súlyosságának és a bíróság által alkalmazott büntetések indokoltságának megértésében.

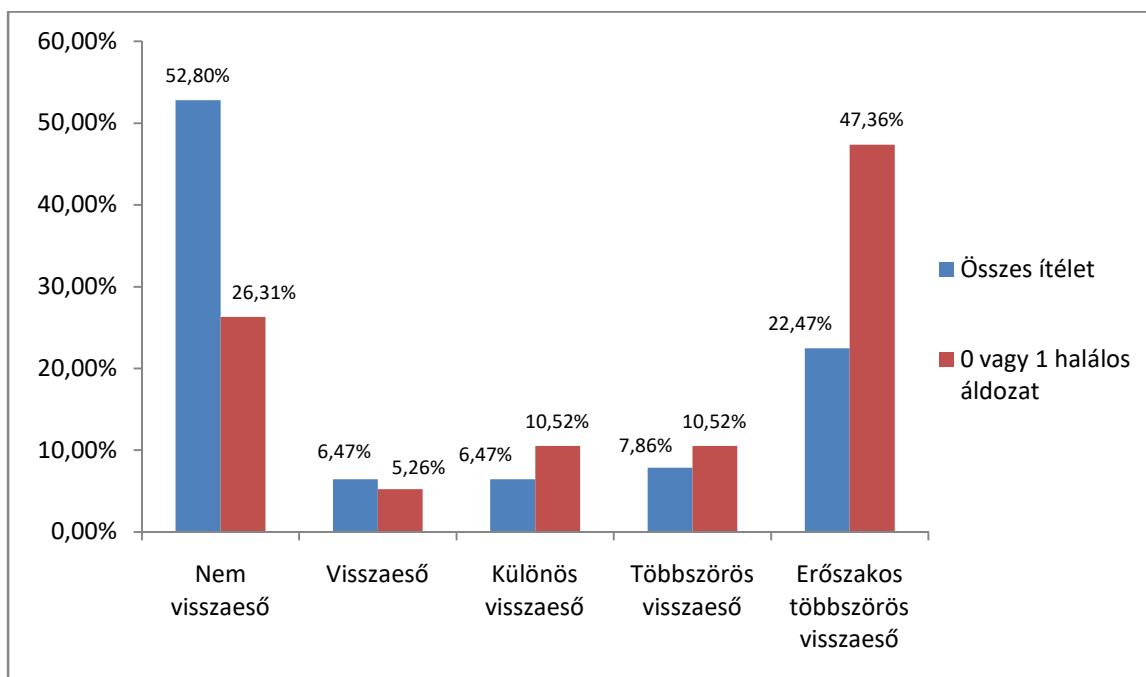
A vizsgált 89 eset közül egy ügyben nem állt rendelkezésre információ a halálos áldozatok számára vonatkozóan. A fennmaradó 88 ítélet alapján összesen 203 halálos áldozat azonosítható. Az esetek közül 49-ben az elkövetés több mint egy emberélet kioltásával járt, míg 21 esetben három vagy annál is több halálos áldozat szerepelt. Ezek az adatok egyértelműen alátámasztják azt a következtetést, hogy a bíróság a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést jellemzően olyan ügyekben alkalmazza, ahol az elkövetés több ember halálát okozta.

28. ábra: Az emberölések halálos áldozatainak száma az elsőfokú TÉSZ-ítéletek alapján

Külön vizsgálat tárgyát képezték azok az esetek, amelyekben nem történt haláleset, vagy legfeljebb egy halálos áldozat szerepelt az ítéletben. Ebbe a körbe összesen 39 ügy tartozott. A vizsgálat célja az volt, hogy feltárja, e csoportban milyen arányban fordulnak elő visszaesők, különös tekintettel arra a feltételezésre, hogy ez a tényező érdemben befolyásolhatta a bíróság döntését a legsúlyosabb büntetés kiszabása során. A 39 esetből 18-ban az elítélt erőszakos többszörös visszaesőnek minősült, így ezekben az ügyekben a bíróság mérlegelési lehetősége kizárt volt: a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása kötelezően alkalmazandó jogkövetkezményként következett be. Figyelemre méltó, hogy a teljes adatbázisban szereplő 20 erőszakos többszörös visszaeső közül 18 olyan bűncselekményt követett el, amely vagy nem járt halálos áldozattal, vagy legfeljebb

egy sértett életét követelte. Ez az arány egyértelműen a „három csapásként” ismertté vált szigorító szabályozás következményeként értékelhető.

29. ábra: A visszaesők arányának vizsgálata a halálos áldozatok számának függvényében

8.5.9. Az életellenes cselekményeknél használt eszközök

Az elkövetési módok és eszközök vizsgálata alapján megállapítható, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel záruló ügyek többségében a fizikai erőszak közvetlen alkalmazása dominál. A 89 eset közül 44-ben történt közvetlen fizikai bántalmazás, amelyhez az elkövetők jellemzően különböző, hétköznapi tárgyakat használtak eszközként. A leggyakrabban előforduló bántalmazási eszközök az ásó és a vasrúd (4–4 eset), de előfordult feszítővas, kalapács, lapátnyel, sodrófa, villáskules és szódásszifon is. Az adatok tanúsága szerint az elkövetők több alkalommal is olyan tárgyakat alkalmaztak, amelyek eredeti rendeltetése nem bűncselekmény elkövetésére szolgál, hanem háztartási vagy építkezési eszköz.

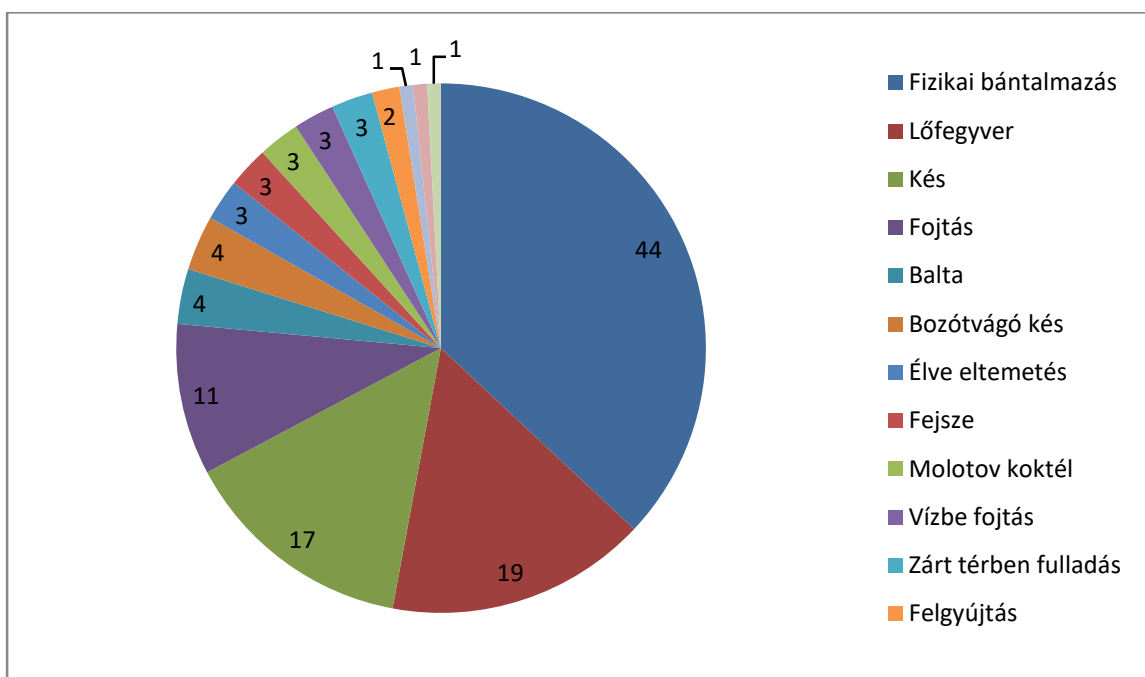
A fegyverrel elkövetett emberölések közül 19 esetben használtak lőfegyvert, 1 alkalommal gázpisztolyt, 17 esetben pedig kést, ezek mellett más vágó és szúróeszközök – például bozótvégő kés (4 eset), fejsze (3 eset), balta (4 eset) – is szerepeltek az eszközök között. Egy esetben az elkövető egy azonosítatlan éles eszközzel szúrta le az áldozatot.

A fojtások esetek száma 11 volt, ezek közül egy esetben az elkövető kötélből készített hurkot használt.⁵⁴⁰ További három esetben a halál vízbe fojtás, három másik esetben pedig zárt térbe zárás miatti fulladás következményeként állt be.

Az ölési módszerek között külön figyelmet érdemelnek azok az esetek is, amikor az elkövető a halált tűz útján idézte elő. Két esetben a sértettet közvetlenül felgyújtották, további három esetben pedig Molotov-koktét vetettek be. Egy esetben az elkövető rágyújtotta a házat a bent tartózkodó sértettekre.

További három esetben élve eltemetés szerepelt a megállapított elkövetési módok között. Három ügyben nem állt rendelkezésre pontos adat az alkalmazott eszközről.

Az eszközhasználat sokszínűsége arra utal, hogy a cselekmények elkövetésekor az eszközválasztás gyakran az adott helyzetből, alkalmi lehetőségekből adódott, nem pedig előre megtervezett, tudatosan kiválasztott módon történt. Az erőszakos cselekmények brutalitása és a használt eszközök hétköznapi jellege különösen hangsúlyossá teszi az ölési szándék és az elkövető pszichés állapotának vizsgálatát is.

30. ábra: Az elkövetés eszközének vizsgálata az életellenes esetekben

9.5.10. Az ítéletek vizsgálata az elkövető beismerése szempontjából

Az eljárások során az elítéltek körülbelül egyharmada, 27 fő (30,33%) nem tett beismerő vallomást az eljárás egyik szakaszában sem, vagy csak részben ismerte el a bűncselekmény elkövetését. E csoportba tartozik egy olyan eset is, ahol később bebizonyosodott, hogy az érintett valóban nem követte el a terhére rótt cselekményt.

⁵⁴⁰ Ember Zoltán 2002-ben, majd 2004-ben hatolt be egyedül élő, idős emberekhez és egy filmekből ellesett módszerrel gyilkolta meg őket. A nyakukra és lábukra hurkot kötött, a kényszeredett testhelyzetből szabadulni akaró áldozatok pedig saját magukat fojtották meg.

Négy esetben (4,94%) a vádlott a nyomozás során még tagadott, azonban a bíróság előtt később beismerő vallomást tett. Ezek közül egy elítélt másodfokon változtatott korábbi álláspontján, és tett részletes beismerő vallomást, míg egy másik a perújítás során vallotta be a bűncselekményt. További egy esetben az elkövető a nyomozati szakaszban még tagadott, de később részleges beismerő vallomást tett.

A nyomozati szakban nem teljes körűen, de részben bűnösségét elismerő elkövetők száma 13 fő (11,57%) volt. Közülük egy fő a tárgyaláson már ezt a részleges beismerést is visszavonta, míg 12 fő (13,48%) a bíróság előtt is fenntartotta részbeni beismerő vallomását.

Az elítéltek legnagyobb csoportját azok alkották, akik már a nyomozás során beismerték a cselekmény elkövetését: 39 fő (43,83%). Közülük 23-an (25,84%) az eljárás teljes időtartama alatt következetesen fenntartották beismerő vallomásukat. Hat fő (6,74%) a bírósági szakban már nem tett beismerő vallomást, míg nyolcan (8,98%) már a nyomozati szakaszban visszavonták korábbi beismerésüket, és ezt követően végig tagadták bűnösségüket. Két esetben az elkövető később már csak részben tartotta fenn a korábban tett beismerését.

Öt esetben (5,62%) nem állt rendelkezésre megbízható információ az elkövető vallomásának alakulásáról.

9.5.11. Az ítéletek vizsgálata a súlyosító körülmények szempontjából

A vizsgált ítéletek szöveges indokolásaiban számos, gyakran visszatérő súlyosító körülmény azonosítható, amelyek tematikusan csoportosíthatók. Bár a bíróságok minden esetben egyedileg mérlegelték a vádlottak személyes körülményeit és az elkövetés konkrét módját, több súlyosító elem lényegében konzisztensen jelenik meg az ítéletek többségében, így ezek bizonyos mintázatokat is kirajzolnak.

A leggyakrabban megjelenő súlyosító tényezők közé tartozik a büntetett előélet, különösen akkor, ha az erőszakos bűncselekményekre vagy több korábbi ítéletre vonatkozott. Ezzel összefüggésben a visszaesői, többszörös visszaesői vagy különös visszaesői minőség szinte minden ilyen esetben hangsúlyos elemként jelent meg. Gyakori az is, hogy a vádlott az újabb bűncselekményeket más büntetőeljárás hatálya alatt, felfüggesztett szabadságvesztés próbaideje alatt, vagy feltételes szabadságra bocsátását követően követte el.

A súlyosító körülmények másik jelentős csoportját az elkövetés módjára és körülményeire vonatkozó megállapítások alkotják. Kiemelkedően gyakori motívum a különös kegyetlenség, a gátlástalan vagy orvul történő elkövetés, illetve az, ha a sértettek védtelenek, idősek, kiskorúak vagy fogyatékkal élők voltak. A bíróságok súlyosító tényezőként értékelték azt is, ha a cselekmények éjszaka, a sértettek otthonában történtek, illetve ha a vádlott különösen veszélyes eszközt (pl. lőfegyver, macséta, vascső, csúszóhurok) használt.

Visszatérő elem az is, hogy a vádlott kitartó bűnözői életmódot folytatott, amelyet a bírói gyakorlat gyakran önállóan is súlyosító körülményként rögzített. Ugyanígy

nyomatékos súlyt kapott az is, ha a vádlott társas elkövetőként, vagy vezető, irányító szerepben valósította meg a bűncselekményeket.

Egyes ítéletek kiemelik a köznyugalom megzavarását, a helyi vagy országos közfelháborodást, illetve azt a körülményt, hogy az adott bűncselekmény a társadalom biztonságérzetét alapjaiban rendítette meg. Gyakori súlyosító körülményként jelent meg továbbá az, hogy az elkövetés egy bizalmi viszony kihasználásával történt (pl. hozzátartozó, ismerős sérelmére), illetve hogy az elkövető semmiféle megbánást nem tanúsított, vagy a bűncselekményt követően kegyeletsértő magatartást tanúsított.

Bár a súlyosító körülmények rendszere esetről esetre változó, a fenti kategóriák jól mutatják, hogy a bíróságok miként értékelik azokat a magatartási mintázatokat és személyes jellemzőket, amelyek az elkövető fokozott társadalomra veszélyességét támasztják alá.

9.5.12. Az ítéletek vizsgálata az enyhítő körülmények szempontjából

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel sújtott ítéletek elemzése során jól kirajzolódik, hogy a bíróságok az enyhítő körülmények értékelésekor több, viszonylag visszatérő szempontot mérlegeltek. Ezek csoportosítása lehetővé teszi a bírói gyakorlat átláthatóbb megértését.

Az egyik leggyakrabban hivatkozott enyhítő körülmény a beismerő vallomás, különösen akkor, ha az az elkövető bűnösségére is kiterjedt, és feltáró jelleggel bírt. A bíróság ugyanakkor nem minden esetben tulajdonított ennek jelentős súlyt: ha a beismerés csupán részleges volt, vagy ha annak háttérében nem megbánás, hanem más – például taktikai – megfontolás állt, az enyhítő értéke csökkent.

Ehhez szorosan kapcsolódik a megbánás kérdésköre is. A bírói döntésekből kitűnik, hogy a valódi bűnbánatnak – különösen, ha az például öngyilkossági kísérlet formájában is megnyilvánult – lehetett komoly enyhítő ereje. Ugyanakkor az olyan esetekben, ahol a vádlott beismerését később visszavonta, vagy a megbánást csak formálisan tanúsította, az enyhítő hatás mérsékelt maradt.

Több ítélet hivatkozik fiatal életkorra vagy fiatal felnőtt státuszra mint enyhítő körülményre, ám ez leginkább csak a kevésbé súlyos bűncselekmények esetében bírt jelentőséggel. Az időmúlás szintén visszatérő elem: a hosszú ideig elhúzódó büntetőeljárás, illetve az előzetes letartóztatásban töltött hosszú idő gyakran került enyhítőként értékelésre, de az ilyen típusú körülményeket a bíróság rendszerint kisebb nyomatékkal vette figyelembe, különösen az élet elleni cselekmények esetében.

Gyakran említett enyhítő körülmény volt az elítélt büntetlen előélete, illetve a rendezett életvitel. Ez utóbbi különösen akkor kapott szerepet, ha az elítéltnak stabil családi háttere volt, vagy például gyermekei eltartásáról gondoskodott. A kiskorú gyermek eltartásával kapcsolatos kötelezettségek több esetben enyhítőként jelentek meg, bár az enyhítő súly foka gyakran függött attól, hogy az elítélt valóban teljesítette-e ezt a kötelezettségét.

Szintén jelentős kategóriát képeztek a pszichés vagy egészségi állapotra vonatkozó körülmények. A személyiségzavar, pszichiátriai problémák vagy szomatikus betegségek

enyhítőként kerültek figyelembe vételre, amennyiben azok nem érintették a beszámítási képességet, de hozzájárulhattak a cselekmény elkövetéséhez.

Több esetben jelent meg enyhítő körülményként az is, hogy a cselekmény kísérleti szakban maradt, illetve ha az elkövető csupán bűnsegédként vett részt a bűncselekményben. Ezek a körülmények a szándék fokának és a megvalósult eredmény súlyosságának figyelembevételével kerültek mérlegelésre. Végül, néhány ítélet utalt kár megtérülésére, vagy arra, hogy a súlyosabb eredmény csak a véletlenül múltott – ezek az elemek is megjelentek enyhítőként, habár eltérő nyomatékkal.

Az elemzett ítéletek alapján tehát megállapítható, hogy az enyhítő körülmények elismerése és értékelése változó, és gyakran a konkrét bűncselekmény természetétől, valamint az elítélt személyiségétől és együttműködési hajlandóságától függ.

9.6. Összegzés

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés magyarországi alkalmazásának elmúlt 25 évét vizsgáló kutatás empirikus alapokon nyugvó, átfogó képet nyújt a legszigorúbb büntetés kiszabásának gyakorlatáról.

Az ítélkezési gyakorlat időbeli és területi eloszlása, valamint a másodfokú és felülvizsgálati eljárások vizsgálata világosan mutatja: a TÉSZ kiszabásának gyakorlata nem egységes, és számos esetben tükrözi a bírói mérlegelés sajátosságait. Bár az ítéletek száma a halálbüntetés eltörlését követő évtizedekben nem haladta meg a korábbi kivégzésekkel záruló ügyek számát, a szankció fokozatosan beépült a bírói gondolkodásba.

A kutatás részletesen feltárta a TÉSZ-re ítélt személyek szociodemográfiai és pszichés háttérét. Az elemzés alapján a legtöbb elkövető fiatal felnőttként vagy a harmincas éveiben követte el a legsúlyosabb bűncselekményt, gyakran már korábban is erőszakos, illetve vagyon elleni bűntettek miatt ítélték el őket. A vizsgált minta alapján a stabil családi háttér, rendszeres jövedelem és magasabb iskolai végzettség jellemzően nem volt jelen ezeknek az elkövetőknek az életében.

A tanulmány rávilágít arra is, hogy a kötelező kegyelmi eljárás intézményének bevezetése pszichológiai értelemben is jelentős hatást gyakorolt: az öngyilkosságok száma a bevezetést követően látványosan csökkent, ami azt mutatja, hogy a remény lehetősége – még ha távoli is – mérhetően befolyásolja a fogvatartottak pszichés állapotát.

Az eredmények nemcsak a TÉSZ jogalkalmazási mintázatait tárják fel, hanem szélesebb társadalmi és büntetőpolitikai összefüggésekre is rámutatnak. Mindez hozzájárulhat ahhoz, hogy a legsúlyosabb büntetési forma további alkalmazása során a szakmai, emberi jogi és etikai szempontok egyaránt hangsúlyosan érvényesülhessenek.

10. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés társadalmi megítélése – a Medián által, a disszertációhoz készített reprezentatív közvélemény-kutatásának eredményei

10.1. A halálbüntetés eltörlésétől a TÉSZ jelenleg hatályos szabályozásáig

Magyarországon az utolsó kivégzés 1988. július 14.-én zajlott le, ekkor végzeték ki egy különös kegyetlenséggel elkövetett gyilkosság miatt a 27 éves Vadász Ernőt, aki halálával ilyen formán kerül be a hazai büntetésvégrehajtás történelmébe.⁵⁴¹

A halálbüntetés végleges és teljes eltörléséhez vezető két lépcsőfok közül az elsőt, a politikai bűncselekmények, vagyis az állam elleni bűncselekmények halállal való büntethetőségét még a szocialista Országgyűlés szüntette meg az 1989. évi XVI. törvény hatályba léptetésével. Azonban tartva a - közvélemény később valóban be is igazolódó - ellenérzésétől a köztörvényes bűncselekmények esetében a kapitális szankció eltörlését az országgyűlés már nem vállalta fel.⁵⁴²

A rendszerváltás időszakában a jogállamiság alkotmányos alapjainak lefektetése, továbbá az Európa szerte megjelenő tendencia az emberi jogok elismerésére alapozott jogfejlődés tekintetében egyértelművé tette, hogy eljött az ideje ennek a fontos társadalmi, politikai és jogi kérdés rendezésének. 1989 elején a téma szempontjából érzékeny, a változást sürgető értelmiségi körként jött létre a Halálbüntetést Ellenzők Ligája⁵⁴³, melynek néhány hónap leforgása alatt már több, mint 600 tagja hirdette egyéni és szervezett akciókkal országszerte a szervezet célkitűzéseit. Kezdeti tervük az volt, hogy széleskörű érzékenyítő kampányt követően, az országgyűlési képviselőket meggyőzve érik el törvényi szinten a változást, de felmérve a parlament leterheltségét és azt, hogy vélhetően politikai – népszerűségi okokból a képviselők várhatóan elhatárolódnak a témától, végül más utat választottak. Az új irány megválasztásának szempontjából döntő jelentőségű volt a régi alkotmány részleges módosítása⁵⁴⁴, mely kiemelten fontos kérdésként tekint az emberi élethez és méltósághoz való jogra: „A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől

⁵⁴¹ Az utolsó nő, akit kivégeztek Besze Imréné volt, ő ennél jóval korábban, 1969. február 02-án került bitófára.

⁵⁴² Így végül hazánkban került sor elsőként arra, hogy a halálbüntetést nem a törvényhozó vagy alkotmányozó hatalom, hanem az Alkotmánybíróság törölte el.

⁵⁴³ HORVÁTH Tibor: A halálbüntetés abolíciója Magyarországon *Acta antiqua et archaeologica* 1992. pp. 231-245.

⁵⁴⁴ 1989. évi XXXI. tv.

senkit nem lehet önkényesen megfosztani.” továbbá „Senkit nem lehet kínzásnak, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánásnak vagy büntetésnek alávetni...”.

A Liga petícióval fordult az éppen megalakuló és 1990. január 01-től működő Alkotmánybírósághoz, és kérték a halálbüntetés alkotmányellenességének megállapítását.⁵⁴⁵

A halálbüntetés kérdését az Alkotmánybíróság 1990. október 16.-án nyilvános ülésen tárgyalta, ahol felszólalt az indítványozó, az igazságügy-miniszter képviselője,⁵⁴⁶ Solt Pál, a Legfelsőbb Bíróság elnöke és Györgyi Kálmán legfőbb ügyész, továbbá meghallgatták a szakértői véleményeket. Ezt követően egy hét állt az Alkotmánybíróság tagjainak a rendelkezésére, hogy meghozzák döntésüket. 1990. október 24-én az Alkotmánybíróság 8:1 arányban úgy döntött, hogy a halálbüntetés alkotmányellenes.⁵⁴⁷ A határozat a Magyar Közlönyben való közzététele napján, október 31-én lépett hatályba⁵⁴⁸ és ezzel párhuzamosan hatályukat veszítették mindazok a jogszabályok, melyek a halálbüntetés alkalmazásának feltételeit rögzítették.⁵⁴⁹⁵⁵⁰

Ekkor vette kezdetét az a folyamat, mely a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés jogintézményének bevezetéséhez vezetett. Az ekkor hatályos Btk., az 1978. évi IV. törvény a halálbüntetés mellett legsúlyosabb szankcióként tartalmazta az életfogytig tartó szabadságvesztést, de olyan formában, melyben a feltételes szabadságra

⁵⁴⁵ A kérelem mindössze egy oldal volt, azonban a Liga indokait egy 70 oldalas tanulmányban fejtette ki, melyben részletesen mutatta be a halálbüntetés elleni mozgalom európai hagyományait, áttekintette a halálbüntetés, illetve az abolíció helyzetét a világban, majd részletesen foglalkozott a halálbüntetés magyarországi múltjával és az abolíciót indokló érvekkel. A petíció és az indoklás elérhető a Horváth Tibor által szerkesztett, *A halálbüntetés megszüntetése Magyarországon* című dokumentumgyűjteményben. (Halálbüntetést Ellenzők Ligája, Miskolc, 1991.)

⁵⁴⁶ Az igazságügyminiszter ekkor már a demokratikus választások folytán hatalomra került vezető kormánypárt, az MDF képviselője, Balsai István volt.

⁵⁴⁷ TÓTH J. Zoltán: *The post abolition era in Hungary: Endeavours and political intentions to reintroduce capital punishment* (Jogelméleti szemle, 2022/3 szám) pp. 144-162 munkájában így értékeli a döntést: „Az Alkotmánybíróság döntését összességében értékelve, az Alkotmánybíróság ezzel a döntéssel és annak indoklásával a halálbüntetés alkotmányosságának vizsgálata során elkerülte, hogy jogpolitikai vitákban véleményt kelljen nyilvánítania...”

⁵⁴⁸ 23/1990. (X.31) AB határozat

⁵⁴⁹ Az egyetlen ellenvéleményt Schmidt Péter bíró képviselte. Ennek ellenére még ő is egyetértett a halálbüntetés haszontalanságával és embertelenségével, de úgy vélte, hogy az Alkotmánybíróságnak nem volt hatásköre az egymásnak ellentmondó alkotmányos szabályok ütközésének feloldására, mivel ez az Országgyűlés kizárólagos joga és kötelessége volt. (Tóth J. Zoltán: *A rendszerváltás utáni korszak Magyarországon: Törekvések és politikai szándékok a halálbüntetés újbóli bevezetésére – Jogelméleti szemle 2022/3. szám pp. 144-179*)

⁵⁵⁰ HORVÁTH Tibor: *A halálbüntetés megszüntetése Magyarországon*. Miskolc, Halálbüntetést Ellenzők Ligája, 1991

bocsátás lehetősége elévülő bűncselekmények esetén 20 év, el nem évülő bűncselekmény esetén minimum 30 év után megnyílt a terhelt számára.⁵⁵¹

Sok európai országtól eltérően, ahol korábban az életfogytig tartó szabadságvesztés nem szerepelt a kiszabható büntetési nemek között Magyarországon tehát nem volt szükség arra, hogy felvegyék azt a Btk. szankciórendszerébe. Ez a retorzió azonban – eltérően a halálbüntetéstől – nem zárta ki végleg az elkövetőt a társadalomból.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés intézménye először az 1993. évi XVII. törvényben jelent meg, mely kimondta, hogy „nem bocsátható feltételes szabadságra az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt, ha ismételten életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélik”. Ez a rendelkezés ma is része a hatályos büntetőtörvénynek.

1999. március 1-én lépett hatályba az 1998. évi LXXXVII. törvény, amikor a Btk. 47.§ - át az említett törvény 5.§ - a módosította. A módosítást követően nyílt lehetősége a jogalkalmazónak arra, hogy már nem csupán visszaesők, hanem az első büntényes, különösen veszélyes erőszakos bűnelkövetők esetében is kiszabhassa a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetést, méghozzá oly módon, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés esetében a bíró az ítéletében rendelkezik a felülvizsgálat legkorábbi időpontjáról - ami el nem évülő bűncselekmények esetén, mint a szándékos emberölés minősített esetei, továbbra is 30 év - vagy kizárja a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét.

A 2010. évi LVI törvény szintén fontos szerepet játszik a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés - nem túl hosszú - hazai történetében, ugyanis ez a törvény mondta ki a „három csapás” szabályát. Ennek értelmében van olyan eset, melyben a bírónak már mérlegelési lehetősége sincs, ki kell szabnia a legsúlyosabb szankciót.⁵⁵²

A 2011. április 25-én megszületett Alaptörvény IV. cikkének 2. bekezdése kimondja, hogy tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés csak szándékos, erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt szabható ki. A büntetési nem alaptörvényben történő szerepeltetésével a jogalkotó egyértelműen jelzi hosszú távú elköteleződését a halálbüntetés alternatívájaként bevezetett büntetési nem mellett.

⁵⁵¹ Tekintettel arra, hogy felső határa a feltételes szabadságra bocsátás előre meghatározott időtartamának nem volt, napjainkban van olyan elítélt, akinek az ítéletében a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéig hosszabb időtartamot határoztak meg, mint amilyen hosszú jelenleg a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés esetében a kötelező kegyelmi eljárásig előírt 40 év.

⁵⁵² Ha a bűnhalmazatban levő bűncselekmények közül legalább három a 137.§ 17. pontjában meghatározott személy elleni erőszakos bűncselekmény, a (2) bekezdés szerinti büntetési tétel felső határa a kétszeresére emelkedik, ha a büntetési tétel így felemelt első határa a húsz évet meghaladja, vagy a törvény szerint bármelyik bűncselekmény életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntethető, az elkövetővel szemben életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazását kell kiszabni.

2013. július 1. napján lépett hatályba a 2012. évi C. törvény. A jelenleg is hatályos Btk. szerint a szabadságvesztés büntetés lehet határozott tartamú vagy életfogytig tartó. A jogszabály taxatívén felsorolja azt a 18 bűncselekményt, amelyekre – életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén – TÉSZ szankciója kiszabható, ezekre is csak akkor, ha személy vagy dolog elleni erőszakkal követik el.

A TÉSZ viszonylatában a jelen kor legnagyobb kihívásának a jogharmonizáció bizonyul, tekintve, hogy az EJEB ítélkezési gyakorlata alapján az életfogytig tartó szabadságvesztés esetén, amennyiben nincs meg a feltételes szabadulás lehetősége, illetve az elítélt már a büntetése megkezdésekor nincs tisztában annak feltételeivel, lehetséges legkorábbi időpontjával, úgy ezt a Bíróság az Egyezmény 3. cikkének sérelmeként ítéli meg. Abban, hogy a felülvizsgálat milyen formában zajlik (természetesen a megfelelő jogi garanciák figyelembevételével) és hogy az a büntetés kiszabásától számítva mennyi időn belül történhet meg legkorábban, az államoknak széles mérlegelési jogkörük van, azonban a Bíróság előtt lévő összehasonlító és nemzetközi jogi anyagok egyértelműen támogatják egy olyan mechanizmus létrehozását, mely garantálja az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását követő huszonöt éven belül történő felülvizsgálatot, majd az ezt követő időszakos felülvizsgálatokat.

A Magyar László kontra Magyarország ügyben⁵⁵³ az EJEB döntésére figyelemmel a 2014. évi LXXII. törvény 93-162. §-ai módosították a 2013. évi CCXL. törvényt (Bv. tv.) és a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből kizárt tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés esetére 2015. január hó 1. napjával bevezette a kötelező kegyelmi eljárás

⁵⁵³ A TÉSZ bevezetését követően, az éppen, hogy megnyugodott bírói gyakorlatot bontotta meg és váltott ki indulatokat a Magyar László ügyében hozott Strasbourgi határozat és az annak nyomán született ítélet. Magyar László és társai sorozatban követtek el rablásokat idős emberek sérelmére. Megverték a sértetteket, majd megkötözték őket, így csikarva ki, hogy hol tartják az értékeiket. Végül megkötözve sorsukra hagyták a sértetteket, akik közül több meg is halt. A bíróság a vádlottat mint többszörös visszaesőt – életfogytig tartó fegyházbüntetésre és 10 évi közügyektől eltiltásra ítélte azzal, hogy feltételes szabadságra nem bocsátható. A terhelt 2010. december 9-én kérelmet nyújtott be a Magyar Köztársaság ellen a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságához (EJEB), az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. cikkének megsértése, a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége nélküli életfogytig tartó büntetés kiszabása miatt, valamint sérelmezte a 6. cikk megsértését is.

Tekintettel arra, hogy az ügyben kizárólag a köztársasági elnöki kegyelem jelentheti a szabadulás lehetőségét, azonban a köztársasági elnököt nem köti jogszabály, ami világos szempont - és kritériumrendszer állítana fel, továbbá az igazságügyi miniszternek nincs indoklási kötelezettsége, így nincs biztosítva, hogy a kegyelemért folyamodók számára világos legyen, hogy milyen feltételeknek kell megfelelniük a szabadulásuk reményében. Mindezek alapján az EJEB egyhangúlag megállapította, hogy a magyar TÉSZ nem tekinthető a testület felfogása szerint mérsékelhető büntetésnek, így sérti az EJEB 3. cikkét. Az EJEB a konkrét ügy keretein túlmutatóan azt is megállapította, hogy a TÉSZ olyan rendszerszintű problémát jelent, amit az államnak – lehetőleg jogalkotás útján – orvosolnia kell.

jogintézményét, így a jelenleg hatályos szabályozás szerint 40 év után kötelező biztosítani a bűnelkövető számára kegyelmi eljárás formájában a felülvizsgálat lehetőségét.⁵⁵⁴

10.2. A változások társadalmi elfogadottsága

A halálbüntetés, mely évszázadokon át volt hivatott szavatolni a társadalom biztonságérzetét - egyrészt a legsúlyosabb bűnelkövetők ártalmatlanná tétele, másrészt annak elrettentő hatása kapcsán - nagy támogatottsággal bírt hazánkban.⁵⁵⁵ Az 1990-es Alkotmánybírósági döntést nem előzte meg széleskörű vita, ezt megelőzően kezdődött csak meg a társadalom érzékenyítése, így a korábbi statisztikai adatokból kiindulva várható volt, hogy a jogintézmény eltörlését csak szűk kör érzi előremutató, helyes döntésnek.⁵⁵⁶

Tovább nehezítette a váltást az, hogy a magyar büntetőjogi szankciós palettán már szerepelt korábban is életfogytig tartó szabadságvesztés, így azokkal az országokkal ellentétben, ahol annak a halálbüntetés eltörlésével egy időben történő bevezetése egy új, súlyos büntetési nem megjelenését, ezáltal a társadalom biztonságérzetének növelését jelentette, Magyarországon egyetlen dolog történt ekkor: megszűnt a legsúlyosabb szankció kiszabásának lehetősége.

Tartsuk észben, hogy mindez egybeesett az internet széleskörű elterjedésével, a hírportálok és a közösségi média által az emberek közelről, a legdrámaibb részleteket is alaposan megismerve találkozhattak szinte azonnal az erőszakos bűnesetekkel, miközben 1994-re csúcspontra jutott a szándékos befejezett emberölések száma Magyarországon.⁵⁵⁷

Mindezek a körülmények nem ágyaztak meg a halálbüntetés alternatívájaként, a következő évtizedben bevezetett tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés társadalmi elfogadottságának. Szintúgy nehézséget jelentett (és később, az eredmények tükrében látjuk majd azt, hogy jelent ma is) a laikus állampolgár számára a fogalmi meghatározás, a

⁵⁵⁴ A köztársasági elnöki kegyelem megadásának szabályai is módosultak, mert az igazságügy-miniszter és a köztársasági elnök közé a Kegyelemi Bizottság ékelődött, amelynek feladata, hogy az ügy rendelkezésre álló adatai alapján állást foglaljon a kérdésben, ezt felterjessze az igazságügy-miniszterhez (ő ettől az állásponttól el nem térhet), aki ezt megküldi a köztársasági elnök részére.

⁵⁵⁵ A Magyar Tudományos Akadémia jogtudományi szakosztálya 1977-ben végzett reprezentatív kutatása alapján a fizikai dolgozók 98%-a helyeselte a halálbüntetést, 15%-uk az akkorinál gyakoribb akasztást kívánt, sőt ez utóbbiak 78 százaléka a kivégzést kínzással egészítené ki. (Firon András: *Káin bélyeg* Panoráma kiadó Budapest, 1991. 128.p.)

⁵⁵⁶ TÓTH J. Zoltán: A halálbüntetés visszaállítására való törekvés Magyarországon *Glossa Iuridica* VII. évfolyam 1-2 szám 2020. pp. 21-51 részletesen bemutatja Tóth Tamásnak, Sárszentmihály polgármesterének küzdelmét a halálbüntetés visszaállításáért, akinek fiát 1992-ben gyilkolták meg.

⁵⁵⁷ Ebben az évben történt a rendszerváltást követően a legtöbb (310) szándékos, befejezett emberölés hazánkban. (Forrás: ORFK Bűnügyi Elemző - Értékelő Főosztály) SIVADÓ Máté: Az emberölések számának radikális csökkenése Magyarországon Magyar Rendészet 2021/4 pp. 229-241

pontos ismeretek hiánya a szankció mibenlétével kapcsolatban. Látni fogjuk, hogy sokaknak okoz nehézséget az életfogytig tartó szabadságvesztés és a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés elhatárolása, különösen 2015 után, amikor már az utóbbi esetében is megjelenik a felülvizsgálat lehetősége, ráadásul 40 év után, ami az életfogytig tartó szabadságvesztés esetében is a választható maximum időtartam a bíró számára.

A halálbüntetés eltörlésével kapcsolatos első közvéleménykutatást⁵⁵⁸ a Szonda Ipsos készítette közvetlenül azután, hogy az Alkotmánybíróság döntését 1991-ben közzétették.⁵⁵⁹ Ekkor a kutatás adatai szerint a felnőtt magyar lakosság 77,2%-a ellenezte a halálbüntetés eltörlését, vagyis az emberek több, mint háromnegyede támogatta a halálbüntetést. Mindössze 20,4% értett egyet a kapitális szankció eltörlésével, ami pusztán a magyarok egyötödét jelenti, 2,4% pedig nem válaszolt.

A TÁRKI intézet 2001-ben újabb felmérést készített, nem csupán Magyarországon, hanem Litvániában, Csehországban és Lengyelországban is. A halálbüntetést támogatók aránya ekkor 68% volt, ami nem sokban tért el a korábbi, Szonda Ipsos eredménytől. A nemzetközi összehasonlításból kiderül, hogy a hazánkban kapott eredménynek a többi megkérdezett ország viszonylatában jelentős különbség nincs, a csehek 58%-a, a litvánok 76%-a és a lengyelek 72%-a támogatná a jogintézmény visszaállítását.⁵⁶⁰ Ebben a kutatásban a szociokulturális jellemzők alapján megállapították, hogy minél fiatalabb a válaszadó, és minél magasabb az iskolai végzettsége, annál nagyobb valószínűséggel ellenzi a halálbüntetést.⁵⁶¹

A harmadik felmérés 2005 márciusában készült, ezt a Medián Közvélemény és Piackutató Intézet 1200 fős reprezentatív mintán készítette el.⁵⁶² Eszerint a magyarok kétharmada egyértelműen a halálbüntetést támogatta: 63% békeidőben is elfogadhatónak tartaná, míg 7% békeidőben nem, csak háborús időkben engedélyezné. Mindössze 28% mondta azt, hogy egyáltalán nem fogadná el, 2% pedig nem tudott vagy nem akart válaszolni.

⁵⁵⁸ A korábbi közvélemény-kutatások összefoglalójával *The post abolition era in Hungary: Endeavours and political intentions to reintroduce capital punishment. Jogelméleti szemle*, 2022/3. szám pp. 144-162 tanulmányában bővebben is foglalkozik.

⁵⁵⁹ FIRON András: *Káinbélyeg. Budapest*, Medicina Könyvkiadó vállalat 1991. 128. p.

⁵⁶⁰ A felmérés vizsgálta a megkérdezettek véleményét a közbiztonsággal és a rendőrség munkájával kapcsolatban, és az eredmények rámutattak arra, hogy fordított arányosság áll fenn a két kérdésben, tehát minél inkább biztonságban érzi magát az állampolgár annál kevésbé érzi fontosnak a halálbüntetéssel való fenyegetést

⁵⁶¹ Társadalomkutatási Intézet Rt.: *Közép-európai közvélemény: Lakossági vélemények a közbiztonságról és a halálbüntetésről a közép-kelet-európai országokban*

⁵⁶² Tóth J. Zoltán: A rendszerváltás utáni korszak Magyarországon: Törekvések és politikai szándékok a halálbüntetés újbóli bevezetésére *Jogelméleti szemle* 2022/3. szám 152. p.

Az ezt követő, negyedik reprezentatív kutatást szintén a Medián készítette a HVG hetilap felkérésére, 2010. december 3-7 között, 1200 fős mintán.⁵⁶³ Arra a kérdésre, hogy a válaszadó támogatja vagy ellenzi a halálbüntetés alkalmazását súlyos bűncselekmény esetén 69% adott támogató, 27% ellenző választ, 4% pedig nem tudott vagy nem akart válaszolni.

H. Szilágyi István és Gajdushek György 2017-ben újraértelmezte a Szonda-Ipsos által 2015. december elején a felnőtt magyar lakosságot teljes egészében reprezentáló ezerfős, személyes megkérdezésen alapuló kérdőíves adatfelvételtől származó adatait.⁵⁶⁴ Kutatásuk eredményei illeszkednek abba a változási trendbe, ami a halálbüntetés eltörlésétől számított addigi mintegy két és fél évtizedben megfigyelhető és mely szerint a halálbüntetés támogatóinak aránya fokozatosan csökkenő tendenciát mutat. A kapott eredmények szerint az abolicionisták (41,9%) kisebbségben maradtak ugyan a halálbüntetést visszaállítani kívánókkal szemben (58,1%), de már jóval kisebb arányban, mint a halálbüntetést követő első felmérés alkalmával. Megállapításuk szerint sem a nem, sem az életkor nem játszik szerepet a halálbüntetéssel kapcsolatos álláspont kialakításában.

A kutatópáros már nem csupán a halálbüntetés igényét kutatta, hanem azt is vizsgálta, hogy annak támogatói vagy ellenzői pragmatikus, vagy erkölcsi okokból választják álláspontjukat.

Az összes válaszadó 13,2%-a vélte úgy, hogy a halálbüntetés értelmetlen, mert nincs elrettentő hatása, 26,7% ezzel szemben azért tartotta azt elfogadhatatlannak, mert az államnak nincs joga senkit megölni. 31,5% véleménye szerint a kapitális büntetést vissza kellene állítani, mivel ez lenne a legigazságosabb szankció a legsúlyosabb bűncselekményekre, és végül 23,8% szintén a visszaállítás mellett voksolna, de azért, mert az megvédi a társadalmat a gyógyíthatatlan bűnözőktől.

A fenti halálbüntetést támogató és halálbüntetést ellenző érvek közül mindkét oldalon szerepel egy-egy pragmatikus-utilitarista és egy-egy deontológiai-etikai válaszlehetőség, és az összes választ megvizsgálva kirajzolódik, hogy a válaszadók 37%-a pragmatikus-utilitarista, 58% pedig deontológiai-etikai alapon alakította ki véleményét. Vagyis - eredményeik szerint - a magyarországi halálbüntetéshez való viszonyulás tekintetében a válaszadók között enyhe többségben vannak azok, akik elméleti, erkölcsi

⁵⁶³ HANN Endre – LAKATOS Zsuzsa: Nem kényszer, hanem... Felmérés az alkotmányozásról *HVG*, 2010/51-52. szám 15. p.

⁵⁶⁴ H. SZILÁGYI István – GAJDUSHEK György: Nevelés és büntetés. A büntetési igény alakulása a magyar lakosság jogtudatában az újabb hazai empirikus kutatások fényében, különös tekintettel a nevelési elvek hatására. MTA Jogi Munkadokumentumok, Magyar Tudományos Akadémia, 2017/7. http://real.mtak.hu/121468/1/2017_07_HSzilagyi_Gajdushek.pdf

alapon fejezik ki véleményüket, és kisebbségben vannak azok, akik utilitarista alapon alakítják ki álláspontjukat.

A legutolsó felmérés kifejezetten tudományos kutatás céljából készült, Kelemen László vezetésével, ez 2018 novemberében és decemberében valósult meg, szintén 1000 fős reprezentatív mintán. A felmérés eredményei nagyon hasonlóak a 2017-es eredményekhez, Kelemen ugyanazokat a szempontokat használta mint H. Szilágyi és Gajdushek. 18% tartotta a halálbüntetést értelmetlennek, mert nincs elrettentő hatása (3,2% volt korábban), 22% szerint azért elfogadhatatlan, mert az államnak nincs joga megölni valakit. 30% úgy vélte, hogy vissza kell állítani a halálbüntetést, mert ez lenne a legigazságosabb büntetés a legsúlyosabb bűntettekre, 24% szerint pedig amiatt van szükség erre a szankcióra, mert általa megvédhető a társadalom a gyógyíthatatlan bűnözőktől. Összességében a megkérdezettek 40%-a volt a halálbüntetés eltörlésének híve, 54%-uk pedig a halálbüntetés mellett foglalt állást. (a válaszadók 6%-a nem válaszolt)

Nem egyezett viszont a H. Szilágyi – Gajdushek kutatás és Kelemen László kutatása a szociokulturális jellemzők tekintetében, Kelemen László kutatásában megjelenik az a minta, mely az amerikai közvélemény-kutatásokban is sorra megfigyelhető volt.⁵⁶⁵A válaszadók között jelentős különbség volt a nem és a legmagasabb iskolai végzettség tekintetében. Míg az érdemben válaszoló férfiak 58%-a szerint vissza kellene állítani a halálbüntetést, addig a nőknek ezt csak 50%-a gondolta így. A különbség még látványosabb az iskolai végzettség tekintetében: azok közül, akik nem végeztek el az általános iskolát, azok közül, akik elvégezték, de nem szereztek szakmát vagy érettségit, és azok közül, akik középiskolát végeztek (de nem főiskolát vagy egyetemet) 57, 55 és 56 százalék támogatta a halálbüntetést. Ez az arány a főiskolát végzettek körében csak 42 százalék, az egyetemet végzettek körében pedig 38 százalék volt.

10.3. Átfogó közvélemény-kutatás a halálbüntetés és a tényleges szabadságvesztés kérdésében - 2023

A jogintézmény bevezetésének 25 éves évfordulója időszerűvé tette egy átfogó közvélemény-kutatás elkészítését. Előfeltevésem szerint ez az időtartam és a közben született tapasztalatok várhatóan már árnyalják a társadalom megítélését a halálbüntetést

⁵⁶⁵ A nemzetközi felmérésekkel részletesen foglalkozik TOTH J. Zoltán: The Public Opinion about the Death Penalty in Hungary and Worldwide: WhatDoPollson Capital Punishment Show? (DOI: 10.7206/kp.2080-1084.404) KrytykaPrawa (The Critique of Law. Independent LegalStudies), tom 12, nr 3/2020, pp. 214–232. Internet: https://journals.kozminski.edu.pl/system/files/Krytyka%20Prawa%203_2020_e-book_r14.pdf

illetően is. Segítettek ebben az elmúlt évek bűnügyi mutatói is: a rendszerváltást követően ugyan ugrásszerűen megnőtt a bűncselekmények száma hazánkban - a szándékos, befejezett emberölések száma 1994-ben érte el a csúcspontját, ekkor 310 ilyen eset volt – ez a tendencia csak átmenetinek bizonyult, az utolsó lezárt év, 2022 esetében már jóval kevesebb, 89 ilyen bűncselekmény történt, így a kezdeti félelmek a bűnözés ugrásszerű növekedésétől alaptalannak bizonyultak.⁵⁶⁶

A jogalkotásnak és a jogalkalmazásnak viszont új feladatokat adott és ad folyamatosan a TÉSZ-es elítéltekkel való büntetésvégrehajtási intézetben belüli foglalkozás és a szabadulásukat követő reintegráció részletszabályainak kidolgozása.

Kutatásomban nem csupán a halálbüntetés és a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés támogatottságára voltam kíváncsi, hanem arra is, milyen feltételeket, körülményeket vár a társadalom az ilyen hosszán tartó szabadságvesztésüket töltő elítéltek esetében: legyen szó munkáról, oktatásról, programokról vagy otthonos körülményekről.

A következő évtizedekben a TÉSZ jogintézményével kapcsolatban fontos kérdéssé válik majd a kötelező kegyelmi eljárást követően, 40 év után szabaduló elítéltek reintegrációja. A 40 év olyan beláthatatlan időtartam, melyet követően az addig fogvatartott egy megváltozott világba szabadul, ekkorra már várhatóan nincsenek külső kapcsolatai, túl van élete aktív korszakán, ami a munkába állással, és ezáltal a megélhetéssel kapcsolatos nehézségeket hozza magával. Ebben az élethelyzetben a társadalmi reintegrációhoz feltétlenül szükség lesz annak támogató, elfogadó attitűdjére. A kutatás kérdésévé tettem azt is, hogy mi az a szociális távolság, melyben az emberek befogadóak lennének valakivel, aki erőszakos bűncselekmény miatt hosszú ideig tartó szabadságvesztést követően kerül szabadlábra.

Kérdéseim megválaszolásához a Medián Közvélemény-kutató Intézetnek adtam megbízást a közvélemény-kutatás elvégzésére, és jelen tanulmányban az így elkészült, 2023 május 26.-a és 31.-e között, 1000 fős véletlen minta alapján, telefonos lekérdezéssel zajló felmérés adataira támaszkodtam. A véletlen minta kisebb torzulásait a teljes népességre vonatkozó adatok alapján statisztikai eljárással, több szempontú súlyozással korrigálták. A korrekciót követően a minta pontosan tükrözi a magyarországi felnőtt népesség életkor, nem, lakóhely és végzettség szerinti összetételét.

⁵⁶⁶ A befejezett erőszakos emberölések száma 2019-ben volt a legalacsonyabb, ekkor 60 ilyen esetet regisztráltak. 2020-ban ez a szám 81, míg 2021-ben 72 volt. (Forrás: KSH – Regisztrált bűncselekmények)

10.3.1. Jogtudat vizsgálatok

A kutatás első lépéseként fontos volt felmérni, hogy a válaszadók milyen alapos ismeretekkel rendelkeznek a halálbüntetéssel és a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatban. A halálbüntetés kérdésében a társadalom egyértelműen tájékozott: azzal, hogy ma már nem szabható ki Magyarországon halálbüntetés a válaszadók 96,1%-a tisztában volt, csupán 1,7% vélte úgy, hogy ez ma is egy valós büntetési alternatíva (2,2% nem tudta a választ/nem válaszolt). Azt viszont már csak jóval kevesebben, 81,1% tudta helyesen, hogy tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés szerepel a szankciós palettán. Az alacsonyabb arányt valószínűleg indokolja is a következő kérdés, mely kapcsán kiderül, hogy a válaszadók kisebbik hányada van tisztában azzal, hogy mit jelent pontosan ez a jogintézmény.

A kérdésre, mely a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés mibenlétére kérdez rá csupán a válaszadók 38,5%-a jelölte meg a helyes választ, miszerint 40 év után kötelező kegyelmi eljárás során felülvizsgálható a szabadulás lehetősége. Szinte ugyanennyien, 36,2% vélte úgy, hogy a bíró által az ítéletben meghatározott időszak letelte után történik meg a felülvizsgálati eljárás. A vizsgálat rámutat tehát, hogy a megkérdezettek több, mint egyharmada nem tudja elhatárolni az életfogytig tartó szabadságvesztést a TÉSZ-től.

Különösen érdekesek a fenti adatok annak tükrében, ha azt vizsgáljuk, mennyire érvényesülhet a generális prevenció cél akkor, amikor a társadalom, melyet elrettenteni szeretnénk a bűnelkövetéstől nincs tisztában a jelenlegi legsúlyosabb büntetés feltételeivel. Látni kell, hogy a válaszadók egyharmada most is egy olyan feltételrendszerrel azonosítja ezt a büntetést, melyet az EJEB elvárna hazánktól és hazánk ellenérvei között az elsők között szerepel a generális prevenció cél csorbulásának lehetősége a büntetés enyhítése esetén.

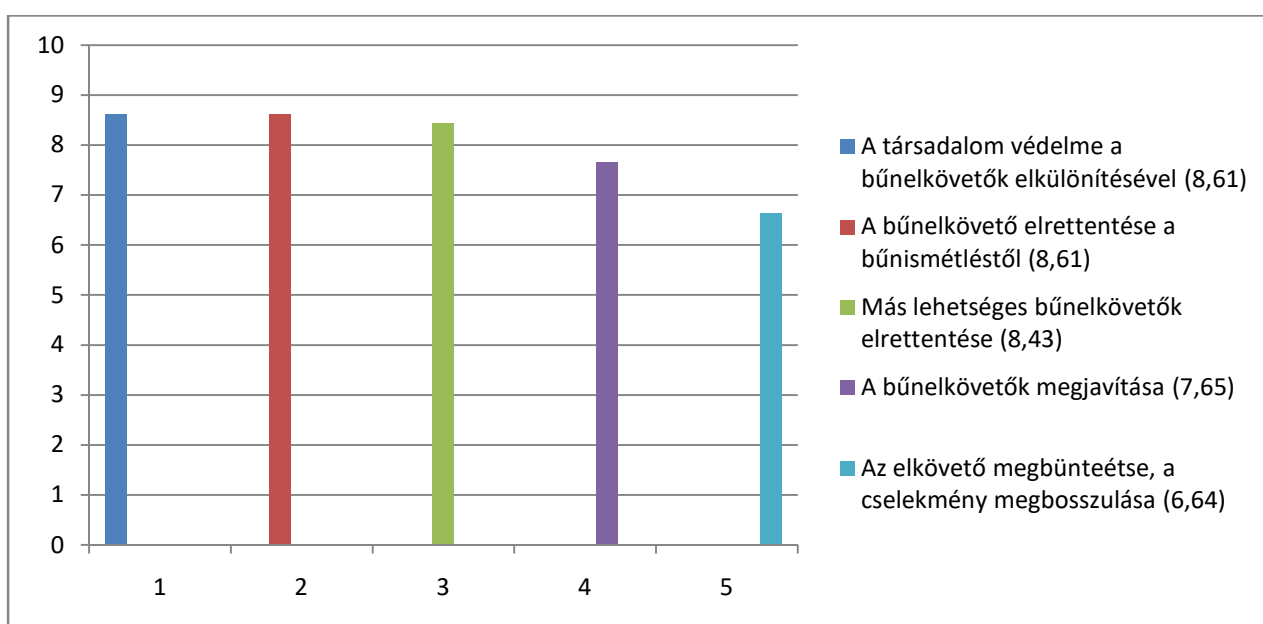
Azt a lehetőséget, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés esetében az valóban az elítélt haláláig tart a válaszadók 19,9%-a választotta, míg 5,4% nem tudta a választ vagy nem válaszolt.

A TÉSZ jogintézményével kapcsolatban a nők nagyobb arányban vannak tisztában a szabályozással (40,8%) mint a férfiak (35,%). Szintén érdekes adat, hogy a 18-29 éves korosztály meglepően nagy arányban (27%, miközben az átlag 19,9%) véli úgy, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés, mint ahogy a neve sugallja valóban az elkövető haláláig tart.

10.3.2 A büntetés céljának meghatározása

A szankciórendszer kialakításakor a jogalkotók célja az, hogy a bűnelkövetők arányos és igazságos büntetést kapjanak. A büntetés céljaként azonban koronként és társadalmanként eltérő célokat jelöltek meg. Kutatásomban megvizsgálom azt, hogy ma ezen célok közül melyiket és milyen súllyal tartják fontosnak a megkérdezettek.

Ennek megállapításához arra kértem a válaszadókat, hogy 10-es skálán értékeljék az egyes büntetési célokat úgy, hogy az 1-es értéket ahhoz rendelik, amit egyáltalán nem tartanak fontosnak, a 10-est pedig ahhoz, amit nagyon fontosnak vélnék.

31. ábra: Melyik célt mennyire tartja fontosnak a bűnelkövetők megbüntetésekor?

Az eredmények rámutatnak, hogy a legfontosabb célok között a társadalom védelme és a prevenciós célok bizonyultak. Egyformán fontos, és elsődleges cél a társadalom védelme a bűnelkövetők elkülönítésével (8,61) és a bűnelkövető bűnismétléstől való elrettentése (8,61), de rögtön utána megjelenik az egyéb, potenciális bűnelkövetők elrettentése (8,43).

A kérdőívben felsoroltak közül előzőek azok a szempontok, melyek az emberek biztonságérzete kapcsán fontosak, ezen célok alkalmasak arra, hogy rövid távon is jelentős mértékben csökkentsék az elkövetett bűncselekmények számát.

Ezt követi már jóval kisebb értéket hozzárendelve az a két cél, mely közvetlenül a bűnelkövetőre hat: jóval kevesebben tűzik ki célul az elkövető megjavítását (7,65) – valószínűleg ennél hatékonyabbnak tartják a legnagyobb értékkel ellátott elkülönítést a

társadalomtól – és végül, a legkisebbre értékelt célként a bűncselekmény megbosszulását jelölték meg (6,64). Kijelenthető, hogy az emberek jellemzően azokat a büntetési célokat tartják fontosnak, melyek a saját biztonságérzetüket erősítik és kevésbé foglalkoznak azzal, hogy miként hat a büntetés közvetlenül a bűnelkövetőre.

Szignifikáns különbség látszik a bosszú iránti igény tekintetében a nők és férfiak válaszai között, ez az érték a nőknél jóval magasabb (6,97) mint a férfiaknál (6,29). Több kérdés esetében is bebizonyosodott, hogy a nők emocionális döntése mögött sok esetben a magánszférájuk és a családjuk védelme áll, úgy vélem a válaszukat nagyban befolyásolta az, hogy potenciális áldozatként nem önmagukra, hanem gyermekeikre, unokáikra tekintettek, így a büntetés céljának meghatározásakor az érzelmeik befolyásolták őket, és kevésbé a racionális érvek.

A bosszú iránti igény az iskolázottság tekintetében egyenes arányosságot mutat: a legfeljebb 8 általános iskolai végzettséggel rendelkező válaszadók ehhez a célhoz kiemelkedően magas (8,03) értéket társítottak, addig a felsőfokú végzettséggel rendelkezők esetében ez már csak 6,16, ami az átlagnál jóval alacsonyabb.

10.3.3 Vélemények a hatályos jogi szabályozásról

10.3.3.1 A halálbüntetés támogatottsága

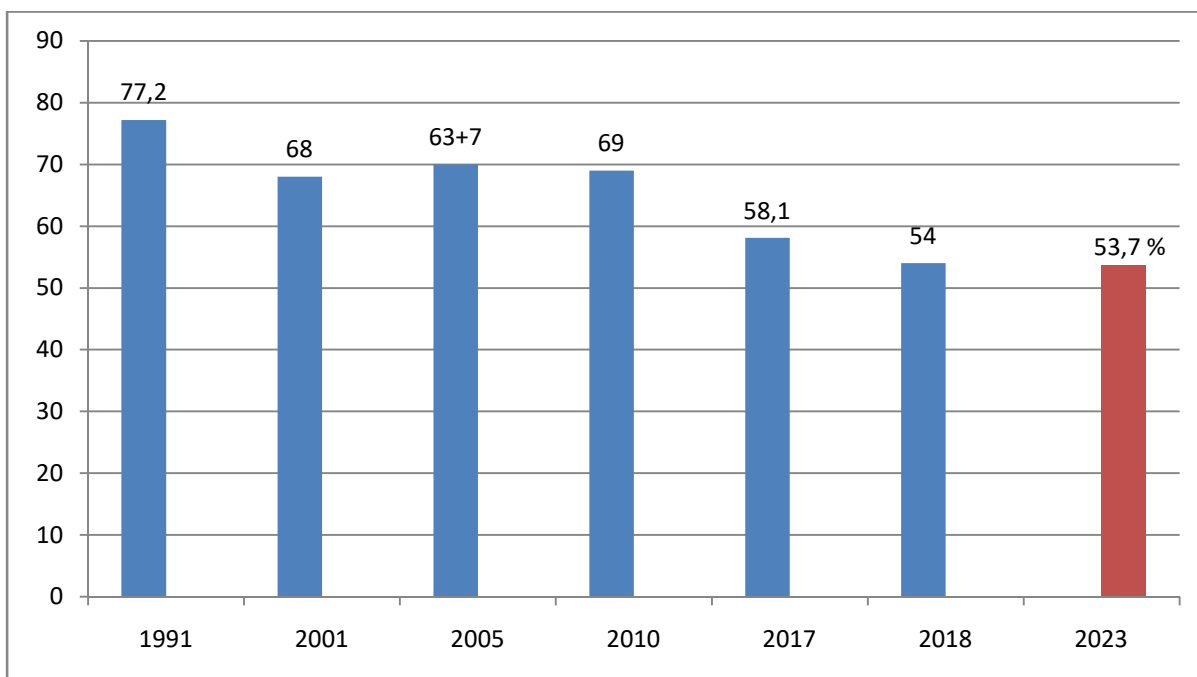
A halálbüntetés magyarországi megszüntetése óta minden, a témában született közvélemény-kutatás foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy mi a véleménye a társadalomnak a kapitális szankció kérdésében. Az eddigi eredmények a halálbüntetés támogatottságának fokozatos csökkenését mutatták és ebbe a sorba a mostani kutatás eredménye is beleillik.

Egyetért-e azzal, hogy az emberölés legsúlyosabb eseteiben halálbüntetés is kiszabható legyen?

32. ábra: 2023-as válaszok a halálbüntetés elfogadottságával kapcsolatos kérdésre

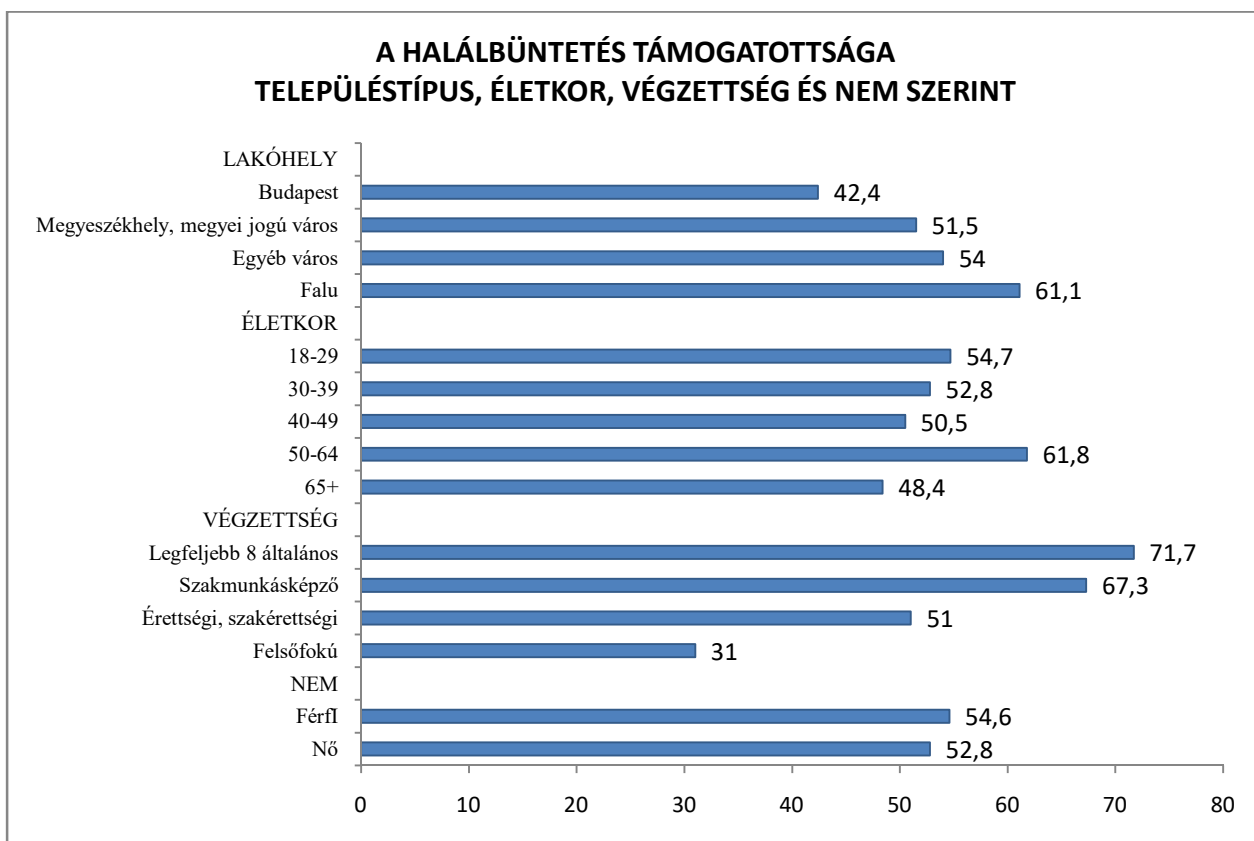
Bár arra a kérdésre, hogy egyetértenek-e a megkérdezettek azzal, hogy az emberölés legsúlyosabb eseteiben halálbüntetés is kiszabható legyen, még mindig nagyobb arányban érkezett egyetértő (53,7%), mint egyet nem értő (43,5%) válasz, (2,8% nem tudja vagy nem válaszol), a két arányszám jóval közelebb van egymáshoz, mint a halálbüntetés megszüntetését követően közvetlenül mért Szonda Ipsos eredmény.

33. ábra: A halálbüntetés támogatottsága az annak eltörlését követő reprezentatív közvélemény-kutatásokban

A lineáris skála egyértelműen mutatja azt, hogy a társadalom egyre kisebb arányban tartaná fontosnak ezt a végzetes szankciót.

A szocio-demográfiai meghatározottságok jellegzetes mintázatot mutatnak: a lakóhely típusa és az iskolai végzettség egymással is összefüggésben vannak, de a halálbüntetéshez való viszonyt elsősorban az utóbbi befolyásolja.

4. ábra: A halálbüntetés támogatottsága településtípus, életkor, végzettség és nem szerint

A halálbüntetés kiszabásával kapcsolatos kérdésre lakóhely szerinti bontásban a várt eredmény született, a falvakban élők közel másfélszer annyian tartanak fontosnak a legsúlyosabb büntetés lehetőségét (61,1%) mint a fővárosiak (42,4%).

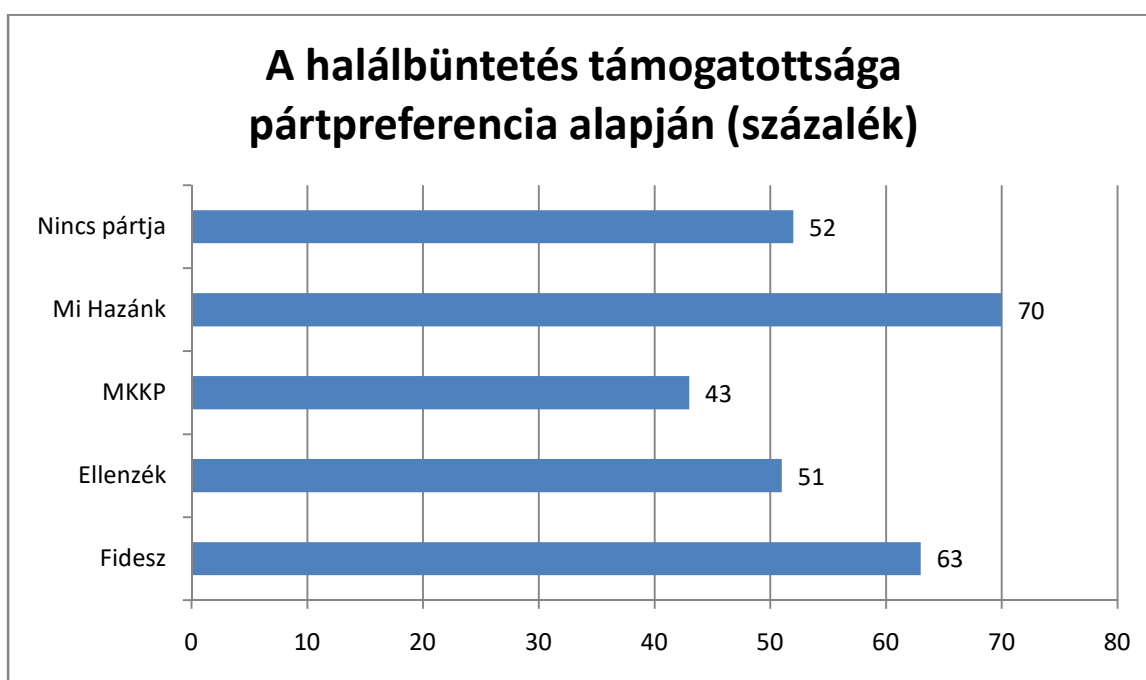
Míg 2018-ban, az utolsó felmérés még jelentősebb, 8 százalékpontos különbséget mutatott a nők és férfiak álláspontját tekintve a halálbüntetés kérdésében (50%-58%), addig az elmúlt 5 évben ez a különbség csökkenni látszik, a jelenlegi 52,8% (nők) és 54,6% (férfiak) nem nevezhető szignifikáns különbségnek.

Bár a szocio-demográfiai meghatározottságok mindegyike hozta a várt lineáris skálát, ez alól egyetlen látványos kivétel mutatkozik, méghozzá a korcsoport tekintetében, az 50-64 éves korosztály az átlagnál sokkal fontosabbnak tartaná a halálbüntetés visszaállítását (61,8%). Érdekes még, hogy az őket követő generáció, a 65 évnél idősebbek pedig a

korosztályok közül a legkevésbé támogatnák ezt a büntetési formát (48,4%). Egyéb mutatók mentén kijelenthető, hogy nem csupán ebben a kérdésben, de általánosságban jellemző az 50-64 éves korosztályra az, hogy kevésbé nyitott a változásokra, már saját, kialakult állásponttal rendelkezik az élet fontos kérdéseiről, így a halálbüntetésről is, amely álláspont ráadásul e generáció életkorából adódóan még akkor alakult ki, amikor hazánkban ez a büntetési nem elfogadott és támogatott volt. Ezzel szemben az idősebb korosztály már megnyugodott, elfogadóbb, nyitottabb a kevésbé radikális megoldásokra, ezért támogatja az átlagnál kevésbé a halálbüntetést.

Változatlan, hogy az iskolázottság a halálbüntetéssel kapcsolatos álláspontot tekintve egyenes arányosságot mutat, ám az adatokban jelentős eltérés látható az öt évvel korábbi kutatáshoz képest. Míg akkor a legfeljebb 8 általános iskolai végzettséggel rendelkezők 56%-a volt halálbüntetés-párti, addig jelen kutatásban ez az arány 71,7%, és a felsőfokú végzettségűek korábbi, 40%-os eredményhez képest ma csupán 31%-uk támogatná a halálbüntetés lehetőségét. Láthatjuk, hogy a mai magyar társadalom sokkal polarizáltabb, inkább szélsőségekben gondolkodó, mint a korábbi kutatás alkalmával.

Abban az esetben, ha egyszerre vesszük figyelembe a végzettséget és a települést úgy érdekes eredményt kapunk: A halálbüntetésnek a legnagyobb támogatottsága a budapesti, legfeljebb 8 általános iskolát végzett válaszadók között van (90%) és a legkisebb arányú támogatottság szintén Budapesten, a diplomások között figyelhető meg (27%).

5. ábra: A halálbüntetés támogatottsága pártpreferencia szerint

A kormánypártok szavazói nagyobb arányban támogatják a kapitális szankciót, mint a 2022-ben együtt indult hat párt hívei, ám az ellenzék ebben sem egységes, hiszen a Jobbik szimpatizánsai kiugróan magas, közel kilenctizedes arányban támogatnák az emberölés legsúlyosabb eseteiben kiszabható halálbüntetést. A Mi Hazánk szimpatizánsai szintén az átlagnál nagyobb arányban állnak a halálbüntetés visszaállítása mellett. A skála másik végén a Kétfarkú Kutya Párt áll, amelynek a szavazótáborában kisebbségben vannak a legsúlyosabb büntetés támogatói.

10.3.3.2 A halálbüntetéssel kapcsolatos vélemények okairól

Az utolsó két felméréshez kapcsolódva jelen kutatásnak tárgyává tettem annak vizsgálatát, hogy a válaszadók a halálbüntetéssel kapcsolatos támogató vagy ellenző álláspontjuk esetében pragmatikus vagy deontológiai-etikai alapon hozzák meg döntésüket. Az ebben a kérdésben kapott válasz a korábbi kutatásokhoz képest szignifikáns különbséget mutat.

Az eredmények azt mutatják, hogy – az összes válaszadóra vetítve – a válaszadók 29%-a áll ki a halálbüntetés mellett azért, mert úgy véli, hogy az a megfelelő eszköz a bűnelkövető végleges ártalmatlanná tételére, 17,6% pedig azért, mert álláspontja szerint ez a megfelelő büntetésnek olyasvalakivel szemben, aki kioltotta más életét.

Azok között, akik a halálbüntetés melletti érvként az igazságos büntetést hozták fel – nagyobb arányban van a nők, mint a férfiak, itt újra visszaköszön a korábbi megállapítás, miszerint esetükben a bosszú iránti igény (35,1%) jelentősen nagyobb, mint a férfiaknál (30%). Szintén az átlagnál jóval magasabb eredményt mutat az 50-64 éves korosztály, ahol a 32,7%-os átlageredményhez képest jóval többen, 41,7%-os arányban érveltek úgy, hogy ez az igazságos büntetés azok ellen, akik kioltották más életét. Ez a korosztály ugyanígy kiugró eredményt mutatott akkor, amikor arra a kérdésre kellett válaszolniuk, hogy visszaállítanák-e a halálbüntetést, 61,8%-uk válaszolt igennel az átlagos 53,6-os értékhez képest.

A halálbüntetés elleni érvek esetében szintén győzött a pragmatikus megfontolás. A válaszadók csupán 7,8%-a érvelt a halálbüntetés ellen azért, mert úgy véli, hogy az államnak nincs joga senki életének elvételére, és közel négyszer ennyien, 28,7% nem engedélyezné a halálbüntetést attól tartva, hogy helyrehozhatatlan módon ítélnék el ártatlanokat. (A válaszadók 16,9%-a vagy már a halálbüntetéssel kapcsolatban sem foglalt állást, vagy ebben a pontosító kérdésben nem válaszolt vagy egyéb választ adott).

A justizmord lehetőségétől való félelem kiugróan nagy arányban mutatkozik a 65 évnél idősebb korcsoportból (81%, miközben az átlag 65,9%).

Az iskolázottság tekintetében a minta érdekes képet mutat, míg a legfeljebb 8 általános iskolát végzettek a legnagyobb arányban vetik el a halálbüntetés lehetőségét annak helyrehozhatatlansága miatt (80,5%), addig ők érveltek a legkisebb arányban azzal (mindössze 7,3%), hogy az állam nem jogosult mások életének elvételére.

Az eredmények azt mutatják, hogy halálbüntetés mellett, vagy ellen állást foglalók összességében jóval nagyobb arányban, 69%-ban hozzák meg döntésüket ebben a kérdésben pragmatikus indokok alapján, és csak 31% támasztotta alá a döntését az erkölcsi érvek valamelyikével. Ez az eredmény ellentmond a 2017-ben készült H. Szilágyi és Gajdusчек felmérésnek, melyben az arány fordított volt, az akkori eredmények azt mutatták, hogy aválaszadók csupán 37%-a döntene pragmatikus, és 58%-a erkölcsi okokból. Ellentmondanak a mostani számok a Kelemen László által 2018-ban készített felmérésnek is, ahol az előző évi H.Szilágyi-Gajdusчек kutatáshoz nagyon hasonló eredmény született. (pragmatikus-utilitarista: 42%, deontológiai-etikai: 52%)

10.3.3.3 A TÉSZ támogatottsága

Egy korábbi kérdésnél már bebizonyosodott, hogy a válaszadók kisebbik hányada van tisztában a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés jogintézményének részletszablyaival. Kutatásom során arra kerestem a választ, hogy elvonatkoztatva a jelenlegi szabályozástól, a társadalom elfogadható alternatívának tartana-e egy valóban holtig tartó szabadságvesztést a halálbüntetés helyett.

6. ábra: A holtig tartó szabadságvesztés támogatottsága mint legsúlyosabb büntetési nem.

A válaszadók 74% egyetértett az alternatív legsúlyosabb büntetés alkalmazásával, 23%-uk nem értett egyet és 2,2%-uk nem tudta a választ vagy nem válaszolt.

Azonnal feltűnik az ellentmondás a halálbüntetéssel kapcsolatos korábbi válaszokkal: míg arra a kérdésre, miszerint egyetért-e azzal, hogy az emberölés legsúlyosabb eseteiben halálbüntetés is kiszabható legyen a válaszadók 53,7%-a válaszolt igennel, mégis, ezekből a válaszokból az derül ki, hogy a lakosság 74%-a tartana elfogadhatónak legsúlyosabb szankcióként egy olyan börtönbüntetést, ami az elkövető haláláig tart. Tovább árnyalja a képet amikor egy későbbi kérdésre, amikor ezen döntésük okait vizsgálom akkor kiderül, hogy azok közül, akik nem tartanának megfelelő büntetésnek egy valóban holtig tartó szabadságvesztés büntetést csupán az összes válaszadó 6,4%-a döntött így abból az okból, mert úgy gondolja, hogy mindenképp szükség lenne a halálbüntetésre, a többi válaszadó inkább enyhítené a feltételeken és biztosítaná a korábbi felülvizsgálat lehetőségét.

A női válaszadók jelentősen nagyobb arányban (78,1%) értettek egyet a valóban holtig tartó szabadságvesztés legsúlyosabb szankcióként történő alkalmazásával, mint a férfiak (69,5%). Úgy gondolom ez az adat illeszkedik a korábbi kérdések kapcsán kirajzolódott képbe mely szerint a nők döntéseik meghozatalakor önmaguk és családjuk biztonságára törekedve nagyobb arányban szigetelnék el az elkövetőt végleg a társadalomtól.

Az iskolai végzettség tekintetében a várható eredmény született, míg egy holtig tartó, a szabadulást nem engedő, súlyos szankció kiszabásával a felsőfokú végzettséggel rendelkező válaszadók csupán 69,4%-a, addig a legfeljebb 8 általános iskolát végzetek 81,3%-a értene egyet. Ez az arány megfigyelhető volt a halálbüntetés kiszabásával kapcsolatban is, így kijelenthető, hogy az iskolázottsággal egyenes arányban csökken a legsúlyosabb szankciók iránti igény.

10.3.3.4 A támogató és ellenző attitűd okai

A válasz, miszerint a lakosság 74%-a szükségesnek és elégségesnek látja a holtig tartó szabadságvesztés büntetést a legsúlyosabb bűnelkövetők számára további kérdéseket vet fel.

Azoknak, akik nem értenek egyet a valóban holtig tartó, felülvizsgálat lehetősége nélküli szabadságvesztés alkalmazhatóságával feltettem a kérdést, hogy döntésüket milyen érv mentén hozták meg.

A válaszadóknak csupán 26,8%-a érvelt azzal, hogy ez nem elégséges büntetés, szükség lenne a halálbüntetés visszaállítására, a többi megkérdezett az enyhítés pártján állt. Közülük kisebb arányban a jelenleg is hatályos szabályozást vélik megfelelőnek és elfogadhatónak, miszerint negyven év után kötelező kegyelmi eljárást követően szabadulhat az elítélt (25,5%), míg a legtöbben, 35% vélte úgy – az EJEB ajánlásával egybecsengően – hogy 25-30 év után biztosítani kellene az elítéltek számára a felülvizsgálat lehetőségét. 12,7% nem válaszolt vagy egyéb választ adott.

A kiegészítő kérdésre válaszadók közül a belátható időn belüli felülvizsgálat lehetőségét a nők jóval magasabb arányban (42,9%) támogatták, mint a férfiak (28,6%).

A korcsoportot vizsgálva újra érdekes eredményt mutat az 50-64 éves korosztály, melyről már a korábbi kérdések során is megmutatkozott, hogy a többiekkel összevetve a legnagyobb mértékben támogatja a halálbüntetést. Ez az eredmény ennél a kérdésnél újra visszaköszön, amikor azt látjuk, hogy ez a korosztály az átlagnál jóval magasabb arányban (42,4%, miközben az átlag 26,6%) véli úgy, hogy az élethosszig tartó szabadságvesztés nem lehet elfogadható alternatívája a halálbüntetésnek. A skála másik végén a legidősebbek, a 65 év felettiek állnak: azok közül, akik nem tartották elfogadhatónak a holtig tartó szabadságvesztést csupán 9,8% (az átlag 26,6%) tette ezt azért, mert mindenképpen szükségesnek tartotta a halálbüntetést. A legtöbben, az átlagnál jóval magasabb arányban (43,1%, miközben az átlag 34,6% volt) vélték úgy, hogy minden

elítéltnak joga van a felülvizsgálathoz 25-30 év után. Ez az eredmény egybeesik azzal a korábbi adattal, miszerint a legidősebb korosztály támogatja a legkisebb mértékben a halálbüntetést.

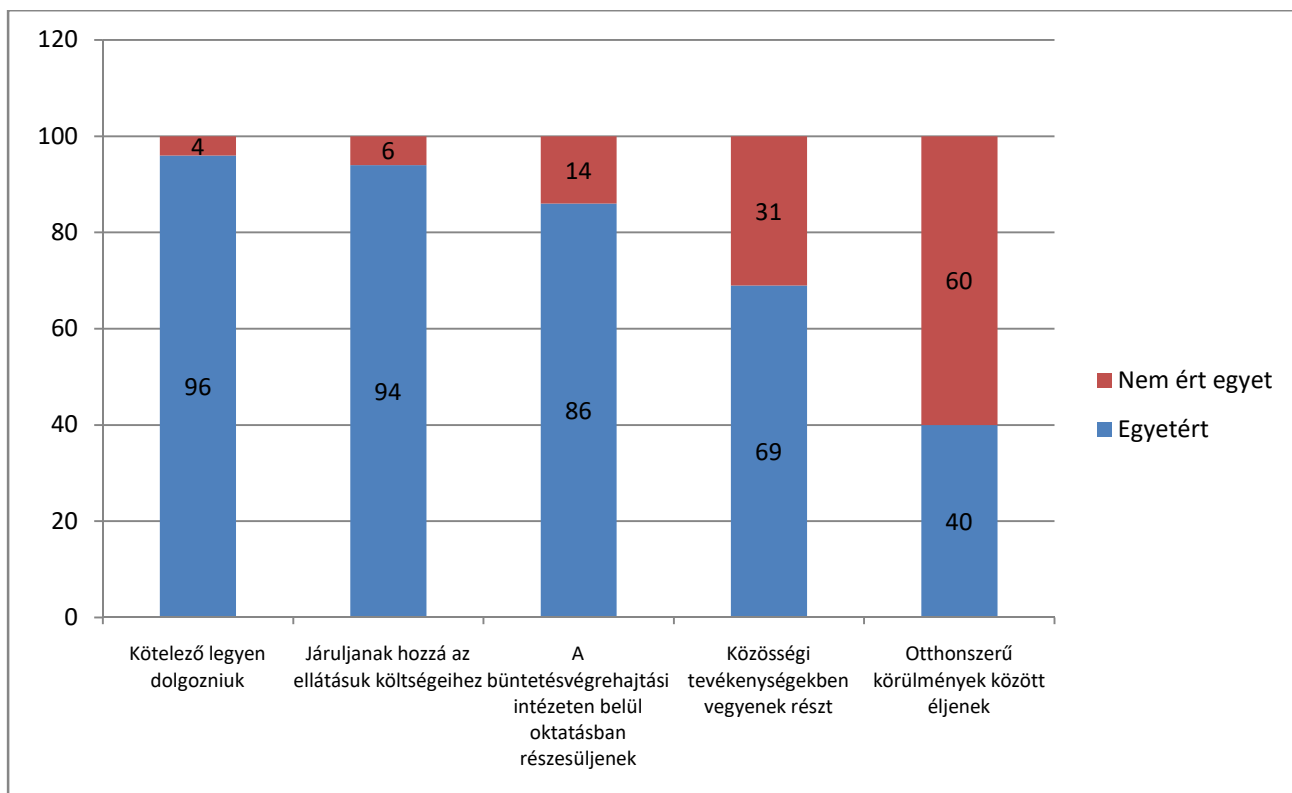
Az eredmények már korábban is rámutattak, hogy az iskolázottság és a büntetés súlyosságának igénye fordítottan arányos képet mutat, ez a tendencia ennél a kérdésnél is megmutatkozik. Azok a diplomás válaszadók, akik nem tartják szükségesnek és elégségesnek a holtig tartó börtönbüntetést ennek okaként elsősorban (45,2%) a belátható időn belüli felülvizsgálat hiányát és annak igényét jelölték meg, ezt követte (35,5%) a jelenlegi TÉSZ-es szabályozás mint optimális megoldás, és csak jóval kevesebben, összesen 8,1% érezte feltétlenül szükségesnek a halálbüntetést a legsúlyosabb büntetési nemként.

10.3.4. Körülmények a szabadságvesztés végrehajtása során

A TÉSZ bevezetése számtalan új kihívás elé állította a büntetésvégrehajtás rendszerét. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésüket töltő elítéltek integrációját a börtönviszonyokba úgy kellett végrehajtani, hogy esetükben a korábbi motivációs technikák nem feltétlenül voltak alkalmazhatóak, ráadásul a reintegrációs célok is másként kell, hogy megjelenjenek egy 40 éves, kezdetben beláthatatlannak tűnő időtávra tervezve. Emellett arra figyelemmel, hogy a legtöbb elítéltnak életkorából adódóan nem lesz lehetősége a szabadulásra, ezek a fogvatartottakremény és veszíteni való nélkül reális kockázatot jelentenek nem csupán társaikra, de a büntetésvégrehajtás állományára nézve is.

Ezzel együtt a jelenlegi legsúlyosabb szankció elleni tipikus érv a társadalom részéről a fogvatartottak élethosszig tartó eltartására, az ezzel kapcsolatos rendszer felállítására és működtetésére fordított közpénz mértéke.

A kutatásból kiderült, hogy a társadalom elsöprő többsége szigorú elvárásokat támaszt az erőszakos bűncselekmények miatt fogvatartottakkal szemben (kötelező munka, hozzájárulás a költségekhez). Nagy támogatottsága van a büntetésvégrehajtási intézményben folyó oktatásnak is, és kétharmadosnál nagyobb többség van a különféle közösségi tevékenységek lehetősége mellett. Az „otthonszerű” börtönviszonyokat, a nagyobb komfortot viszont csak egy kisebbség helyeselné.

7. ábra: Elvárások és lehetőségek a szabadságvesztés időszaka alatt

A válaszadók 96,4%-a ért egyet azzal, hogy az elítélteknek fogvatartásuk során kötelező legyen dolgozniuk, ez az arány kiugró a 65 évesnél idősebb korosztályban, ahol minden megkérdezett (100%) támogatja ezt.

Szintén fontos elvárás, hogy az elítélt a fogvatartása során járuljon hozzá ellátásának költségeihez, a megkérdezettek 94,2 százaléka értett egyet ezzel a felvetéssel. A válaszokból kiderül, hogy a kor előrehaladtával egyre fontosabbá válik ez a szempont, míg a 18-29 évesek 88,6%-a adott igenlő választ, addig ez az arány a 65 évnél idősebbek esetében már 96,3%. Az iskolázottságot tekintve a diplomával rendelkezők várják el a legkevésbé az elítéltek hozzájárulását a költségekhez (90,1%).

Azzal, hogy az erőszakos bűncselekmény miatt hosszú ideig tartó szabadságvesztését töltő elítélt a büntetés-végrehajtási intézetben belüli oktatásban részesüljön a válaszadók 85,7%-a ért egyet. Az eredményekből a válaszadók lakóhelyének tekintetében lineáris tendencia olvasható ki, a Budapesten élők 91,3%-a tartja ezt fontosnak, míg a falvakból válaszolók esetében ez az arány már csak 81,5%. Iskolázottság tekintetében az eredmények – ahogyan az ennél a kérdésnél várható volt szintén lineáris ívet mutatnak, míg a legfeljebb 8 általános iskolát végzetteknek csupán 77,1%-a tartja fontosnak a tanulást a börtönben töltött évek során, addig ez a szám a diplomások esetében 91,4%.

Jobban megosztja a társadalmat, és sokkal kisebb arányban támogatott az a lehetőség, miszerint az erőszakos bűncselekményért elítéltek közösségi tevékenységekben, például színjátszó körben, sportprogramokban, istentiszteleten, kulturális programokban vehessenek részt. A válaszadók 69%-a értett egyet ennek a lehetőségnek a biztosításával, közülük kiugróan magas eredményt hozott a kérdés fővárosi támogatottsága, ami 78,9% (lakóhely szerinti bontásban a többi csoportban nem mutatható ki releváns különbség). Az eredményekből kitűnik, hogy az idősök a programokkal, kulturális foglalkozásokkal kapcsolatban jóval megengedőbbek (73,0%) mint a fiatalok, ahol 49 éves korig az eredmény minden korosztálynál kicsivel az átlag alatt mozog.

A szórakoztató, önfeljesztő kulturális programok támogatottsága az iskolázottsággal egyenes arányban nő: míg a legfeljebb 8 általános iskolát végzetek 54,5%-a ért egyet ezek lehetőségével ez az arány a szakmunkásképzőt végzettekénél 62%, az érettségivel rendelkező válaszadók esetében 71,7% és a diplomásoknál 81,5%.

A társadalom által legkevésbé elvárt opció egyértelműen az, hogy a büntetésvégrehajtás otthonszerű körülmények kialakításával tegye elviselhetővé az erőszakos bűncselekmények elkövetéséért elítélt rabok életét (például kép a falon, tévé, szobanövények, könyvek). A válaszadók csupán 40,2%-a érezte úgy, hogy erre szükség van. Lakóhely tekintetében a fővárosi válaszadókat érdemes kiemelni, ők azok, akiknek kiugróan magas hányada, 54,4% támogatta a kellemes környezetet.

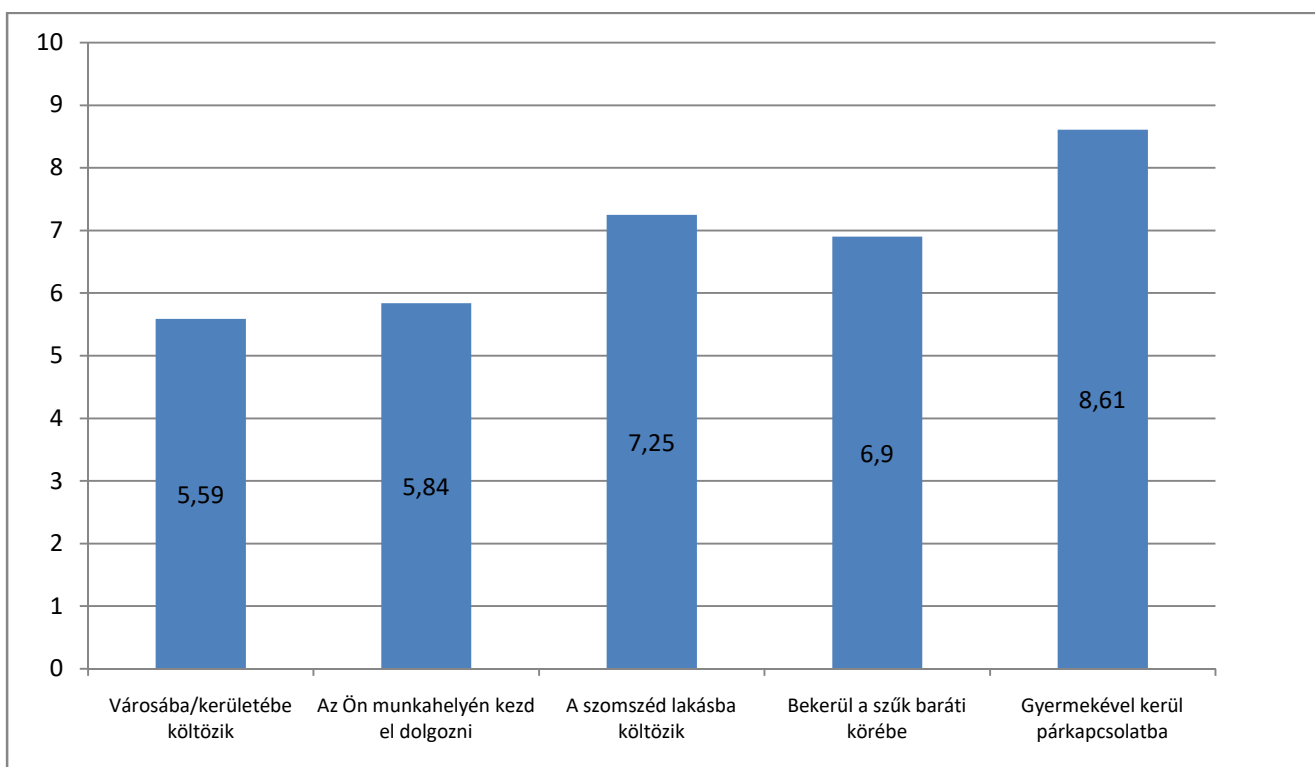
A nemek szerinti eredmények nem okoztak meglepetést, kiderült belőlük, hogy a női válaszadók sokkal fontosabbnak tartják az otthonszerű körülmények kialakítását (42,1%), mint a férfiak, akik közül csak 38% vélte úgy, hogy ezeket az erőszakos bűncselekményért fogvatartottak számára biztosítani kell.

Az iskolázottság a környezettel kapcsolatos attitűdöt is befolyásolja, a diplomás válaszadók e kérdésben elfogadóbbnak bizonyultak, az átlaggal szemben (40,2%) sokkal nagyobb mértékben, 51,1%-ban támogatnák a kényelmesebb élet lehetőségét a fegyházban. Érdekes összefüggést mutatnak a válaszok családi állapot tekintetében, az eredményekből az derül ki, hogy míg a házasoknak csupán 36,3%-a támogatná az otthonszerű körülményeket, addig azok közül, akik külön élnek házastársuktól közel kétszer akkora arányban, 66,7%-ban biztosítanák ennek lehetőségét.

10.3.5 Élet a hosszú ideig tartó szabadságvesztést követően

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés jogintézményének vizsgálata során fontos kérdésként merül fel a szabadulást követő reintegráció lehetősége. Ennek egyik feltétele a társadalom nyitottsága arra, hogy befogadja azokat a szabadlábra helyezett elítélteket, akik ezt követően a közvetlen környezetünkben élnek, és a mindennapjaik részesévé válnak szomszédként, munkatársként, barátként, hozzátartozóként.

A vizsgálat során különböző élethelyzeteket soroltam fel azt követően, hogy egy erőszakos bűncselekmény miatt hosszú távú szabadságvesztésre ítélt személy a büntetése után szabadul. A válaszadókat arra kértem, hogy egytől tízes skálán értékeljék ezeket az élethelyzeteket úgy, hogy 1-est adjanak arra, ami egyáltalán nem zavarná őket és 10-est arra, ami nagyon zavarná, természetesen a közbülső értékek ezek átmeneteit mutatják. Az eredmények kiértékelésénél az adott válaszok átlageredményét vettem figyelembe.

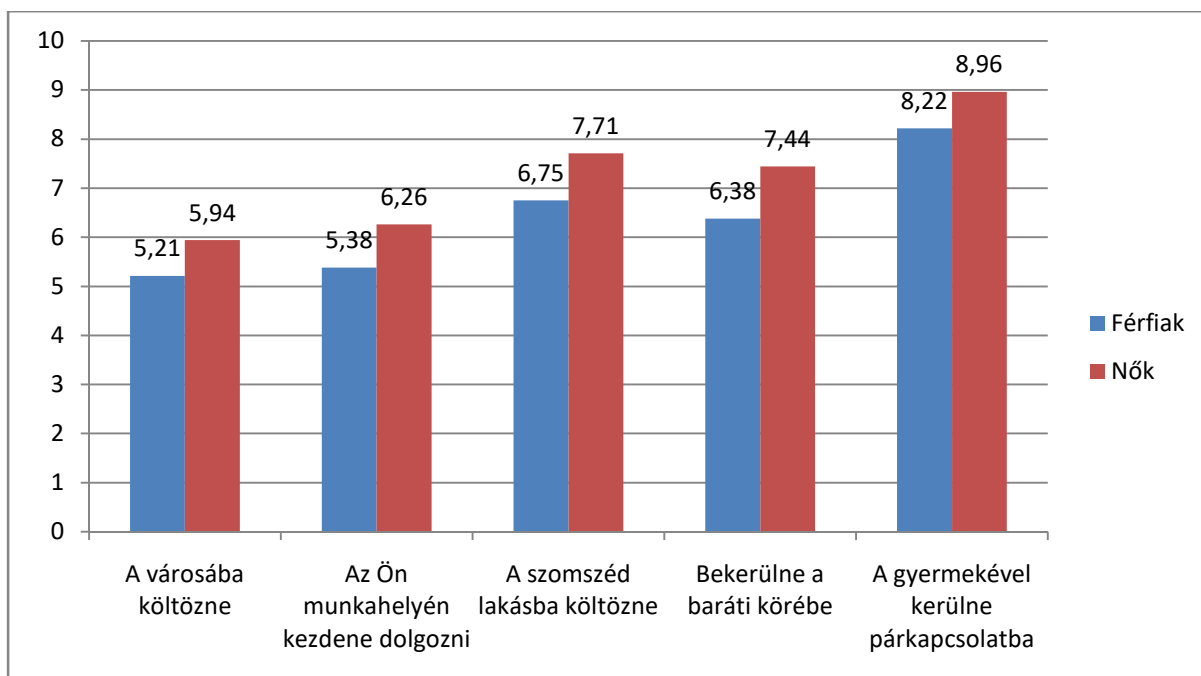
8. ábra: A társadalom befogadókészsége erőszakos bűnelkövető hosszú távú szabadságvesztését követően

Az megkérdezettek többsége ellenezné, hogy a környezetében erőszakos bűncselekmények elkövetőit kelljen elviselnie. Nem meglepő módon az elutasítás mértékét jelentősen befolyásolja a közelség: egy esetleges családi kapcsolattal szemben szinte teljes az elutasítás, de még a munkahelyi vagy a tágabb lakóhelyi jelenlétet is nagyon sokan ellenzik.

A válaszadók számára a legkisebb kellemetlenséget az okozná, ha egy szabaduló elítélt a városukba, kerületükbe költözne (5,59), de még a közös munkahely gondolata sem tűnik annyira riasztónak (5,84). Ezt követi a szűk baráti körbe történő becsatlakozás (6,9) ami még mindig biztosít valamiféle biztonságos távolságot. Azonban azokban az esetekben, melyekben a szabaduló bűnelkövető és a privát szféra közvetlen közelségbe kerül, akár azáltal, hogy szomszédává válik (7,25), akár azáltal, hogy családtaggá (8,21) az elfogadást az önvédelmi reflex váltja fel.

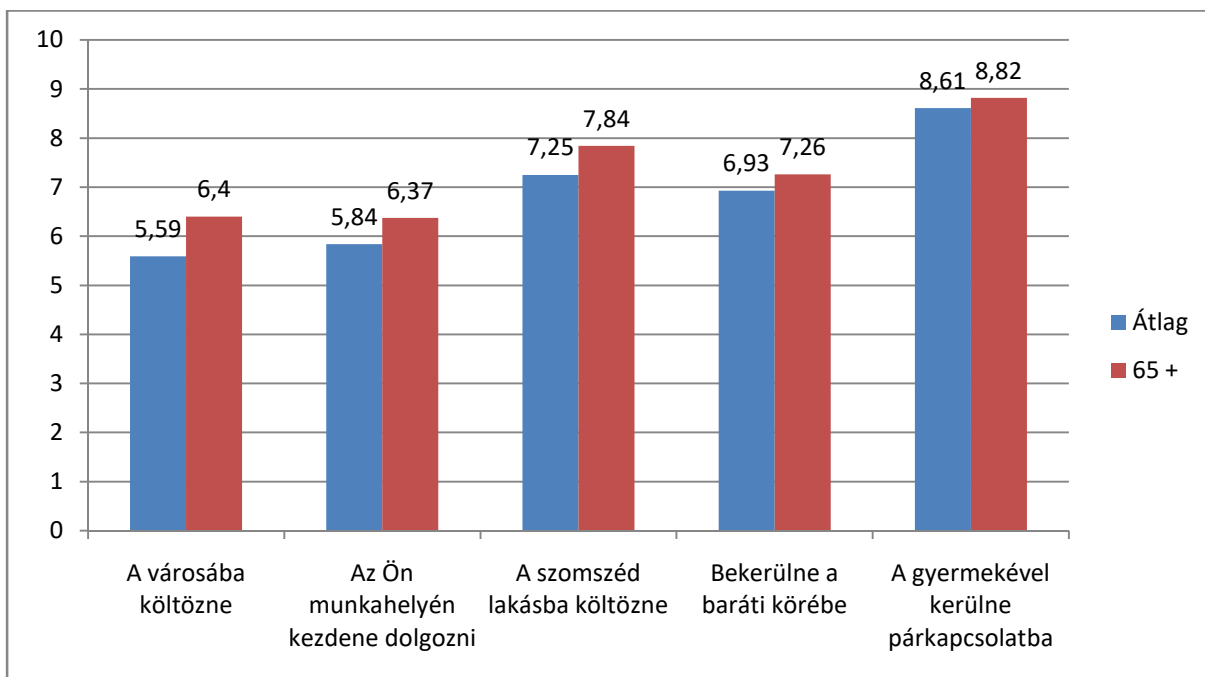
A fővárosiak az első három szempont tekintetében jóval elfogadóbbak az átlagnál (egy városba költözés: 4,8, közös munkahely: 5,04, szomszéd lakás: 6,82) ámakkor, amikor a szabadulást követően az elkövető a személyes kapcsolatrendszerbe csatlakozik, a főváros-vidék tekintetében a különbség elkopik, minimálissá válik. (baráti kör: 6,67 és a gyerekekkel történő kapcsolat: 8,51)

Feltűnő, de a fent közölt korrelációkra visszautalva nem meglepő, hogy a nők szignifikánsan jobban tartanak az erőszakos bűncselekmények elkövetőinek közelségétől, mint a férfiak. Korábban, is megmutatkozott és most ismét megerősítést nyer a nőkkel kapcsolatban, hogy amikor nem elvekről, hanem a saját biztonságérzetükről van szó kevésbé toleránsak.

9. ábra: A társadalom befogadókészsége erőszakos bűnelkövető hosszú távú szabadságvesztését követően – nemek szerinti bontásban

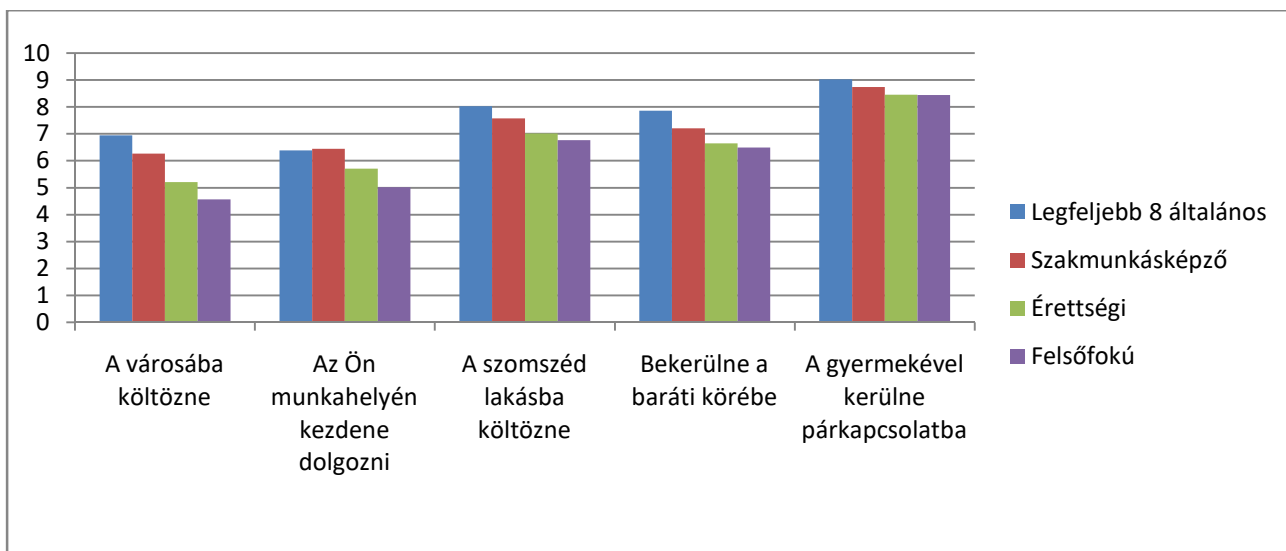
Az életkor tekintetében a már látott adatok alapján nem okoz meglepetést, miszerint a 65 évnél idősebb korosztály a saját biztonsága érdekében sokkal rosszabbul tolerálna bármelyeshetőséget, mely során erőszakos bűnelkövető kerülhet a környezetébe, mint a fiatalabb generáció.

10. ábra: A társadalom befogadókészsége erőszakos bűnelkövető hosszú távú szabadságvesztését követően – 65 évnél idősebbek

Kifejezetten meglepő eredmény született viszont az iskolázottság szempontjából. A számok azt mutatják, hogy a maximum 8 általános iskolát végzettek szeretnék a leginkább elhatárolódni a korábbi bűnelkövetőktől mind lakóhelyük, mind munkahelyük, mind közvetlen emberi környezetük tekintetében. Még érdekesebbé teszi ezt az adatot (vagy lehet, hogy épp ellenkezőleg, megmagyarázza azt), hogy válaszaik alapján ők az a csoport, akik közül a legtöbben válaszolták azt, hogy van az ismeretségi körükben erőszakos bűnelkövető.⁵⁶⁷

⁵⁶⁷ Arra a kérdésre, hogy van-e a környezetükben erőszakos bűnelkövető a legfeljebb 8 általános iskolát végzettek 18,1%-a, a szakmunkásképző végzettséggel rendelkezők 17,5%-a, az érettségi bizonyítvánnyal rendelkezők 10,8 %-a és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők szintén 10,8 %-a válaszolt igennel.

11. ábra: A társadalom befogadókészsége erőszakos bűnelkövető hosszú távú szabadságvesztését követően – Iskolázottság szerinti bontásban

10.3.6 Személyes érintettség vizsgálata

A legsúlyosabb bűncselekménnyel kapcsolatos attitűdök vizsgálata körében fontos szempontként merült fel az érintettség kérdése is, illetve az, hogy befolyásolja-e az a halálbüntetéssel, vagy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatos álláspont kialakítását.

A megkérdezettek 10,4%-a nyilatkozott úgy, hogy maga is volt már erőszakos bűncselekmény áldozata és 13,6%-uk közvetlen környezetében van erőszakos bűnelkövető. A további keresztvizsgálatok adatai azt mutatják, hogy halálbüntetés megítélésében nincs összefüggés az érintettség két tényezőjével, a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kapcsán viszont szignifikáns az összefüggés.

A valós életfogytig tartó szabadságvesztést a halálbüntetés alternatívájaként kisebb arányban érzik elégségesnek azok, akik maguk is voltak már erőszakos bűncselekmény áldozatai (66,3%), vagy azok, akiknek az ismeretségi körében van erőszakos bűnelkövető (67,6%) mint azok, akik ellen nem követtek el erőszakos bűncselekményt (74,9%) vagy nincs a környezetükben erőszakos bűnelkövető (75,4%).

10.4. Összegzés

A halálbüntetés támogatottságának változása annak eltörlése óta jól példázza azt, hogy a társadalom álláspontját egy-egy kérdésben a tapasztalatok csiszolják, alakítják. Egy

olyan fiatal jogintézmény esetében, mint a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés az eltelt 25 év után ez a kutatás adhatja meg azt a kiindulópontot, mely már meglévő tapasztalatokra épít, és a jövőben összehasonlítás alapját képezheti a részletszabályokkal, a fogvatartás körülményeivel, és a reintegrációs technikákkal kapcsolatos legfontosabb kérdésekben.

11. A kutatás eredményei és megállapításai, a hipotézisek értékelése

11.1. A kutatás eredményei

A kutatás lezárásaként indokolt áttekinteni az értekezésben bemutatott főbb megállapításokat és következtetéseket. A dolgozat célja az volt, hogy átfogó képet adjon a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés jogintézményéről, annak történeti, filozófiai, jogdogmatikai és empirikus vonatkozásairól, valamint feltárja az emberi méltóság és a büntetés céljai között fennálló elméleti és gyakorlati feszültségeket.

Az elemzés központi kérdése arra irányult, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés intézménye mennyiben tekinthető összeegyeztethetőnek az emberi jogi és alkotmányos követelményekkel, illetve biztosítja-e a reményhez való jog tényleges érvényesülését a magyar jogrendszerben. Az elméleti és empirikus kutatás eredményei azt mutatják, hogy bár az elmúlt évtizedekben jelentős előrelépések történtek a jogalkotás és a jogértelmezés területén, a szankció gyakorlati alkalmazása továbbra is számos dogmatikai és emberi jogi dilemmát vet fel.

Az első fejezet a büntetés filozófiai alapjainak történeti feltárásával alapozta meg az értekezés további elemzéseit. A büntetési elméletek fejlődése jól tükrözi az emberi társadalmak változását: a bosszú és a megtorlás ösztönös gyakorlatától a racionális, állami igazságszolgáltatásig vezető út nemcsak jogtörténeti, hanem morális jelentőséggel bírt. A fejezet bemutatta, miként alakultak ki a büntetés céljának meghatározására irányuló legfontosabb elméleti irányok, a megtorláson alapuló abszolút és a megelőzésre építő relatív teóriák, amelyek a modern büntetőjogi gondolkodás máig meghatározó alapjai. A fejezet összességében arra mutat rá, hogy a büntetés filozófiai és jogelméleti értelmezése a történelem során folyamatosan tágult: a megtorlás és az elrettentés motívumai mellett egyre inkább megjelent az emberi méltóság és a reszocializáció gondolata, amely a modern büntetőjog humanista szemléletének előfutárává vált. E folyamat feltárása a kutatás szempontjából különös jelentőséggel bír, hiszen a vizsgált büntetési nem éppen e

humanizálódási tendenciákkal szemben őrzi a megtorlás dominanciáját. Az elméleti háttér ezért nélkülözhetetlen annak megértéséhez, hogy tartható fenn a modern jogállam keretei között egy olyan szankció, amelyben a társadalom védelmének és az igazságtételnek az igénye továbbra is felülírja a reintegráció esélyét.

A harmadik fejezet alapján megállapítható, hogy az emberi méltóság a modern jogrend egyik legfőbb alapértéke, amely az egyén autonómiáját, önrendelkezését és emberi státuszának elismerését biztosítja. Az emberi méltóság a jogban olyan határfogalomként jelenik meg, amely kijelöli az állami büntetőhatalom korlátait, és előírja, hogy az egyén még a büntetés végrehajtása során sem válhat pusztá eszközzé. Ezt a szemléletet erősítik a hazánk számára irányadó nemzetközi egyezmények is, amelyek a méltóságot abszolút, korlátozhatatlan értéknek ismerik el. Az ENSZ, az Emberi Jogok Európai Egyezménye és az Európai Unió Alapjogi Chartája egyaránt kimondják, hogy minden szabadságától megfosztott személyt emberséggel és a személyes méltóság tiszteletben tartásával kell kezelni, ami magában foglalja a jövőbeni változás és a reintegráció lehetőségét is. Mindezek alapján az emberi méltóság elvének érvényesülése a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés vizsgálatakor döntő jelentőségű: e büntetési nem csak akkor tekinthető az emberi jogi és alkotmányos követelményekkel összeegyeztethetőnek, ha a szabályozás nem zárja ki a reményhez való jog gyakorlati érvényesülését, és nem fosztja meg véglegesen az egyént emberi mivoltának leglényegesebb tartalmától – a változás lehetőségétől.

A negyedik fejezetben bemutatott ítélkezési gyakorlat jól szemlélteti, hogy az Emberi Jogok Európai Bíróságának szemlélete a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés egyezménykonformitásáról az idők során jelentős változáson ment keresztül. A korai döntések - így különösen a *Kafkaris és az Iorgov*-ügyekben - még elfogadhatónak tekintették, ha a szabadulás pusztán elnöki kegyelem formájában volt lehetséges. A Vinter és társai kontra Egyesült Királyság ítélet azonban fordulópontot jelentett: a Nagykamara ekkor kimondta, hogy az Egyezmény 3. cikkéből közvetlenül levezethető a reményhez való jog, amely megköveteli a büntetés tényleges, intézményes felülvizsgálatát. A Bíróság értelmezése szerint az emberi méltóság elismerése megkívánja, hogy a fogvatartott ne csak elméleti, hanem valós esélyt kapjon arra, hogy egy napon ismét a társadalom részévé válhasson. Ezzel a hangsúly a pusztán formális kegyelmi lehetőségekről a ténylegesen működő, átlátható felülvizsgálati mechanizmusok felé tolódott. A későbbi ítéletek jól mutatják, hogy a Vinter-ítélet elvi alapvetése ma is

irányadó: az államok csak akkor felelnek meg az Egyezménynek, ha az életfogytiglanra ítélték számára a szabadság visszanyerésének reális lehetősége biztosított.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozásának hazai fejlődése jól mutatja, miként tolódott el a büntetőpolitika súlypontja a humanizált büntetéseszményről a társadalmi elégedettség és biztonság irányába. A halálbüntetés eltörlése után a jogalkotó olyan alternatívát keresett, amely képes kielégíteni a közvélemény igazságszolgáltatással szembeni elvárásait, ennek eredményeként azonban a szabályozás fokozatosan a visszafordíthatatlanság irányába fejlődött. Az egymást követő módosítások, elsőként a jogintézmény alkalmazhatósága nem csupán visszaeső elkövetők esetében, az „erőszakos többszörös visszaeső” kategória bevezetését követően esetükben a később a bírói mérlegelés kizárása, és a TÉSZ alkotmányos szintű rögzítése – mind azt erősítették, hogy a jogrendszerben a végleges izoláció a megtorlás szimbolikus kifejeződésévé vált. Ezzel párhuzamosan az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélkezési gyakorlata egyre szigorúbb elvárásokat fogalmazott meg a tényleges felülvizsgálat követelményével kapcsolatban. A Magyar László kontra Magyarország ügyben kimondott jogsértés és a későbbi, konzekvens ítéletek rávilágítottak arra, hogy a kötelező kegyelmi eljárás pusztán formális jellege nem felel meg az emberi méltósághoz való jog érdemi tartalmának. Mindez azt bizonyítja, hogy a magyar szabályozás egy olyan határvonalon mozog, ahol a társadalmi igazságérzet kielégítésének igénye ütközik az emberi méltóság és az emberi jogi követelmények érvényesülésével.

A nemzetközi kitekintés az életfogytig tartó szabadságvesztés különböző kategóriáit és jogrendszerenként eltérő megközelítéseit vizsgálja, bemutatva nemcsak az ítélkezési gyakorlatot, hanem a végrehajtás tényleges mechanizmusait is. Rávilágít arra, hogy a büntetési nem megítélése továbbra sem egységes, és a nemzeti jogrendszerek eltérő megoldásai az emberi jogi elvárásokkal való összehangolás folyamatos kihívását jelentik. A vizsgált példák alapján jól látható, hogy bár a legtöbb állam formálisan biztosít valamilyen felülvizsgálati mechanizmust, ezek gyakorlati működése és joghatása között jelentős különbségek vannak. A nemzetközi bíróságok ítélkezési gyakorlata ezzel összhangban fokozatosan abba az irányba mozdult el, hogy az államoknak nem elegendő pusztán eljárási szinten garantálniuk a felülvizsgálat lehetőségét, hanem annak tényleges, érdemi érvényesülését is biztosítaniuk kell a joggyakorlatban.

A hazai büntetés-végrehajtást vizsgáló fejezet rávilágít arra, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtása nem csupán technikai, hanem mélyreható szakmai és emberi kihívást is jelent. A Hosszúidős Speciális Rezsím (HSR) kialakítása jól

példázza, miként igyekezett a magyar büntetés-végrehajtás egyensúlyt teremteni a biztonsági szempontok és az alapvető emberi szükségletek között. A kezdeti félelmek és bizonytalanságok fokozatosan egy olyan rendszer kialakításához vezettek, amelyben a fogvatartottak kezelése, pszichés támogatása és aktivitási lehetőségei már nem kizárólag a rendfenntartás, hanem a személyiség stabilizálásának eszközei is. Ugyanakkor a fejezet tanulsága szerint a reintegrációs funkció hiánya alapvető strukturális ellentmondást hordoz: a jogszabályi keretek ugyan a társadalomtól való végleges elkülönítést deklarálják, a gyakorlatban azonban a büntetés-végrehajtás mégis fenntartja a személyiségfejlesztés és a pszichés egészség megőrzésére irányuló célt. Ez a kettősség jól érzékelteti a TÉSZ végrehajtásának legnagyobb dilemmáját – miként lehet fenntartani egy olyan szankciót, amelyből hiányzik a visszatérés reménye, miközben maga a rendszer mégis a normalizálás és az emberi méltóság megőrzésének céljával működik.

A büntetések végrehajtásának nemzetközi gyakorlatát bemutató kutatások egyértelműen rávilágítanak arra, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés nem pusztán jogi kategória, hanem mély pszichológiai és szociológiai következményekkel járó állapot. Az eredmények azt mutatják, hogy a büntetés sajátossága nem kizárólag a szabadság korlátozásában, hanem a jövő kilátástalanságában rejlik. A remény hiánya, a társadalmi kapcsolatok fokozatos megszűnése és az önazonosság elvesztése olyan mentális terheket eredményez, amelyek sok esetben a halálbüntetéssel való azonosításhoz vezetnek. A kutatások közös tapasztalata, hogy a feltételes szabadság lehetőségének hiánya alapvetően átalakítja a büntetés pszichológiai természetét: megszünteti annak fejlődési, jóvátételi és reintegrációs dimenzióját. A vizsgálatok ugyanakkor azt is bizonyítják, hogy még ebben a rendkívül korlátozott környezetben is megfigyelhető az alkalmazkodás, az önreflexió és az önmegtartóztatás képessége. A fejezet tanulsága szerint a TÉSZ végrehajtása az emberi méltóság és az emberi psziché tűrőképességének határán mozog: bár a büntetés jogi értelemben életben tart, valójában a társadalomból való teljes kizárást és az identitás fokozatos felbomlását eredményezi.

Az ítélkezési gyakorlat vizsgálata rávilágít arra, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazása Magyarországon korántsem egységes, sem jogértelmezési, sem büntetőpolitikai szempontból. Az empirikus kutatás eredményei szerint a különböző törvényszékek és ítélőtáblák döntései között jelentős aránybeli eltérések figyelhetők meg, ami a jogalkalmazás következetlenségére és a bírói mérlegelés eltérő súlypontjaira utal. A vizsgálat kimutatta, hogy a kötelező kegyelmi eljárás bevezetése pszichológiai értelemben is mérhető hatást gyakorolt: az öngyilkosságok száma a bevezetést követően drasztikusan

csökkent, ami azt jelzi, hogy a remény lehetősége – még ha távoli is – érdemben befolyásolja a fogvatartottak pszichés állapotát. Az életkori adatok elemzése ugyanakkor azt mutatja, hogy a 40 éves felülvizsgálati időtartam statisztikailag mindössze az elítéltek 39%-a számára érhető el, ami a szabályozás tényleges korlátaira világít rá. A szociodemográfiai és pszichés jellemzők feltárása megerősíti, hogy a TÉSZ-re ítélték többsége fiatal felnőttként, rendezetlen családi háttérrel, alacsony iskolai végzettséggel és korábbi erőszakos magatartásmintákkal került a büntető igazságszolgáltatás látókörébe.

A reprezentatív közvélemény-kutatás eredményei alapján megállapítható, hogy a magyar társadalom a halálbüntetés eltörlését követően fokozatosan elfogadta a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést mint a legsúlyosabb büntetési formát. Bár a halálbüntetés visszaállítását jelenleg is a megkérdezettek 54%-a támogatná, a válaszadók 74%-a elfogadható alternatívának tartja a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés azon formáját, melyben az elkövető soha nem szabadulhat. Ez arra utal, hogy a társadalmi igazságérzet és a jogalkalmazás közötti viszony alapvetően stabilizálódott: a közvélemény a tényleges életfogytiglant a halálbüntetés alternatívájaként elfogadta. A válaszok ugyanakkor azt is mutatják, hogy az Emberi Jogok Európai Bíróságának ajánlása, amely a felülvizsgálat lehetőségét hangsúlyozza, társadalmi szinten nem élvez széles körű támogatást. A megkérdezettek mindössze 9,1%-a tartja kívánatosnak a szabadulás lehetőségének biztosítását, ami a közgondolkodásban a megtorlás és a visszatartás továbbra is erőteljes jelenlétét jelzi. A szabadságvesztés végrehajtásának körülményeire vonatkozó kérdések azt mutatják, hogy a társadalom az otthonszerű, enyhébb végrehajtási feltételeket elutasítja, ugyanakkor kiemelt jelentőséget tulajdonít annak, hogy a fogvatartottak munkavégzéssel járuljanak hozzá a tartásuk költségeihez. A kutatás eredménye összességében arra mutat rá, hogy a magyar társadalom büntetőpolitikai értékrendjét továbbra is a szigor, az igazságtétel és a társadalmi biztonság iránti igény határozza meg, míg a reszocializációs szempontok háttérben maradnak.

A disszertációban feltárt eredmények összességében arra világítanak rá, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés Magyarországon nem csupán jogintézmény, hanem egyben társadalmi tükör is: megmutatja, hogyan viszonyul az állam és a közvélemény az emberi élet, a büntetés és a méltóság kérdéséhez. A jogalkotás és az ítélkezési gyakorlat formálisan igazodik az európai emberi jogi standardokhoz, ugyanakkor a társadalmi attitűdök továbbra is a szigor és az igazságtétel irányába húznak. A tényleges életfogytiglant így a modern büntetőpolitika egyik legfontosabb határpontjává vált: egyszerre hordozza a jogállami garanciák és a megtorló igazságszolgáltatás elemeit. A

disszertáció eredményei azt támasztják alá, hogy a jövőben a magyar büntetőjog számára az egyik legnagyobb kihívás a társadalmi elvárások és az emberi jogi kötelezettségek közötti egyensúly megteremtése lesz — annak a kérdésnek az újragondolása, hogy miként lehet a tényleges életfogytiglant úgy fenntartani a jogállami keretek között, hogy az összhangban maradjon az emberi méltóság elvével és a reményhez való jog gyakorlati érvényesülésével.

11.2. A hipotézisek értékelése

Az első hipotézis szerint tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés bevezetése Magyarországon nem elméleti megalapozottságon, hanem a közbiztonság iránti fokozott társadalmi igényre adott politikai válaszon alapult. A kutatás eredményei alapján ez a feltevés maradéktalanul igazolást nyert. A halálbüntetés eltörlését követő időszakban a társadalmi elégedetlenség egyértelműen kimutatható volt: az akkori közvélemény-kutatás szerint a válaszadók 77%-a visszaállította volna ezt a büntetési nemet. Ez a tendencia a rendszerváltás utáni évek bűnözési statisztikáival párhuzamosan értelmezhető, hiszen ebben az időszakban a befejezett emberölések száma ugrásszerű növekedést mutatott, ami tovább csökkentette a közbiztonságba vetett bizalmat és erősítette az igényt egy radikális, visszatartó erejű büntetési forma iránt. Magyarországon – szemben számos európai állammal – ekkor már létezett az életfogytig tartó szabadságvesztés, azonban ez a jogintézmény nem váltotta ki a társadalom megnyugtatót, mivel a halálbüntetéssel ellentétben nem zárta ki véglegesen az elkövetőt a társadalomból, és tartalmilag sem jelentett új elemet a büntetési rendszerben.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés jogintézményének bevezetése fokozatosan, több lépcsőben valósult meg. Kezdetben kizárólag azoknál az elkövetőknél volt alkalmazható, akik korábbi életfogytiglani szabadságvesztés ítéletüket követően ismét életfogytiglannal fenyegetett bűncselekményt követtek el. Később a bíró számára lehetővé vált, hogy már első büntényes elkövetők esetében is kizárja a felülvizsgálat lehetőségét, végül pedig az erőszakos többszörös visszaesők kategóriájának bevezetésével esetükben a jogalkotó a bírói mérlegelés lehetőségét is megszüntette. A halálbüntetés eltörlése óta eltelt idő és a bűnözési mutatók kedvező irányú változása azonban láthatóan javította az új büntetési nem társadalmi megítélését: a 2024-ban készült reprezentatív közvélemény-kutatás szerint a válaszadók 74%-a már elfogadhatónak tartja tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés azon formáját, amelyben az elítélt soha nem szabadulhat.

Szorosan kapcsolódik az első hipotézishez a második hipotézisre adott válasz is, amely annak logikai és tartalmi folytatásaként értelmezhető. Miközben a halálbüntetés eltörlését követően megrendült társadalmi biztonságérzet fokozatosan helyreállt, az Emberi Jogok Európai Bírósága a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés felülvizsgálatának hiányát rendszerszintű problémaként értékelte, és az állam számára annak jogalkotási úton történő orvoslását írta elő. A közvélemény-kutatás eredményei ugyanakkor azt mutatják, hogy a társadalom e kérdésben kifejezetten elutasító: mindössze 9,1 százalékuk tartotta elfogadhatónak, hogy a TÉSZ büntetés véglegessége felülvizsgálható legyen. A társadalmi igény tehát egyértelműen szemben állt az EJEB által megfogalmazott elvárásokkal. Ennek nyomán került bevezetésre a kötelező kegyelmi eljárás intézménye, amely a jogerős ítéletet követően negyven év elteltével biztosít formális felülvizsgálati lehetőséget az elítéltek számára.

Ez az eljárás azonban jelenleg inkább formális, mint tényleges garanciának tekinthető. A TÉSZ-t töltő fogvatartottak életkori megoszlását és a születéskori várható élettartamot figyelembe véve az elítélteknek mindössze 39%-a rendelkezik statisztikai eséllyel arra, hogy megélje a negyvenéves felülvizsgálati időpontot. Amennyiben elfogadjuk az értékezéshez készített interjúban elhangzott börtönorvosi megállapítást, miszerint a fegyházban eltöltött élet körülbelül tíz évvel csökkenti a várható élettartamot, ez az arány mindössze 5,61%-ra csökken. A felülvizsgálat eredményeként a köztársasági elnök dönt a szabadon bocsátásról, indoklási kötelezettség nélkül. Előre nem prognosztizálható, hogy a későbbiekben milyen arányban részesülhetnek az elítéltek kegyelemben, mivel az első TÉSZ ítélet jogerőre emelkedése óta mindössze huszonöt év telt el. Az azonban már most megállapítható, hogy a fogvatartottak élnek az általános köztársasági kegyelem igénylésének lehetőségével: eddig nyolc fő nyújtott be kegyelmi kérelmet, közülük hárman két alkalommal is, ugyanakkor tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést töltő fogvatartott esetében pozitív döntés nem született.

A kutatás eredményei alapján úgy vélem, hogy az állam célja egy olyan büntetési forma megteremtése volt, amely formálisan megfelel a jogállami követelményeknek, ugyanakkor a társadalom igazságérzetével is összhangban áll. A kötelező kegyelmi eljárás bevezetése e kettős célt szolgálta: a szabályozás így már nem támadható azzal, hogy nem biztosítja a felülvizsgálat lehetőségét, vagy hogy véglegesen elveszi a reményt az elítéltektől. Mindezek ellenére az adatok azt mutatják, hogy a tényleges szabadulás esélye rendkívül alacsony lesz, és valószínűsíthető, hogy a TÉSZ a legtöbb érintett számára továbbra is élethosszig tartó szabadságelvontást jelent majd.

A harmadik előfeltevésem az volt, hogy a vizsgált huszonöt éves időszakban a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel járó jogerős ítéletek száma jelentősen meghaladta a halálbüntetés utolsó huszonöt évében kiszabott halálos ítéletek számát. Úgy véltem, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés ítélet a bíró számára pszichológiailag kevésbé megterhelő döntés, mivel nem kell megválasztaniuk az elítélt halálának időpontját, továbbá ellentétben a halálbüntetéssel nem visszafordíthatatlan szankció. Mindez azt a feltételezést támasztotta alá, hogy a tényleges életfogytiglan a halálbüntetéshez képest könnyebben alkalmazható alternatívaként jelenik meg a bírói döntéshozatalban, és ennek következtében gyakoribbá válik a joggyakorlatban.

Az empirikus adatok azonban nem igazolták a hipotézisben megfogalmazott feltevést. 1964 és 1999 között összesen 103 alkalommal szabtak ki halálbüntetést, így ebben az időszakban több ilyen ítélet született, mint amennyi tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés az azt követő első huszonöt évben. E különbség elsődleges oka nagy valószínűséggel abban keresendő, hogy a TÉSZ bevezetését követő kezdeti időszakban a bíróságok visszafogottan éltek az új büntetési nem alkalmazásával. Az évek előrehaladtával azonban a jogalkalmazási gyakorlatot fokozatosan befolyásolta a szankció társadalmi elfogadottságának növekedése, valamint a jogszabályi környezet módosulása. Utóbbi többek között a bünszervezetben elkövetett bűncselekmények és az erőszakos többszörös visszaesők esetében kizárta a mérlegelés lehetőségét, és kötelezővé tette feltételes szabadságra bocsátás kizárását. Várható tehát, hogy a következő 25 évben kiszabott ítéletek száma a mostaninál magasabb lesz.

A negyedik hipotézis arra az előfeltevésre épült, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés intézményesítése komoly szakmai kihívást jelent a büntetés-végrehajtási rendszer számára, hiszen egy olyan elítélti kör megjelenésével járt, amelynek tagjai a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetése után, minden társadalmi perspektívát elveszítve kerülnek be a rendszerbe. Fogvatartásuk így nemcsak a börtönszemélyzet, hanem a többi elítélt számára is fokozott kockázatot hordozhat. Emellett a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak esetében külön nehézséget okoz a reintegrációs cél érvényesítése, valamint a reszocializációs programok gyakorlati hiánya.

A kutatás eredményei alapján megállapítható, hogy a hipotézisben megfogalmazott feltételezés nem nyert teljes igazolást. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés bevezetését követően a büntetés-végrehajtási szervezet is hasonló előfeltevéssel élt, azonnal megkezdte a felkészülést az új helyzetre: szakmai bizottság alakult, amelynek feladata az előkészítés, a nemzetközi tapasztalatok összegyűjtése és az intézményi

feltételek megteremtése volt. A bizottság előzetes szakmai véleménye szerint az elítéltek külvilággal való kapcsolata várhatóan fokozatosan megszűnik, és a kilátástalanság hatására magatartásuk szélsőséges, nehezen kezelhető lehet. A korabeli szakmai előrejelzések ennek megfelelően fokozott agressziót, a személyzet elleni támadások, valamint a túszejtés és egymás közötti konfliktusok kockázatát valószínűsítették.

A gyakorlat azonban nem igazolta ezeket az előzetes várakozásokat. Idővel bebizonyosodott, hogy a fogvatartottak kezelése a mindennapi gyakorlatban nem tér el érdemben az egyéb elítélti populációtól. A tapasztaltok szerint a tényleges életfogytiglanra ítélték többsége felismeri, hogy az együttműködés és szabálykövetés a mindennapi életüket megkönnyíti, és hozzájárul az intézményen belüli érvényesülésükhöz. Bár előfordulnak olyan elítéltek, akik ennek ellenére is tartósan ellenállnak a szabályoknak és a közösségi normáknak, a többség a saját kényelme és biztonsága érdekében alkalmazkodik a környezetéhez. Ennek következtében a hipotézisben feltételezett fokozott biztonsági kockázat a gyakorlatban nem igazolódott, és a TÉSZ-t töltő fogvatartottak viszonylag zökkenőmentesen integrálódtak a börtönpopulációba.

Kopcsik Károly börtönparancsnok ugyanakkor felhívta a figyelmet arra, hogy a büntetés-végrehajtási rendszernek fel kell készülnie a kötelező kegyelmi eljárások jövőbeni hatásaira. A negyven év elteltével esedékes felülvizsgálati lehetőség új szakmai kihívást teremt majd: alkalmassá kell tenni azokat az elítélteket, akik addig évtizedek óta a társadalomtól elszigetelten éltek a lehetséges szabadulásra. Jelenleg ilyen program előkészületei még nem zajlanak, mivel az elő kötelező kegyelmi eljárás megindításáig várhatóan legalább 15 év telik el.

A bírósági ítéletek empirikus feldolgozása az ötödik hipotézisre épül, miszerint a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazása a magyar bírósági gyakorlatban korántsem egységes. A vizsgált 25 éves időszak adatai azt mutatják, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabásának gyakorlata a magyar bírósági rendszerben korántsem tekinthető egységesnek. A törvényszékek között kirívó különbségek figyelhetők meg mind az ítéletek számában, mind azok arányában. Előfordul, hogy egy-egy törvényszék a saját büntetőügyi ügyterhéhez képest jóval magasabb arányban hoz ilyen ítéletet, miközben más bíróságok még jelentős ügyteher mellett is egyetlen alkalommal sem éltek a legsúlyosabb büntetés kiszabásával. Ezt jól példázza a Nyíregyházi Törvényszék esete, amely az büntetőügyi ügyteher több mint öt százalékát viseli, mégsem született ott tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel záruló határozat. Az adatok értelmezését ugyanakkor torzítja, hogy az alacsony mintából egyes kiemelkedő súlyú, több

elkövetős ügyek jelentős arányban befolyásolják az adott törvényszék statisztikáját. Erre jó példa a „Szita Bence gyilkosság”, amelynek három TÉSZ ítélete önmagában a Kaposvári Törvényszék ilyen ítéleteinek több mint felét teszi ki.

Az eltérések nemcsak első fokon jelentkeznek. A másodfokú ítélőtáblák gyakorlata ugyancsak jelentős szórást mutat. A súlyosítási arányok között szélsőséges különbségek fedezhetők fel: míg a Győri Ítélőtábla egyetlen esetben sem súlyosította az elsőfokú ítéletet tényleges életfogytiglanra, addig a Szegedi Ítélőtábla közel negyven százalékban hozott ilyen döntést. A Fővárosi, a Pécsi és a Debreceni Ítélőtábla arányai szintén eltérnek egymástól, ami tovább erősíti azt a következtetést, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés alkalmazása országos szinten nem mutat egységes mintázatot, így a hipotézis részben igazolást nyert. Azt azonban, hogy a különbségek pusztán jogértelmezési árnyalatokat tükröznek, vagy mélyebb értékrendi és szemléletbeli eltéréseket is a TÉSZ társadalmi funkciójának megítélésében, jelen vizsgálat keretében nem lehet megállapítani.

11.3. Záró gondolatok

A disszertáció eredményei azt mutatják, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatos szabályozás az eltelt 25 év ellenére még jelenleg is a magyar büntetőjog egyik legösszetettebb kérdése: egyszerre jelenik meg benne a társadalmi biztonság iránti igény és az emberi méltóság tiszteletének kötelezettsége. A vizsgálat rávilágított arra, hogy e két szempont nehezen összeegyeztethető, és a jogalkotásnak, a jogalkalmazásnak és a büntetés-végrehajtásnak továbbra is folyamatos egyensúlykeresésre van szüksége. A reményhez való jog érvényesülése nem csupán elvi kérdés, hanem annak mércéje is, hogy a modern jogállam miként bánik azokkal, akik a legsúlyosabb bűncselekményeket követték el. Úgy vélem, hogy a jövő legfontosabb feladata annak biztosítása lesz, hogy a büntetőpolitikai döntések a társadalmi elvárások figyelembevételével ugyan, de következetesen tükrözzék az emberi jogi standardokat és az emberi méltóság elismerését. Ez a kettős elvárás adhatja meg azt az irányt, amely mentén a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés a jogállami keretek között is értelmezhető és fenntartható marad.

Thesis Summary

In concluding the research, it is warranted to review the principal results and conclusions presented in the dissertation. The aim of the thesis was to provide a comprehensive overview of the legal institution of life imprisonment without the possibility of parole, including its historical, philosophical, legal-dogmatic and empirical aspects, as well as to uncover the theoretical and practical tensions that exist between human dignity and the purposes of punishment.

The central question of the analysis focused on the extent to which the institution of life imprisonment without the possibility of parole can be regarded as compatible with human rights and constitutional requirements, and whether it ensures the effective realisation of the right to hope in the Hungarian legal system. The results of the theoretical and empirical research show that although significant progress has been made in recent decades in the fields of legislation and legal interpretation, the practical application of the sanction continues to raise numerous dogmatic and human rights dilemmas.

The first chapter laid the foundation for the further analyses of the dissertation by historically exploring the philosophical foundations of punishment. The development of punishment theories reflects the transformation of human societies: the transition from instinctive practices of vengeance and retribution to rational, state-administered justice carried not only legal-historical but also moral significance. The chapter presented how the main theoretical approaches to defining the purpose of punishment emerged, namely the absolute theories based on retribution and the relative theories built on prevention, which remain fundamental pillars of modern criminal law thought. Overall, the chapter demonstrates that the philosophical and legal-theoretical interpretation of punishment has continually expanded throughout history: alongside the motives of retribution and deterrence, the ideas of human dignity and resocialisation increasingly appeared, becoming the precursors of the humanistic approach of modern criminal law. Revealing this development is of particular importance to the research, as the punishment examined preserves the dominance of retribution precisely against these humanisation trends. For this reason, the theoretical background is indispensable for understanding how a sanction can be maintained within the framework of a modern rule-of-law state, in which the need for societal protection and the demand for justice continue to override the likelihood of reintegration.

According to the third chapter, it can be established that human dignity is one of the fundamental core values of the modern legal order, ensuring the individual's autonomy, self-determination and the recognition of their human status. In law, human dignity appears as a boundary concept that defines the limits of the state's punitive power and requires that the individual must not become a mere instrument, even during the execution of a sentence. This approach is reinforced by the international conventions binding on Hungary, which recognise dignity as an absolute and non-restrictable value. The UN, the European Convention on Human Rights and the Charter of Fundamental Rights of the European Union all state that every person deprived of their liberty must be treated with humanity and with respect for their personal dignity, which includes the possibility of future change

and reintegration. On this basis, the realisation of the principle of human dignity is of decisive importance when examining life imprisonment without the possibility of parole: this form of punishment can only be regarded as compatible with human rights and constitutional requirements if the regulatory framework does not exclude the practical realisation of the right to hope and does not permanently deprive the individual of the essential core of their humanity – the possibility of change.

The case law presented in the fourth chapter clearly illustrates that the approach of the European Court of Human Rights regarding the convention-compatibility of life imprisonment without the possibility of parole has undergone significant change over time. The early decisions – particularly in the cases of *Kafkaris* and *Iorgov* – still considered it acceptable if release was possible solely in the form of presidential clemency. However, the judgment in *Vinter and Others v. the United Kingdom* marked a turning point: the Grand Chamber held that the right to hope can be directly derived from Article 3 of the Convention, which requires the genuine, institutional review of the sentence. According to the Court's interpretation, the recognition of human dignity demands that the prisoner be given not merely a theoretical, but a real chance to one day return to society. As a result, the emphasis shifted from purely formal clemency possibilities to functioning, transparent review mechanisms. The later judgments clearly show that the foundational principle of the *Vinterruling* remains guiding today: states comply with the Convention only if they ensure a realistic possibility of regaining liberty for those sentenced to life imprisonment.

The domestic development of the regulation of life imprisonment without the possibility of parole clearly shows how the focus of criminal policy shifted from the ideal of humanised punishment towards social satisfaction and security. After the abolition of the death penalty, the legislator sought an alternative capable of meeting the public's expectations of justice, yet this resulted in a regulatory framework that gradually evolved towards irreversibility. The successive amendments — first allowing the application of the sanction not only to repeat offenders, then introducing the category of “violent multiple recidivists”, later excluding judicial discretion in their cases, and finally enshrining whole-life imprisonment at the constitutional level — all reinforced that permanent isolation had become the symbolic expression of retribution within the legal system. In parallel with this, the case law of the European Court of Human Rights formulated increasingly strict requirements concerning the need for genuine review. The violation found in *Magyar László v. Hungary* and the subsequent consistent judgments made it clear that the purely formal nature of the mandatory clemency procedure does not meet the substantive content of the right to human dignity. All this demonstrates that the Hungarian regulatory system operates along a boundary line where the demand to satisfy society's sense of justice collides with the realisation of human dignity and human rights requirements.

The international overview examines the different categories of life imprisonment and the varying approaches taken by different legal systems, presenting not only the relevant case law but also the actual mechanisms of enforcement. It highlights that the assessment of this form of punishment is still not uniform, and the differing solutions of national legal systems pose a continual challenge in aligning with human rights expectations. Based on the examples examined, it becomes clear that although most states formally provide some type of review mechanism, there are significant differences in their

practical functioning and legal effect. In line with this, the case law of international courts has gradually moved towards the position that it is not sufficient for states to guarantee the possibility of review merely at the procedural level; they must also ensure its genuine and substantive realisation in legal practice.

The chapter examining the domestic prison system highlights that the execution of life imprisonment without the possibility of parole is not merely a technical matter but represents a profound professional and human challenge. The establishment of the Long-Term Special Regime (HSR) illustrates how the Hungarian prison system sought to create a balance between security considerations and basic human needs. The initial fears and uncertainties gradually led to the development of a system in which the management of prisoners, their psychological support and their opportunities for activity serve not only the maintenance of order but also the stabilisation of personality. At the same time, the chapter shows that the absence of a reintegrative function carries a fundamental structural contradiction: although the legal framework declares permanent separation from society, in practice the prison system nevertheless maintains the aim of personality development and the preservation of psychological health. This duality vividly demonstrates the greatest dilemma of enforcing whole-life imprisonment – how a sanction can be sustained that lacks the hope of return, while the system itself operates with the aim of normalisation and the preservation of human dignity.

The research presenting the international practice of the execution of sentences clearly demonstrates that life imprisonment without the possibility of parole is not merely a legal category but a condition that carries profound psychological and sociological consequences. The findings show that the distinctive nature of this punishment lies not only in the restriction of liberty but in the hopelessness of the future. The absence of hope, the gradual disappearance of social relationships, and the loss of self-identity create mental burdens that, in many cases, lead to the punishment being regarded as tantamount to the death penalty. Research consistently shows that the absence of the possibility of conditional release fundamentally transforms the psychological nature of the punishment: it eliminates its developmental, restorative, and reintegrative dimensions. At the same time, the studies also demonstrate that even within this extremely restrictive environment, the capacity for adaptation, self-reflection and self-restraint can still be observed. According to the chapter's conclusion, the execution of whole-life imprisonment operates at the limits of human dignity and the endurance of the human psyche: although the punishment keeps the person alive in a legal sense, in reality it results in complete exclusion from society and the gradual disintegration of identity.

The examination of case law reveals that the application of life imprisonment without the possibility of parole in Hungary is far from uniform, whether from the perspective of legal interpretation or criminal policy. According to the results of the empirical research, significant proportional differences can be observed between the decisions of various courts of first instance and appellate courts, indicating inconsistency in the application of the law and differing emphases in judicial discretion. The analysis showed that the introduction of the mandatory clemency procedure had a measurable psychological impact as well: the number of suicides drastically decreased following its introduction, which indicates that the possibility of hope – even if distant – has a

substantive influence on the psychological state of prisoners. At the same time, the analysis of age-related data shows that the 40-year review period is statistically attainable for only 39% of those sentenced, highlighting the practical limitations of the regulatory framework. The exploration of sociodemographic and psychological characteristics confirms that the majority of those sentenced to whole-life imprisonment entered the criminal justice system as young adults, with unstable family backgrounds, low levels of education, and previous patterns of violent behaviour.

Based on the results of the representative public opinion survey, it can be concluded that Hungarian society gradually accepted life imprisonment without the possibility of parole as the most severe form of punishment following the abolition of the death penalty. Although 54% of respondents would still support the reinstatement of the death penalty, 74% consider the form of life imprisonment in which the offender can never be released to be an acceptable alternative. This indicates that the relationship between societal perceptions of justice and the application of the law has fundamentally stabilised: the public has accepted whole-life imprisonment as an alternative to capital punishment. At the same time, the responses also show that the recommendation of the European Court of Human Rights, which emphasises the possibility of review, does not enjoy broad support at the societal level. Only 9.1% of respondents consider it desirable to provide the possibility of release, which reflects the continued strong presence of retribution and deterrence in public thinking. The questions relating to the conditions of imprisonment show that society rejects homelike, more lenient prison conditions, while attributing significant importance to prisoners contributing to the cost of their upkeep through work. Overall, the results of the survey indicate that the punitive values of Hungarian society continue to be defined by severity, the demand for justice, and the need for public safety, while considerations of resocialisation remain in the background.

The findings presented in the dissertation as a whole indicate that life imprisonment without the possibility of parole in Hungary is not only a legal institution but also a social mirror: it reveals how the state and the public relate to the questions of human life, punishment, and dignity. Legislation and judicial practice formally comply with European human rights standards, yet social attitudes continue to lean toward severity and retributive justice. In this way, whole-life imprisonment has become one of the most important boundary points of modern criminal policy: it simultaneously carries elements of rule-of-law guarantees and punitive justice. The results of the dissertation support the conclusion that one of the greatest future challenges for Hungarian criminal law will be to establish a balance between social expectations and human rights obligations — reconsidering how whole-life imprisonment can be maintained within the framework of the rule of law while remaining consistent with the principle of human dignity and the practical realisation of the right to hope.

MELLÉKLET

Interjúk a Szegedi Fegyház és Börtönben

A Szegedi Fegyház és Börtön neve az elmúlt évtizedek során szorosan összekapcsolódott a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottakkal. Ennek elsődleges oka, hogy a TÉSZ-es ítéletek végrehajtására kijelölt intézet elsősorban ez a börtön volt, mivel már korábban is jelentős tapasztalattal rendelkezett a hosszú tartamú szabadságvesztést töltő elítéltek kezelésében. 2020-ban átlagosan 1340 fogvatartottat helyeztek el a Mars téren a Csillag épületben (I. Objektum), a Dorozsmai úton az előzetes házban (II. Objektum) és Nagyfán (III. Objektum) a börtönben. A fogvatartottak átlagéletkora 39 év, átlagos büntetési ideje 8 év. Hosszú időt töltenek itt az elítéltek, nevelésükről és őrzésükről hétszázan gondoskodnak.

2022-ben kutatási kérelmet nyújtottam be a BVOP országos parancsnokságához egy interjúsorozat lebonyolítására a Szegedi Fegyház és Börtönben. A kérelmet 2023 elején hagyták jóvá, ennek eredményeként februárban öt napot tölthettem az I-es számú objektumban. Ez idő alatt interjúkat készítettem olyan szakemberekkel, akik mindennapi munkájuk során tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést töltő elítéltekkel foglalkoznak, valamint lehetőségem nyílt beszélgetni egy ilyen büntetését töltő fogvatartottal is.

Kopcsik Károly – intézetparancsnok

Első interjúalanyom Kopcsik Károly, bv. dandártábornok, bv. főtanácsos, a Szegedi Fegyház és Börtön parancsnoka. Az elegáns, feltűnően jó stílusban berendezett parancsnoki irodában kávéval kínál, itt beszélgetünk. A kellemes miliő ugyan meglepetést okoz, de a pörgés, telefonhívások, azonnal elintézendő ügyek pontosan mutatják, hogy zajlik az élet az ország egyik legkeményebb börtönének vezetőjeként.

Megköszönöm, hogy fogad, a lehetőséget a kutatásra és már előre jelzem, hogy igyekszem nem sokáig rabolni az idejét.

A beszélgetést egy HSR körlettel kapcsolatos kérdéssel indítom, ő pedig azonnal megragadja az alkalmat, hogy tisztázzon egy általános tévhitet ezzel a körlettel kapcsolatban:

- A HSR körleten nem kizárólag tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt elítélteket helyeznek el. Bár esetükben az általános gyakorlat a kezdeti HSR-en történő elhelyezés, a cél hosszú távon az, hogy később normál körletbe kerüljenek, és ott, a nagyobb közösségben találják meg helyüket a börtönpopulációban. Ezt jól mutatja az is, hogy jelenleg 30 körüli TÉSZ fogvatartott van nálunk, és közülük kevesebb, mint 10 él ebben a rezsimben.

A HSR körleten olyan hosszú tartamú szabadságvesztést töltő fogvatartottak élnek, akiket a szakemberek valamilyen okból veszélyesnek ítélnék, illetve olyan személyek is, akik várhatóan nehezen illeszkednének be a normál körlet közösségébe.⁵⁶⁸ Ezen fogvatartottaknak itt tudunk kiemelt odafigyelést és felügyeletet biztosítani. A körlet jelenleg 11 fő befogadására alkalmas, ezen kívül egy elkülönítő zárka található itt. Az első HSR valóban Szegeden nyílt meg 2005-ben de azóta már működik hasonló Sátoraljaújhelyen, Tiszalökön és Budapesten is.

Hány fogvatartottat őriznek jelenleg a Szegedi Fegyház és Börtönben, és milyen az életfogytiglant töltők és a TÉSZ-esek aránya?

- Jelenleg 1480 elítélt van elhelyezve nálunk, három helyszínen: A Mars téri „csillag” az I-es, a Dorozsmai úti előzetesház a II-es és a Nagyfa a III-as objektumunk. Ebből az I-es objektumban 580-610 elítélt van, közülük 149 életfogytos és 30-an pedig TÉSZ-esek.

A bv. törvény még úgy fogalmaz, hogy a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének kizárásával kiszabott életfogytig tartó szabadságvesztés célja kizárólag a társadalom védelme érdekében az ügydöntő határozatban meghatározott joghátrány érvényesítése. Időközben, 2014-ben bevezették a kötelező kegyelmi eljárás intézményét,

⁵⁶⁸ Valóban, a 2013. évi CCXL. törvény 105.§-ának első bekezdése szerint: Hosszúidős speciális részlegre (a továbbiakban HSR) helyezhető az életfogytig tartó-, vagy legalább tizenöt évi szabadságvesztés büntetését töltő elítélt, akinek magatartása, a szabadságvesztés végrehajtása során tanúsított együttműködési készsége, az intézet rendjéhez és biztonságához való viszonya, illetve egyéni biztonsági kockázatelemzése alapján különleges kezelése és elhelyezése indokolt abból a célból, hogy a közösségbe helyezése indokolt abból a célból, hogy a közösségbe helyezésre felkészítést, illetve a közösségbe visszahelyezést nyerjen.

ami azt jelenti, hogy ezen fogvatartottak számára megnyílt az elvi lehetőség arra, hogy visszakerüljenek a társadalomba. Gondolom ez egy speciális helyzet, és speciális felkészítést igényel.

- Az első tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartott 2000-ben kapta meg jogerős ítéletét, ami azt jelenti, hogy az első kötelező kegyelmi eljárás megkezdéséig még legalább 17 év állt rendelkezésre. Feltehetően ez az oka annak, hogy ezzel összefüggésben még nem születtek konkrét tervek, mindazonáltal egyetértek azzal, hogy a jövőben a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést töltő fogvatartottakkal kapcsolatos kegyelmi eljárások jelentős szakmai feladatot adnak majd nekünk. Jelenleg a jogszabály szerint a feladatunk ezen elítéltek esetében az életük, testi épségük megóvása, az, hogy közrendszert adjunk a kezükbe, megismertessük velük a jelenlegi életükkel kapcsolatos lehetőségeiket és kezeljük az esetleges agressziójukat.

Mit gondol, a fogvatartottak számolnak a 40 év utáni szabadulás lehetőségével?

- Amikor hozzánk kerülnek, még biztosan nem terveznek 40 évvel előre. De 3-5-10 éves programot már ki lehetne dolgozni a felkészítésükre.

Milyen előnyeit és milyen hátrányait látja az ilyen extrém hosszú fogvatartásnak?

- A társadalom szempontjából mindenképpen előnye, hogy a veszélyes bűnelkövető izolálva van, ezen időtartamig biztosan nem tud ártani másnak, a vele való foglalkozás a büntetésvégrehajtás feladata.

Az viszont valóban nem mindegy, hogy valaki milyen életszakaszban kerül vissza a társadalomba: aktív életszakaszában, amikor a munkaerő-piaci esélyei még jók, vagy csak később, idős nyugdíjasként, amikor már nem tud dolgozni, megélni, integrálódni. 40 év után már csak utóbbira van lehetősége, ha megéli.

Felvetődik a kérdés, hogy egy olyan fejlesztő szempontrendszer, amelynek kritériumait a kötelező kegyelmi eljárást követően szabadulni kívánó fogvatartottaknak teljesíteniük kellene, motiválóan hatna-e rájuk. Egy ilyen rendszer potenciálisan ösztönözhetné az elítélteket a szabálykövető és együttműködő magatartásra, valamint a reintegrációt elősegítő programokban való aktív részvételre.

- Elképzelhetőnek tartom, hogy egy jól felépített és objektív szempontrendszerrel motiválni lehetne az elítélteket, és ez a bv-nek is segítség lehetne.

Megköszönöm a beszélgetést, és hagyom, hogy visszatérjen a mindennapok sűrű teendőihez, amelyek láthatóan kitartó munkát és folyamatos odafigyelést kívánnak meg tőle. A parancsnoki épületből a börtön csillag alakú részébe átérve a fogvatartottak hétköznapi forgatagába csöppenek: vagy a boltnál állnak sorban, vagy takarítanak, esetleg épp az iskolai körlet felé igyekeznek, ahol párhuzamosan tanulnak az általános iskolai és gimnáziumi évfolyamok. A HSR körlet az épület legfelső szintjén helyezkedik el.

HSR körlet – Ocskó Szabolcs reintegrációs tiszt és Fodor Csaba körletfelügyelő

Fodor Csaba törzsőrmesterrel és Ocskó Szabolcs főhadnaggyal a HSR körlet mindennapjairól beszélgetek. Csaba körletfelügyelő, Szabolcs pedig reintegrációs tiszt, munkájukat mindketten a hosszúidejű speciális rezsimben végzik. Másfél éve dolgozik ezen a körleten. Mi a feladata egy reintegrációs tisztnek? – kérdezem Szabolcsot.

Az én feladatom, hogy folyamatosan monitorozzam a hangulatot, figyeljek az elítéltek minden rezdülésére, hogy a körlet rendje nyugodt és kezelhető legyen. Kérelmeket kezelek, szakvéleményeket továbbítok, szervezzük a programok, foglalkozások rendjét. A fogvatartottak foglalkoztatása a körleten belül zajlik, ezért fontos, hogy arra is figyeljek ki kivel fér meg ezen programok során. A HSR-en nincsenek sokan, ennél a létszámnál ez még átlátható.

Megterhelőbb pszichésen a HSR mint az általános körlet?

O.SZ: Ezt nem mondanám, sőt, sok esetben a kis ítéletesek sokkal nehezebben kezelhetőek. A HSR lakói hosszú távú szabadságvesztést töltenek, így inkább alkalmazkodnak a börtönszabályokhoz, hiszen hosszú távon kell berendezkedniük nálunk. Az viszont tény, hogy ezen a körleten nagy a munkateher..

F.CS.: Szakmailag teljesen más feladat ezen a körleten dolgozni, ahol egyéneseítve foglalkoznak a fogvatartottakkal, már egy szempillantásból látjuk ha gond van, ha valakire különösen oda kell figyelni. Egységes a csapat és jó a közös munka.

Milyen napi feladatai vannak?

O.SZ: Nagyon sok az adminisztrációs feladat, hiszen minden a reintegrációs tiszten keresztül zajlik: így tudnak vásárolni, könyvtárból könyvet szerezni, stb. A HSR körleten működik foglalkoztató, itt lehet csocsózni, beszélgetni. Főzőszakkör van havonta egyszer, ekkor a saját maguk által vásárolt alapanyagokból azt főznek maguknak, amit szeretnének. Mindig örömmel várják ezt a programot az elítéltek.

Gondolom mivel ez egy kis körlet, és az állomány is nagyjából állandó óhatatlanul személyesebb a kapcsolat a fogvatartottakkal...

O.SZ: Főszabály az elítéltekkel tartott három lépés távolság. Ezt be kell tartani, mert a fogvatartott igyekszik felmérni, hogy kinél mit lehet elérni, hol tudják egy kicsit tágítani a határokat. Ezért nagyon fontos, hogy egységes legyen a személyi állomány ebben a kérdésben.

A HSR-en elhelyezett fogvatartottak sok időt töltenek el itt?

O.SZ: A mi feladatunk ezen a körleten pont az, hogy adoptáljuk őket a későbbi közösségi létbe. Azt, hogy később ki az, aki valóban kikerülhet a normál körletbe közös szakmai döntés, sok szempontot vesznek ilyenkor figyelembe. Azt gondolhatnánk, hogy a fogvatartotti közösséget védjük a HSR-en elhelyezett raboktól, de ennek a fordítottja is igaz: nem helyezhető ki normál körletre az, akit nehezen tudnánk utána megvédeni, mert olyan bűncselekményt követett el, ami a többi fogvatartott szemében megvetendő, és ami belőlük indulatokat vált ki. Aztán olyan is van, akinek a személyisége nem alkalmas arra, hogy nagyobb közösségben éljen.

F.CS.: Személyiségfüggő, hogy ki mennyire érzi jól magát a körlet izolált világában. Van, akinek a nyüzsgés fontos, és arra törekszik, hogy minél előbb kijusson és van, aki szívesen töltene itt hosszabb időt is.

Önök nagyon sok időt töltenek együtt tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést töltő fogvatartottakkal, akik számára 40 év után megnyílik a kötelező kegyelmi eljárás

lehetősége. Mit gondolnak, az ember személyisége ilyen hosszú idő alatt változik annyit, hogy alkalmas legyen egy törvénytisztelő szabad életre?

O.SZ: Én úgy mondanám, hogy a börtönbe kerülést követően a legtöbben gyorsan felismerik: az együttműködés és a szabálykövetés előnyös a mindennapi életük és az intézményen belüli érvényesülésük szempontjából. Bár előfordulnak olyan elítéltek, akik ennek ellenére is folyamatosan szembeszegülnek a szabályokkal és a környezetükkel, a többség a saját kényelme érdekében alkalmazkodik a körülményekhez.

A szabálykövető magatartás és a fegyelmi büntetések hiánya tehát gyakran csak arra utal, hogy az adott személy jó alkalmazkodóképességgel rendelkezik, azonban ez önmagában nem bizonyítja, hogy a szabadulását követően képes lesz jogkövető életet élni. Egy esetben például az elítélt kifejezetten arról számolt be, hogy a hosszú fogvatartás alatt új módszereket dolgozott ki fejben, amellyel ma már elkerülhetné a lebukást.

Mindezek alapján úgy gondolom, hogy amikor eljön az ideje az ilyen típusú kegyelmi döntések meghozatalának, azt minden esetben alapos és összetett szakértői vizsgálatnak kell megelőznie.

Hogy képzeljem el a befogadást egy TÉSZ fogvatartott esetében? Gondolom ők már előzetes fogvatartásban vannak valahol, és az ítélethirdetés után érkeznek Szegedre...

O.SZ: Nagyon változó, amióta én itt vagyok ketten jöttek TÉSZ-esek: egyikük előzetesből jött, a másik pedig már eleve nálunk volt, csak másik körleten.

A befogadás hasonlóan zajlik, mint máshol: találkozik a fogvatartott a reintegrációs tiszttel, megnézi orvos, pszichológus, megismeri a szabályokat. Az első hónapok mindig a beszoktatással telnek. Kitapasztaljuk, hogy alkalmas-e az együttélésre, vagy jobb, ha egy személyes zárkába kerül, és azt is, hogy melyik elítélttel kompatibilis, kivel okoz legkevésbé problémát a közös élet.

Természetes, hogy ha új lakó érkezik a körletbe, akkor van egyfajta természetes érdeklődés, hiszen itt a napok egységesen, ugyanúgy telnek. Erre tudatosan törekszünk, hiszen egy zárt, ingerszegény környezetben minden változás szélsőséges érzelmeket, vagy indulatokat válthat ki a fogvatartottakból.

F.CS.: Az intézmények egyeztetik egymás között, hogy hová kerül a fogvatartott. Figyelembe veszik, hogy hol vannak szabad helyek, és azt is, ha van rá lehetőség, hogy ne legyen túl nagy a kapcsolattartókkal való távolság.

Amikor valaki a büntetése kezdetén a HSR körletre kerül az megnyugtató számára, vagy inkább megijeszti a „végállomás” gondolata, és amolyan örökké tartó halálsorként éli meg az ittlétet?

O.SZ: Az én véleményem az, hogy sokan inkább előnyként élik meg a fogvatartottak az itteni életet. Egyedül vannak, vagy maximum egy lakótárssal, nem kell alkalmazkodni egymáshoz, ráadásul a korábban említett odafigyelés okán, ha kétszemélyes zárkába kerülnek, akkor jól kijönnek azzal, akivel élnek.

Hozzászoknak a nyugalomhoz és kiegyensúlyozottsághoz, érdekes például, hogy van, akinek rendszeres frusztrációt okoz, ha hallja, hogy lejebb, a rendes körleten veszekednek, vagy éjszaka felébred arra, hogy egy emelettel lejebb becsapják az ajtót.

Nagy hátránya viszont a körletnek, hogy nincs folyamatos munkáltatás. Ez pedig nagyon fontos nekik, az itteni életükben a legfontosabb számukra az anyagi helyzetük, hiszen ebből tudják fedezni a napi extra szükségleteiket. A külső körletbe kerüléssel kapcsolatban motiváció lehet az, hogy anyagilag érdekeltté vannak téve, hiszen ott több a munkalehetőség, és őket sokkal jobban motiválja az, hogy mi lesz holnap, mint az, hogy mi történik 25 év múlva.

Gondolom e téren jelentős különbségek vannak a fogvatartottak között attól függően, kit mennyire támogatnak otthonról...

O.SZ: Volt olyan, hogy odafigyeltünk és karácsonyi jutalmat adtunk annak, akinek nem volt egyéb bevétele, de olyan is, hogy valaki abba akarta hagyni a tanulást, mert az ösztöndíj miatt nem tudott dolgozni és kevés volt a pénze. Ahol a szülők támogatják a fogvatartottat, ott ez idővel óhatatlanul megkopik. Nem csak a későbbi haláluk miatt, hanem azért is, mert a koruk előrehaladtával változik az élethelyzetük, változnak az anyagi lehetőségeik, az elítélteknek ezzel kalkulálniuk kell, és ha van rá mód félre kell tenniük.

Mindeközben pedig van olyan elítélt is, akinek komoly rendszeres bevétele van, kintről a régi üzlettársai és barátai jelentős összegekkel támogatják.

Mitől függ az, hogy valaki egy, vagy két személyes zárkába kerül a körleten?

O.SZ: A befogadáskor mindenki egyszemélyes zárkába kerül, ezt követően az első időszak annak próbálgatásával telik, hogy így lesz-e jobb, vagy kétszemélyesben.

F. CS.: Ilyenkor a legkevésbé azt vesszük figyelembe, hogy ő hogy érzi jól magát: ennél sokkal fontosabb, hogyan tudjuk beilleszteni a körlet életébe úgy, hogy a legkevésbé zavarja a rendet és a többi fogvatartottat.

„Börtön a börtönben”. Ez azt jelenti, hogy a HSR-en élő elítéltek valóban nem mehetnek a körleten kívül? Hogy könyvtáraznak, vásárolnak, sétálnak?

O.SZ: Igen, valóban így van, erről a körletről a fogvatartottak nem mozoghatnak szabadon. Bevásárló listát írnak, ami alapján a reintegrációs tiszt intézi a vásárlást, a könyvtár ugyanígy: mi hozzuk ki a könyveket. Jelenleg 2-3 olyan elítélt van, aki rendszeresen olvas. A sétálóudvar fent van kialakítva számukra a börtön tetején, tehát itt is külön vannak a többi fogvatartotttól..

Létezik az elítéltek között hierarchia attól függően, hogy milyen típusú (TÉSZ, vagy egyéb hosszú időtartamú) büntetést töltenek?

O.SZ: Nem, nincs ilyen. A HSR-en egyébként sem jellemző a hierarchia, hiszen annyira izoláltan vannak egymástól a lakók, hogy tényleg van, aki soha nem találkozik senkivel.

F.CS.: Van, aki még esőben is megy sétálni, de olyan is, aki nem hajlandó kimozdulni sem a zárkájából.

Mennyire jellemző az elítéltek és a velük foglalkozó személyzeti állomány konfliktusa?

F. CS.: Nagyon ritkán van ilyen, leginkább akkor, ha a felső vezetéstől érkezik egy utasítás, ami hátrányosan érinti őket, és mi vagyunk ott, akik a börtönt képviselik ebben a helyzetben. Szerencsére az ilyen problémák gyorsan megoldódnak, hiszen tudják, hogy a fogvatartás során is van vesztenivalójuk, ezért számukra is fontos, hogy jó, emberi viszonyban legyenek a személyi állománnyal.

Mennyire aktív az elítéltek kapcsolattartása? Milyen lehetőségeik vannak erre?

O.SZ: A személyes beszélők lehetőségén kívül ott van még a levelezés, a Skype és a telefon. A börtön támogatja a fogvatartottakat abban, hogy megmaradjanak a külső kapcsolataik, és lehetőségeihez mérten igyekszik is elősegíteni a kapcsolattartást. A HSR körleten jelenleg azt tapasztalom, hogy elég aktív a kapcsolattartás. Azt is el kell mondani, hogy van olyan, aki kimondottan lemond a kapcsolattartásról, teljesen megszünteti és lezárja a kapcsolatot mindenkivel. De létezik a másik véglet is: van, aki foggal-körömmel ragaszkodik mindenkihez, sőt új kapcsolatokat is kezdeményez.

Nagyon nehéz megélni a közeli hozzátartozók elvesztését, de egy ilyen hosszú tartamú szabadságvesztés büntetés során elkerülhetetlen. Időnként ilyen esetben előfordul, és az nagyon jó, hogy új kapcsolattartó lép be, például anyuka halála után a féltestvér felveszi a kapcsolatot az elítélttel.

Ki lehet kapcsolattartó?

O.SZ: Ebben a kérdésben a legfontosabb szempont az, hogy mindkét fél akarja a kapcsolattartást, és ahhoz a börtön is hozzájáruljon. Nyilván ilyen esetekben odafigyelünk, hogy a fogvatartottat építi-e a külső kapcsolat, vagy megnehezíti a börtönben töltött időt. Így az intézmény elsősorban a családi kapcsolatokat támogatja, és kevésbé a börtönkapcsolatokat. A család általában segít, meglepően sok esetben szerető, támogató háttér várja otthon az elítélteket.

Milyen jutalmazási és fegyelmezési lehetőségeik vannak?

O.SZ: Jutalmazásként számukra például a hosszabb beszélő lehetősége vagy a dicséret is jelentős motiváció. Ez a fajta megerősítés fontos a fogvatartottak számára. Ha a fegyelmi-jutalmazási helyzetük pozitív, az a rezsimbe sorolásukra is kedvezően hat, amelyet hathavonta vizsgálnak felül. Ilyenkor több dolgot birtokolhatnak, illetve engedményeket kapnak a kapcsolattartás terén.

Természetesen fegyelmi eszközök is rendelkezésre állnak: ilyen a reintegrációs tiszti kioktatás, a feddés, a spájzcsökkentés, a kulturális programoktól való elzárás, a tartható tárgyak körének korlátozása, vagy akár a magánelzárás is.

Látható, hogy mind a jutalmazási mind a fegyelmezési eszközök a fogvatartottak napi életének minőségét tudják javítani, vagy megnehezíteni. Ezért valóban motiváltak az együttműködés és a jó magaviselet kérdésében.

Milyen szabadidős lehetőségek állnak rendelkezésre? 1979-ig tiltva volt a börtönökben a televízió, rádió, újságolvasás. Most mi a helyzet ezekkel?

O.SZ: Nézhetnek tévét a fogvatartottak, van saját börtöntévénk is, előfizethetnek újságokra, és maguk döntenek el mit néznek, mit olvasnak, nincs kulturális cenzúra. Nem kell egész nap Rómeó és Júliát nézniük, bár abban is van erőszak – fűzi hozzá mosolyogva.

A foglalkoztató helységben van pingpong, csocsó, ott tudnak skype-olni is. Itt egy órát tartózkodhatnak a fogvatartottak naponta, de van olyan is, aki egyáltalán nem veszi igénybe ezt a lehetőséget. A kinti kulturális eseményeket viszont nem látogathatják, és számukra ott, a körleten belül nincsenek ilyen rendezvények.

Milyen egészségügyi és mentális kontroll alatt vannak a fogvatartottak? Van számukra rendszeres pszichológiai felülvizsgálat? Van különbség a rendszerességben a külső körletek és a HSR között?

O.SZ: Hetente egyszer meglátogat mindenkit a HSR körleten a pszichológus és az orvos is, de ezen felül is, bármikor kérhetnek konzultációt. Ez csak ezen a körleten van így, és ennek annyi az oka, hogy a többi körlet lakói saját igényük alapján bármikor felkereshetik ezeket az ellátásokat.

Úgy gondolom, a börtön rendszere racionálisan felépített, motivációs eszközökkel kontrollálja és kiszámíthatóvá teszi az elítéltek viselkedését, ami mindkét félnek előnyös. De mi történik, amikor valaki 25 vagy akár 40 év után szabadul? Hogyan készítik fel erre jelenleg az intézményben?

O.SZ: Kapunyitási pánik – volt ilyen néven képzés a reintegrációs tiszteknek, ami arról szólt, hogy az utolsó évben meg kell tanítani a fogvatartottakat a munkakeresés során fontos és alapvető dolgokra, mint például önéletrajzot írni. Erre mondta az egyik kolléga, hogy ez valóságtól elrugaszkodott gondolat: először arra kellene megtanítani, hogy tiszta ruhát húzzon és ne legyen részeg amikor interjúra megy.

A hosszú idejű fogvatartást követően van átmeneti részleg, aminek az a feladata, hogy felkészítse az elítélteket, volt olyan, hogy nem ismerte például az új típusú pénzeket: odatartotta az eladónak, hogy szedje ki belőle amennyibe az áru kerül. Vagy

rácsodálkozott a frissen épült Árkádra: olyan volt neki, mintha a holdon lenne. Ezek az emberek nagyon sok mindennel nem találkoztak még, ami mára az élet természetes része, meg kell ismerniük a változásokat.

Fontos kérdés az is, hogy várja-e valaki, amikor szabadul, lesz-e támasza az első időben. Ha igen, akkor könnyebben veszi majd az akadályokat.

Mit tapasztalt a TÉSZ fogvatartottak körében, amikor 2014-ben bevezették a kötelező kegyelmi eljárás intézményét? A remény lehetősége a szabadulásra hozott-e változást a mindennapi életükben?

O.SZ: Egy-egy levélben lehetett erről olvasni, de a mindennapok során nem volt érzékelhető, de tény, hogy minden szalmaszálba kapaszkodnak a fogvatartottak.

Dr. Gyurákovits Erika – börtönorvos

Dr. Gyurákovits Erika orvosként dolgozik a az egészségügyi részlegen. A doktornő büszkén vezet végig a 2021-es fejlesztés eredményeként létrehozott Speciális Egészségügyi Részlegen, melynek alapvető célja a Hosszúidős Speciális Rezsimbe helyezett fogvatartottak intézetén belül történő egészségügyi szakvizsgálatainak biztosítása.

A tervezési feladatok során a korábbi években végrehajtott egészségügyi előállítások esetszámai (ezen belül természetesen a fogvatartottak nemére, átlagéletkorára is, stb.) mellett figyelemmel kellett lenniük az intézet építészeti adottságaira és a kialakítást követő, a működtetést alapjaiban meghatározó építészeti háttér biztosításának lehetőségeire, illetve a kialakításhoz biztosított pénzügyi keretre is.

A 2021-ben megkezdődött fejlesztés megvalósításának helyszíne a Szegedi Fegyház és Börtön I. számú objektum, Csillag körlet földszint 1. utca volt, ahol korábban mindösszesen egy orvosi rendelő, illetve egy röntgenhelyiség, továbbá ez utóbbihoz tartozó előhívó helyiségek, illetve egy irodahelyiség helyezkedett el.

Tekintettel arra, hogy a fejlesztés során célul tűzték ki, hogy a korábban használt analóg röntgenberendezést egy korszerűbb digitális röntgenberendezésre cserélik le, építészeti szempontból is lehetőség adódott arra, hogy a korábban sötétkamraként és leletező helyiségként használt helyiségekből plusz egy orvosi rendelő is kialakításra kerüljön.

Ennek azért is volt kiemelt jelentősége, mert ezzel a szakrendelések számát bővíteni tudták a fül – orr – gégegyógyászat, bőrgyógyászat és az urológiai szakrendelésekkel.

A részlegen látogatásomkor már működött belgyógyászat, fül-orr-gégészet, audiológia, szemészet, röntgendiagnosztika, és a közeljövőben tervezték a reumatológiai, bőrgyógyászati és urológiai szakrendelések elindítását.

Miután megtekintettük az európai színvonalon kialakított egészségügyi részleget, az munkájából rövid időre kiszakítva a doktornőt egy kávé mellett kérdeztem a börtön egészségre gyakorolt hatásairól.

- A fogvatartottak érkezésekor rendkívül alapos általános felmérésre kerül sor. Ennek első lépéseként egy részletes kérdőív segítségével rögzítjük az egészségügyi előzményeket: megkérdezzük, szed-e rendszeresen gyógyszert, volt-e korábban öngyilkossági kísérlete, fogyasztott-e kábítószer, dohányzik-e, illetve fennáll-e nála valamilyen fertőző betegség. Ezt követően fizikai vizsgálat történik, amelynek során – levetkőztetés mellett – ellenőrizzük, mutatkoznak-e rajta betegségekre utaló tünetek. Az eljárás részeként a befogadott fogvatartott hét napos karanténba kerül, és csak ezt követően helyezhető el a többi elítélt közösségében.

Mennyire térnek el a fegyházban megjelenő egészségügyi problémák azoktól, amik a szabad életben egy háziorvosnál jelentkeznek?

- Teljesen ugyanaz a kettő. A különbség talán annyi, hogy itt felnagyítódnak a panaszok: egy ilyen vizsgálat számukra program is: találkoznak valakivel, akit nem látnak mindennap, odaülök, meghallgatom, türelmes vagyok.

Vannak-e olyan betegségek, amik hatványozottan jelennek meg ebben a közegben?

- A szív-érrendszeri betegségek nagyon gyakoriak. A fogvatartottaknak nincs dolguk, nem mozognak sokat, esznek, unatkoznak. Sokan dohányoznak is.

Gondolom az egészséges életmód itt sokadlagos kérdés...

- *Meg fog lepődni, de ez egyáltalán nincs így. A fogvatartottak egy része kifejezetten törekszik arra, hogy odafigyeljen az életmódjára. Sokan saját költségükön vásárolnak vitaminokat, és figyelik a tévében az egészségügyi műsorokat, ahonnan ötleteket merítenek, hogy az itt töltött éveket jobbra és kiegyensúlyozottabbá tegyék.*

Vannak-e olyan egészségügyi problémák, amik fokozottan vannak jelen az életfogytos vagy tényleges életfogytos fogvatartottak körében?

- *Igen, egyértelműen a pszichés betegségek fokozottan jelennek meg náluk.*

Milyen súllyal jelenik meg a munkájában az öngyilkosság befejezett formája és annak kísérlete?

- *Inkább a kísérlet jellemző, kisebb falcolások. A falcolás a börtönszlengben az önsértés egyik formáját jelöli, amely során a személy szándékosan, többnyire éles tárggyal sebeket ejt saját testén, leggyakrabban a karján.*

Ez a cselekedet nem feltétlenül öngyilkossági szándékkal történik, sokszor inkább feszültségcsökkentő, figyelemfelhívó vagy kontrollgyakorlási céllal. A börtönkörnyezetben előfordulhat tiltakozásként, pszichés teher levezetésére, vagy annak demonstrálására, hogy az illető képes kárt tenni magában.

Tisztában vagyok azzal, hogy erre a kérdésre nem állnak rendelkezésre pontos tudományos adatok, mégis úgy vélem, hogy ő az a személy, aki a legkompetensebben tudna véleményt formálni a témában. Bár nem számítok konkrét válaszra, mégis felteszem a kérdést: mit gondol, a fegyházi körülmények között eltöltött 40 év milyen mértékben rövidítheti meg a várható élettartamot?

Én úgy vélem 10 évvel egészen biztosan. - feleli.

Tarsoly Lajos – TÉSZ fogvatartott

Kutatásom utolsó napján nyílt lehetőségem arra, hogy interjút készítsek egy tényleges életfogytig tartó szabadságvesztését töltő fogvatartottal, akit a sajtó csak „magyarbánhegyesi családirtó” néven említett a tudósításaiban. A hét elején még

bizonytalan volt a találkozó, mivel Tarsoly megbetegedett COVID-fertőzésben, azonban szerencsére felépült, így semmi nem állta útját a beszélgetésnek.

A börtönben kapott rövid összefoglaló alapján az általa elkövetett bűncselekményről az alábbiakat tudtam meg:

- *A vádirat szerint a vésztői Tarsoly Lajos 2005-ben ismerkedett meg későbbi élettársával Adrienn-nel, akivel annak ellenére sem bánt jól, hogy 2009-ben közös kislányuk is született. A folyamatos inzultusok miatt a pár kapcsolata 2014-ben megszakadt, sőt gyermek-elhelyezési perbe is bonyolódta. A nő ekkor már Magyarbánhegyesre költözött, ahol szülei is laktak. A végzetes nap 2014. május 15-én jött el, ekkor Tarsoly Lajos meglátogatta korábbi élettársát, akinek már új kapcsolata is volt J. Csaba személyében. Őket egyébként az előzőekben már megfenyegette. Amikor Tarsoly Lajos belépett a házba, ott öten tartózkodtak: Adrienn, Csaba, Irén, annak élettársa, József, - utóbbiak Adrienn édesanyja, illetve párja - valamint az akkor négy és fél éves kislány. Ott az elsőrendű vádlott Adriennre fogta a 9 milliméteres pisztolyt, mire azt mondta, hogy nem őt lövi le. Elsőként Csabát lőtte le úgy, hogy közben a gyermeket is fogta. Ekkor a kislány kicsúszott, és beszaladt a házba. Ezt követően hastájékon lőtte Adrienn, majd a lövések hatására a házból kiszaladó Irénre és Józsefre tüzelt. T. Lajos aztán odalépett volt élettársához, megkérdezte, hogy szülne-e másnak gyereket, és még háromszor hastájékon lőtte. A földön fekvő sértetteket ott hagyva ismét felvette a gyermeket, majd a kislánnyal együtt gépkocsival elhajtott a helyszínről. Csaba és Irén a helyszínen életét veszítette, Adrienn és József életveszélyes sérüléseket szenvedtek, őket mentőhelikopterrel vitték a békéscsabai és a gyulai kórházba. Tarsoly Lajos aztán Békéscsabán, a rendőrségen feladta magát.” A lövöldözésben két ember veszítette életét, Adrienn édesanyja, a 49 éves M.-né G. Irén, valamint az új élettárs, a 34 esztendő J. Csaba. M. Adrienn és R. József súlyos, életveszélyes sérüléseket szenvedtek.*

Tarsoly a HSR körleten éli mindennapjait, így vele ott, a körleten találkozom. A foglalkoztatóban ülünk le, most magam is láthatom azt a helyiséget, amiről a héten már sokat hallottam, és ami a kikapcsolódás lehetőségét nyújtja az itt élő fogvatartottaknak.

Meséljen egy kicsit az ügy előtti életéről – kérem meg, hogy kicsit jobban megismerjem őt. Hamarosan kiderül, hogy kérdezni se nagyon kell, örömmel beszél végig szinte egy levegővel az interjúra kapott időt.

- 1966 nyarán születtem, június 30-án, rák jegyben, ami szerintem egy csodás jegy. Békés megyében láttam meg a napvilágot, anyámat aratásról vitték be szülni. Hét gyerek közül én voltam az első, hárman vagyunk édestestvérek – Erika '67-es, az öcsém '69-es – és van még három féltestvérem apám oldaláról.

Gyerekkorom? Szegények voltunk, de boldogok. Már 12-13 évesen napszámba jártam, napi ötven forintért. Azt mindig anyámnak adtam, mert ő volt nekem a világ. A faluban szerettek, tisztelettudó gyerek voltam, mindig előre köszöntem, szorgalmasan dolgoztam, soha nem kellett kétszer szólni. Közepes tanuló voltam, de a fejemben valahogy minden megmaradt. Mai napig emlékszem mindenki születésnapjára, irányítószámokra, címekre. Általános iskola után elmentem a 636-os ipariba kőművesnek, de a második évben otthagytam, mert kellett a pénz, dolgoztam. Ezt követően feljöttem Pestre, első éjszakámat a Népligetben töltöttem egy padon. Először a szesziparban dolgoztam, de három műszak volt, nem tetszett. Átmentem az Építőipari Gépesítőhöz, ott munka mellett tudtam tanulni a Frankel Leóban, esti tagozaton. '85-ben lett papírom, autószerelőként. Aztán bevonultam másfél évre katonának. Háromszoros kiváló lövész lettem, ott tanultam meg fotózni, mindent komolyan vettem, sok elismerést kaptam.

Leszerelés után Okányban szereltem autót, napi száz forintért. Kevés pénz volt, de kellett a gyakorlat. Hat kilométerre laktam a műhelytől, minden nap futva mentem oda, és futva jöttem haza. Huszonkét évesen ismertem meg Magdikát. Ő az a nő, aki mindenben mellettem állt, és a mai napig tartja velem a kapcsolatot. Azt mondja, neki már másik férfi nem kell. Ő volt az egyetlen, aki nem akart kihasználni, önmagáért szeretett.

'90-ben megszületett Arnold, a legnagyobb fiam. Büszke vagyok rá: szerepelt X-Faktorban, Megasztárban, Való Világban, sőt, még filmben is. Most Londonban él, étterme van, szépségszalont vezet, több diplomája van, több nyelven beszél.

Ekkor már otthon szerelgettem, '91-ben már hivatalos vállalkozó lettem, autókat adtam-vettem. Később lett belőle kft-m, autópark, lakások, minden pörgött. Jó érzékkel nyúltam mindenhez, jött a siker. Sajnos elszálltam. A bajt a nők hozták rám.

'94-ben született Krisztián, a középső fiam, majd 2006-ban Larion. Mindhárom fiút Magdikától kaptam. Ő elnézte a kilengéseimet, mindig megbocsátott.

A gyerekeim? Ők az életem. Mindig gondoskodtam róluk. Ha az osztálynak nem volt elég pénze a kirándulásra, kipótoltam. Adtam kisbuszt, vittem a gyerekeket, kölcsönadtam az osztálynak a nyaralómat a Tisza partján, amit szívesen használtak. A rokon gyerekeknek is mindig csentem egy kis zsebpénzt. Jófej nagybácsi voltam, szerették.

Aztán jött Adrienn. Fiatal, húsz körüli, aranyásós típus. 2005-ben kezdődött, 2009-ben megszületett Napsugár, a közös gyerekünk. Nem bíztam benne, nem hittem, hogy gondos anya lesz, ezért elhagytam Magdikát és Adrienn magamhoz költöztettem a kicsivel. Négy évig éltünk együtt, de sok volt a féltékenykedés.

Adrienn előző pasija, Csaba, a későbbi áldozatom újra felbukkant. Adrienn tett ki egy közös képet rólunk, én levettem, mert nem akartam, hogy a gyerekeimnek fájjon. Csaba ebből hitte, hogy szakítottunk, és ráírt. Összeszűrték a levelet, titkos üzenetek, szívecskék. 2013-ban kezdődött a balhé, Adrienn pánikbeteg volt, vehemens, egyszer még szét is karmolt. Onnantól már minden csak lefelé ment.

Mi vezetett a gyilkossághoz?

- Február elején volt egy nagy balhé, utána a Csabi – aki akkor Németországban hentesként dolgozott – elkezdte biztatni Adrienn, hogy költözzön el tőlem. Kérdezte tőle, hazajöjjön-e, és akkor írta le azt a mondatot, ami miatt nálam elszakadt a cérna: „Ha hazamegyek, ölek érted, az albánok meg a Lajos szájába adják a fegyver csövét.” Láttam ezeket a beszélgetéseket, mert feltörtem Adrienn Facebook fiókját.

Skype-on is beszéltem vele, emlékszem, ott hangzott el az a mondat, ami később is ott visszhangzott a fejemben: „Légy férfi, Lajos!” Akkor még nem sejtettem, mennyire belém ég ez.

Február 9-én Adrienn hazaköltözött a gyerekekkel a szüleikhez. 11-én mentem utánuk, csak az após volt otthon. Mondta, hogy Adrienn meg a kislány elmentek az anyjával a hivatalba, mert az anyja jegyző volt két faluban is. Utánuk mentem. A kislány, amint meglátott, beugrott a kocsimba, ölelte a nyakam, és azt mondta: „Menjünk haza, apuci!” Adriennről kérdeztem, jön-e, de csak legyintett, dolga van, majd utánunk jön. Hazavittem a lányt Vésztőre, erre Adrienn feljelentett, hogy elraboltam. A rendőrök persze mondták, hogy nem rablás, hiszen nálam van a felügyeleti jog. Közben jártam a családsegítőt, gyámhatóságot, óvodát, és végül megkaptam az ideiglenes felügyeletet. A kislány imádott engem, Magdikát is szerette. Sokszor mondta: „Apuci, téged szeretlek a legjobban.” Volt, hogy csak úgy odajött, hátulról átölelte a nyakam, és suttogta: „Ne félj, apuci, én soha nem foglak elhagyni.” Nem is értettem, honnan veszi, hiszen sosem beszéltem neki ilyen félelmekről.

Május 15-én volt a pszichológus vizsgálat Szegeden. Hajnali indulás, szakadó eső, egyedül vittem a gyereket. Ott volt Adrienn, az anyja Irén, és persze Csaba is.

Meghallgatták őket, engem, a kislányt, aztán együtt mindannyiunkat. A pszichológus kérdezte, ki az a férfi, akivel Adrienn érkezett. Adrienn először letagadta, de a kislány kibőkte: „De hát együtt vagytok!” Ott ismerte el, hogy Csaba a párja. Mindent rám fogott, hogy ütöttem-vágtam, pedig ez hazugság. Mindenki tudja, hogyan bántam vele: édesem, csillagom, aranyom, megkapott mindent – autót, ékszert, utakat. Csak hát húsz évvel volt fiatalabb, nehéz volt vele tartani a lépést.

Fáradt voltam, egy kicsit meg is voltam illetődve, a pszichológus azt mondta rám, hogy szűkszavú vagyok, de látszik, a kislány ragaszkodik hozzám is, az anyjához is. Adrienn ott adott a gyerekeknek egy új, drága játékbabát, és én tudtam, ezzel aznapra megvette a szívét.

Azért, hogy az anyuka és a kislány együtt töltsenek egy kis időt abban maradtunk, hogy Adrienn szüleihez megyünk mindannyian, akik ebéddel várnak minket. Abból viszont veszekedés lesz, hogy ki viszi oda a kislányt. Őszintén féltem attól, hogy ha engedek nekik, akkor elviszik magukkal Németországba és nem találom meg őket többet. Az orvos azt mondta: az viheti, aki hozta. Nálam volt a felügyelet. Csaba ott mondta újra: „Légy férfi, Lajos!” Ez is belém égett. Végül engedtem, megegyeztünk, hogy a kislány hazamegy velük Magyarbánhegyesre, én meg utána. Még ebédet is ajánlottam az algyői halászcserdjában, de nem kellett nekik.

Előbb értem oda, nem volt sehol a kocsijuk. Megijedtem, azt hittem már árkon-bokron túl járnak. Hiába hívtam őket, nem vették fel. Átmentem Adrienn testvéréhez, neki felvették és kiderült, hogy akkor értek haza. Megnyugodtam.

Adrienn bevitte a házba az alvó gyereket, melléfeküdt. Az após palacsintát sütött, zajlott a családi élet, viccelődtünk. Maradtam ebédre. Nem tudtam, hogy ez a nyugalom már csak a vihar előtti csend.

Lajos úgy beszél, mintha egy érdekes filmet mesélne el és nem a saját történetét. Gesztikulál, hangsúlyoz, olyan, mintha kívülállóként élné át az eseményeket.

Látszólag tehát mindannyian intelligensen kezelték ezt a nyilvánvalóan kellemetlen helyzetet. Mi történt ezután?

- Egyszer csak Csaba bevitt egy nagy szatyrot a kocsiból, odaadta Adriennnek, és azt mondta: „Ezeket még a kislánynak szántuk.” Aztán odaállt mellém, rám nézett, és odavetette: „Azért, ami Szegeden történt, még számolunk.” Anyós épp 3 az 1-ben kávé

készített, én meg kimentem a kocsihoz. Elővettem az egészségügyi dobozomat, abból pedig a pisztolyt. Volt engedélyem, mindig volt nálam gázpisztoly, de az igazi fegyvert '96 óta soha nem vettem elő. Most megtettem. A fejemben megvolt a terv: sakkbán tartom őket a fegyverrel, leültetem kint az asztalhoz, mint a filmekben. Nem akartam ölni, löni se. Csak megmutatni, hogy én is férfi vagyok. Visszamentem a házba. Csaba épp telefonált kint, Adrienn kijött a szobából. Éreztem, eljött a pillanat. Előrántottam a fegyvert, ráfogtam Adriennre. Ekkor valaki megfogta a lábam: a kislány volt az. Fenyegettem őket, üljenek ki az asztalhoz. De Csaba futni kezdett. Bal kézzel lőttem, nem találtam el. Kezet váltottam, jobb kézzel már eltaláltam, vállon. Azt hittem, elfutott, nem tudtam, hogy a kerítésnél összeesett. A kislány kicsúszott a kezemből, beszaladt a házba.

Innentől minden „kisimult”. Mint amikor elszakad valami. Csak pörögtek az események. Irén rohant ki, kérdezte: „Megbolondultál?” Combon lőttem, be akartam jutni a kislányért. Adrienn fordult felém, lőttem, a nőiességén találtam el. Leült. Józsi, az após, egy sárganyelű késsel jött ki. Azt hittem, nekem jön, ezért rálőttem. Csak később tudtam meg, hogy a kés a palacsinta átfordításához volt nála. Második lövésre állt félre. Adrienn még ekkor is mondta: „Kit érdekel a lány, szülők én magamnak, amikor akarok.” Na, ekkor beleeresztettem még hármat. Kilőttem mind a kilenc töltényt a tárból. Amikor elmentem, mindenki élt. Nem jutott eszembe, hogy bárki meghalhat. Adrienn hívta előbb a rendőrséget, csak utána a mentőt. Irén elvérzett, mert artériát talált a combján a golyó. Higgye el, ha ölni akartam volna, négy lövésből négy halott lett volna. De nem ez volt a cél. A kislányt beküldtem a szobába, nem látott semmit. Később is látszott, a rózsaszín cipője az ágyban volt, mamuszban vittem el. Magdikához vittem, megkértem, viselje gondját akkor is, ha Adrienn felépül. Aztán hívtam az ügyvédem, és feladtam magam. Adrienn túlélte, most Németországban él a lányával. Napsugár már 14, egy éve engedi az anya a kapcsolattartást. Beszélünk, de nem merem felhozni a történeteket. Félek, hogy megint elveszítem.

Meséljen arról, hogy mit gondolt, amikor megkapta az ítéletet!

- Nem védekeztem. Tudtam, hogy tényleges életfogytiglant fogok kapni. Nem tettem vallomást, csak sodródtam az eseményekkel. Utólag bánom is egy kicsit, hogy nem mondtam el teljesen az igazat... ezt eddig senkinek sem mondtam.

Hiába voltam biztos az ítéletben, amikor kimondták, mégis összeroppantam. Belül minden kiégett. Az újságok meg csak írták a magukét: hogy rezzenéstelen arccal

hallgattam az ítéletet, hogy nem kértem bocsánatot senkitől. Fogalmuk sem volt, mi zajlott bennem. Olyan volt az egész, mintha egy vonat ment volna át rajtam. És az sem igaz, hogy nem kértem bocsánatot. A tárgyaláson nem volt rá lehetőség, de levélben mindenkitől bocsánatot kértem. Ez az én keresztem, amit cipelek.

Mi történt az ítélet kihirdetése után? Azonnal Szegedre került? Mit tudott ekkor a HSR körletről?

- Először Gyulán voltam előzetesben, egy hétig. Ott a rendőrök mindenáron vallomást akartak kicsikarni belőlem, de én hallgattam. Annyira kikészítettek, hogy végül felakasztottam magam. Visszahoztak, újraélesztettek. Nem akartam élni. Sokszor eszembe jut, milyen egyszerű lett volna akkor meghalni, milyen gyorsan vége lett volna mindennek. Valószínűleg a gyerekeim miatt maradtam.

Onnan átvittek az IMEI-be, de ott megtagadtam a kezelést. Aztán Szegedre kerültem, a Dorozsmai úti előzetesházba. Nem a HSR-re vittek, mert nem volt hely. Már az elején hallottam, hogy ott nyugodtabb az élet, mint Odalent, és mondtam is: oda akarok menni. Körülbelül egy év után kerültem át. Idefent sokkal jobb. Lent rengeteg a nehéz ember, állandó a feszültség. Itt legalább van magánszférám. Régen még jobb volt: volt pizzasütő, mikró, főzőszakkör, amihez a bv adta az alapanyagot. Ma már mindent magunknak kell venni, de még így is jobb, hogy van ez a kultúrszoba. Akinek fegyelmije van, ki sem léphet ide.

Nem akarok zárkatársat sem. Nagyon nehéz együtt élni valakivel, főleg hosszú távon. Odalent mindig jöttek-mentek az emberek, itt viszont végleges minden.

Hogy zajlik egy nap itt a körleten?

- Nálunk 4:30-kor van ébresztő, de én már hajnali három körül felkelek. Sötét van, áram sincs. Régen a telefonom világított, olyankor éjjel is tudtam rejtvényt fejteni, de ez az új már nem világít. Pedig megfizettem érte: 120 ezremben van, mert 40-ért vettem, aztán elromlott a gombja, újabb 40, majd megint valami baja lett, megint 40.

Felkelés után vizet forralok, lavórban fürdöm meg. Nekem ez kényelmes, frissen indul a napom. Aztán bekapcsolom a tévét. 4:45 körül hozzák a reggelit: kenyér, szalámi vagy sajt. A sültebb kenyeret szeretem, bár Szegeden nem valami jó a kenyér.

Délelőtt van egy órás séta, egyedül vagy egy emberrel. Utána leülök, és leírom a naplomba a napirendet: mi történik velem, mi a program. Van, hogy kimegyek a foglalkoztatóba. A polcomon ott van egy Petőfi- és egy József Attila-kötet, időnként leveszem őket, olvasgatok, és én is írok verseket.

Ebéd délután egykor van. Délutánonként takarítok, ez itt bizalmi állás, 2018 óta csinálom.

Sokkal jobb egyedül lenni a cellában. Nagyon nehéz emberek vannak itt, és nekem fontos, hogy legyen kapcsolatom a külvilággal. Összeraktak egyszer valakivel, aki embereket égetett el. Én nem öltem embert közről, ez meg a hitfoglalkozáson beismerte, hogy hét embert égetett el kemencében. Csak hármat tudtak rábizonyítani, mert azt mondták, a kazán csak addig melegszik fel. 1400 fok... hát nem tudom.

Itt a HSR-en már két embert is rábeszéltem, hogy vegye fel a kapcsolatot a családjával. Az egyik küldött is levelet a fiának, az nem reagált. Másodszor én írtam helyette, azt már visszaküldte a fia. Kikísértem skype-olni is, mert félt egyedül, nem tudta, mit fog mondani.

Milyen gyakran tud pszichológussal, orvossal beszélni, mennyire érzi úgy, hogy odafigyelnek Önre?

- Minden héten körbejár a pszichológus meg az orvos. Régen sok mindent el lehetett intézni rajtuk keresztül, például ortopéd cipőt is. A régi orvos különösen jó fej volt, egyszer csak kiderült, hogy az ő anyukája volt Napsugár gyerekorvosa.

Amióta bent vagyok, a jobb szemem teljesen megvakult, a bal meg alig harminc százalékos. Látványosan romlik, érzem is. Itt szűk a látókör, és hiányzik a természetes fény. Tudom, hogy megyek befelé... – mondom ezt így, mert tényleg érzem. Ezt leszámítva egészséges vagyok, nincs velem más baj.

Van munkalehetőség? Tud pénzt keresni?

- Régen volt itt munka. Gyufásdobozokat hajtogattunk, kukászacskót, abból összejött havi tíz-tizenegyezer forint is. A takarítással még többet, tizennégy-tizenötet. Ma már nincs munka, és a takarításért sem fizetnek semmit. A családom támogat, de kérni nem szeretek. „Én még nem hajlok meg” – szoktam mondani. Inkább megoldom, ahogy tudom.

Milyen a kapcsolattartása? Kik maradtak meg, bővül, vagy szűkül ez a kör? Milyen formában tartják a kapcsolatot? - Amikor felteszem a kérdést még nem tudom, hogy interjúalanyomnak van a „Csillagbörtönben” a legtöbb kapcsolattartója, mindenkivel levelezik, akivel csak teheti.

- Úgy száz emberrel tartom a kapcsolatot. Sokat jelent, ha az ember érzi, hogy nem felejtették el odakint. Látogatás havonta négyszer lehet, egyszerre jöhetnek, másfél órát kapok, mert nincs fegyelmim. Akinek van, annak csak egy óra.

Skype-olni is csak havonta egyszer lehet, és azt nem lehet megosztani. Ezért úgy kell szervezni, hogy mindenki ott legyen egyszerre, ami nem könnyű, mert Napsugár Németországban él, Arnold Londonban, a középső fiam Budapesten. Hetente negyven perc a telefon, hetven forint egy perc, és csak kimenő hívás van. Az ügyvédemet többször hívhatom.

Levelet mindenkinek írok, karácsonykor lapot küldök az összes kapcsolattartómnak. A testvéreim készítettek nekem egy saját, egyedi karácsonyi lapot, amin az én képem van – abból küldök mindenkinek. Anyámnak huszonkét unokája és tizennyolc dédunokája van, mindegyiknek küldök születésnapjára képeslapot, név szerint szólítom őket.

A középső fiam nagyon apás, minden beszélgetéskor elmondja többször is, hogy mennyire szeret. Ez mindig erőt ad.

Ami talán a legkülönösebb, hogy az áldozatok hozzátartozóival is tartom a kapcsolatot. Csabi mindkét nagybátyjával levelezek, Józsi fia megírta, hogy megbocsátanak. Adrienn unokatestvére pedig azt írta, hogy összetehette volna a két kezét miattam.

Volt egy millió forintom letétben az ügyvédnél, harmadfokra tartogattam, de végül nem mentem tovább. Úgy döntöttem, azt a pénzt küldjék el Magdikának, neki nagyobb szüksége van rá a három gyerek mellett. A családomnak nem mondtam meg, hogy nem folytatom a jogi utat. Anyám ebbe belehalna, ha elvesztené a reményt, hogy egyszer még találkozunk. Mindig azt mondom nekik: karácsonyra otthon leszek. Ők nevetnek, hogy tavaly is ezt mondtad, én meg mindig kitalálok valami magyarázatot – más volt a parancsnok, változott valami – de a reményt tartani kell.

Mindig pozitívan beszélek velük. Mondom, ne aggódjanak értem, vigyáznak rám itt. Nem zúdítom rájuk a problémáimat. Mindig erős voltam. Ők hisznek benne, hogy hazamegyek, mert tudják: Lajos mindig betartja, amit mond.

Anyámnak tavaly születésnapjára vettem egy biciklit. A régi öreg volt már, azon járt mindenhová. Megkértem Magdikát, vigye el vásárolni, csináljon úgy, mintha magának venne, kérje ki anyám véleményét, melyik tetszik neki. Anyám kiválasztott egy szép fehér biciklit, Magdika megvette, aztán elmondta, hogy az övé. Anyám csak csodálkozott: „Csak nem a Lajos küldte?” – kérdezte. De bizony, én voltam. Nem szép dolog, hogy a testvéreim nem vették meg neki, pedig ők kint vannak, könnyebben tudnának segíteni.

Karácsonykor minden lapra ráírom: boldog karácsonyt kívánok a postásnak is, aki kiviszi. Egyszer meglepődtem: a postások visszaírtak, küldtek egy lapot a börtönbe, hogy ők is boldog karácsonyt kívánnak nekem.

Vallásos ember ön?

- Korábban nem voltam vallásos. Nem jártam templomba, nem foglalkoztam a hittel. Itt bent viszont más. Itt sokszor az embernek csak a lelki támasz marad. Jólesik beszélgetni valakivel, aki nem ítélkezik, csak meghallgat. Ha a katolikus atya jön, vele beszélgetek. Ha a református lelkész nő, akkor vele. Tartom a kapcsolatot a vésztői lelkésszel is. Mindegy, ki jön, a lényeg, hogy van valaki, aki szól hozzám, és akivel meg tudom osztani, ami bennem van. Ez sokszor többet ér, mint bármi más.

Tanul valamit a fogvatartás alatt?

- Mindig is szerettem tanulni, de igazán csak itt, a börtönben jöttem rá, mennyire hiányzik. A történelem nekem olyan, mint egy izgalmas mese – tele fordulatokkal, tanulságokkal. Nagy szívfájdalom, hogy nem kölcsönözhetek sem földrajzi atlaszt, sem történelemkönyvet, pedig nagyon szeretném.

Annyira kíváncsi lennék, milyen nehéz most egy érettségi. Régen matekból is jó voltam, biztos meg tudnám csinálni. De itt azt mondják, nem tanulhatok, mert nem lehet kijárni a HSR-ről. Ez is olyan dolog, amit nehéz elfogadni: az embernek lenne ideje, lenne kedve, mégsem engedik.

Milyen szabadidős lehetőségek vannak itt a körleten?

- Itt minden lehetőséget megragadok, ami egy kis mozgást vagy változatosságot ad. Van napi egy óra séta, meg a foglalkoztató, ahol lehet csocsózni, pingpongozni.

Pingpongozni általában ugyanazzal szoktam, de most ő falcolt a héten, fegyelmet kapott, így nem jöhet ki. Nincs is most kivel játszanom.

Igazából, ha jól látom, az egész HSR-nek fegyelmije van, rajtam kívül senki nem tud kijönni. Tegnap is egyedül voltam a foglalkoztatóban. Most is így van: egyedül játszom, egyedül ütügetem, de legalább addig is történik valami.

Mit gondol a kötelező kegyelmi eljárás lehetőségéről és ezáltal a reményről egy későbbi szabad életre?

- Én úgy érzem, az lenne a tisztességes, ha maximum húsz évet lehetne kapni. Aki ennél többet érdemel, annak inkább adják vissza a halálbüntetést. Meg vagyok győződve róla, hogy a rabok legalább fele inkább azt választaná.

Nálam most így áll a sorrend, és ezt senkinek nem szoktam kimondani:

- 1. Szokják meg, hogy nem vagyok otthon.*
- 2. Nőjenek fel a gyerekeim.*
- 3. Amíg az anyám él, nem tehetem meg.*

Aztán... ha eljön az idő, lehet, nem akarok tovább élni.

IRODALOMJEGYZÉK

ADAY, Ronald – WAHIDIN, Azrini: *Older Prisoners' Experiences of Death, Dying and Grief behind Bars*. Howard Journal of Crime and Justice, 55, 2016.

ANTALFFY György: *Állam és alkotmány az athéni demokráciában*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1962.

ANTALFFY György: *Állam és demokrácia*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1967.

APPLETON, Catherine: *Life without Parole*. In: Oxford Handbooks Online. Oxford, Oxford University Press, 2015.

ARISZTOTELÉSZ *Eudemoszi etika* (Fordította és a jegyzeteket írta: Steiger Kornél) Gondolat kiadó, Budapest, 1975.

ARISZTOTELÉSZ: *Nikomakhoszi etika*. (ford.: Szabó Miklós, A szöveget gondozta és a jegyzeteket írta: Simon Endre) Európa könyvkiadó, Budapest, 1987.

BANISTER, P. – SMITH, F. – HESKIN, K. – BOLTON, N.: *Psychological Correlates of Long-Term Imprisonment I: Cognitive Variables*. British Journal of Criminology, 13, 1973.

BANISTER, P. – SMITH, F. – HESKIN, K. – BOLTON, N.: *Psychological Correlates of Long-Term Imprisonment II: Personality Variables*. British Journal of Criminology, 13, 1973.

BECCARIA, C.: *Büntett és büntetés* (ford. Sebestyén Pál) Akadémia Kiadó, Budapest, 1967.

BIBLIA Mózes III. könyve (*Leviticus*) 24:20. (Károli Gáspár ford.)

BOLGER, Maggie: *Offenders*. In: OLIVIERE, David – MONROE, Barbara (szerk.): *Death, Dying and Social Differences*. New York, Oxford University Press, 2004.

BÓNIS György – SARLÓS Márton: *Egyetemes állam- és jogtörténet*. Budapest, Tankönyvkiadó Vállalat, 1957.

CAMPANELLA, T.: *A Napváros*. (ford.: Sallay Gáza) Lazi könyvkiadó, Szeged, , 1959.

CASELLA, Jean – RIDGEWAY, James – SHOURD, Sarah (szerk.): *Hell Is a Very Small Place: Voices from Solitary Confinement*. New York, New Press, 2016.

CHAUVEAU, Adolphe - HÉLIE, Faustin: *Théorie du Code pénal*. Paris, Cosse, Marchal et Billard, 1837. p. 15.

CICERO, Marcus Tullius: *A kötelességekről* (ford. Csengeri János) Franklin társulat, Budapest, 1885.

CICERO, Marcus Tullius: *Milo védelmében* In: Cicero válogatott művei, (ford. Némethy Géza) Gondolat kiadó Budapest, 1959.

CICERO, Marcus Tullius: *Az állam*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995.

CICERO, Marcus Tullius: *A kötelességekről* (Ford.: Csengeri János) Franklin társulat, Budapest, 1885.

COHEN, Stanley - TAYLOR, Laurie: *Psychological Survival: The Experience of Long-Term Imprisonment*. Harmondsworth, Penguin Books, 1972.

CUNNINGHAM, Mark - SORENSEN, Jon: *Nothing to Lose? A Comparative Examination of Prison Misconduct Rates among Life-without-Parole and Other Long-Term High-Security Inmates*. Criminal Justice and Behavior, 33, 2006.

CZINE Ágnes: *Életfogytiglan, élethossziglan a büntetésvégrehajtási intézetben, avagy 40 évig tartó remény?* MJSZ, 2019. 2. különszám, 2/1. szám

CSÓTI András: *A magyar börtönügy új kihívása: a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés*. Börtönügyi Szemle, 2005/2, p. 25.

DIDEROT, D.: *Levél Landoishoz* (ford.: Csatlós János) In: Ludassy Mária (szerk.): *A francia felvilágosodás morálfilozófiája*. Gondolat kiadó, Budapest, 1975.

DOLE, Joseph: *The Meaning of Life*. In: HARTMAN, Kenneth (szerk.): *Too Cruel, Not Unusual Enough: An Anthology Published by the Other Death Penalty Project*. Lancaster, The Other Death Penalty Project, 2013.

DRENKHAHN, K.: *Activities of the ECtHR*. In: DRENKHAHN, K. – DUDECK, M. – DÜNKEL, F. (szerk.): *Long-term Imprisonment and Human Rights*. London, Routledge, 2014.

DYER, A.: *Irreducible life sentences: What difference have the European Convention on Human Rights and the United Kingdom Human Rights Act made?* Human Rights Law Review, 16, 2016.

EJCHART-DUBOIS, M. – NIELACZNA, M. – WILKOWSKA-PLÓCIENNIK, A.: *The right to hope for lifers*. In: VAN ZYL SMIT, D. – APPLETON, C. (szerk.): *Life Imprisonment and Human Rights*. London, Hart, 2016.

ÉLES Éva – MATOVICS Csaba – TIKÁSZ Sándor: *A Szegedi Fegyház és Börtön hosszúúidős fogvatartási tapasztalatai*. Börtönügyi Szemle, 2018/2.

ÉLES Éva: *A fogvatartottakkal kapcsolatos pszichológiai feladatok bemutatása, kiemelt témakörként ismertette a tényleges életfogytiglanos fogvatartottakkal kapcsolatos kihívást.* Börtönügyi Szemle, 2019/2.

ERASMUS, R.: *A keresztény fejedelem neveltetése.* (ford.: Csonka Ferenc) Európa Könyvkiadó, Budapest, 1992.

FICHTE, J.G.: *A jelenlegi kor alapvonásai.* (ford.: Endreffy Zoltán). In: Fichte, Johann, Gottlieb: *Válogatott filozófiai írások* (szerk.: Márkus György) Gondolat Kiadó, Budapest, 1981.

FIRON András: *Káin bélyeg* Panoráma kiadó Budapest, 1991.

FLANAGAN, Timothy (szerk.): *Long-Term Imprisonment: Policy, Science, and Correctional Practice.* London, Sage Publications, 1995.

FÖLDVÁRI József: *A büntetés tana.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1970.

FRIEDMANN Ernő: *A határozatlan tartamú ítéletek.* Budapest, A Magyar Jogászegylet Könyvkiadó Vállalata – Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1910.

GARAMI Lajos: *Élő halottak? A tényleges életfogytiglani szabadságvesztés végrehajtásának problémái.* Börtönügyi Szemle, 1999/2.

GEORGE, Erin: *A Woman Doing Life: Notes from a Prison for Women.* New York, Oxford University Press, 2010.

GHANDNOOSH, N. – STAMEN, E. – BUDACI, C.: *Felony Murder: An On-Ramp for Extreme Sentencing.* Washington, DC, The Sentencing Project, 2022.

GOLDSTEIN, Joseph: *Merciless End for a Long Island Cop Killer.* New York Times, 2016. október 28.

GROTIUS, H.: *A háború és béke jogáról* (a vonatkozó fejezetet fordította: Haraszti György) I. kötet, Pallas Stúdió – Attraktor Kft., Budapest, 1999.

H. SZILÁGYI István – GAJDUSCHEK György: *Nevelés és büntetés. A büntetési igény alakulása a magyar lakosság jogtudatában az újabb hazai empirikus kutatások fényében, különös tekintettel a nevelési elvek hatására.* MTA Jogi Munkadokumentumok, Magyar Tudományos Akadémia, 2017/7.

HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok,* Osiris Kiadó, Budapest, 2008.

HAMMURAPI. (Kr. e. 18. sz.). *Hammurapi törvénykönyve* (196–200. §). In F. Mérei & I. Vekerdí (Szerk.), *Ókori keleti források.* Budapest, Gondolat kiadó, 1980.

HANDTKE, Violet – BRETSCHNEIDER, Wiebke – ELGER, Bernice – WANGMO, Tenzin: *The Collision of Care and Punishment: Ageing Prisoners' View on Compassionate Release*. Punishment and Society, 19, 2017.

HANEY, Craig – LYNCH, Mona: *Regulating Prisons of the Future: The Psychological Consequences of Solitary and Supermax Confinement*. New York University Review of Law and Social Change, 23, 1997.

HANEY, Craig: *Mental Health Issues in Long-Term Solitary and 'Supermax' Confinement*. Crime and Delinquency, 49, 2003.

HANN Endre – LAKATOS Zsuzsa: *Nem kényszer, hanem... Felmérés az alkotmányozásról*, HVG, 2010/51-52. szám

HARTMAN, Kenneth (szerk.): *Too Cruel, Not Unusual Enough: An Anthology Published by the Other Death Penalty Project*. Lancaster, The Other Death Penalty Project, 2013.

HASSINE, Victor: *Life without Parole: Living in Prison Today*. 2nd ed. Los Angeles, Roxbury Publishing Company, 1999.

HELLER Erik: *A büntetőjogi elméletek bírálata, bevezetésül a büntetéskiszabás elméletéhez*. Budapest, MTA II. Osztálya / Akadémiai Kiadó, 1924.

HOBBS, T.: *Leviatán, vagy az egyházi és világi állam formája és hatalma*. Ford.: Vámosi Pál. Lektor: Ludassy Mária. Budapest, Kossuth Kiadó, 1999.

HODGKINSON, P. – KANDELIA, S. – GYLLENSTEN, S. L.: *Capital punishment: A review and critique of abolition strategies*. In: YORKE, J. (szerk.): *Against the Death Penalty: International Initiatives and Implications*. Farnham, UK, Ashgate, 2008.

HOOD, R. – HOYLE, C.: *The Death Penalty: A Worldwide Perspective*. 5th ed. Oxford, Oxford University Press, 2015.

HORVÁTH Tibor: *A büntetési elméletek fejlődésének vázlata*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981. 10. p.

HORVÁTH Tibor: *A halálbüntetés abolíciója Magyarországon*, Acta antiqua et archaeologica 1992.

HORVÁTH Tibor: *A halálbüntetés megszüntetése Magyarországon*. Miskolc, Halálbüntetést Ellenzők Ligája, 1991.

JAKAB Éva: *Prevenció és szankció Platón törvényeiben*. In.: Tóth, Károly (szerk.): *Emlékkönyv dr. Tokaji Géza c. egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára*. Szeged, 1996.

JELLINEK, Georg: *Die sociaethische Bedeutung von Recht, Unrecht und Strafe*. Wien, A. Holder, 1878.

KABA, Fatos – LEWIS, Andrea – GLOWA-KOLLISCH, Sarah – HADLER, James – LEE, David – ALPER, Howard – SELLING, Daniel – MACDONALD, Ross – SOLIMO, Angela – PARSONS, Amanda – VENTERS, Homer: *Solitary Confinement and Risk of Self-Harm among Jail Inmates*. American Journal of Public Health, 104, 2014.

KABÓDI Csaba - LŐRINCZ József – MEZEI Barna: *Büntetéstan alapfogalmak*, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005.

KABÓDI Csaba – MEZEY Barna: *A szabadságvesztés büntetés egyetemes áttekintése*. In: KABÓDI Csaba (szerk.): *A büntetéstan elméleti és történeti alapja*. 1–2. kötet. Budapest, ELTE ÁJK Büntetőeljárásjogi és Végrehajtási Jogi Tanszék, 2003.

KANT, Immanuel: *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése*. In: KANT, Immanuel: *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése. A gyakorlati ész kritikája. Az erkölcsök metafizikája*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1991.

KISZELY Pál – NAGY István: *Az idő rabságában*. Börtönügyi Szemle, 2012/3.

KÓNYA István: *Érzelmek és indulatok az életfogytig körül*. Magyar Jog, 2017/3.

LEIGEY, Margaret: *The Forgotten Men: Serving a Life without Parole Sentence*. New Brunswick, Rutgers University Press, 2015.

LIEBLING, Alison – MARUNA, Shadd: *Introduction*. In: LIEBLING, Alison – MARUNA, Shadd (szerk.): *The Effects of Imprisonment*. Cullompton, Devon, Willan, 2005.

LIEBLING, Alison: *Prisons and Their Moral Performance: A Study of Values, Quality and Prison Life*. Oxford, Oxford University Press, 2004.

LIEM, Marieke: *After Life Imprisonment: Reentry in the Era of Mass Incarceration*. New York, New York University Press, 2016.

LOCKE, J.: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról*. (ford.: Endreffy Zoltán) Gondolat Kiadó, Budapest, 1986.

LUKÁCS Krisztina – TÓTH Antal Tamás: *The Prisoners of Hope: Reflections on the Constitutional Aspects of Life Imprisonment*. Hungarian Yearbook of International Law and European Law, 12 (2024), pp. 179–202.

MACHIAVELLI, Niccolò: *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*. I. könyv, III. fejezet, pp. 45–46. (ford.: Kelemen János) Budapest, Osiris Kiadó, 1999.

MACHIAVELLI, N.: *A fejedelem*. (ford.: Luther Éva) Budapest, Helikon Kiadó, 2015.

MACHIAVELLI, N.: *Értekezések Titus Livius római történeteinek első tíz könyve fölött*. (ford.: Pados János) Pest, Lauffer és Stolp, 1862.

MATOVICS Csaba: *A Szegedi Fegyház és Börtön hosszúidős speciális rezsimű körletének működési tapasztalatai*. Börtönügyi Szemle, 2009/2,

MOLNÁR Imre – JAKAB Éva: *Római jog*, 8. átdolgozott kiadás, Szeged, Diligens Bt, 2019.

MONTESQUIEU, Charles: *Perzsa levelek*. Budapest, Új Magyar Könyvkiadó, 1955.

MONTESQUIEU: *A törvények szelleméről*. (ford.: Csécsy Imre és Sebestyén Pál) Osiris Kiadó – Attraktor Kft. Budapest, 2000.

MORUS Tamás: *Utópia*. (Fordította: Kardos Tibor) Magyar Helikon Kiadó, 1963.

MUJUZI, J.: *Life imprisonment in South Africa: Yesterday, today and tomorrow*. South African Journal of Criminal Justice, 22, 2009.

NAGY Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része*. HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2008.

NAGY Ferenc: *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban* Akadémia Kiadó Budapest, 2013.

PAPP László: *Mindörökké rács mögött. Szükség van e a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre?* De Jure, 2007/2.

PINATEL Jean: *A büntetésvégrehajtás válsága*. In: HORVÁTH Tibor (szerk.): Büntetésvégrehajtási rendszerek, büntetésvégrehajtási jog. Rendőrtiszti Főiskola, Budapest, 1980.

PLATÓN: *Az állam* In.: Platón összes művei, II. kötet, Európa könyvkiadó Budapest, 1984.

PLATÓN: *Az államférfi* (fordította: Kövendi Dénes) In.: Platón összes művei, III. kötet, Európa könyvkiadó Budapest, 1984.

PLATÓN: *Gorgiasz* (fordította: Péterfy Henő) In.: Platón összes művei, I. kötet, Európa könyvkiadó Budapest, 1984.

PLATÓN: *Prótagorasz*. Faragó László fordításának tekintetbevételével ford., a jegyzeteket és az utószót írta Bárány István. Atlantisz könyvkiadó, Budapest, 2007.

PLATÓN: *Törvények* (fordította: Kövendi Dénes) In.: Platón összes művei, III. kötet, Európa könyvkiadó Budapest, 1984.

RASCH, Wilfried: *The Effects of Indeterminate Detention: A Study of Men Sentenced to Life Imprisonment*. International Journal of Law and Psychiatry, 4, 1981.

REIDY, Thomas – CUNNINGHAM, Mark – SORENSEN, Joe: *From Death to Life: Prison Behaviour of Former Death Row Inmates*. Criminal Justice and Behavior, 28, 2001. pp. 67–82.

RHODES, Lorna: *Total Confinement: Madness and Reason in the Maximum Security Prison*. Berkeley – Los Angeles, University of California Press, 2004.

RIVAROL, Antoine de: *Az ember mint intellektuális és morális lény* (részletek). In: LUDASSY Mária (szerk.): *A francia felvilágosodás morálfilozófiája*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1975. p. 770.

ROBESPIERRE, M.: *A halálbüntetés eltörléséről*. In: ROBESPIERRE, Maximilien: *Elveim kifejtése. Beszédek és cikkek*. (szerk.: Ludassy Mária, ford.: Nagy Géza) Budapest, Gondolat Kiadó, 1988.

ROBESPIERRE, M.: *A politikai erkölcs elveiről* (ford.: Ludassy Mária) In: Ludassy Mária (szerk.) *A francia felvilágosodás morálfilozófiája*, Gondolat kiadó, Budapest, 1975.

ROSSI, Pellegrino: *Traité de droit pénal*. Tome I–II. Paris, Librairie de la Société de Législation Comparée, 1829.

ROUSSEAU, J.J.: *Társadalmi szerződés*. (Fordította és a bevezetést írta: Radványi Zsigmond) Phönix-Oravetz kiadás, Budapest, 1947.

SCHABAS, A. William: *War Crimes, Crimes against Humanity and the Death Penalty*. Albany Law Review, 60, 1997.

SCHARFF-SMITH, Peter: *The Effects of Solitary Confinement on Prison Inmates: A Brief History and Review of the Literature*. Crime and Justice, 34, 2006.

SEEDS, Christopher: *Disaggregating LWOP: Life without parole, capital punishment, and mass incarceration in Florida, 1972–1995*. Law and Society Review, 52, 2018.

SENECA, L.A.: *A haragról* [ford.: Kovács Mihály] General Press kiadó, Budapest, 2001.

SENECA, L.A.: *A nagylelkűségről* (ford.: Szőke Ágnes) Helikon Kiadó, Budapest, 1988.

SHAUER, Edward: *Book Review: Life without Parole: Living and Dying in Prison Today (5th ed.), by Victor Hassine, edited by Robert Johnson and Sonia Tabriz*. Southwest Journal of Criminal Justice, 8, 2011.

SIVADÓ Máté: *Az emberölések számának radikális csökkenése Magyarországon*, Magyar Rendészet 2021/4.

SPINOZA B.: *Teológiai-politikai tanulmány* (Fordította: Szemere Samu) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.

STEIKER, Carol S. – STEIKER, Jordan M.: *Opening a Window or Building a Wall? The Effect of Eighth Amendment Death Penalty Law and Advocacy on Criminal Justice More Broadly*. University of Pennsylvania Journal of Constitutional Law, 11, 2008–2009.

STEWART, Jim – LIEBERMAN, Paul: *What Is This New Sentence That Takes away Parole?* Student Lawyer, 11, 1982.

SYKES, Gresham: *The Society of Captives*. Princeton, Princeton University Press, 1958.

TÓTH Gábor Attila: *Az emberi méltóság mint az alapjogok anyajoga*. In: HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Budapest, Osiris Kiadó, 2008.

TÓTH J. Zoltán (2007). *A halálbüntetés az ókori államok jogában*. In.: Tóth Károly (szerk.): *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*, 70.

TÓTH J. Zoltán: *A természetjog szükségszerűsége avagy miért volt nélkülözhetetlen a természetjog az emberi társadalom létrejöttéhez?* Jogelméleti Szemle, 2005/2.

TÓTH J. Zoltán: *A halálbüntetés visszaállítására való törekvés Magyarországon* Glossa Iuridica VII. évfolyam 1-2 szám 2020.

Tóth J. Zoltán: *A rendszerváltás utáni korszak Magyarországon: Törekvések és politikai szándékok a halálbüntetés újbóli bevezetésére*, Jogelméleti szemle 2022/3. szám

TÓTH J. Zoltán: *Halálbüntetés pró és kontra*. Második, aktualizált kiadás. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2019.

TÓTH J. Zoltán: *The post abolition era in Hungary: Endeavours and political intentions to reintroduce capital punishment*, Jogelméleti szemle, 2022/3 szám.

TÓTH Mihály: *Életfogytiglan, mindhalálig. Szibéria – Európa közepén*. Élet- és Irodalom, LIX. évfolyam, 31. sz. 2015 július 31.

TÓTH Mihály: *Az életfogytig tartó szabadságvesztés és a remény joga újabb emberi jogi döntésekben*. Jogtudományi Közlöny, 2012/6.

VÁMBÉRY Rusztem: *Büntetőjog*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1913.

VAN ZYL SMIT, Dirk: *Visit to Colony UK 161/3 in Kosanay, Kazakhstan, 24 April 2011*. In: Penal Reform International: *The abolition of the death penalty and its alternative sanction in Central Asia: Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan*. London, PRI, 2012

VAN ZYL SMIT, Dirk: *International Imprisonment*. International and Comparative Law Quarterly, 54, 2005.

VAN ZYL SMIT, D. – APPLETON, C.: *Life Imprisonment: A Global Human Rights Analysis*. Cambridge, MA, Harvard University Press, 2019.

VAN ZYL SMIT, D. – REICHSTEIN, A.: *Life imprisonment as an alternative to the death penalty in a period of political transition: Choices and consequences in the Balkans and elsewhere*. In: KILCHLING, M. et al. (szerk.): *Mapping the Penological Landscape of the Balkans: A Regional Survey on Sentencing and Imprisonment Realities in Southeast Europe*. Berlin, Duncker & Humblot, forthcoming.

VARGHA Ferenc: *A megtorlás és védekezés pszichológiája*. *Bűnügyi Szemle*, III. évf. (1915)

VAUVENARGUES: *Az erkölcsi jóról és rosszról* (ford.: Zsámboki Mária)) In: Ludassy Mária (szerk.): *A francia felvilágosodás morálfilozófiája*. Gondolat kiadó, Budapest, 1975.

WHITMAN, James Q.: *Harsh Justice: Criminal Punishment and the Widening Divide between America and Europe*. New York, Oxford University Press, 2003.

WILLIS, Anthony – ZAITZOW, Barbara: *Doing "Life": A Glimpse into the Long-Term Incarceration Experience*. *Laws*, 4, 2015.

ZAKARIÁS Kinga: *Az emberi méltósághoz való jog*. In: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. Alkotmányjog rovat (rovatszerkesztők: Bodnár Eszter, Jakab András), 2018. Elérhető: <https://ijoten.hu/uploads/az-emberi-meltosaghoz-valo-jog.pdf>